ALEXANDRU V. BOLDUR

STEFAN CEL MARE,

VOIEVOD AL MOLDOVEI
(1457 - 1504)

Studiu de istorie socială și politică

EDITURA «CARPATII»
Traian Popescu
MADRID
1970

ALEXANDRU V. BOLDUR

STEFAN CEL MARE,

VOIEVOD AL MOLDOVEI

(1457 - 1504)

Studiu de istorie socială și politică

EDITURA «CARPATII»
Traian Popescu
Calle Villanueva, 43, 4.º
MADRID, 1
1 9 7 0

Depósito legal: M. 14.204 - 1970

MARSIEGA, S. A.—Acebo, 54.—Madrid, 16.

PE Alexandru Boldur l'am cunoscut în 1927 citind "La Bessarabie et les relations russo-roumains", publicată la Paris. Rămâne o lucrare fundamentală în cunoaşterea acestui ţinut românesc sortit să înfrunte toate vijeliile istoriei. M'a surprins că nimeni din cei care se află în afara hotarelor ţării şi având mijloace materiale, nu s'a gândit la retipărirea acestei cărti scrisă de un istoric de severă documentare. Citind-o am avut impresia ca Al. Boldur şi-a luat ca normă de disciplină splendida formulă a lui Fustel de Coulanges "l'impartialité est la chasteté de l'histoire". Basarabean ca şi Hasdeu, ca şi Stere istoricul a ştiut să domine orice pasiune subiectivă, să păstreze seninătatea obiectivă, izbutind să dea o istorie a Basarabiei, fiecare pagină fiind gravată pe plăci de aramă ca nici un rând să nu poată fi clintit. M'a impresionat lucrarea lui Al. Boldur aşa de puternic, că am publicat în "Cuvântul" un articol de fond dând astfel şi valoarea ei politică. Intre 1938 şi 1943 a publicat o vastă Istorie a Basarabiei în patru volume, primul volum apărînd la Chişinău unde era profesor de Istoria Românilor la Facultatea de Teologie şi ulterior la Facultatea de Litere a Universităţii din Iaşi. In 1943 a fost numit director al Institutului de Istorie Naţională "A. D. Xenopol" din Iaşi, desfăşurând o intensă activitate mărturisită de cele trei volume de "Studii şi Cercetări Istorice". O serie de lucrări publicate în engleză, franceză şi rusă, întâlnese conturarea activităţii acestui mare istoric de aşa de accentuată modestie. Ultima lui lucrare, publicată în "Balkan-Studies" 1968-Thessaloniki-Grecia, dă solide puncte de reazim tezei caracterului trac al populaţiei dintre Nistru şi Siret în vechime.

Noua lui lucrare, consacrată marelui Voievod al Moldovei Ştefan cel Mare, ne redă fără nimburi romantice, figura lui reală; de aceea prezentarea cu o severă grijă pentru adevărul istoric eliberat de legende, ne presintă în toată majestatea lui pe conducătorul destinelor Moldovei. Al. Boldur este pătruns de complexitatea faptelor istorice; de aici tenacitatea cu care confruntă un document dintr'un

izvor de informație, cu altele din izvoare diferite, relative la același eveniment evitând construcțiile prea strânse și închise într'un "parti pris". Istoria este înainte de toate priceperea jocului de cauze și efecte precum și a continuității așa cum pune în evidență în fiecare pagină, Al. Boldur în istoria marelui Voievod. Adevărul în istorie nu este numai stricta exactitate a faptelor și justiția ideilor care domină aceste fapte, este și complexul mișcării omenești care le-a însuflețit și le-a dat intensitate, condițiile social-economice, cadru' geografic în care s'a desfășurat viața istorică a unei comunități naționale.

Imponderabilele fac parte din realitatea istorică și sunt mult mai active în regiunile bântuite de toate uraganele istoriei, de aceea Al. Boldur nu separă istoria epocii lui Ștefan cel Mare de ceeace s-a numit "Geografia umană". De aici realismul expresiei, fereala de a se lăsa prins de avântul liric, grija de a reda cu toată precizia situația permanent dramatică a Moldovei încadrată între pornirile vrășmașe ale Poloniei, Ungariei și Turciei, spre a da măsura geniului politic și militar al Voevodului.

Lectura acestei cărți mi-a amintit de ceeace condamna Fustel de Coulanges în prefața la "Monarchie franque": "Ideile preconcepute, iată răul cel mai frecvent al epocii noastre. Se aduc în studiul faptelor, ideile pe care le avem. Intre text și spiritul prevenit care îl citește, se produce un fel de conflict nemărturisit; spiritul refuză să primească ceeace este contrar ideii pe care o are... Textul cedează, se mlădiază, se acomodează opiniei preconcepute a spiritului. Poate ar fi foarte ușor să fii un erudit, dacă erudiția n'ar prezenta această supremă dificultate de a cere imperios un spirit absolut independent și liber, mai ales față de el însuși". Remarcabil cum și-a însușit Al. Boldur această disciplină recomandată de Fustel nu s'a apropiat de texte cu idei preconcepute, nu a căutat în texte argumente în favoarea ideilor sale și s'a ferit să se lase prins de pasiune până ajusta adevărul, dând paginilor de istorie un caracter de polemică. Această reținere dintr'o grijă permanentă de obiectivitate, impresionează în chip deosebit, ca un caracter de noblețǎ, textul istoricului Al. Boldur. Capitolul "Atitudinea aliaților lui Ștefan", ilustrează metoda folosită de altfel în toate lucrările istoricului Al. Boldur.

"Deseori s'a afirmat, mai ales în timpul din urmă, că Ivan al III-lea l'a ajutat pe Ștefan Voievod, împiedicând pe Alexandru (al Lituaniei) să meargă împotriva lui Ștefan cu ajutorul fratelui său (regele Poloniei). In realitate, ajutorul lui Ivan al III-lea s'a limitat la intervenția dipomatică *pe lângă Alexandru în folosul lui Ștefan. Ca regulă,* inter-

venţiile diplomatice nu reuşesc atunci când e nevoie de întrebuinţarea forţei. *Ivan al III-lea nu socotea momentul prielnic pentru o ieşire împotriva lui Alexandru,* iar Rada lituaniană nu vroia să se amestece în conflictul polono-moldovenesc, *cunoscând că socotelile cu Moscova nu sunt încă terminate definitiv şi că este nevoie de păstrarea forţelor militare ale ţării intacte. Nimeni nu şi-a dat osteneala să cerceteze documentele vremii mai amănunţit. Ele arată că nu intervenţia moscovită l'a impiedicat pe Alexandru să meargă în Moldova, ci Rada lituaniană care nu voia să se amestece în conflictul polono-moldovenesc, iar marele principe Alexandru* în urma actului din 6 august 1492 nu putea să facă nici un pas fără aprobarea Radei". *Al. Boldur foloseşte cartea istoricului rus A. E. Presmakov privitoare la statul lituanian rus, apărută la Moscova în* 1939. *Conform actului constituţional din* 1492, *politica externă a Lituaniei era în mâna Radei, de aceea Alexandru nu putea dispune de forţa militară a ţării, fără consimţământul expres al Radei. Istoricul P. P. Panaitescu, intr'o recenzie făcută lucrării lui K. V. Psazilievici, dădea intervenţiei diplomatice a lui Ivan al III-lea o importanţă decisivă. Al. Boldur scrie*: *"Spre regret, P. P. Panaitescu apreciază foarte mult intervenţia diplomatică a Rusiei (recte Moscova) în favoarea lui Ştefan, pe care o consideră un fapt real al alianţei acestei ţări cu Rusia (adică recte Moscova), afirmând ca Alexandru dacă ar fi intrat cu oştile sale în Moldova, situaţia lui Ştefan ar fi fost cât se poate de critică. Aceeaşi idee, dar exprimată mai ascuţit, o găsim şi la I. Ionaşcu, "Ştefan cel Mare", pagina* 41: *"Alexandru n'a pătruns în Moldova cu oştile şi astfel Ştefan a putut înfrânge pe poloni". Al. Boldur face această justă şi mustrătoare observaţie*: *"Deci victoria lui Ştefan cel Mare nu se datoreşte geniului lui militar, ci... moscoviţilor". Recenzia lui P. P. Panaitescu ca şi cartea lui I. Ionaşcu au apărut în* 1955, *cei doi istorici se ajustau situaţiei, coborând istoria la plecăciuni slugarnice. La* 1492 *Rusia nu exista, iar Ivan al III-lea era doar prinţul Moscovei, atât P. P. Panaitescu cât şi I. Ionaşcu o ştiau, dar alterarea adevărului istoric era impusă de necesitatea unui trecut apropiat, dureros.*

Am făcut acest citat pentru a sublinia severitatea spiritului critic a lui Al. Boldur, care respectă adevărul istoric neacceptând alterări oportuniste. De aceea, pe bună dreptate socotim istoria lui Ştefan cel Mare ca un model de erudiţie şi spirit critic în folosirea documentelor. Când termini lectura acestei cărţi, ai sentimentul tragic al eroicei permanenţe, străbătând dramaticele momente ale unei istorii chinuite, al aceluiaş spirit pe acelaş pamânt. Şi cu atât mai cuceritoare este lectura, cu cât Al. Boldur nu foloseşte stilul patetic, lăsând documentelor eloc-

vența. Desprind din Camille Jullian acest sfat pe care îl dă diplomaților: "Voi sunteți diplomații unei conjuncturi, istoricul este analistul a douăzeci de secole... In interesul vostru, ascultați-le legile. Să construiești fără istorie, înseamnă să construiești pe nisip. Ea vă vorbește în numele adevărului, ea vă propune legile vremurilor dispărute, care va fi legea vremurilor ce vor veni. La 1970 *ca și în vremea lui Ștefan sau Mihai, situația noastră este aceeași, datorită viabilității factorului geografic.*

In opinia mea, istoria științifică a poporului român începe cu Hașdeu, continuă cu A. D. Xenopol care în 1893 *când a publicat "Istoria Românilor din Dacia Traiană a fixat definitiv cadrul istoriei naționale. Ion Bogdan, marele inițiator în studiul documentelor slave și N. Iorga, îi putem socoti ca marii ctitori ai istoriei noastre. Pe urma lor au pășit istoricii I. Ursu C. C. Giurescu. In această constelație, 'l. Boldur are o necontestată dimensiune de primă mărime.*

Incerc o aleasă satisfacție să urmăresc lucrările tinerei generații de istorici care păstrează cu atâta rigoare disciplina spiritului critic, în căutarea adevărului istoric. Peste vitregiile unei epoci, respectul adevărului recapătă autoritatea.

După 43 *ani de la publicarea articolului asupra volumului consacrat Basarabiei, incerc o mare satisfacție să scriu aceste rânduri, prezentând cartea unui mare istoric care, în pofida anilor, păstrează tienrețea cercetătorului trecutului românesc.*

Pamfil Seicaru.

PREFATA

Ştefan cel Mare prezintă în istoria Moldovei, în istoria românilor şi în istoria universală, o figură proeminentă, prin calităţile sale alese, manifestate în conducerea Moldovei. A condus-o un timp îndelungat, peste 47 de ani, aproape o jumătate de secol, şi în acest timp a avut 36 de bătălii, din care numai două le-a pierdut, după propria sa mărturisire, făcută doctorului său Muriano.

Dacă am compara anii de domnie cu numărul de bătălii, am constata că a rămas liniştită numai o pătrime din aceşti ani, ceeace înseamnă o tensiune internă extraordinară si pare a fi o enigmă. Cum a putut suporta ţara moldovenească această extremă încordare a tuturor puterilor sale? De unde vine această vitalitate extraordinară a poporului? Cum se poate explica politica externă, generatoare de multe răsboaie, deseori pustiitoare şi desastroase?

Orice stat pentru a exista are nevoie de apărare, de asigurarea integrităţii sale, de independenţă. Moldova simţea această necesitate elementară mai acut, decît orice altă ţara din cauza situaţiei sale geografice. *Moldova, ţară mică, cum era, se afla în vecinătatea a trei mari puteri Ungaria, Polonia şi Turcia. In cursul istoriei sale Moldova era nevoită să manevreze mereu între ele.*

La întemeierea sa această ţară era "marca" coroanei mag-

hiare de unde vine tendința ungurească de a o trata ca atare "ad infinitum". Ungaria se interesa și de legături comerciale cu Moldova.

Polonia simțea nevoia de un debușeu economic și privea tară modovenească ca un teritoriu util pentru negoț cît și ca o cale de transit cu Orientul și Turcia.

Bogățiile solului moldovenesc atrăgeau atenția tuturor vecinilor ei.

In ceaace privește Turcia, sultanii căutau să facă cuceriri pentru a subjuga teritorii și țări sau a le impune tribut, care pe timpul lui Mahomet al II —lea se ridica la suma apreciabilă de 55-70 mii de galbeni pe an storși din vlaga popoarelor creștine. Moldova era socotită de turci, începînd de la Petru Aron, 1455-1457 o țară tributară.

Din toate primejdiile pentru existența statului moldovenesc cea mai mare era primejdia turcească, deoarece turcii manifestau vădite intenții de cotropire a Moldovei. Pe lîngă aceasta turcii nu veneau singuri, ci însoțiți de oastea domnitorilor munteni și de tătari. Această particularitate a amenințării turcești a impus domnului nevoia de a lupta împotriva țării Românești su scopul de a o asocia la acțiunea comună împotriva turcilor.

De patru ori Ștefan cel Mare a stat în fața perspectivei amenințătoare de a-și pierde tronul, din cauza, pretendentilor Petru și Berindei în 1467, Alexandru, pretinsul frate a lui Ștefan, în 1476, Hroiot în 1485 1486, și, însfîrșit iagellonul Sigismund în 1497. Ștefan cel Mare a rezistat cu multă tărie, impotrivindu-se cu succes tuturor încercărilor de a-l alunga de pe tron.

In ciuda numărului mult mai mic de luptători moldoveni de care dispunea în războaie, Ștefan cel Mare a știut să obțină victorii strălucite, uneori răsunătoare.

Desigur, era un geniu militar, dar aceasta nu este o explicație suficientă. Orice om mare acționează într-un anumit mediu și numai în strînsă legătură cu el poate creia fapte mari. Prin urmare, răspunsul la toate întrebările de mai sus ne poate da numai interdependența dintre starea socială și situația internă a Moldovei, pe de o parte și politica externă a acestui domnitor pe de altă parte. Tratînd și una și alta în legătura lor, vom putea înțelege și secretul succeselor lui



Ştefan cel Mare.

Portretul din "Evangheliarul dela Homor" de E. Bucevski.

(Biblioteca Academiei Române.)

Ştefan cel Mare, în măreaţa operă de apărare a integrităţii teritoriale şi independenţii ţării sale (1).

Planul lucrării noastre prevede trei parţi şi anume: prima —informatii preliminare, a dua— statica Socială, a treia —dinamica politică după care vine încheierea.

Prin Statica Socială *înţelegem materia socială, turnată în anumite forme: esenţialul regimului feudal din acel timp —proprietatea pămîntului, exploatarea lui, divizarea societăţii în clase sociale (superioare şi inferioare), economia ţării şi politica economică a domniei, baza socială a puterii domneşti, organizarea oastei, raporturile dintre domn şi biserica ortoxă şi concentrarea puterii în mîinele domnului.*

Ştefan stabileşte raporturi bune cu biserica, al cărui ajutor spiritual preţuia foarte mult. Se gîndeşte să construiască necropola pentru familia sa şi a început să zidească mănăstirea Putna (1466) *a cărei construcţie termină în* 1469.

In paginile consacrate dinamicii politice, *vor fi tratate: mişcarea politică, adică orientarea politică externă a ţării, bătăliile, pe care le-a dus Ştefan Voievod pentru apărarea integrităţii ţării sale, şi tratatele de vasalitate, încheiate, de Ştefan cel Mare pentru a proteja păstrarea intactă a Moldovei.*

Se desenează trei perioade mari: Prima perioadă cuprinde timpul între 1457 *şi* 1469. *După înscăunare, Ştefan* cel *Mare vînează în Polonia la graniţa cu Moldova pe rivalul său şi ucigaşul tatălui său Petre Aron, încheie pacea cu Polonia şi se declară vasal al regelui polonez* (1459). *Apoi duce acţiune războinică contra ungurilor şi reuseşte să-l decapiteze pe Petre Aron. In Sfatul domnesc se introduce paritate între boierii fără funcţii în Stat şi cei cu funcţie.*

Perioada a doua este cea mai sbuciumată din viaţa domnitorului 1470-1486, *deoarece în acest timp el duce războaie împotriva turcilor. Dar pentru a-şi pregăti izbînda luptă întîi împotriva Ţării Româneşti, pentru a o asocia la acţiunea sa*

---

(1) Bibliografia se dă de noi la începutul fiecărui capitol şi în note în cursul expunerii.

Un indice general de bibliografie a apărut în “Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare”, Buc, 1964, sub semnătura Lui Şerban Papacostea (p. 641-675), la care se şi poate apela în caz de nevoie.

de apărare împotriva turcilor, care doreau a subjuga Moldova. In sfatul domnesc boierii cu funcții în stat predomină.

A treia perioadă, destul de neglijată de istoriografia română, cuprinde anii 1487-1503. *Ștefan cel Mare constată că lupta împotriva turcilor nu mai este posibilă, se hotărăște a le plăti regulat tributul și își îndreaptă privirile asupra nordului spre polonezi și galițieni. Incheie alianță cu Moscova* (1491) *și Crimeia* (1492). *Se apără contra pretențiilor poloneze.*

Autoritatea domnului este la apogeu: în Sfatul domnesc numărul sfetnicilor fără funcții în stat a fost redus aproape la zero (1498-1503).

In 1499-1500 *are loc o ostilitate ocazională față de turci. In* 1502-1503 *Ștefan cel Mare pretinde să-și anexeze dela polonezi Pocuția, dar pînă la moartea sa nu reușește să obțină formele juridice pentru posesiunea acestei provincii.*

In 1504 *Ștefan cel Mare moare, lăsînd Moldova întărită și independentă.*

Am căutat să ilustrăm lucrarea noastră pentru a satisface dorința legitimă a cititorului de a cunoaște trecutul și prin imagini.

Pentru chipul lui Stefan Voievod am ales patru portrete:

1) *primul de pe Evanghelia de la Homor, unde domnul arată încă foarte tînăr.*

2, 3) *al doilea și al treilea din mănăstirile Putna și Voroneț, care ni-l prezintă pe domn cam la mijlocul vieții sale și, în sfîrșit,*

4) *al patrulea de la mănăstirea Dobrovăț, întemeiată abia cu puțin înainte de sfîrșitul vieții domnitorului, în* 1503 *și zugrăvită mai tîrziu pe timpul lui Petru Rareș, pe la mijlocul secolului al XV-lea, cînd portretul putea să fie făcut de artistul vremii numai după memorie probabil în ultima perioadă a vieții domnului.*

PARTEA 1-a

INFORMATII PRELIMINARE

CAPITOLUL 1

DOMNUL ŞI SFETNICII LUI

1. OCUPAREA TRONULUI

TRADIŢIA pune naşterea şi copilăria lui Ştefan cel Mare prin părţile Borzeştilor din ţinutul Bacău-lui. Satul Bogdana şi pîrîul cu acelaşi nume, precum şi satul Bogdăneşti din acelaşi ţinut stau în legătură cu numele tatălui său Bogdan. In comuna Borzeşti Ştefan cel Mare avea în proprietate satul Rădeani.

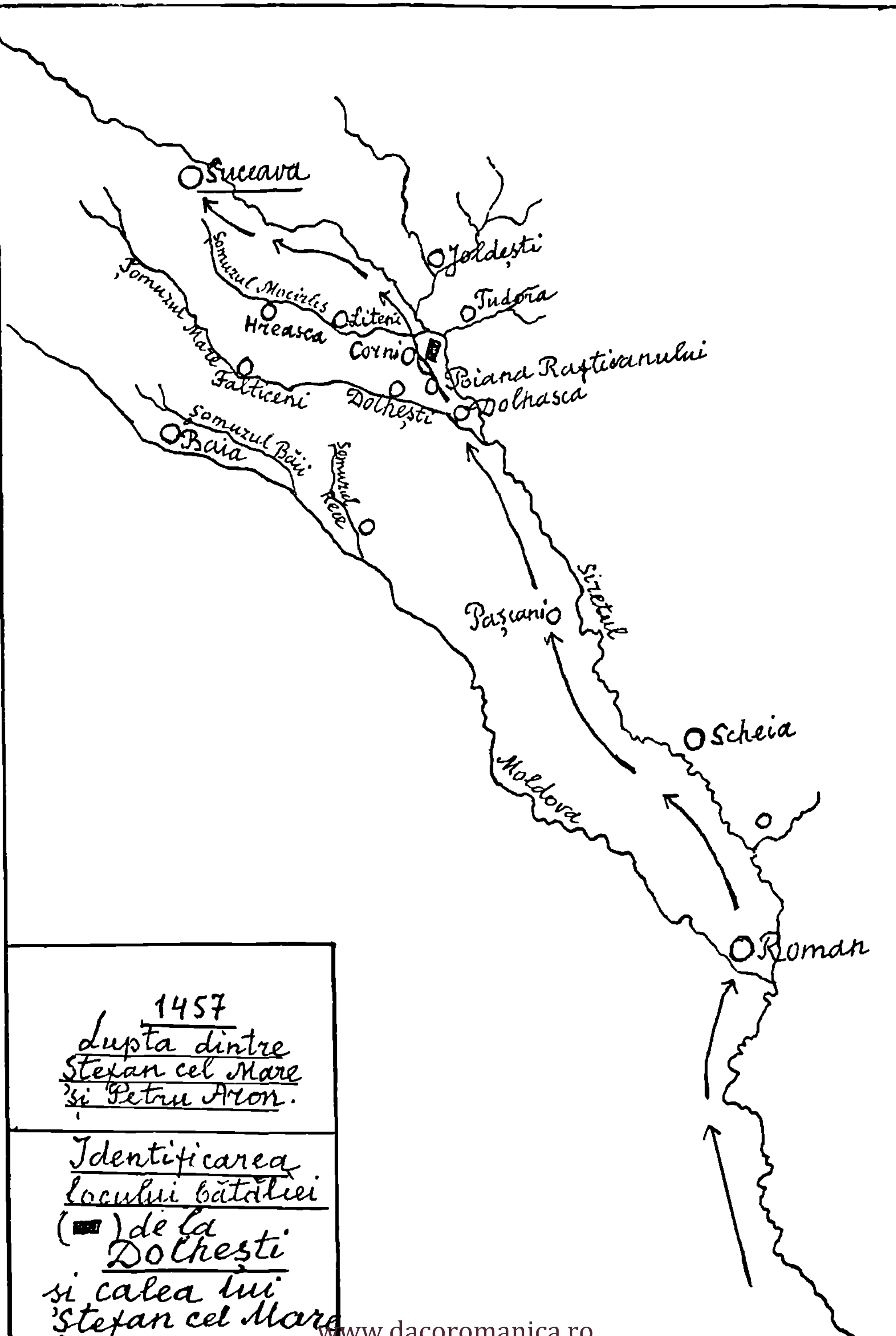
Tatăl lui Ştefan a petrecut mult timp în Ţara Românească, fiind pribeag la curtea lui Vlad Dracul (1437-1446). Acolc a cunoscut pe viitoarea sa soţie Oltea. După moartea soţului său Oltea s'a călugărit, căpătînd numele de Maria.

M. Costăchescu a emis o ipoteză plauzibilă că Ştefan cel Mare a fost fiu natural a lui Bogdan şi al Olteei, după cum şi tatăl său a fost fiu natural a lui Alexandru cel Bun (1) Copii din flori sînt deseori foarte capabili şi talentaţi.

Bogdan al II-lea a domnit în Moldova între 12 octombrie 1449-Octombrie 1451. A fost ucis de Petru Aron la Reuşeni în

---

(1) M. Costăchescu, Observări istorice cu privire la neamul lui Ştefan cel Mare, Iaşi, 1927, p. 5.


Suceava
Joldeşti
Tudora
Şomuzul Mocirlis
Hreasca
Literi
Corni
Poiana Raftivanului
Şomuzul Mare
Falticeni
Dolheşti
Dolhasca
Şomuzul Băii
Baia
Şomuzul Rece
Paşcani
Siretul
Scheia
Moldova
Roman
1457
Lupta dintre
Ştefan cel Mare
şi Petru Aron.
Identificarea
locului bătăliei
( ) de la
Dolheşti
şi calea lui
Ştefan cel Mare

1451 (1). Această odioasă crimă trebuia să fi produs o puternică impresie asupra tînărului fiu al nenorocitului domn. Ştefan a pribegit la unguri, aici s'a oprit la curtea lui Iancu din Hunedoara şi, apoi, a plecat în Ţara Românească la Vlad Ţepeş (1456-1462).

Adunînd 6.000 de ostaşi (2), în care intrau şi oamenii puşi la dispoziţia lui de Vlad Tepeş, el s'a hotărît să pornească contra lui Petru Aron pentru a-l răsturna din scaun şi a-i ocupa tronul.

Cu privire la localitatea, unde s'a dat lupta între Ştefan şi Petru Aron, există o divergenţă de păreri. Majoritatea istoricilor (N. Iorga, I. Ursu, C. G. Giurescu, I. Minea ş. a.) fixează locul bătăliei la Doljeşti în ţinutul Romanului, repetînd ceeace se află în cronicile moldoveneşti.

A. D. Xenopol, luînd în considerare o versiune a cronicii lui Gr. Ureche, afirmase că lupta a avut loc la Joldeşti de pe Vorona din ţinutul Botoşani (3).

Cu multe amănunte cu privire la drumurile de atunci E. Diaconescu a căutat să documenteze părerea lui A. D. Xenopol (4).

O. Górka vede locul bătăliei la Doljoc, pîrîu şi deal pe Prut, în apropiere de Cernăuţi, ceea ce e cu totul departe de adevăr (5).

Cred că chestiunea e pe deplin lămurită de Al. Gonţa, care într'un studiu special a dovedit că Ştefan Voievod s'a oprit la Dolheşti (în cronica moldo-germană; Dolschecht), care era satul surorii *sale*, căsătorită cu Şendrea, viitorul portar, de pe Somuzul mare (6). Din cei 6.000 de oşteni, cu care a pornit

---

(1) Letopiseţul de la Bistriţa, ed. I. Vlădescu, p. Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. G. Giurescu, Buc. 1916, p. 41. N. Iorga Istoria lui Ştefan cel Mare, Buc. 1904, p. 54. V. Pîrvan, Alexandru Vodă şi Bogdan Vodă, Buc. 1904, p. 57-61. N. Grigoras, Din istoria diplomaţiei moldoveneşti (1432-1457), Iaşi 1948, p. 171-172.

(2) Cronica moldo-germană, ed. J. C. Chiţimia, p. 36 (59).

(3) A. D. Xenopol, Istoria românilor din Dacia Traiană, ed. III, vol. IV, p. 270.

(4) E. Diaconescu. Vechile drumuri moldoveneşti, 1939, p. 94, 99, s. a.

(5) O. Górka, Cronica epocii lui Ştefan cel Mare (1458-1499), Buc., 1937, p. 110, nota 5.

(6) Al. I. Gonţa, O problemă de geografie istorică, în "Studii", an. XI, 1958, nr. 6, p. 189-201 (extras 1-13), mai ales p. 200 (12).

la luptă Ştefan Voievod probabil 1.000 i-au fost puşi la dispoziţie de Vlad Tepeş, iar restul şi-a adunat el din Ţara de jos a Moldovei.

O putea face aceasta uşor, deoarece, probabil, a intrat în Moldova încă pe la sfîrşitul anului 1456. La 12 octombrie din acest an el a emis un act, prin care a întărit vînzarea satului Bucşăşti (din judeţul Bacău). Publicînd acest act, M. Costăchescu bănuieşte că Ştefan Voievod la sfîrşitul anului 1456 stăpînea Ţara de jos a Moldovei (1).

Lupta a avut loc la 12 aprilie 1457. Petru Aron a fost înfrînt. In cronicile române se arată că a doua luptă s'a produs la 14 aprilie la Orbic în judeţul Neamţ. In timpul din urmă se pune la îndoială că ar fi avut loc a doua luptă, deaorece în cronica lui Gr. Ureche se afirma că, biruind pe Petre Aron, Ştefan Voda i-a tăiat capul (2).

Dar se ştie că Petru Aron n-a fost omorît în luptă, ci a fugit în Polonia. De aceea, O. Górka emite o ipoteză plauzibilă că cronicarul a îmbinat lupta din 1457 cu cea de mai tîrziu din 1469 (3), cînd, după cum se ştie, Petre Aron într'adevăr a fost decapitat. Ipoteza e împărtăşită de N. Grigoras (4), iar Al. Gonţa afirmă însă că a doua luptă între Ştefan cel Mare şi Petru Aron n'a avut loc (5).

Impreună cu Petre Aron au fugit boierii, Mihul, Duma Braievici, Stanciul, Costea, Danovici, Ion Pîrcălabul şi Vasco Levici. O bună parte din ei s'a întors în ţară (6).

Cronicile ne povestesc că, după victorie, Ştefan Voievod s'a îndreptat spre locul ce se cheamă "Direptate" (7). Acest loc nu putea fi identificat în sens toponimic, de aceea se credea

---

(1) M. Costăchescu, Documentale molc`oveneşti de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1933, p. 13 u., 18.

(2) Letopiseţul Tării Moldovei, ed. C. Giurescu, p. 43.

(3) O. Górka, op. cit., p. 71, nota 7.

(4) N. Grigoraş, Inceputurile domniei lui Ştefan cel Mare (1457-1459), în Studii şi Cercetări Stiinţifice", istorie, an. VIII (1957), f. 1, p. 49-50.

(5) Al. I. Gonţa, op. cit., p. 201 (extr. '3).

(6) I. Bogdan, Contribuţii la istoria Moldovei între anii 1448-1458, Buc., 1907, p. 8. N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, p. 74.

(7) Gr. Ureche, ed. P. P. Panaitescu, p. 91. Cronica Putnei, ed. I. Vlădescu, p. 116.



Pecetea lui Ştefan cel Mare.

că denumirea aceasta a fost inventată de popor şi repetată de cronicari.

Dar, bazîndu-se pe un document de mai tîrziu, din 20 martie 1554, Al. Gonţa l'a identificat cu un loc nu departe de locul victoriei, tot pe Siret. Se numeşte "Dreptatea" sau "Cîmpia Dreptăţii" şi se află în proprietatea mănăstirii Pobrota (ca şi Dolheştii) (1).

In acest loc al Dreptăţii, după cum atestă Gr. Ureche, "strîns-au boiarii ţării cei mari şi mici şi altă curte măruntă dimpreună cu mitropolitul Teoctist şi cu mulţi călugări... şi i-au întrebat pe toţi: *iaste-le cu voie* tuturor să le fie domn? Ei cu toţii au strigat: "Intru mulţi ani de la Dumnezeu să domneşti" (2).

Din faptul că scena de "alegere" lipseşte în letopiseţele de la Putna şi al lui Azaric, s-a tras concluzia că alegerea nu a avut loc (3).

Noi credem dimpotrivă că scena aceasta descrisă cu destule amănunte nu putea să fie pe de-antregul inventată şi este în stilul epocii: *unanimitate impusă de învingător!* Tăcerea altor cronici nu discreditează mărturia lui Gr. Ureche. Iar *comedia alegerii* îi era necesară, noului domn pentru a demonstra că şi-a căpătat domnia nu atît prin spada sa proprie cît datorită consimţămîntului ţării.

N. Grigoraş afirmă că Ştefan cel Mare a reuşit chiar în timp de doi ani (1457-1459) să-şi consolideze domnia (4).

Totodată autorul arată ce anume acţiune a întreprins domnitorul pentru consolidarea domniei: el şi-a îndreptat atenţia spre repopularea ţării, a creat a nouă categorie de nobili (viteji), a întărit puterea militară a ţării, s'a înţeles cu vechile cadre ale boierimii, a numit în sfat un număr mai mare de pîrcălabi (în loc de 2, 3-5), a introdus în rîndurile membrilor sfatului domnesc rude proprii, a încercat să-l cheme în ţară pe Mihul şi pe ceilalţi boieri refugiaţi, la 31 martie 1458 a acor-

---

(1) Al. I. Gonţa, op. cit., p. 201 (13) şi Doc. priv. ist. Rom., A. XVI, vol. II, p. 53.
(2) Gr. Ureche, p. 91.
(3) I. Bogdan, Vechile cronici moldoveneşti, p. 144. Letopiseţul lui Azarie, p. 91 şi 126. N. Grigoraş, op. cit., p. 52.
(4) N. Grigorş, op. cit., p. 57 (extras 23).

dat braşovenilor un privilegiu comercial şi în acelaşi timp a plătit turcilor tribut (1).

Credem că autorul a exagerat efectul acţiunii lui Ştefan în aceşti doi ani. Domnul n'a putut să-şi considere domnia consolidată şi asigurată, atît timp cît Petru Aron uneltea împotriva lui dincolo de hotarul ţării. Pe lîngă aceasta domnul abia a pus prim început în îndreptarea situaţiei interne în ţară. In acest scurt timp ţara nu putea încă să fie repopulată. Măsurile lui cu privire la crearea forţelor noi (vitejii) abia se întrevedeau în viitor. Impăcarea cu boierimea veche era atunci o problemă relativ uşoară, iar chemările adresate lui Mihul nu erau de natură să lichideze opoziţia. Celelalte măsuri nu aveau alt sens, decît împăciuirea ţării şi păstrarea liniştei în exterior.

De aceea argumentele autorului în favoarea "consolidării" puterii domneşti nu le socotim convingătoare.

După ce s'a autoimpus, domnul îşi schimbă radical curtea domnească. Dacă comparăm componenţa sfatului Domnesc, din ultimul document, emis de Petru Voievod, la 8 iunie 1456,, cu unul din primele documente ale lui Ştefan cel Mare, din 13 februarie 1458, constatăm că Sfatul Domnesc a lui Petru Aron număra 19 boieri, iar cel a lui Ştefan cel Mare 23 de boieri (2)şi că *numai trei persoane din trecut au rămas în compunerea noului Sfat* şi anume: Manoilă de la Neamţ, Oana Julici şi Petru Pîrcălab. Restul a fost cu totul nou. In afară de acest pîrcălab, restul boierilor cu funcţii a fost schimbat complet, inclusiv logofătul.

2. OPOZIŢIA BOIEREASCĂ DIN POLONIA. MIHUL

Dar principala figură din domnia trecută, care a fugit împreună cu protectorul său Petru Aron în Polonia, Mihul, s'a stabilit în apropiere de graniţa moldovenească şi de acolo căuta să submineze domnia nouă.

Carierea lui Mihul, fiul popii Juga, întîi grămatic şi apoi

(1) N. Grigoraş, op. cit., p. 52-57 (în extras 18-23).

(2) M. Costăchescu, Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, vol. II, Iaşi 1932, p. 577-578, şi I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. I, p. 6-7.

logofăt, nu este prea obişnuita (1). Ascensiunea lui începe din anul 1422. Treptat i se întăresc sate, iar la 6 martie 1443 i se întăresc mai multe sate noi.

A ştiut să se folosească de postul său de mare logofăt pentru a agonisi o avere considerabilă, iar odată cu ea a căpătat o mare influenţă politică, devenind cel mai mare boier din prima jumătate a secolului al XV-lea.

Ştefan între 1433-1447, fiul lui Alexandru cel Bun, îl preţuieşte mult, adresîndu-i laude de "drept şi prea cinstit boier al nostru, credincios pan". Mihul cumpără sate, se bagă sub pielea lui Petru Voievod (1447-1449), fratele lui Ştefan, care şi el îl numeşte "adevărat credincios al nostru şi prea cinstit boier". Alexandru (1449), fiul lui Iliaş, deasemenea se foloseşte de serviciile lui şi îi întăreşte satele, vorbind în limbajul predecesorilor săi. In 1455 i se întăresc satele şi el apare în sfatul domnesc.

Imbogăţirea rapidă şi ascensiunea lui politică nu trebuie să ne mire. Sub urmaşii lui Alexandru cel Bun, fărămiţarea feudală şi coborîrea prestigiului domnesc a luat proporţii mari. Goana după pămînt era cea mai importantă preocupare boierească.

In legătură cu evenimentele, Mihul devine şi diplomat. Ţara a fost slăbită îm urma certurilor interne şi nu era capabilă să se împotrivească primejdiei externe. De aceea cînd sultanul Mahomet II a adresat lui Petru Aron ultimatumul său, acesta cu cei din jurul lui s'a hotărît să plătească turcilor tribut (2.000 de galbeni), iar cu aranjarea chestiunii a fost însărcinat şi trimis la turci Mihul (2).

După fuga sa în Polonia, Mihul se adaptează repede situaţiei noi, fiind în relaţii bune cu Musila şi Bartolomeu Buceacki, care îi dăruiesc sate (3).

După calculul lui M. Costăchescu, Mihul a avut în ţară peste 50 de sate şi selişti, afară de mori, prisăci şi tigani. Sa-

---

(1) M. Costăchescu, op. cit., vol. I, Iaşi 1931, p. 501-506. Vezi şi două monografii: C. V. Dimitriu, Un mare boier moldovean... logofătul Mihail Mihu, Buc., 1932, şi N. Grigoras, Logofăt Mihu, Buc., 1945.

(2) M. Costăchescu, op. cit., vol. II, p. 797-800.

(3) P. P. Panaitescu, Contribuţiuni la istoria lui Ştefan cel Mare, Buc., 1934, p. 16-17. Deasemenea O. Górka, Cronica epocii lui Ştefan cel Mare, 1937, p. 63-64.

tele lui erau situate la granița leșească, ceea ce i-a înlesnit fuga în Polonia.

Fuga lui trebuia să fie judecată prin prisma vederilor timpului.

In feudalismul apusean există dreptul tradițional al vasalului de libertate a dezavuării seniorului (1). Vasalul își căuta pe un protector care prezenta suficientă putere și îi asigura avantaje considerabile. Legătura era reciprocă și se baza pe egală nevoie a unuia de celălalt. Ruperea contractului nu prezenta nimic neobișnuit.

Numai atunci, cînd în locul fărămițării feudale a început procesul de centralizare a puterii, libertatea vasalului a fost stingherită. El nu mai putea părăsi pe seniorul său. Se năștea sistemul persecuției celor ce manifestau dorința să desfacă contractul.

In orientul Europei, la ruși, cu întinderile mari ale domeniilor lor și cu existența a mai multor principate independente, în prima perioadă a existenței feudalismului, libertatea vasalului de a sluji cu pămîntul său oricui din principi ar dori se respecta cu strictețe. Exista și o formulă consacrată din gramatele (tratatele) între principii ruși: "Boierilor și slugilor noștri liberi deplină libertate" (de alegere a seniorului) (2). In cazul dezavuării domeniul, situat pe teritoriul seniorului, rămînea în proprietatea vasalului (3).

In perioada luptei pentru centralizare din a doua jumătate a secolului al XV-lea apare o nouă noțiune *de supușenie* și principele moscovit luptă împotriva plecării de la el a slugilor lui, socotind-o drept *trădare*.

Cu această ocazie ținem să subliniem că greșesc autorii care cred că părăsirea seniorului —suzeranului— prezenta în permanență, în toate perioadele istoriei romînești, o crimă de

---

(1) Al. Eck. Le grand domaine dans la Russie du moyen âge, Buc., 1945, p. 43. Marc Bloch. La société féodale, Paris, 1939, p. 398 ș. u. 326 ș. u.

(2) K. V. Bazilievici: Politica externă a statului rus centralizat. A doua jumătate a secolului al XV-le, 1952, p. 348 e și tr. rom.

(3) Al. Eck. op. cit., p. 15.

"hitlenie" şi că deci libertatea vasalului nu exista (1). Această părere nu corespunde cu sistemul de raporturi feudale. Noţiunea "hitleniei", nu apare decît atunci, cînd domnitorului nu-i place libertatea vasalului şi el luptă împotriva ei pentru promovarea puteril sale. Pedepsirea hitleniei a devenit un atribut al domniei, cînd a început lupta împotriva fărămiţării feudale şi atotputerniciei boierilor şi nu înainte de aceasta.

In cursul istoriei Moldovei se poate observa o oarecare luptă între aceste două principii.

Mihul a fugit în epoca fărămiţării feudale, deci fuga lui nu era potrivnică obiceiurilor timpului. Probabil, şi Ştefan Voievod, care era la primii săi paşi n'a procedat încă la centralizarea puterii în stat, a avut în timpul primei din cele patru chemări, cel puţin la început, o atitudine înţelegătoare, dc împăciuire, pe care însă n'a înţeles-o Mihul (2).

Cu timpul dispoziţia sufletească a domnului s'a schimbat. Chiar în a doua chemare (1460) întîlnim înserată o propoziţie care dă de gîndit. Se spune: "Vei arăta numai hrisoavele şi drepturile tale" asupra moşiilor şi satelor.

Mihul şi-a agonisit averea în timpurile tulburi ale succesorilor lui Alexandru cel Bun şi, probabil, şi-a dobîndit unele sate prin silnicie, ceea ce era cunoscut de toată lumea. In 1448 el, fiind logofăt, şi fraţii săi Tudor şi Duma au avut pîră cu Stan Poeană pentru sate. Dar, probabil, cîte alte cazuri de samavolnicie au ieşit la iveală, după plecarea lui?

Salvconductul cu a doua chemare conţinea o indicaţie precisă că toate titlurile lui de proprietate vor fi revizuite şi, eventual, numai o parte din avere îi va fi înapoiată. "Revizuirea titlurilor" nu este un limbaj al unui domn lipsit de voinţă.

Evident, Mihul îşi dădea seama ce înseamnă această revizuire.

Mai departe domnul recurge la momeli. In al treilea salvconduct se spune că Ştefan Voievod i-a întors curţile pe Seret

---

(1) De exemplu, Barbu T. Cîmpina, "Despre principiul clasic al pedepsirii hitleniei", Cecetări, p. 30, şi I. Ionaşcu, Ştefan cel Mare, 1955, p. 11.

(2) Salvconductele din 13 sept., 1457, 12 iunie 1460, 28 iulie 1468 şi 10 august 1470, Ioan Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. II, p. 257, 269, 305 şi 309.

împreună cu încă două sate. Totuşi pentru înapoierea altor sate e pusă condiţia: "Dacă vom vedea că ne slujeşte cu credinţă, îi vom întoarce şi alte sate". Prin al patrulea salvconduct i s'au restituit încă trei sate. Dar ce însemnătate aveau aceste cîteva sate, cînd el le avea peste 50 la număr? (1)

Se înţelege deci prudenţa lui Mihul. Nu punea prea mare preţ pe chemările, ce i-au fost adresate.

Ştefan Voievod, desigur, avea interes ca să nu-l aibă pe Mihul în Polonia, ci acasă sub supravegherea sa. Pe această cale ar fi reuşit să împace acea parte din boierime, care dorea întoarcerea lui Mihul în ţară. Nu trebuie să credem că în cazul cu Mihul domnul era mai puţin diplomat, decît în alte chestiuni interne şi externe. Dacă în ciuda chemărilor şi promisiunilor de a-l milui şi a-l ţine în cinste Mihul nu s'a întors, înseamnă că nu s'a încrezut prea mult în cuvintele domnului.

In ipoteza întoarcerii în ţară, Mihul ar fi trebuit să fie absolut fidel, chiar aservit vederilor şi poruncilor domnului. In cazul unei abateri mai mult sau mai puţin serioase, ar fi fost bănuit de trădare şi nu i-ar fi ajutat atunci toate promisiunile cu dărnicie înserate în scrisorile domneşti. Dat fiind posibilitatea mai mult ca sigură a ivirii desacordului dintre Ştefan şi Mihul în cazul întoarcerii lui, soarta acestuia ar fi fost pecetluită.

Din izvoarele noastre nu rezultă că chemările, adresate de Ştefan lui Mihul de a se întoarce în ţară, ar fi semnalat izbînda boierimii în politica internă a acestui domn. E mult mai verosimil că ele erau dictate de calculele proprii ale domnitorului în conformitate cu interesele lui. Domnul, probabil, era de acord cu acea parte din boierime, care a dorit aceasta cu toată sinceritatea, însă boierimii refractare vederilor domnului, a cărei existenţă la începutul domniei trebuie să o admitem, îi convenea ca un alt refractar şi razvrătit să se afle dincolo de graniţa ţării, Polonia, pentru a susţine trează opoziţia domniei noi.

Prin urmare, cazul cu Mihul nicidecum nu pledează în favoarea aservirii lui Ştefan programului boieresc de guvernare.

---

(1) După cum crezuse Barbu T. Cîmpina, op. cit., p. 37.

S'a făcut încercarea de a pune la îndoială libertatea de acţiune a lui Ştefan, din cauză că dincolo de hotarele ţării în Polonia se afla rivalul său Petru Aron şi boierimea ar fi silit pe Ştefan să ierte pe boierii fugiţi în Polonia, în frunte cu logofătul Mihul, ceace ar fi fost "un indiciu al slăbiciunii poziţiei interne a lui Ştefan în această vreme" şi pe de altă parte aceleaşi presiuni boieresti i s'ar datora şi încheierea tratatului din 4 aprilie 1459 cu reprezentantul regelui polon (1).

Această caracteristică este inexactă. Desigur, nu se poate vorbi de deplina libertate de acţiune a domnitorului, în acest timp, dar nici de completă aservire faţă de boierimea mare.

Ştefan Voievod avea tot interesul să reducă sau poate chiar să nimicească opoziţia boierilor fugari în Polonia. De aici vin salvconductele adresate logofătului Mihul, precum şi iertarea boierilor, care s-au refugiat împreună cu el (2).

Nu ne îndoim că o parte din boierimea ţării dorea menţinerea opoziţiei în străinătate, în vecinătatea statului, deoarece în acest caz îi era mai uşor să-şi impună voinţa domnitorului.

Dar măsurile luate de Ştefan cel Mare corespundeau perfect cu situaţia lui ca un domnitor nou. Şi viata a dovedit că el a avut perfectă dreptate. Boierii refugiaţi s'au înapoiat şi l-au servit pe domn în activitatea sa fără a se compromite.

3. TRATATUL POLONO-MOLDOVENESC DIN 4 APRILIE 1459

Ar fi greu de admis că incursiunile războinice ale oastei lui Ştefan în Polonia ar fi fost inspirate de marea boierime. Dimpotrivă ele pe deplin corespund cu caracterul domnitorului şi cu activitatea lui în general.

Gl. Ureche, care era un exponent al vederilor boierimii, îi face lui Ştefan reproşul că după inscăunare primii săi paşi erau îndreptaţi nu spre aşezarea ţării, ci "de război se gătia", împărţind "ostirii sale steaguri" şi punînd "hotno-

(1) Istoria Romîniei, vol. II, p. 490 s. u.

(2) Atitudinea regelui şi autorităţilor poloneze faţă de Mihul v. la P. P. Panaitescu, Contribuţii la Istoria lui Ştefan cel Mare, Buc., 1934, p. 16.

gi" şi "căpitani" (1). Prin urmare, boierimea în marea ei majoritate nu dorea război, ci pace.

Din conţinutul acordului din 1459 se vede că înainte de încheierea păcii exista o stare de luptă între moldoveni şi poloni: război, discordie, jafuri, incendieri şi vărsări de sînge. Probabil, domnitoru mergea pe urmele lui Petru Aron, dorind să-l ajungă pentru a-l extermina.

Trebuie să credem că, în afară de desele ciocniri dintre polonezi şi moldoveni, a avut loc şi o bătălie puternică între aceşti inamici, care a şi dus în sfîrşit la încheierea păcii între beligeranţi în 1459. Probabil, această bătălie n'a fost prea fericită pentru moldoveni, altfel Ştefan cel Mare n'ar fi fost silit să lase Poloniei Hotinul. Dar-nici înfrîngere.

"Promitem, să spunea în tratat, a lăsa (polonilor) cetatea Hotinului în posesiune şi pace nestricată şi nici într-un caz să nu ne *gîndim a o tulbura* prin violenţă" (2). In afară de aceasta domnul se mulţumeşte numai cu îndepărtarea de la graniţă moldovenească a lui Petru Aron.

Judecarea certurilor între moldoveni şi polonezi se face de Voievodul Hricko împreună cu domnul în mod provizoriu, pînă la decizia definitivă a regelui.

Intregul conţinut al tratatului nu poartă pecetea victoriei moldovenesti. Ştefan s'a declarat vasal al coroanei poloneze.

Acceptarea suzeranităţii poloneze, corespundea intereselor lui Ştefan şi statului moldovenesc, deoarece căpătînd în persoana domnului un vasal, regele nu mai avea nevoie să-l protejeze pe Petru Aron, să facă încercări de a-i reda tronul, încît acesta, constatînd răcirea autorităţilor poloneze faţa de el, a fost nevoit să părăsească Polonia, trecînd în Ungaria.

Prin urmare, situaţia creată a dovedit utilitatea tratatului din 1459 şi nicidecum nu pledează în favoarea presiunii boiereşti asupra domnului.

---

(1) Gr. Ureche, p. 91.

(2) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 267: "Promittimus castrum Cuthin in posesione et pace intacta dimittere et *nullo modo excogitato vexare per violentiam.*"

4. CRESTEREA PUTERII VOIEVODULUI IN DATE STATISTICE

Dorind a stabili cînd a început să crească simţitor puterea domnească pe baza de criterii obiective de judecată, am socotit că pentru aceasta nu există altă cale, decît examenul atitudinii lui Ştefan Voievod faţă de membrii sfatului domnesc.

Competinţa sfatului domnesc a fost generală. Dacă boierii în actele externe ale lui Ştefan Voievod devin garanţi, înseamnă că ei în statul lor domnesc se ocupau de toate problemele, pe care le punea la ordinea zilei actualitatea reală.

Dacă actele ce s'au păstrat vorbesc mai mult de danii de moşii şi de confirmări de danii, de împărţirea sau schimbarea moşiilor etc., aceasta se datoreşte faptului că persoanele interesate aveau grijă să le păstreze şi pe de altă parte că aceste afaceri erau mult mai numeroase, decît celelalte, care dealtfel nici nu se materializau în "hotărîri scrise", ca în timpurile moderne.

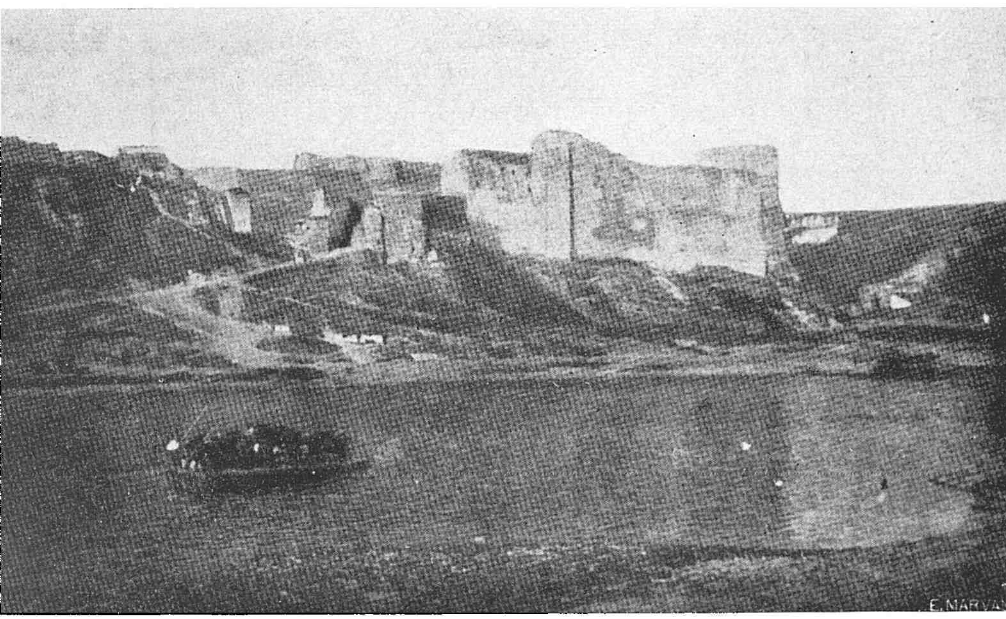
Sfatul domnesc discuta diferite chestiuni în prezenţa domnului şi acesta îşi forma părerea, încotro înclină majoritatea şi care sînt motivele diferitelor atitudini, dar nu era obligat să respecte întocmai părerea acestei majorităţi.

Desigur, în cea mai mare parte sfatul domnesc era refractar cu privire la planurile de centralizare a puterii domnului şi multe măsuri de mai mică importanţă, socotite necesare, domnul, probabil, le introducea în viaţă fără consultarea sfatului.

In tot cazul exista tendinţa domnului de a reduce în sfat numărul sfetnicilor fără funcţii în favoarea celor cu funcţii, fapt care ducea la întărirea puterii domnului. Boierii cu funcţii, dregătorii erau mereu în atenţia şi supravegherea domnului, care în cazul preponderenţei lor în sfatul domnesc ar fi putut să ţină în frîu pe boierii din sfat în general. Boierii mari, conform cu regimul feudal, aveau îndatorirea de a da sfat domnului în sfatul domnesc.

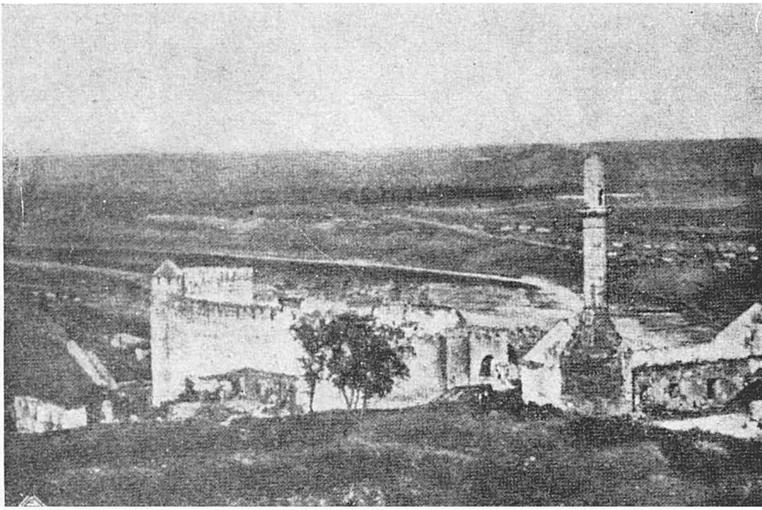
Grupul boierilor fără funcţii în stat reprezenta ţara, fiind compus din elemente cu care domnul avea nevoie să se consulte ca să fie de acord cu majoritatea boierimii mari a ţării.

Grupul boierilor cu funcţii reprezenta statul, administraţia ţării, subalternii domnului.

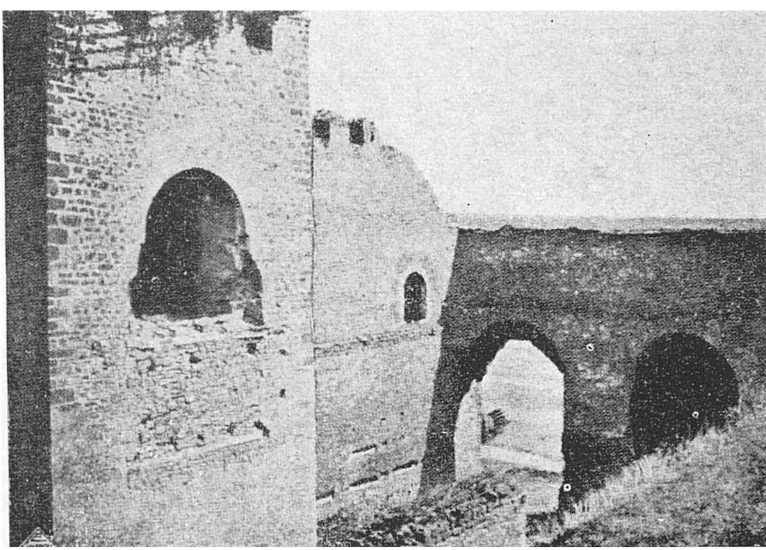


Cetatea Hotinului, văzută dela răsărit dinspre Nistru.

(Biblioteca Academiei Române.)



Cetatea Hotinului. Vedere generală.



Cetatea Hotin. Intrarea principală.

Pe cine se sprijinea mai mult Ştefan Voievod? Am întreprins o cercetare cu caracter statistic pentru a vedea care din aceste două grupuri predomina în sfatul domnesc şi în ce perioade de timp?

In documentele interne, ca regulă generală, sînt arătaţi membrii sfatului, care au luat parte la discuţii şi hotărîri. Componenţa sfatului se schimba şi reflecta temperatura politică şi oscilările ei. De aceea am socotit că pentru a afla cum a evoluat puterea domnitorului în stat şi cum a crescut prestigiul lui în ochii boierilor, e cel mai bine să cercetez componenţa sfatului domnesc.

Pentru a aduce la îndeplinire analiza proiectată am ales din documentele interne pentru fiecare an —unul, două sau trei. Pentru unii ani avem numai cîte un singur document cu arătarea membrilor şi anume pentru anii 1461, 1463, 1474, 1476, 1478, 1486, 1496, 1498.

Pentru anii 1477 şi 1485 nu avem nici un document, ceeace dealtfel nu e de mirare; în anii premergători 1476 şi 1484 s'au întîmplat două evenimente mari în istoria Moldovei: înfrîngerea de la Valea Albă (Războeni) şi luarea Chiliei şi Cetăţii-Albe. In primul caz turcii au devastat ţara întreagă pînă la Suceava şi era nevoie de timp pentru redresarea ţării, în al doilea caz evenimentul a trebuit să producă o mare impresie şi să îndemne domnia la căutarea căilor ulterioare în politica externă. In ambele cazuri nu mai încăpea vorba de funcţionarea normală a sfatului domnesc.

Intotdeauna am avut în vedere, cînd aceasta era posibil, ca să iau un document din prima jumătate a anului, al doilea din a doua jumătate.

Oscilaţii între numărul boierilor fără funcţii şi numărul celor cu funcţii au importanţă considerabilă. Dacă numărul boierilor cu funcţii este mai mare, decît numărul boierilor fără funcţii, înseamnă că domnul se sprijină pe subalternii săi, cu alte cuvinte pe forţa sa proprie, politică şi socială în stat. Dimpotrivă, dacă numărul boierilor fără funcţie este mai mare, decît al celor cu funcţii, înseamnă că domnul trebuia să ţină cont de stratul acesta social al ţării.

Cercetarea a dat rezultate interesante, demonstrînd jaloanele schimbărilor politice în stat şi a dat posibilitatea să for-

măm perioade de guvernare ale lui Ştefan, fiecare cu specificul lui.

Pe perioade de timp situaţia se prezintă astfel.

1-2. (1457-1459; 1460-1465). Dacă facem abstracţie de primul an de domnie, cînd nu s'au cristalizat încă definitiv raporturile între domn şi boieri, putem observa că de la 1458 şi pînă la 1465, anul cuceririi cetăţii Chilia, avem următoarele cifre: boieri fără funcţie sînt între 17 şi 12, boieri cu funcţii între 9 şi 10. Aceasta înseamnă că în acest timp domnul trebuia să ţină cont de acei boieri, care se bucurau în ţară de un prestigiu mai mare, decît ceilalţi.

3. In perioada de la 1466 şi pînă la jumătatea anului 1469, pe care o denumim perioada de tranziţie, se observă tendinţa spre paritate. In rîndul pîrcălabilor intră doi pîrcălabi de Chilia (dela 1465) şi doi pîrcălabi de la Cetatea-Albă (dela 1468), în total între 16 şi 12. In urma situaţiei politice, create de cucerirea Chiliei, vedem în sfatul domnesc boieri fără funcţie aproximativ între 12 şi 7, pe cînd numărul boierilor cu funcţii creşte pînă la 12 şi 16.

Numai odată numărul lor a fost de 6, anume în 1468, 5 februarie, cînd după evenimentele războiului împotriva regelui unguresc Mateiaş din decembrie 1467 toţi pîrcălabii, probabil, stăteau pe la cetăţile lor şi nu puteau lua parte la şedinţele sfatului domnesc.

4. Jumătatea anului 1469 marchează o schimbare radicală. După ce în prima parte a anului se produce paritatea (10 la 10). începînd cu a doua jumătate se vădeşte declinul numeric al boierimii fără funcţii în stat. Numărul boierilor fără funcţii coboară pînă la 8-10, iar numărul boierilor cu funcţii urcă pînă la 16.

Posesiunea cetăţilor de la marginea sud-estică a ţării, Chilia şi Cetatea-Albă, i-au întărit prestigiul în lăuntrul ţării. La acelaşi rezultat au dus şi alte două fapte însemnate: 1) victoria, obţinută în lupta contra regelui unguresc Matei din anul 1467, cu care ulterior Ştefan s'a împăcat şi 2) decapitarea lui Petru Aron, în 1469. Deci privirile boierimii refractare nu mai puteau fi îndreptate spre dincolo de graniţă. Domnitorul s'a simţit însfîrşit stăpîn pe situaţia internă.

Nu se poate trece cu vederea şi marea dramă internă: trei boieri, printre care vornicul Isaia, au fost decapitaţi (1). Isaia începe cariera sa sub Ştefan Voievod cu funcţia de postelnic (la 8 sept. 1457) şi la 12 aprilie 1458 îl vedem în funcţia de pîrcălab de Neamţ, pe care o menţine pînă la 1464 inclusiv. La 3 martie 1465 în locul lui la Neamţ se numeşte pîrcălab Bourenul.

La 11 aprilie 1465 îl vedem pe Isaia pîrcălab de Chilia. Nu se ştie de ce la 18 februarie 1466 atît el cît şi colegul său pîrcălabul Bucium sînt pomeniţi fără funcţie.

S a produs o oarecare neînţelegere intre colegi şi ei şi-au prezentat lui Ştefan demisia? La 10 mai 1466 amîndoi nu sînt pomeniţi, însă începînd din iulie 1466 din nou figurează în documente şi unul şi altul.

La 10 ianuarie 1467 situaţia se schimbă: colegul lui Isaia nu mai este Bucium, ci Buhtea. Starea aceasta se menţine tot anul 1467. La 5 februarie 1468 Isaia este pomenit fără funcţie; tot în 1468 este pîrcălab de Cetatea Albă şi de la 12 septembrie 1468 pînă la sfîrşitul său tragic este arătat în documente mereu ca vornic (dvornic) (1).

Nu avem nici o informaţie cu privire la vreo supărare a lui Isaia, pe care i-ar fi pricinuit-o domnul sau la veleităţi ale lui nesatisfăcute de domn. Era doar cumnatul lui Ştefan Voievod şi a fost ridicat repede de la treapta puţin însemnată de postelnic la rangul de pîrcălab.

Poate că a fost nemulţumit de transferarea sa de la Neamţ la Chilia, o provincie mai îndepărtată de centru, dar şi cu mai multă răspundere. Nu cumva transferarea s'a dictat de dorinţa domnului de a nu-l avea în apropiere de graniţa Ungariei?

Domnitorul după 1467 nu l-a pedepsit pentru fapta sa nesăbuită, inspirată de vederi înguste sau de răutate, şi l-a numit vornic. Insă la 15 ianuarie 1471, din ordinul lui Ştefan i s-a tăiat capul, împreună cu Negrilă paharnicul şi Alexa Stolnicul. Deci au trecut 3 ani plini de la trădare (1467-1471). Din acest fapt s-a tras concluzia că “domnul a fost incapabil

---

(1) Cronica de la Bistriţa, ed. I. Vlădescu, p. 119.

(2) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 3, 9, 87, 89, 92, 99, 104, 118, 125, 127 şi A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 194.

să-şi impună" voinţa lui Isaia sau unuia ca Mihul, că faptul oglindeşte "cercul îngust al alianţelor, pe care se sprijinea atunci autoritatea sa", că menţinerea lui în funcţie însemna că Ştefan cel Mare aplica programul de guvernare al marilor boieri şi că, în sfîrşit, "tăcerea domnului în faţa batjocoririi publice a autorităţii lui produce o impresie penibilă" (1).

Această prezentare în culori negre a autorităţii domnului nu corespunde cu realitatea din acel timp. Dacă domnul ar fi fost aservit programului de guvernare al boierilor, apoi el n'ar fi îndrăznit să schimbe componenţa sfatului domnesc, ceea ce de fapt a făcut. La 5 februarie 1468 el scoate pe următoarele persoane din sfat: Crasneş vornic, pe Lazea, pe Ion fost pîrcălab de Neamţ şi pe Şandrea din Dorohoi. In locul acestor patru sînt introduşi alţi patru: Zberiea, Albota, Boorian, Gangur (2).

Schimbări noi s'au produs la 24 septembrie 1468. Acum au fost scoşi Coste Danovici, Petric şi Albota din cei adăogaţi la 5 februarie 1468, Dar în schimb au fost adăugite 7 persoane şi anume: Alb din Neamţ, Oanţi din Cetatea-Nouă, Blaca din Chilia, Petre Iachimovici, Ciocîrlia, Iaţco Hudici şi Ivaşca Hrincovici (3).

Ştefan Voievod nu se opreşte aici: la 5 iunie 1469 au fost scoşi încă patru persoane: Sfetco Dămăcuş, Sacîs spătarul Luca stolnic, Buhte din Chilia. In locul lor au fost puşi: Bode spătarul, Iuga postelnicul, Herman clucer şi Jurgiu arieş (4). Insă ultimele două persoane şi Ivaşca Hrincovici la 1 aprilie 1470 au fost scoşi şi înlocuiţi cu Fete din Cetatea-Nouă, Şeful Cernat şi Buhte din Chilia reprimit (5).

Din aceste schimbări se vede că domnul era stăpîn pe situaţie şi *verifica capacitatea fiecăruia din boieri*.

Desigur, nu se înţelege de ce timp de trei ani domnul l-a răbdat pe Isaia. Putem numai să facem diferite presupuneri. Intîi de toate Isaia era o rudă prin alianţă, cumnat. Diferite presiuni din partea rudelor puteau să domolească mînia dom-

---

(1) Barbu T. Cîmpina, op. cit., p. 34, 35, 36-37.
(2) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 125.
(3) Op. cit., p. 129.
(4) Op. cit., p. 135.
(5) Op. cit., p. 143.

nului. In afară de aceasta, e foarte posibil că Isaia i-a prezentat domnului explicația acțiunilor sale din timpul războiului contra regelui Ungariei Mateias, din care ar fi reeşit că nu putea proceda altfel, ceea ce a format circumstanțele atenuante pentru vina sa. In sfîrşit eventual i-a cerut şi scuze şi domnul l'a lăsat să se desvinovățească şi să dea în viitor dovadă de lealitate.

5. De la jum. an 1469 până la 1476. Dar iată că un nou eveniment de natura politicii externe pune la încercare "credința" lui Isaia. El se arată a fi incorigibil, convertind la nesupunere şi pe Negrilă şi pe Alexe. E vorba de expediția lui Ştefan cel Mare împotriva Munteniei din 1470, eveniment ce ne dă posibilitatea să ghicim atitudinea politică a grupului Isaia.

N. Iorga, manifestînd în acest caz o adevărată intuiție istorică, pune această pedeapsă capitală în legătură cu evenimentul ce precedă decapitării: acțiunea războinică a lui Ştefan împotriva lui Radu, domn al Munteniei (1). Intr'adevăr Isaia a uneltit împotriva expediției, strîngînd adepți pentru atitudinea sa. Să nu se obiecteze că deducția este greşită din punct de vedere logic (post hoc ergo propter hoc), întrucît ambele fenomene sunt prea apropiate. N-au trecut, decît 9 luni. E o consecvență politică vădită. Altă explicație nu se intrevede.

E suficient să examinăm contextul, privitor la tăierea capetelor acestui grup, atît în cronica aşazisă de la Bistrița, cît şi din letopisețul lui Gr. Ureche.

Citim în prima din aceste cronici: "In anul 6978 (1470), luna lui Fevruarie în 27 marți, au prădat şi ai dărîmat Ştefan voevod Brăila. In anul 6979 (1471), ianuarie în 16, Marția, s-au tăiat capetele lui Isai vornicul, Negrilă paharnicul şi Alexa stolnicul" (2).

Reflectînd psihologia boierilor refractari la politica externă a lui Ştefan cel Mare, Gr. Ureche scrie: "Intr-aceia vreme intră *zavistiia* între Ştefan vodă şi între Radul vodă, domnul muntenesc, pre obiceiul firei omeneşti de ce are, de aceia pofteşte mai mult, de nu-i ajunse lui Ştefan vodá ale sale să le ție şi să le sprijinească, ci de **lăcomie**, ce nu era al lui încă-

(1) N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, Buc., 1904, p. 129.
(2) Cronica de la Bistrița, p. 119.

vrea să coprinză. Strîns—au țară și slujitorii săi și au intrat în țara Muntenească, de au prădat marginea, februarie 27 dni și au arsu Brăila în săptămîna albă. De taierea capetelor a niște boieri 6979 ghenarie 16 zile, Tăie Ștefan vodă pre Isaia vornicul și pre Negrilă paharnicul și pre Alexa stolnicul în tîrgul Vasluiului" (1).

Desigur, Gr. Ureche se face ecoul vederilor cercurilor boierești care apreciau politica lui Ștefan Voievod ca *lăcomie*. Deși scria mult mai tîrziu (sec. XVII) de timpul, cînd s'au produs evenimentele, dar prin tradiție a păstrat nealterată atitudinea boierilor lui Ștefan Voievod față de domn., și desigur în primul rînd atitudinea grupului lui Isaia.

Dacă punem în legătură două evenimente pomenite, înțelegem ce s'a produs. Ștefan Voievod a pus începutul politicii sale antiturcești. In scaunul statului muntenesc, după părerea lui Ștefan Voievod, trebuia să fie așezat un domn care să nutrească adversitate față de turci și astfel din statul muntenesc s'ar crea un tampon între turci și moldoveni sau o asociație de două state romînești, strîns legate între ele printr'o politică externă comună.

Gr. Ureche nu înțelegea unde țintește Ștefan Vodă, explicînd pornirea lui Ștefan împotriva lui Radu, domn al Munteniei, prin motive personale, prin egoism și setea de îmbogătire. Știrea despre pedeapsa capitală *stă imediat după expediția împotriva Munteniei.*

Poate, datorită influenței, exercitate de Isaia asupra celorlalți membri ai sfatului domnesc, odată cu tăierea capetelor boierilor, Ștefan scoate din sfatul său domnesc la 13 august 1471 trei persoane: Goian din Chilia, Albul din Neamț și Pașco din Chilia. Alexa nu figura în sfatul domnesc. Deci au fost înlăturați, socotind și pe cei doi tăiați, cinci In locul lor au fost adăugați 6 boieri noi și anume: Arbure din Neamț, Ivașco Chilia, Vrîncean spătarul, Dajbog paharnic, Toma stolnic. Huru comis. Au rămas 18 dinainte (2).

6. (1477 - 1480) Pentru anul 1477 nu avem documente de comparat. Dar constatăm că de la 1478 continuă declinul

---

(1) Gr. Ureche, p. 96.
(2) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 157.

numeric al boierilor fără funcţie. Ei sînt acum aproximativ 6-5, pe cînd numărul boierilor cu funcţie devine constant-16.

7. In perioada 1481 - 1489 numărul boierilor fără funcţie se ridică la 8-7 în comparaţie cu perioada precedentă. Poate aceasta marchează o eclipsă în prestigiul domnului, ca efect al pierderii în 1484 a două cetăţi Chilia şi Cetatea-Alba. Pe de altă parte evenimentele din 1485-1486 în luptele contra lui Hroiot Hruet au creat o stare de confuzie. Autoritatea domnului a suferit o lovitură puternică. Impasul a fost de scurtă durată. Domnul a biruit, dar cu preţul schimbării politicii sale externe.

Fireşte şi numărul boierilor cu funcţii scade cu 4 persoane (cîte doi pîrcălabi pentru fiecare cetate pierdută).

8-9. In următoarele trei perioade (1489-1491; 1492-1497; 1498-1503) numărul boierilor fără funcţii scade succesiv pînă la 5-4, 4-3 şi 1, pe cînd numărul boierilor cu funcţii rămîne perfect stabil (14-12) cu oarecare ridicare în ultima perioadă (15-14).

In acest timp se produc evenimente foarte importante în viaţa Moldovei: conform cu alianţa moscovito-crimeeană-moldovenească, acţiuni războinice în contra Poloniei, războiul polono-moldovenesc şi încheierea păcii cu Polonia, şi Lituania evenimente ce au avut un mare răsunet în viaţa internă a statului.

Ultimii trei boierei fără funcţii din sfatul domnesc sînt Duma, Şteful şi Duma Brudur, iar, cînd avem un singur boier fără funcţie acesta este Şteful.

Acest proces al diminuării numărului boierilor fără funcţie pînă la aproape zero înseamnă că domnitorul întărindu-şi puterea, domneşte peste capul boierimii fără funcţii cu boieri funcţionari supuşi lui.

Dacă ne-am pune întrebarea care dată este cea mai importantă în procesul întăririi puterii domnitorului în stat, ar trebui să răspundem fără ezitare: *anul* 1469. *Este un an de demarcaţie hotărîtă şi radicală* (1).

---

(1) Există o încercare de a dovedi că puterea domnului s-a întărit abia în ultima parte a domniei. Cu această ocazie se face un calcul statistic pe baza claselor sociale imaginare şi nu pe cele istorice reale, se întrebuinţează o terminologie creată ad-hoc. Totodată confirmarea

Puterea domnului se desvoltă, mereu crescînd.

Desigur, orice domnitor de atunci trebuia să fi ţinut cont de boieri, care reprezentau ţara şi fără de care nu se putea guverna. Insă Ştefan Voievod a ştiut să înlăture în opera de guvernare orice obstacol de pe calea sa spre ascensiune.

5. SFATUL DOMNESC ŞI IERARHIA FUNCTIUNILOR IN STAT

Ca unul din mijloacele sale de presiune asupra sfatului domnesc şi, deci, de întărire a puterii sale în stat, trebuie să fie socotită şi plasarea rudelor sale în sfat, opt la numar, şi anume: 1) Vlaicul, unchiul domnului, fratele mamei lui Ştefan Voievod, 2) Fiul lui Vlaicu - Duma Vlaiculovici, 3) Iachim, fratele domnului, 4) fiul acestuia Petrică Iachimovici, 5) al doilea fiu Vasco Iachimovici, 6) Şendrea, portar de Suceava, căsătorit cu Maria, sora lui Ştefan, 7) Clănău spătarul, căsătorit cu Dragna, fiica lui Şendrea şi a soţiei acestuia Maria, sora lui Ştefan, 8) Isaia vornicul, căsătorit cu Sora sora lui Ştefan (1).

Ştefan Voievod avea din partea mamei, nu şi a tatălui fraţi pe, Iachim, Ioan, Crîstea şi surori pe Maria şi Sora. Rudele domnului se aflau de prin părţile Trotuşului şi Bacăului.

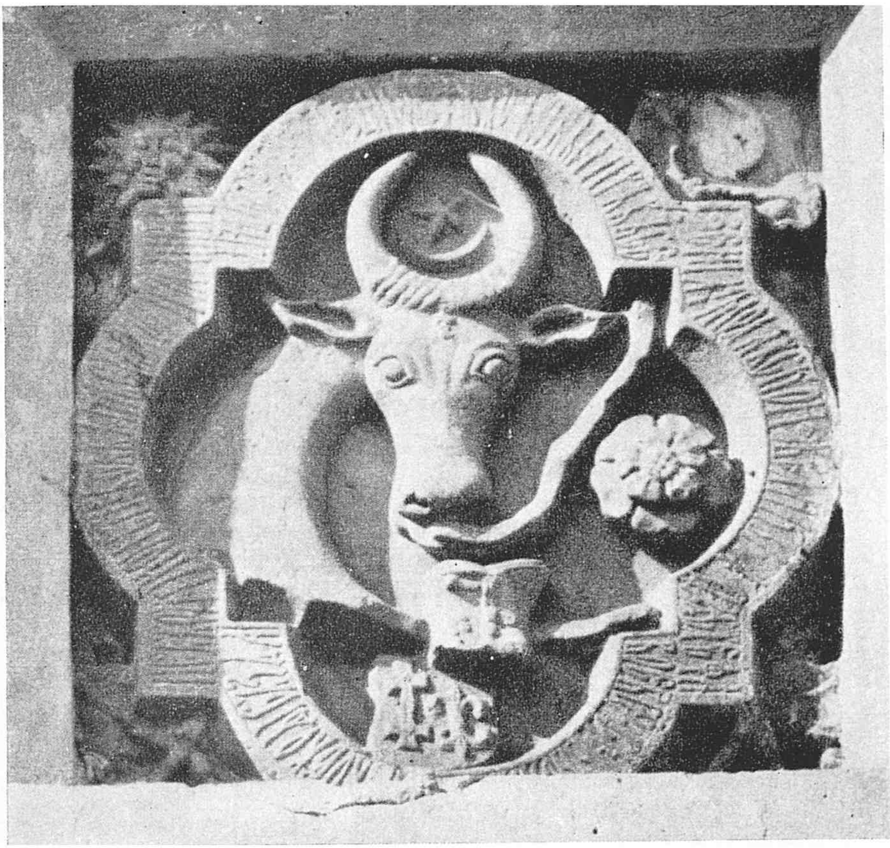
Din rudele-membri ai Sfatului domnesc, Vlaicul a stat în sfat 28 de ani, iar fiul său Duma şi mai mult-35 de ani. Numai Isaia n'a justificat aşteptările domnului şi l'a trădat, poate tocmai prevalîndu-se de situaţia sa de rudă apropiată.

Persoanele devotate domnului, ocupau posturile lor de

---

proprietăţii este socotită un privilegiu creînd "o intimitate între domn şi beneficiarul actului", un fel de "contact politic bilateral". Cu alte cuvinte la contractul feodal general s-ar mai adăoga unul special. Insă confirmarea se dădea nu de domn în persoană, ci de sfatul domnesc şi de domn. Deci nu poate fi vorba de "intimitate". Postularea unui contract la confirmarea posesiunii pămîntului prezintă o inovaţie nu tocmai reuşită, arbitrară şi nejustificată. V. Barbu, T. Cîmpina, cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1956, p. 3-103.

(1) M. Costăchescu, Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare, Iasi, 1933, p. 9-16. De acelaşi. Observări privitoare la neamul lui Ştefan cel Mare, Iasi, p. 4-10. Vezi şi Aurelian Sacerdoţeanu Divanale lu Ştefan cel Mare. Analele Universitşţii C. I. Parhon, Buc., Seria Stiinţe Sociale, istorie, nr. 5, 1956, p. 166.



Stema Țării Moldovei.

Mânăstirea Putna —1481— la turnul de intrare.

membri ai sfatului domnesc în timp îndelungat, de exemplu în afară de Vlaicul şi fiul său Duma, Hărman 30 de ani, Petrică fiul lui Hărman 16 ani, Stanciul, 20 de ani, Mîrze fiul acestuia 8 ani, Juga vistier 25 de ani (1).

Ierarhia funcţiilor în sfat a fost următoarea: 1) vîrful sfatului (diferite persoane în diferite perioade şi fără funcţii şi cu funcţii, 2) sfetnici fără dregătorie, 3) vornic, 4) pîrcălabi între care şi după care apar sfetnicii fără funcţii şi, în sfîrşit, urmează, 5) ceîlalţi cu funcţii (2) şi anume: spătar, postelnic vistiernic, stolnic, paharnic (ceasnic), comis şi logofăt, care aplica pecetea domnească.

Logofătul avea în grija sa cancelaria domnească, se ocupa de chestiuni diplomatice, dar în politică internă nu juca un rol însemnat. In total, Ştefan Voievod a avut trei logofeţi: Ion Dobrul 1457-1468, februarie, Toma, iulie 1468-1474 şi Ion Tăutul 1475-1503 (3).

Un post de mare răspundere a fost cel de vornic (4) şi Ştefan Voievod a avut în total 8 vornici şi anume: Goian 1457-1463, Crasnes 1464-1467, Isaia 1469-1470, Bode 1471-1476 Hrană, probabil 1477 şi, 1478-1484, Dragoş Boul, probabil 1485 şi, 1486-1491, Boldur 1491-1503 februarie şi Juri Lungul august 1503 pînă la moartea domnitorului (5). Vornic a fost în acelaşi timp şi un fel de ministru de justiţie şi cel de război.

Am dori să subliniem că, în ce priveşte persoana care ocupa în Sfatul domnesc primul loc (prim sfetnic), se desprinde concluzia că *la începutul activităţii* lui Ştefan Voievod primul loc îl ocupa în sfatul domnesc un boier fără funcţie timp de 11 ani, în anii 1457-1467, şi timp de 9 ani, în 1471-1479, pe cînd *la sfîrşitul domniei* primul sfetnic era un boier cu funcţie timp de 7 ani, 1494-1500, şi timp de doi ani, 1502-1503, adică în total 9 ani.

---

(1) A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 171.

(2) Op. cit., p. 165.

(3) A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 163 si 301. C. C. Giurescu: Contribuţii la studiul marilor dregătorii. Vălenii de Munte 1925 şi Noi Contribuţii. Bucuresti 1926.

(4) V. pentru postul de vornic T. Bălani Vornicia în Moldova extras din “Codru Cosminului”, 1931, VII şi Gh. Duzinchevici: vornicia moldovenească până la 1504, in Cercetări Istorice”, V-VII (1929-1931), p. 216-252.

(5) A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 202.

Această constatare, trecînd peste fluctuaţii în diferite timpuri ale sfatului domnesc, se află în oarecare concordanţă cu concluzia noastră generală asupra evoluţiei însemnătăţii politice a acestor două grupuri de boieri. Desigur, pentru alegerea primilor săi sfetnici jucau un oarecare rol calităţile lor personale, indiferent de faptul că aveau funcţii în stat sau nu le aveau.

In afară de aceasta, atunci cînd pe primul loc figurau sfetnicii cu funcţie, acest loc aparţinea mai ales pîrcălabilor. Pîrcălabii ocupă primul loc în sfatul domnesc în anii 1468-1470, Stanciu în 1480-1484, Vlaicul, în 1492 şi 1494-1500 Duma.

Unii din pîrcălabi se bucurau de un prestigiu chiar mai mare, decît vornicul. Este interesantă din acest punct de vedere ascensiunea în sfat a vornicului Boldur: în 1492-1493 el se afla pe locul al 3-lea, în 1494-1502 pe locul al 2-lea şi, în sfîrşit, în 1503 pe primul loc.

Am putut observa că numărul pîrcălabilor se schimbă mereu.

Pînă la Ştefan Voievod şeful oraşului (respectiv al cetăţii se numea în cele mai dese cazuri posadnic sau pîrcălab, foarte rar staroste, dar în a doua jumătate a secolului al XV-lea denumirea de posadnic începe să dispară şi în locul lui apare şoltuzul. Iar pîrcălabul devine de *preferinţă militar*, căpitan de oaste (1), şef al cetăţii şi al raionului ce ţinea de ea, desi are în acelaşi timp şi funcţii administrative şi judecătoreşti.

Transformarea pîrcălabilor în funcţionari, de preferinţa militari, are în evoluţia sistemului administrativ al lui Ştefan Voievod o însemnătate excepţională. Prin ei domnul ţinea în mîinile sale *cetăţile*, factor important din punct de vedere militar, odată cu ele şi *ţinuturile* din jurul lor dar prin acestea şi *ţara întreagă* (2).

---

(1) D. Nichita, Contributii asupra pîrcălăbiei în Moldova pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea, "Arhiva", Iaşi, 1925, nr. 2, nr. 3-4, p. 245 ş. u.

(2) L. Lungu Tinuturile Moldovei până la 1711 şi administrarelor în "Cercetări Istorice", vol. IV (1928), n. 2, p. 97-109, şi XVII (1943), p. 211-250 (pentru épоca lui Ştefan cel Mare stiri râzleţite).

In primul timp 1457-1465 ei erau de la 1 pînă la 3 (Neamț, Hotin, Dorohoi). In epoca de tranziție (1465-1469) erau 4-7 (odată trei și odată nici un pîrcălab, în 1467).

In perioada de schimbare radicală în 1470-1485 erau prezenți la ședințele sfatului domnesc între 7 și 8 pîrcălabi.

In 1486-1491, în urma căderii Chiliei și Cetății Albe sub turci, luau parte la ședințe cîte 4-6 pîrcălabi, ceea ce se menține și mai departe pînă la sfîrșitul domniei.

Dar să nu se creadă că numai din partea boierilor fără funcții domnul se putea aștepta la opoziție și surprize. Dintr'un anumit punct de vedere boierul cu funcție, prin faptul că juca un rol în stat, putea să fie și mai primejdios, decît ceilalți fără funcție. Mai ales aceasta se poate spune despre pîrcălabi și vornic, pe care se sprijinea domnul în activitatea sa.

Insă, conform cu principiile generale ale sistemului feudal, toti boierii Țării trebuiau să manifeste deplină supunere principelui ei.

In sistemul social politic feudal raporturile între senior și vasali se stabilesc printr-un contract feudal, care consta în trei momente: depunerea de către vasal al omagiului față de senior, jurămîntul de credință (fidelitate, foi) și investitura, adică introducerea simbolică în posesiunea feudului.

Aceste forme de legătură între senior și vasal sînt cunoscute atît în Apusul Europei cît și în Răsăritul ei (1).

Contractul feudal avea un caracter dublu: 1/vasalul se supunea seniorului, dar 2/la rândul său vasalul avea subvasalii săi.

---

(1) E. Glasson, Histoire du droit et des institutions de la France, Paris, 1891, vol. IV, p. 301-303.

I. Calmette, La societé feodale, Paris, 1927, p. 31-32.

Achille Luchaire, Manuel des institutions françaises, periode des Capetiens directs, Paris, 1892, p. 186.

Marc Bloch, La societé féodale, Paris, 1939, p. 351.

Heinrich Mitteis, Der Stadt des hohen Mittelalters Grundlinien einer vergleichenden Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters, Weimar, 1953, p. 58-64.

Pentru Polonia: S. Kutszeba, Schiță a istoriei orînduirii sociale și politice a Poloniei. trad., S. Petersb., sub îngrijirea lui N. V. Iastrebov, f. a., p. 1-2.

Pentru Rusia: N. P. Pavlov-Silvanski, Feudalismul în Rusia "udeluriloe", p. 449, ș. a.

In Moldova, ca dealtfel în ţările române în general, boierii figurau ca vasalii principelui ei, care era socotit seniorul lor. Insă când se ivea cazul ca acest principe-senior-să se închine unui rege străin (al Poloniei sau al Ungariei, pricipele devenea vasalul regelui, iar boierii moldoveni subvasalii acestuia.

Nu ştim dacă în practica românească a existat şi al treilea moment. Insă primele două cu siguranţă se respectau, ceea ce se vede din ceremonia instalării domnitorului în scaun. Dimitrie Cantemir a lăsat descrierea ceremoniei de vasalitate-închinare.

In scurt această ceremonie consta în următoarele:

După ce în biserică domnitorul îmbrăca caftanul domnesc, ceremonia continua în palatul domnesc.

Cînd domnul se aşeza în fotoliul princiar, poala dreaptă a caftanului lui o ţinea hatmanul, iar poala stîngă-marele postelnic. Boierii, care asistau la această ceremonie, se apropiau pe rînd de domnitor pentru a-i demonstra respect şi supunere (omagiu) şi urma ceremonia sărutării de mînă a domnului şi a poalei caftanului lui.

In documentele istorice române deseori se întrebuinţează cuvîntul "închinare", adică supunere (hommage, comendatio). Inchinarea celui slab domnului, care era socotit puternic, superior, îşi găsea şi o formă de exteriorizare. Din omagiu pe care l-au adus regelui polonez Ştefan Voievod şi boierii săi în 1485, se vede că boierii moldoveni s'au închinat regelui pînă la pămînt, ceea ce nu e de mirare. Inchinarea pînă la pămînt a existat la multe popoare, nu numai la polonezi şi moldoveni.

De exemplu, la ruşi expresiunea "celobitie" însemna închinare pînă la pămînt *în aşa fel ca fruntea să atingă pămîntul.*

La aceasta se mai adăuga şi *îngenunchierea,* care în cazul închinării de mai sus a fost făcută, după cum ne atestă documentele poloneze, de moldoveni "*suo more*", adică după obiceiul propriu al moldovenilor (1).

---

(1) B. P. Haşdeu, Archiva istorică a României, vol. I, 2, p. 23-26.
I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, Buc. 1913, vol. II, p. 370-378.
Bernard Wapowski, în "Scriptores rerum polonicarum", tom. II, Cracoviae, 1874, p. 4 (Hommagium Stephani Colomiae, 1485).

La *închinare pînă la pămînt* şi *îngenunchiere* se adăuga şi *sărutarea mînii şi poalei* caftanului domnitorului (1). Sărutarea mîini, avea la români o mare răspîndire şi s'a păstrat pînă în zilele noastre în expresiunea "sărut mîna". Probabil, ritualul închinării individuale în cazul donaţiei de moşie unui boier a fost acelaşi ca şi acesta.

Nu este niciun dubiu că în trecutul romînesc exista şi jurămîntul de credinţa pe lîngă faptul că însăşi sărutarea mînii domnului şi a poalei caftanului însemna obligaţie de fidelitate. Ideea aceasta şi-a găsit oglindire în formula uricilor: "şi la aceasta este credinţa mea şi credinţa boierilor noştri".

Cînd se lua hotărîrea în folosul vreunui boier sau vreunei mânăstiri, se întrebuinţa la sfîrşitul actului domnesc în mod obligatoriu această formulă de "credinţă". Trebuie să considerăm că ea se rezema pe fidelitate vasală, care lega pe boieri de domn. Ei, ca şi vasalii francezi faţă de seniorul lor, *erau obligaţi să ia parte în sfatul domnesc,* a-i da domnului "consilium". Obligaţia de a-i da seniorului sfat emană din jurămîntul de credinţă (foi).

6. COSIGILAREA ACTELOR DOMNEŞTI DE CATRE BOIERII DREGATORI

E. Vîrtosu în practica cancelariei domneşti a observat un fenomen interesant, anume, *cosigilarea actelor domneşti,* emise de această cancelarie, de *către boieri cu funcţii.* Această practică cuprinde o perioadă de timp între 12 iunie 1459 şi 24 mai 1479, dar nu era constantă şi sistematică, deoarece în acest interval de timp din aproximativ 150 de acte numai 33 sînt cosigilate de boieri. Deci majoritatea actelor au avut atîrnat numai sigiliul domnesc (2).

Autorul explică această diferenţă prin acea că toate actele cosigilate prezintă întăriri de proprietate, iar întăririle de proprietate intrau în competinţa sfatului domnesc, a cărui

(1) Probabil închinarea pînă la pămînt a fost o formă orientală a omagiului, deşi Marc Bloch o socoteşte rusească. Avînd multiple legături cu orientul, ruşii puteau să o împrumute. In occident se practica sărutarea pe buze. Marc Bloch, op. cit., p. 350-351.

(2) V. Vîrtosu, Cosigilarea actelor domneşti, în "Documentele privînd Istoria românilor", introducere, vol. II, 1956, p. 418-419.

funcţie era să întărească moşiile cumpărate, dăruite sau schimbate. Explicaţia nu este valabilă, deoarece competinţa sfatului domnesc era generală, cuprinzînd toate afacerile statului.

Atîrnau sigiliile lor boierii, aflaţi în marile dregătorii, în slujbe (1).

Inceputul acestei practici de cosigilare, autorul îl explică prin nevoia ce o simţea domnul de a-şi asigura prin cosigilare liniştea din partea boierilor pribegi (fugari). Făcînd concesii aparente şi relativ de mică importanţă, Ştefan vroia să-şi aşeze definitiv domnia, deci ar fi o *creştere aparentă a drepturilor boierilor*.

Ulterior însă în cursul expunerii autorul ajunge la concluzia că a avut loc nu numai o creştere aparentă a drepturilor boierimii, ci şi o cedare parţială în faţa opoziţiei marilor boieri dregători, că cosigilarea prezintă un privilegiu al marii boierimi, pe care ea *l'a -smuls puterii centrale* (2).

Autorul constată un moment de slăbiciune a puterii domneşti şi totodată o tactică pentru a dezarma pe aceşti mari feudali (3).

Insă nu stie care a fost cauza desfiinţării şi o vede în 1/încheierea păcii cu turcii după cuvîntarea de la 8 mai 1479 a lui Tamblac în senatul veneţian, sau 2/în naşterea fiului domnului Bogdan-Vlad.

Argumentele autorului, prezentate alternativ, nu pot fi luate în consideraţie: primul din cauză că nu există dovezi de încheiere în acest timp a păcii între Ştefan şi turci, al doilea că naşterea fiului n'are nici o legătură logică cu cosigilarea.

Intre 26 *mai* 1476 *şi* 24 *mai* 1479 *au trecut trei ani fără ca procedeul de cosigilare să fi fost aplicat.* Abia după scurgerea acestui termen s'au mai dat două acte: unul la 29 aprilie 1479 şi al doilea cu o distanţă de o lună la 24 mai al aceluiaş an.

E greu de ghicit de ce, după un timp destul de apreciabil, a mai fost nevoie de două cazuri de cosigilare. Aceste cazuri stau cu totul izolate, ca o reminiscenţă întîrziată a trecutului

(1) Op. cit., p. 425.
(2) Op. cit., p. 422-423, 429.
(3) Op. cit., p. 430.

şi după 1479 nu vedem reînfiinţarea sau reînvierea practicii vechi.

Nu împărtăşim părerea autorului că cosigilarea însemna limitarea puterii domneşti. E foarte probabil că cosigilarea a fost introdusă de Ştefan cel Mare pentru a sublinia răspunderea subalternilor săi — boieri cu funcţii în stat, pentru respectarea hotărîrilor luate de Sfatul domnesc.

In afirmaţia noastră ne bazăm pe faptul că boierii pun sigiliile lor şi pe actele care privesc numai pe domn, averea şi veniturile lui. De exemplu: boierii semnează actul din 3 septembrie 1473, prin care Ştefan Voievod dăruieste mânăstirii Putna morile sale proprii de pe Siret, în tîrgul Siretului şi un mertic anual de 12 buţi de vin (1), actul din 23 aprilie 1460, prin care se confirmă mânăstirii Bistriţa veniturile dela vama Tazlăului (2) şi actul dela 10 mai 1466, prin care Ştefan făgăduieşte mânăstirii Zografu din Sfîntul Munte un mertic anual de loo galbeni ungureşti pentru a-l pomeni (3).

Aplicarea sigiliilor pe asemenea acte de oătre marii boieri în funcţii la stat însemna obligaţia lor de a respecta cu stricteţe voinţa domnului şi hotărîrile Sfatului domnesc. Cînd după înfrîngerea oastei moldoveneşti suferită dela turci în 1476 "credinţa boierilor în Ştefan Voievod, după mărturia lui I. Dlugosz, s'a clătinat şi se părea că toţi moldovenii l'au părăsit" (4), domnul nu mai putea insista la respectarea de cosigilare.

7. NICI UN FEL DE ADUNARI GENERALE

In afară de Sfatul Domnessc în a doua jumătate a secolului al XV-lea nu exista o altă instituţie, cu care domnul ar fi fost nevoit să împartă puterea sa, sau să ţină cont de ea.

Contrar cu aceasta P. P. Panaitescu afirmă că în secolul al XV-lea avem începutul adunărilor generale ale ţării la fel ca şi în Europa: statele generale în Franţa, parlamentul în

(1) I. Bogdan, vol. I, p. 181.
(2) Op. cit., p. 37.
(3) Op. cit., p. 99.
(4) J. Dlugosz, c. 526 şi 544.

Anglia, dieta în Ungaria, seimul în Polonia şi Lituania, zemskii sabor în Rusia (1).

Mă pronunţ categoric împotriva acestei păreri.

Autorul consideră că acest caracter de adunări generale ale ţării l'au avut adunările mari în cîmp pentru alegerea domnilor, ceea ce e o adevărată inadvertenţă. Aceste adunări sînt *nişte adunări directe şi nu reprezentative* (*ca adunările din apus*), adunări formate dintr'o aglomerare ocazională a oamenilor, de preferinţă boieri, ale cărei hotărîri au fost deseori dictate de voinţa învingătorului, după cum a fost cazul cu alegerea "lui Ştefan Voievod pe cîmpul Direptate".

Asemenea adunări directe amintesc mai mult adunările din cîmp ale germanilor, descrise de Tacit.

"Prima adunare generală cunoscută în Moldova, scrie mai departe autorul, apare într-un document, dat de fraţii Ilie şi Ştefan Voievozi la 25 iunie 1441, la Scheia pe Siret. Pisarul a însemnat "Mihul a scris la Bulgari (Scheia), la Soimu" (2).

Se mai dau şi următoarele explicaţii: "Actul era dat în timpul unei adunări, într'un sat lînga capitală, deci în cîmp, în afara cetăţii, în care nu încăpea atîta lume şi denumirea adunării este "soimu", forma rusească apuseană a numelui dietei polone "seim".

S'ar putea trage concluzia că dacă adunarea generală a ţării a existat în 1441, trebuie să credem că a existat şi in timpul lui Ştefan Voievod. Dar nu este aşa.

Intîi de toate cazul discutat nu se deosebeşte prin nimic de competinţa obişnuită a sfatului domnesc. Ba dimpotrivă este absolut tipic. E un uric dat de doi domni, pomeniţi mai sus, slugilor credincioase Vlad Jicov şi nepotului său Dragos cu privire la dania, compusă din cîteva sate şi selişti.

La emiterea actului au asistat ca martori 20 de boieri, adică un număr obişnuit al participanţilor la şedinţa sfatu-

---

(1) Viaţa feudală în Ţara Românească şi în Moldova, Buc., 1957, p. 351-352, de P. P. Panaitescu şi articolul: Marea Adunare a ţării instituţie a orînduirii feudale în ţările române, în "Studii", anul X, 1957, nr. 3, p. 154.

(2) D. Bogdan, "Actele moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare", Buc., 1938, p. 34-37 şi 9-10. Damian Bogdan vorbeşte de "seimul" autoritate boierească, peste care domnul nu putea trece, şi îl consideră "primul seim". P. P. Panaitescu şi-a însuşit această părere.

lui domnesc. Părerea autorului, care s'a transformat într'o viziune mare fantezistă, a pornit de la un singur cuvînt cu care se termina actul "Na soimu". Intr'adevăr lituanienii pronunţau cuvîntul polonez "seim" ca "soim".

Cuvintele "na soimu" n'au fost bine înţelese. In principiu boierii prezenţi, membri ai sfatului domnesc, reprezentau întreaga boierime mare şi mică, ceea ce se vede din fraza sacramentală: "şi credinţa tuturor boierilor noştri mari şi mici".

Cu toate acestea pentru ca boierimea mică să ia parte de fapt la şedinţa sfatului domnesc ar fi trebuit să se schimbe mentalitatea timpului, să se producă evenimente mari cu caracter radical în societatea românească. Nu mai vorbim de participarea negustorimii, care era la noi atunci încă "în faşe".

Tocmai în imprejurări foarte importante a apărut seimul în viaţa vechii Polonii şi a Lituaniei.

In general morfologia istorică a instituţiilor stă în strînsă legătură cu o serie de schimbări serioase şi radicale, economice, sociale şi politice. Pentru ca sfatul domnesc să ia alte forme ar fi trebuit să intervină o schimbare de regim, fiindcă una este să conduci statul în înţelegere cu boierimea mare şi alta să administrezi ţara cu ajutorul boierimii mici şi a negustorimii.

In secolul al XV-lea Moldova şi Ţara Românească sînt conduse de domni împreună *cu boierimea mare*. Numai în secolul următor în legătură cu fenomene noi se produc schimbări, care în secolul al XVII-lea duc la apariţia ideologiei noi, semn al prefacerilor în economia ţărilor române.

Cazul cu documentul din 1441 e bazat pe o simplă confuzie. Oridecîteori pisarul cancelariei domneşti vorbeşte de sate puţin cunoscute, pentru a le localiza, adaugă la denumirea satului şi arătarea pe ce rîu sau pîrîu se află. De exemplu Bonţeştii na Strelbnicu, Săseni na Cotovţea, Selişte na Caşin, Procupeti na Revţea (1), Berchisesti na Moldave, Fundeşti na Albine, Draguşeşti na Baglui (2).

---

(1) M. Costăchescu, op. cit., 1932, vol. I, p. 101, 118, 160, 222.
(2) M. Costăchescu, Documentele de la Bogdan Voievod, p. 363, 377, 403.

Este o formulă absolut tipică de localizare. Acelaşi lucru se poate spune şi despre “na soimu”.

M. Costăchescu a identificat satul Bulgari cu Bătrîneşti pe rîul Crasna (1). De ce în cazul acesta nu s'a spus în fraza finală “na Crasna”? Rîul Crasna are o mare întindere, pe el sînt situate multe sate şi are mulţi afluienţi —pîrîie. Probabil, şedinţa sfatului domnesc s'a ţinut undeva în apropiere de pîrîu cu numele “soim”, lîngă satul Bulgari (Bătrîneşti).

Dacă ar fi vorba de o “adunare mare”, atunci *s'ar fi spus despre soim în text*. Insă textul nu este, decît o obişnuită danie de sate. Pentru o danie de sate era nevoie de o “adunare generală a ţării”? E logică şi posibilă o asemenea ipoteză?

Fireşte acum e foarte greu să identificăm acest pîrîu. Faptul că pîrîul Soim a dispărut nu trebuie să ne mire. In secolul al XIX-lea exista încă rîul Troian (2), dar acum nu mai există.

Ne referim şi la analogia cu Rusia, unde există un rîu cu denumirea de Seim, afluient stîng al rîului Desna (în limba rusă cuvîntul lituanian “soim” îşi are echivalentul în “seim” (3).

In afară de aceasta ce ne îndreptăţeşte să creden că întrebuinţarea cuvîntului “soim” în actul discutat înseamnă neapărat *adunare generală a ţării?*

Dacă l-am împrumutat din limba lituaniană, l-am înţeles ca *oricare adunare* şi nu “adunarea generală a ţării”. Avem dovadă în documentul din 9 octombrie 1467, unde pentru litigii de hotar între Polonia şi Moldova cuvîntul “soim” este întrebuinţat de 6 ori pentru a însemna în general o adunare, o consfătuire (4).

In sfîrşit, pentru a hotărî, dacă este o adunare adevărată de stări sociale trebuie să ne bazăm pe un criteriu ferm, observat în istoria celorlalte ţări ale Europei. Sînt trăsături care disting adunările de stări sociale de orice alte adunări.

---

(1) M. Costăchescu, “Documentele înainte de Stefan cel Mare”, vol. I, p. 457.

(2) Uricariul, vol. XVII, p. 153: în 1814 este pomenită o localitate “pe malul (rîului) Troian”.

(3) Dicţionarul enciclopedic rus, Brokhaus şi Efron, S. Pet., 1900, vol. XXIX, p. 316.

(4) I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. II, p. 297.

Adunările de stări sociale apar atunci cînd la vechile clase sociale privilegiate (nobilimea şi înaltul cler) se adaugă reprezentanţii celui de altreilea element social "le tiers état", în Occidentul Europei —negustorimea, iar în răsăritul ei şi alte elemente care în bună parte au ocupat locul acesteia.

Noţiunea de "a treia stare" apare concomitent cu diviziunea întregei societăţi în stări sociale. Aceasta se întâmplă atunci, cînd feudalismul intră în declin, şi forţele noi sociale încep să-l submineze.

In Moldova (precum şi în Ţara Românească), în secolul al XV-lea asemenea condiţiuni n'au existat, şi nu puteau apărea "adunări generale de ţară". Ele au avut loc abia cu un secol mai tîrziri (în sec. XVII).

Nici adunarea din 1456, care a hotărît plata tributului turcilor, nu este o adunare generală a ţării (1), ci o şedinţă a sfatului domnesc, lărgită prin participarea la consfătuire nu numai a boierilor mari, care au venit în număr de 60 (deşi de obicei la şedinţele sfatului domnesc luau parte 20 de boieri mari), ci şi a "altor toţi".

Cine sînt ei? După toată probabilitatea, o parte din boierii mici şi în tot cazul nu negustorii, care atunci n'au jucat nici un rol însemnat în stat.

Ideea că în secolul al XV-lea am avut cazuri de "adunări generale ale ţării" în sensul adunărilor din alte ţări ale Europei trebuie definitiv părăsită.

8. UN SFETNIC NEOFICIAL AL DOMNULUI

In mod obişnuit Ştefan cel Mare se consulta cu boierii mari cu funcţii şi fără funcţii în stat, mai ales su portarul de Suceava Şendrea foarte apropiat de domn, cu Duma şi Boldur cu rudele sale, mai ales cu unchiul Vlaicul, cu mitropolitul Teoctist, capul bisericii ortodoxe s a. Dar în afară de ei se mai afla un sfetnic intim al domnitorului Daniil Sihastru, o figură istorică importantă (2).

(1) Viaţa feudală (P. P. Panaitescu), p. 352.

(2) C. Turcu. Daniil Sihastru, figură istorică, legendară şi bisericească, în "Studii şi cercetări isorice", vol. XX, Iaşi, 1947, p. 246-259.
Ion Neculce, Cronica, ed. A. I. Procopovici, Craiova, 1936, vol. I, p. 12.
Fr. Ad. Wickenhauser, Geschichte der Kloster Woronetz und Putna, Cernăuţi, 1886, p. 6 ş. a.

S'a păstrat următoarea legendă, înscrisă în "seama de cuvinte" a lui Ion Neculce, care precede cronica sa.

Suferind înfrîngere de la turci la Războieni (1476), Ştefan Voievod a venit la Cetatea Neamţ cu intenţia de a intra. Insă mama lui nu l'a lăsat să intre, zicîndu-i că "pasărea în cuibul său piere" şi l'a îndemnat să-şi strîngă din nou oaste în nordul ţării şi că izbînda va fi a lui. Ştefan a plecat. La Cetatea Neamţ au venit turcii şi au început să o bată cu tunuri. In drumul său Ştefan s'a oprit la Voronet, unde se afla Daniil Sihastru. Ştefan a bătut la uşa chiliei, dar i s'a răspuns să aştepte pînă ce va termina rugăciunea. Apoi Ştefan a intrat, s'a spovedit şi i-a pus lui Daniil întrebarea: să închine ţara turcilor sau ba? Sihastrul i'a răspuns să nu facă aceasta şi că războiul va fi a lui, dar să construiască mînăstire în numele Sfîntului Gheorghe, purtătorul de biruinţe.

Strîngînd oaste la Cernăuţi şi Hotin, Ştefan s'a îndreptat spre sud. Auzind aceasta, turcii au lăsat Cetatea Neamţ şi au început să fugă spre Dunăre. Ştefan i-a urmărit şi i-a bătut (1).

Prima parte a legendei nu corespunde cu adevărul: mama lui Ştefan atunci (în 1476) nu mai era în viaţă (a murit în 1465). In ce priveşte restul şi anume, vizita lui Ştefan la Daniil Sihastru, ea putea să fi avut loc în realitate. Chiar dacă cazul în sine nu a avut loc în realitate, cel puţin putem fi siguri că viaţa sbuciumată a domnitorului îi punea probleme în care sfatul cu feţele bisericeşti şi mai ales cu un om ca Daniil, care şi-a consacrat viaţa dumnezeirii, era necesar.

Această legendă care circulă în popor are sensul de a explica de ce turcii obţinînd victoria, n'au putut-o fructifica şi s'au retras în grabă spre Dunăre şi se baza pe faptul că Ştefan Voievod era un om foarte evlavios.

Ştefan a construit o mânăstire la Voroneţ în 1488 pe locul unei bisericuţe de lemn, cunoscută încă din 1472. Iar Daniil s'a mutat la Putna, unde alături de pădure la marginea satului şi-a săpat cu dalta în stînca tare a muntelui o chilie, care s'a păstrat pînă în prezent şi produce o impresie puternică.

---

(1) Ion Neculce, Cronica, ed. A. I. Procopovici, Craiova, 1942, p. 12-13.

PARTEA II-a

STATICA SOCIALA IN TIMPUL LUI STEFAN CEL MARE

CAPITOLUL 2

1. *PROPRIETATEA ASUPRA PAMINTULUI. ORIGINEA EI. DIVIZAREA SOCIETATII IN CLASE SOCIALE.*



N timpul lui Ştefan Voievod proprietatea asupra pămîntului se împărţea în proprietatea mare servită de oameni dependenţi (vecini), robi şi în măsură mai mică de săteni liberi, fără pămînt, şi proprietatea mică al cărei titular îşi lucra pămîntul singur cu braţele lui proprii şi ale familiei sale (1).

Prima era privilegiată, primind de la domnitor uric, care se specifica că i se întăreşte sau i se donează proprietatea prin uric "cu tot venitul". Formula "cu tot venitul" însemna toate foloasele, pe care proprietarul poate să le extragă din pămîntul său,

---

(1) N. Iorga, Constatări cu privire la viaţa agrară a românilor, 1908. De acelaşi, Developpement de la question rurale en Roumanie, Iaşi, 1917.

C. Giurescu, Despre boieri în "Studii de istorie socială", ed. a 2-a, Buc., 1943, p. 227-349. La p. 254: "Dovezi că toţi propietarii erau numiţi boieri".

I. C. Filitti. Propritatea solului în principatele române pînă la 1864, Buc., 1935. De acelaşi, Evoluţia claselor sociale în ţinutul principatelor române în "Archiva pentru stiinţa şi reforma socială", an. V., 1924. Nr. 1-2, 3-4 şi an. VI, 1925, nr. 3-4.

I. N. Angelescu, Histoire économique des Roumains. Genève-Paris, 1919.

R. Rosetti, Pămîntul sătenii şi stăpînii în Moldova, Buc., 1907. De acelaşi, Despre originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova, Mem. Secţ. Ist., seria 2, tom. XXIX, Buc., 1906.

lucrat de oamenii aşezaţi pe acest pămînt, "cu tot venitul" crea titularului lui situaţia privilegiată bazată pe imunităţi.

Proprietatea mică nu se bucura de această favoare din partea domnului din simplul motiv că nu poseda stratul omenesc, din care să extragă venitul. Aceasta nu înseamna că existenţa ei nu a fost apărată de domnie, conform cu "obiceiul pămîntului".

O altă mare deosebire între aceste două proprietaţi constă în acea că proprietatea mare, după natura sa, era *feud*, gravată de *serviciul militar al titularului au oamenii lui*. Acordarea uricului îşi avea reversul său, anume posesiunea pămîntului se condiţiona de îndatorirea militară.

Proprietatea mică, fără a se bucura de vreo favoare din partea domnului, exista în plină libertate, fără condiţiuni, era *alodială*.

Cu toată diferenţa mare ce exista între aceste două feluri de proprietate, faptul că şi una şi alta *vizau pămîntul* avea o importanţă excepţional de mare. Proprietatea pămîntului era alfa şi omega ale sistemului feudal. Cine avea în proprietate pămîntul era considerat boier, "om" în sens deplin al cuvîntului. Cine nu-l avea, se afla în alt compartiment social al acestui sistem, în compartimentul inferior, dependent de alt om şi de pămîntul acestuia sau, dacă era liber, se afla în permanentă primejdie de a-şi pierde libertatea, deorece în regimul de abuzuri, care nu erau atunci rare, sărăcia putea duce uşor la starea de dependenţă, la "vecinie".

Din lucrările lui L. Morgan, M. Kovalevski şi Fr. Engels, cunoaştem evoluţia generală a proprietăţii.

Cînd în comunitatea sătească loturile (jireabiile) membrilor ei au încetat să mai fie supuse la o nouă repartizare prin sorţi, lotaşii s'au simţit proprietari deplini, totuşi obştea le-a

---

Dinu C. Arion, Caractere juridice şi sociale ale proprietăţii rurale în voievodatele romîneşti, în "In amintirea lui Constantin Giurescu", Buc., 1944, p. 107-137.

Tanoviceanu I.: Formaţiunea proprietăţii funciare în Moldova, în "Prinos lui A. D. Sturdza", Buc., 1903.

I. N. Angelescu, originea răzeşilor şi moşnenilor, Piteşti, 1909.

Sebastian Radovici, Moşnenii şi răzeşii, Buc., 1909.

impus o restricție: pămîntul trece în proprietatea lor individuală, însă cînd proprietarul lotului își va fi manifestat dorința de a se lepăda de el prin vînzare, ceilalți părtași ai obștei au dreptul să intervină în calitate de primii cumpărători, dreptul de *preemțiune la cumpărare* —protimisis—, iar în cazul, dacă vînzarea s'a produs fără știrea vreunui părtaș al obștei, acesta are dreptul *să-l răscumpere*. Prin urmare, "indiviziunea" a apărut atunci, cînd s'a făcut un pas hotărîtor spre proprietatea privată.

Dreptul de preemțiune și dreptul de răscumpărare nu sînt decît niște rămășițe ale destrămării obștii sătești.

A rămas o trăsătură caracteristică a proprietății mici, care ulterior s'a numit *răzeșească*.

Desigur, între acești doi poli opuși exista și proprietatea medie care se apropia sau de proprietatea mare cu toate avantajele ei, sau de proprietatea mică cu specificul ei.

Prin urmare, înainte de regimul feudal popoarele lumii au viețuit în comunitatea sătească, ca o etapă în evoluția lor socială.

Dacă vom trece la țările române, nu vom găsi mărturii directe cu privire la comunitatea sătească (1). Documentele vorbesc numai de boieri (pani) și de oameni supuși lor (vecini, liberi și robi).

Dar pentru timpurile îndepărtate care zac în întuneric, avem unele "resturi" în izvoarele de mai tîrziu, care prin analogii cu alte popoare, mai ales vecine ne dovedesc că și românii am trecut prin evoluția caracteristică tuturor popoarelor.

---

(1) Pentru comunitatea sătească la român vezi: C. Cihodaru, Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova, în "Studii și cercetări științifice", istorie, an. VII, fasc. 1, 1956, p. 1-34.

V. Costăchel, "Despre problema obștiilor agrare în Țara Romînească și Moldova în secolele XIV-XV, în "Studii și cercetări de istorie medie", II ,1951, p. 91-109 și de același —Dezagregarea obștii sătești în țările romîne în evul mediu. Săracii în "Studii și referate", 1953, p. 753-799. Pentru comparații cu Tara Românească, v. I. Stefănescu (Proprietatea feudală în Muntenia în secolele XIV-XV), Moscova, 1957, p. 10 ș. u.

P. P. Panaitescu. Obștea țărănească, Buc., 1964.

Trebuie să fie căutate în documentele posterioare "semne" care ne-ar arunca o lumină asupra începuturilor istorice, frînturi, rămăşiţe din ordinea socială veche. Prin aceste dovezi indirecte putem stabili adevărul (1).

La romîni a supravieţuit din vechile orînduiri: posesiunea pămîntului în *indiviziune* cu dreptul de *protimisis,* pe alocuri moşii comune, trăgîndu-se de la moşi comuni, cnezatul, juzii, compositio (posibilitatea de împăcare cu vinovatul în caz de omor), jurătorii jurămîntul cu brazda în cap s. a.

Toate acestea ne mărturisesc că lumea românească a principatelor, pătrunsă de spiritul individualist al epocii feudale, n'a apărut ca deus ex machina cu tot felul de instituţii feudale, ci a trecut printr'o lungă evoluţie de la *gen şi familia primitivă gentilică,* condusă în cele mai dese cazuri de un *moş bătrîn,* cu dreptul de răzbunare gentilică, de la această familie la comunitatea *familiei mari* care a lăsat românilor ca amintire institutul înfrăţirii, de la această comunitate la *comunitatea teritorială, sătească de vecinătate* de la care au rămas termenii de *vecin* (slavoneşte *sused*), *moşnean* şi *dreptul valah.*

Evoluţia genului se termină cu desfiinţarea comunităţii săteşti, care la început cuprindea nu numai familii-perechi, ci şi un număr de familii mari. Familia pereche a biruit, păstrîndu-se pînă în timpurile noastre.

Dacă citim bine "scriptele" acestor rămăşiţe ale trecutului românesc, vom înţelege că înainte de a deveni feudali am avut o ordine prefeudală şi cea gentilică cu toate derivatele acesteia din urmă.

Fără îndoială, am avut în trecutul nostru şi familia mare (zadruga), din care s'a dezvoltat comunitatea sătească.

Zadruga cuprindea mai multe generaţii de urmaşi ai aceluiaşi tată, împreună cu nevestele lor, care trăiesc toţi laolaltă într'o singură curte, îşi cultivă laolaltă ogoarele şi se hrănesc în comun (2).

---

(1) Cu toată dreptatea D. Arion afirmă: "Ar fi absurd, în lipsa de scripturi, să negăm fiinţa unui stadiu gentilic al societăţilor romîneşti", în "Vlahii clasa socială în voievodatele româneşti", Buc., 1940, p. 23.

(2) Fr. Engels, Originea familiei, p. 61 şi 152.

"Pretutindeni, scrie M. Kovalevski (1), a fost descoperită existenţa familiei mari, nu numai la slavi, începînd cu cehi şi polonezi, la care ea exista încă în secolul al XIII-lea, terminînd cu muntenegreni şi ruşi, care pînă în prezent şi'au păstrat multe rămăşiţe din această ordine veche, ci şi în sistemele juridice vechi ale indienilor, grecilor, celţilor, germanilor şi chiar la multe popoare semitice, inclusiv arabi. Nu există nici un dubiu că familia mare a existat la chinezi, japonezi, la popoarele anamez şi birman la osetini, cabardini, tătari, daghestani, albanezi, cabili, etc."

F. Leontovici, care s'a ocupat mult de această formă socială a vieţii trecute, afirmă că comunitatea familială a avut o mare însemnătate în viaţa medievală a tuturor popoarelor europene (2).

Printre primii, care a descoperit existenţa în viaţa popoarelor slave a familiei mari, a fost V. Bogisic, care a publicat în 1874 o colecţie de cutume ale slavilor de sud, sub titlul "Zbornik sadasnjih pravnih obicăja u juznih slovena" (3).

In Dalmaţia existenţa comunităţii familiale a fost constatată de Vuc Karadzic. In partea ei muntoasă comunitatea mare număra pînă la 62 de persoane din care 13 femei căsătorite şi 2 văduve (4).

O zadrugă slavă mare cuprindea cel mult 60 au 70 de suflete, iar cea mai mică pînă la 10. Un fenomen obişnuit este că în zadrugă se aflau aproximativ 25 sau 30 de persoane.

Membrii zadrugei erau în cea mai mare parte rudele de sînge cu excepţia slugilor şi a celor din afară, care aveau denumirea de "scupnic", "priseliţa" ş. a. De obicei în cuprinsul zadrugei întrau cîţiva fraţi primari, veri şi rudele mai depărtate cu soţiile şi copii lor.

---

(1) M. Kovalevski, Sociologia (Genetică), S. Pet., p. 111 (fără an).

(2) F. Leontovici (Caracterul de comunitate zadrujnică a vieţii Rusiei vechi), în "Revista Ministerului Instrucţiunii Publice", S. Pet., 1874, Iulie, p. 136.

(3) Vezi rezumatul acestei cărţi la N. A. Popov, în "Revista Ministerului Instrucţiunii Publice", 1875, martie, p. 157-166. Vezi şi o altă lucrare a lui V. Bogisic. (Despre comunitatea sătească simplă la sîrbi şi croaţi.) Aceaşi revistă, 1885, Februarie, p. 285-309.

(4) V. Bogisic, op. cit., p. 288.

B. D. Grecov, a consacrat multe pagini acestei unităţi rurale în istoria Rusiei (1).

Orînduirea familială din istoria Lituaniei a fost studiată de M. K. Liubavski (2).

Cauzele care au dus la descompunerea familiei mari sudslave sînt următoarele:

Această comunitate, trăind în ambianţa economiei băneşti, a început să simtă puterea ei. Comunitatea nu împiedeca pe membrii ei să aibă paralel cu munca comună în producţie şi ocupaţii în afară de comunitate (meserie, schimb de mărfuri, etc.). Orice cîştig aparte ducea la inegalitatea avuţiei: membrii, ocupaţi de munci lăturalnice devin mai bogaţi, decît ceilalţi.

Incepe să existe în cuprinsul comunităţii şi capitalul particular. Aceasta uşurează divizarea comunităţii familiale în familii mici. La despărţire duc şi neînţelegerile interne.

Un alt fenomen care contribuie la descompunerea comunităţii este slăbirea legăturii de sînge din cauza elementelor venite dinafară.

In sfîrşit, situaţia de şef îi permitea să-şi aproprieze mai multe bunuri, decît membrii de rînd, mai ales dacă practica o putere despotică.

Oamenii deveniţi mai avuţi încep să facă o gospodărie proprie, atrag la munca pe ogoarele lor un număr de oameni mai săraci din interiorul comunităţii în condiţiuni de învoială şi astfel se pregăteşte trecerea la regimul feudal. *Inainte de a deveni mare, feudalul a fost mic.* In unele cazuri comunităţile familiale întregi treceau sub puterea feudalului. In procesul de aservire a populaţiei din sînul comunităţilor juca un rol însemnat şi întrebuinţarea forţei, silnicia, abuzurile, cotropirea.

Dacă numărul mediu al membrilor familiei mari româneşti a fost aproximativ de 20-25, ca şi la slavii de sud, iar satul românesc n'a avut decît în medie 20 de familii, ceea ce înseamnă cam 100 de persoane, putem trage concluzia că

---

(1) B. D. Grecov: Tăranii în Rusia din cele mai vechi timpuri, ed. a II-a, Moscova, 1952, p. 68-78.

(2) M. K. Liubavski, Schiţă de istorie a statului lituano-rus pînă la Unia de la Liublin, Moscova, 1910, p. 96.

pentru a forma un sat era nevoie ca să se unească vreo 4 sau 5 "familii mari".

Unirea lor ducea la formarea comunității sătești cu un alt principiu de organizare, decît al zadrugei, anume *principiul convețuirii pe același teritoriu*, în loc de principiul legăturilor de sînge. Firește că conviețuind pe același teritoriu, membrii de rînd ai zadrugelor deveneau unii pentru alții *vecini* (1), termen care ulterior a fost însușit de preferință masei mari a muncitorilor cu brațele de muncă de la moșia și satele proprietarilor feudali.

Semántica cuvîntului s'a schimbat, trecîndu-se de la sens general la unul special. In sînul comunității sătești s'a produs o nouă stratificare socială: s'au format două elemente sociale: unul mai influient, mai bogat și altul de rînd, sărac sau mai puțin avut.

In această privință este foarte instructivă acea metamorfoză pe care o întîlnim în satele din Galiția, trăind sub dominația *dreptului valah*. Putem socoti că satele românești din Galiția prezintă *o etapă tîrzie petrificată din ordinea socială mai veche a românilor în general.*

In actele, scrise latinește, ale Galiției, din secolele al XV-lea și al XVI-lea, se vorbește că în satele cu drept valah erau două categorii de oameni: 1) "starcze, seniores, antiqui homines, boni homines", ceea ce românește am putea exprima scurt ca bătrîni, oameni buni și 2) "obezi, ignoti, vicini, alieni, homines extranei", adică oameni de rînd, necunoscuți vecini (2). Comunitatea sătească, legată de răspunderea colectivă, avea în fruntea sa pe cneji, care răspundeau numai înaintea moșierului sau starostelui regal.

Cît de mult a avansat inegalitatea materială printre membrii comunității sătești, se vede din situația cneazului. El avea

---

(1) E curios că chiar și la "votiaci", un trib nordic din neamul finilor, exista noțiunea de "vecin"; cu mărirea familiei mari (azbar) cei, care o părăseau și își construiau case în afară de curtea ei, căpătau denumirea de "boliac"-"vecin". I. I. Smirnov, Finii, articol din Colecția de articole "Istorie rusă în schițe și articole", sub îngrijirea lui M. V. Dovnar-Zapolski, vol. I, p. 9.

(2) V. I. A. Linnicenco: "Unele trăsături din istoria stărilor sociale în Rusia sud-vestică în secolele XIV-XV, p. 163. și A. Boldur, Originea și sensul cuvîntului "vecin", volumul omagial C. Giurescu, Buc., 1944, p. 169.

un lot de pămînt, venituri de la ţărani (a treia parte a censului şi a treia parte din plăţi pentru judecată), precum şi dispunea de munca ţărănească de la 2 pînă la 6 zile pe an de fiecare lan, aflat în posesiunea ţăranilor. Cneazul avea înlăuntrul obştii puterea administrativă şi poliţienească. Dreptul de cnezat a căpătat un caracter de proprietate, care se transmitea prin moştenire cu învoirea moşierului. Cnejii stăteau în curţi (dvorisce).

Forma de posesiune a pămîntului de către ţărani era colectivă pe familii, însă în secolul al XV-lea a întrat în descompunere adîncă: gospodăriile ţărăneşti se divizau, ţăranii stăteau pe jumătăţi de curţi şi chiar pe porţiuni mai mici. Se respecta indiviziunea.

Gospodăria ţărănească era de doua feluri, anume: sau a unei familii simple, sau a familiei mari.

Cîteva comunităţi săteşti (fiecare compusă din cîte 25-30 de sate) formau *o craină*, în fruntea căreia stătea *crainicul*. Adunările din satele crainei (de două ori pe an) judecau diferite pricini. Aceste judecăţi purtau numele de *judicii valachorum*, iar participanţii la judecăţi, formînd prima categorie socială a obştii săteşti, se numeau fiecare "judex valachorum", iar toţi — "starţi", cu alte cuvinte "bătrînii" care stabileau hotarele posesiunii, umblînd cu "brazda în cap", etc.

Această organizare o putem socoti ca o rămăşiţă din organizarea veche şi mai ales cea mai veche moldovenească.

Aplicînd analogia cu ordinea valahă din Galiţia, putem spune că cnejii din trecutul îndepărtat moldovenesc au devenit cneji valahi, iar juzii vechi au dat naştere la judecători din "judicii valachorum". Dacă primii au devenit moşieri mari, cei de al doilea — moşieri medii şi mici. Moşieri mici pe solul moldovenesc au fost răzeşii.

Cealaltă masă a membrilor obştiilor săteşti a sărăcit, unii pierzîndu-şi libertatea şi devenind vecini, alţii ("liude"), păstrînd-o au fost nevoiţi să-şi cîştige existenţa cu braţele de muncă. Şi unii şi alţii formau categoria a doua din ordinea valahă din Galiţia.

Indivizia răzeşilor nu este un fenomen pur românesc, ci larg răspîndit şi cunoscut tuturor popoarelor ariene, elinilor, celţilor, germanilor, slavilor, hinduşilor (1).

(1) Dinu Arion, op. cit., p. 122.

Către momentul întemeierii Moldovei, cnezatele și juzatele moldovenești au reușit să se desprindă din sînul obștii sătești, au căpătat proprietăți funciare, care se lucrau cu brațele de muncă ale oamenilor de rînd, din aceleași obști, sărăciți, pierzînd loturile lor de pămînt.

Proprietatea răzeșească, după cum am pomenit mai sus, era de proveniență alodială, dar spre sfîrșitul domniei lui Ștefan Voievod în ceea ce privește îndatorirea de serviciu militar se asemăna cu proprietatea stăpînitorilor de feude — moșii boierești, cu acea deosebire că obligația militară îi privea pe răzeși individual, pe cînd boierii erau datori să vină la oaste cu oamenii lor pe cai și înarmați.

Prin urmare, proprietatea boierească s'a clădit pe ruinele obștii sătești.

Cînd s'a intemeiat Moldova, tot pămîntul țării a inceput să fie considerat aparținînd voievodului ca dominium eminens (1).

Această noțiune însemna că orice schimbare în situația proprietății (vînzare, moștenire, etc.) are nevoie de aprobarea domnului. Fără consimțămîntul domnului nu se putea întemeia un sat nou pe un loc pustiu sau pustiit de invaziunea inamicilor, cu atît mai mult că pentru întemeiere și colonizarea satului se cereau scutiri ("slobozenie") de dări și munci pentru un anumit număr de ani (2).

Din dreptul superior al domnului asupra pămîntului țării decurgea și dreptul de "retract seniorial" (3) în anumite cazuri, anume: 1) în cazul refuzului de a-și îndeplini îndatorirea de serviciu militar, în special în timp de război, 2) în

---

(1) Pentru existența în trecutul românesc al dominiului eminent s'au pronunțat N. Iorga, I. Peretz, A. D. Xenopol, I. Bogdan, Paul Negulescu, Dinu Arion, I. C. Filitti. In sens negativ, C. Giurescu și I. G. Longinescu. Bibliografia la: Dinu Arion, Incercări asupra domeniului eminens în "Inchinare lui N. Iorga", Cluj, 1931, p. 20 și la I. C. Filitti, Proprietatea solului în principatele române pînă la 1864, p. 107 ș. u.

De același "Preadalica să nu fie" în "Revista Istorică Română", 1932, fasc. 4, p. 345.

Vezi de asemenea: Ion Nădejde, Din istoria dreptului român, Buc., 1899, p. 29 și A. V. Gidei, Contribuțiuni pentru istoria socială a țărănimii noastre, Buc., 1904, p. 94.

(2) De exemplu, pe timp de 5 ani. I. Bogdan, vol. I, p. 97.

(3) Vezi, Viața, p. 277, dar retractul *nu e suveran, ci seniorial!*

cazul de încălcare a obligației de credință față de domn, adică al acțiunilor dușmănoase față de domn ("hiclenie"), 3) în cazul de vînzare a pămîntului domnitorul avînd dreptul de preemțiune și 4) în cazul de desherență masculină (în Țara Românească) sau în lipsa totală de moștenitori (Moldova).

Primii boieri mari în Moldova, după întemeierea ei, au fost acele elemente, care au luptat alături de domn pentru cucerirea independenței țării. S'au numit *viteji* și au fost răsplătiți *cu moșii întinse* de cîteva sate, dar cu condiția ca ei să apere ordinea stabilită de voievod. Astfel s'a născut proprietatea condiționată de serviciul militar.

In voievodatele romînești odată cu întemeierea lor s'au creat condițiuni pentru existența proprietății mari și la început au coexistat două elemente de boierime: 1) boierimea pămînteană, organică, cea din trecut, conducătoarea satelor, proprietari de pămînt în indivizie, cnejii și juzii și 2) curtenii principelui, druginicii lui, care au venit cu el sau au fost primiți după instalarea lui la cîrma țării" (1).

Prin urmare chiar de la începutul istoriei politice a românilor, de la întemeierea principatelor, existau două criterii, pentru calitatea de nobil, de boier: moșia și slujba ("vislugenie").

Treptat timp de un secol ordinea feudală a cuprins și proprietatea cnezială și juzială. Toți cnezii au acceptat orînduirea feudală, care le oferea stăpînirea liniștită asupra brațelor de muncă și exploatarea sătenilor lipsiți de proprietate, transformîndu-se în boieri mari sau medii și o bună parte din ei trecînd și în compunerea sfatului domnesc pentru a administra țara împreună cu voievodul.

Endosmoza acestor elemente sociale, adică căpătarea moșiilor de către dregători grație donației și favorurilor din partea domnului de o parte și ocuparea posturilor la curte de boierii pămînteni de altă parte, au contribuit la amestecarea

---

(1) Aceleași două elemente ale oamenilor de vază erau și în istoria Rusiei-se numeau "boiare și starti", adică "senatores terrae"; la slavii de vest a doua categorie se numea "majores natu".

B. D. Grecov. Tăranii în Rusia din cele mai vechi timpuri pînă la secolul al XVII-lea), ed. a 2-a, Moscova, 1952, p. 91, și M. F. Vladimirskii Budanov, Schița istoriei dreptului rusesc, Kiev, 1907, p. 27, de la care e împrumutată terminologia.

acestor elemente și la formarea unei clase sociale unitare, însă cu un alt caracter, decît îl avea fiecare parte componentă.

La început deosebirea între boier mare și mic, mai ales înainte de întemeierea principatelor, nu era prea însemnată. Dar cu timpul deosebirea între ei a crescut tot mai mult pînă ce s'a transformat în adevărată prăpastie. Boierul mare a devenit stăpîn pe multe sate, deseori latifundiar (1).

El se bucura și de unele elemente de putere publică, căpătate de la domn, *prin imunități*. El este *sfetnic al tronului*, luînd parte la sfatul domnesc, cîrmuiește statul împreună cu domnul și conduce cetele oastei.

Boierii mici nu jucau acest rol, nu erau consultați de domn și nu se bucurau de imunități.

Rolul social și politic foarte diferit, al boierului mare și al celui mic, îi desparte, constituindu-i în două categorii sociale diferite încît unii autori, vorbind de micii proprietari de pămînt, nu vor să recunoască calitatea lor de boieri, preferînd să-i considere țărani (2).

Spre urcarea pe tronul Moldovei a lui Ștefan Voevod, ordinea feudală era în toi, domnea fărimițarea feudală.

Comunitatea sătească își continua existența. Proprietarii mici rămîneau în afară de ordinea feudală nouă, își lucrau singuri loturile lor mici, nu exploatau munca altora și de aceea nu aveau nevoie, în deosebire de boierii mari să le fie asigurată intervenția forței de Stat.

Sub imboldul ideii greșite că răzeșul este țăran unii autori își permit să schimbe denumirea comunității sătești în "țărănească" (3). Dar marca germană în secolele XIII și XIV a purtat numele *sătească*, avînd în compunerea sa de la 6 pînă la 12 sate (4).

La vecinii romînilor ruși comunitatea poartă titlul "*sătească*".

---

(1) Mihail de la Dorohoi stăpînea încă în 1437-52 de sate. Logofătul Mihail în proprietatea sa peste 50 de sate. M. Costăchescu, vol. I p. 497-506, 542-543 și 497-506.

(2) De exemplu Henri Stahl, Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, Buc., vol. I, 1958, p. 38.

(3) P. P. Panaitescu, Obștea țărănească, București, 1964.

(4) K. Marx și Fr. Engels, Opere, vol. XV, M. 1933, Marca p. 629-695, în special p. 630-631.

De bună seamă, B. D. Grecov vorbeşte de membrii comunităţii "săteşti", "liudi", săteni", "mireni" (de la mir) (1).

La galiţieni deasemenea comunităţile se numesc *săteşti* (2).

In sfîrşit şi la polonezi "opole" nu se deosebea prin nimic de "verva" resească (3), care este o unitate teritorială.

Deosebirea între aceste două denumiri este foarte mare.

Termenul "obştea sătească" nu este întîmplător, deoarece istoriceşte prezintă o negare a *legăturii gentilice* între oameni şi totodată o afirmare a principiului nou de *legătură pur teritorială*, de convieţuire comună pe acelaşi teritoriu, în aceasi unitate teritorială, care este satul.

Pe de altă parte "obştea sătească" cuprinde toate elementele unui sat, atît înstărite, cît şi sărăcite, deci întreaga varietate de stare socială a membrilor obştei, pe cînd noţiunea "ţărănească" indică numai raportul omului faţă de pămînt.

E de preferat *terminologia istorică reală*.

In concordanţă cu această terminologie istorică, C. Giurescu afirmă că "pînă în secolul al XVII-lea *toţi proprietarii de pămînt se intitulau boieri*. Clasa boierească cuprindea, aşadar, nu numai pe dregători, pe marii proprietari şi pe urmaşii lor cei mai apropiaţi ci şi pe moşneni" (4).

Respectînd această titulatură, s'ar fi putut vorbi: 1) de "obştea sătească (răzeşească, moşnenească)" şi 2) de "obştea ţărănească" supusă moşierului. Istoria le-a despărţit. Cei ce s'au desprins de nevoie din obştea răzeşească au început să se deosebească profund de membrii acestei obşti libere, deoarece erau obligaţi cu munca (corvoadă) şi cu dijme în folosul moşierului, în opoziţie cu răzeşii (moşnenii) care continuau să fie perfect liberi de orice obligaţie în faţa cuiva.

---

(1) B. D. Grecov, Op. cit., ed. 2-a, vol. I, Moscova, 1952, p. 285.
(2) I. A. Linnicenco, Op. cit. Moscova, 1894, p. 166 ş.a.
(3) B. D. Grecov, Op. cit., p. 72, 75 ş.a.
(4) C. Giurescu. Studii de istorie socială, Bucuresti, 1943, p. 284.

CAPITOLUL 3

EXPLOATAREA PAMINTULUI

ÎN domnia lui Ştefan Voievod schimbul era înca în mare parte natural.

Principalul mijloc de producţie, de venit şi de bogăţie, pămîntul, se afla în mîinile proprietarilor.

Economia feudală rurală se caracteriza prin coexistenţa proprietăţii mari (condiţionale) şi a gospodăriilor mici. Legătura între gospodăria mare şi cele mici ţărăneşti lua diferite forme, de la o arendă pe termen scurt a ţăranului liber şi pînă la posesiunea permanentă (deseori ereditară) a ţăranilor —iobagi, obligaţi cu diferite dări şi servicii.

Această posesiune este cea mai caracteristică pentru regimul feudal în general. Iobagul este legat de pămînt şi totodată aflat sub puterea permanentă a proprietarului de pămînt.

Boierii şi instituţiile bisericeşti aveau din partea domnului diferite privilegii —imunităţi, printre care juca un rol ioarte important imunitatea judecătorească: boierii şi mănăstirile judecau oamenii aşezaţi pe pămînturile lor, apelul fiind la curtea domnească. Titularul imunităţii încasa în folosul său amenzile judecătoreşti.

Gospodăria mare a proprietarului avea trăsături şi de întreprindere privată şi de unitate publică, al cărei chiag era supunere moşierului a aunui complex de gospodării mărunte ţărăneşti, dependente de curtea acestuia.

Proprietarul de pămînt se interpunea între domn şi ţărani, jucînd pentru aceştia din urmă un rol de "mic domn", de unde rezultă că domnul ţării nu avea cu ţăranii dependenţi ai moşierului raporturi directe (1). Puterea domnitorului intervenea numai atunci, cînd era nevoie să-i silească pe ţărani la supunere boierului lor.

Din această regulă generală a feudalismului francez şi german, numai Anglia, prezenta o excepţie. In această ţară sătenii erau obligaţi cu serviciul militar regelui direct şi nu seniorului lor, ceea ce a avut ca rezultat că, toate contingentele de ostaşi se aflau la dispoziţia regelui (2).

In evul mediu proprietatea era complexă. Asupra unuia şi aceluiaşi pămînt existau cîteva "dominii". Domnul, ca seniorul suprem, avea "dominium eminens" sau "directum" şi conceda boierilor *o parte* din dreptul său superior pentru o porţiune de pămînt, feud, pentru care boierul era obligat să facă serviciul militar.

Din acest feud moşierul îşi reţinea o mică parte, pe care o lucra în regie, aşa zisă "rezerva" ("terra dominicata"), iar pe restul, împărţit în loturi ("terra servilis") şedeau ţăranii (liberi sau şerbi, iobagi), care aveau asupra pămîntului "dominium utile" (3).

"Utilitatea" consta în extragerea mijloacelor de existenţă din lucrarea pămîntului pentru familia proprie şi pentru dări în folosul moşierului.

Intre seniorii se stabilea *o ierarhie,* gradarea situaţiilor. Fiecare seniorie era un feud care depinde de o altă seniorie, mai înaltă. In esenţă senioriatul consta în scoaterea oamenilor de rînd de sub dependenţa statului şi în supunerea lor marilor seniori.

In Moldova "rezerva" moşierului se numea "curtea", compusă, în afară de casa moşierului, din casele de locuit ale slugilor, diferite clădiri de gospodărie, şoproane, magazii, şură, grajduri, pămîntul.

---

(1) Parerea contrară a lui. A. Cazacu, Contribuţiuni la studiul formării şi evoluţiunii dreptului protimisis, Chişinău, 1932, p. 77-78, 80, este greşită.

(2) D. M. Petruşevski; Schiţe din istoria economică a Europei medievale, Moscova-Leningrad, 1928, p. 226.

(3) N. Kareev, Senioria-stat şi monarhia de stări sociale a evului mediu, S-Pet., 1913, p. 49-50.

Tăranul era aservit moşierului, căruia îi datora munca sau era obligat să dea dijma în produse. In forma clăcii intra dese ori munca pentru construirea casei moşierului, fortificaţiilor, drumurilor, podurilor, etc. Multe dări se motivau de nevoia apărării ţării.

E greu de precizat în ce măsură renta *în produse* concura cu renta *în muncă*. Insă acolo unde prima din ele s'a introdus, ea prezenta un progres social, deoarece ţăranul putea să lucreze acasă nefiind supraveghiat de moşier, şi să întrebuinţeze timpul liber pentru nevoile proprii gospodăreşti sau pentru meşteşug, iar rodul muncii sale să-l ducă în oraş pentru valorificare.

A apărut şi a treia formă de rentă, renta *în bani*, însă nu se poate preciza în ce măsură banii au pătruns în gospodăria agricolă pe vremea lui Ştefan Voievod. Abia în secolul următor renta în bani a făcut progrese foarte însemnate.

La români avea loc acelaşi proces agricol ca şi în Rusia, în care întinderea exploatării directe a pămîntului de către boieri a fost foarte redusă (1).

Nu se obsevă nici un proces de reducere a rezervei în favoarea exploatării indirecte a pămîntului.

Intinderea modestă a "rezevelor" a avut loc şi în Franţa în timpul feudalismului dezvoltat (sec. XII) (2).

In Moldova, a avut loc procesul de fărămîţare a loturilor şi satelor datorită moştenirilor şi vînzărilor. Totodată se dezvolta şi procesul paralel de acumulare a pămînturilor în unele mîini, dornice de achiziţie, prin cumpărare şi prin violare a micilor gospodării, fenomen ce a avut loc în multe ţări şi în special, în Rusia, unde exista pentru aceasta şi un termen fără vre-o nuanţă reprobativă-"primîsl".

Uzurparea era îndreptată mai ales asupra satelor micilor proprietari. Datorită ei boierimea mare se intercala printre răzeşi. Era suficient ca boierul să pună un picior în răzeşie, cumpărînd un lot răzeşesc şi devenind astfel răzeş, pentru ca

---

(1) Al. Eck, Le grand domaine dans la Russie du moyen age, Buc., 1945, p. 23.

(2) N. Sée, Les classes rurales et le régime domainial en France au moyen âge, Paris, 1901, p. 141.

K. Lamprecht, Beitrage zur französischen Wirtschaftsleben, p. 50-51.

apoi să lărgească sfera lui de achiziție în direcția celorlalte loturi.

In documentele domniei lui Ștefan cel Mare, nu sînt semne ca uzurparea să aibă proporții cît de cât considerabile.

Spre regret nu avem informații cu privire la viața internă a "rezervei boierești". Nu putem afirma nici că ea s'a mărit, în detrimentul loturilor vecinilor, nici că ea s'a redus pentru a așeza pe pămîntul eliberat pe vecini (1).

De altfel aceasta nu e de mirare. După cum ne mărturisește B. D. Grecov, spre secolul al XV-lea o parte din țările europene Anglia, Tările de Jos, Franța, Italia, Castilia și Portugalia au depășit raporturile lor feudale, înlocuindu-le în cea mai mare parte cu cele capitaliste. Insă o altă parte, o parte mult mai mare a Europei (Germania de est, Austria, Polonia, Lituania, Livonia și Rusia), rămînea feudală (2). La a doua categorie de state putem adăuga și statele române Moldova și Tara Românească.

Considerăm că:

1) Rezerva boierului era mică, fiind aproximativ egală cu întinderea medie a loturilor țărănești, ceea ce se confirmă și de istoria evului mediu din Occidentul Europei (3). Deci nu era de unde să se mai croiască sate noi.

2) Moșierul nu avea nici un interes gospodăresc de a-și micșora reserva, deoarece aceasta era servită de cultivatorii pămîntului depe toate loturile țărănești.

3) Cînd banii s'au înrădăcinat mai temeinic în gospodăria agricolă și și-au lărgit sfera lor de aplicare, evoluția gospodăriei nu consta în a se reduce întinderea rezervei, o

---

(1) Ultima ipoteză este susținută de Barbu T. Cîmpina (Desvoltarea economiei feudale, p, 19, 20, 22 ș.a., bazîndu-se pe două documente, dela 1 iulie 1472 și 6 martie 1487, care însă sunt neconcludente, deoarece în primul se vorbește de o bucată de sat a boierului, oferită nepoților săi, iar în al doilea de cumpărarea unui sat și nu de reducerea rezervei.

(2) B. D. Grecov, Tăranii, ed. a II-a, Moscava, vol. 1, 1952, p. 5.

(3) K. Lamprecht, afirmă că rezerva moșierului n-a fost mai mare, decît dimensiunile medii ale "mansilor" cultivatorilor de pămînt, Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter, 1885-1886, aput D. M. Petrusevki, op. cit., p. 204.

acțiune care nu ar fi avut atunci nici un sens,, ci în trecerea raporturilor cu cultivatorii pămîntului din stadiul lor natural (renta-muncă și renta în produse) în stadiul bănesc, prin "comutatio".

Evoluția proprietății funciare în secolul al XV-lea duce la trei fenomene firești: 1) se mărește numărul populației în satele deja existente, ele se "îngrașă", 2) se fărămițeaza proprietatea datorită moștenirilor și vînzărilor în lipsa unei stavile a asa zisului "majorat" și 3) proprietarii mari caută să-și mărească patrimoniul pe seama proprietăților mici (mai ales cele ale răzeșilor).

Pentru a ne imagina cum se îmbucătățeau satele în timpul lui Ștefan Voievod din cauze pur demografice relevăm împărțirea, efectuată conform actului din 17 ianuarie 1495 (1). Satul Nanieşti se împarte nepoților lui Foader Nanescu în felul următor: prima parte stăpînește o nepoată, a doua parte — doi veri ai ei, a treia parte —trei veri ai lor, a patra — trei nepoți.

Nu se spune că părțile, care merg la împărțeală, sînt egale. In ipoteza că sînt egale repartizarea ar fi următoarea: o nepoată are 1/4 din sat, doi veri ai ei au cîte 1/8, trei veri ai lor cîte 1/12 parte și, în sfîrșit, a patra trei nepoți tot cîte 1/12 parte. Iată deci dintr-o singură iscălitură de condei în loc de un singur stăpîn al satului apar odată 9 stăpîni cu părți inegale.

Procesul de fărămițare a satelor și procesul paralel de acumulare a lor în mîini puține le-a expus exact Radu Rosetti, care scrie:

"Intîlnim stăpîni cu sate multe de la început, numărul crește cu cît ne depărtăm de origini și el crește mai ales prin cumpărarea ocinilor împărțite treptat. *Stăpînii cu ocine multe înghit ocinile cu stăpîni multi*" (2).

(1) I. Bogdan, Documente, vol. II, p. 52 ș.u.
(2) Radu Rosetti, Pămîntul, p. 163-164, 191, 196 ș.a.

CAPITOLUL 4.

DOMNUL, BOIERII SI INSTITUTIILE BISERICESTI, CA PROPRIETARI

1. IMUNITATI. URIC, OCINA, OHABA

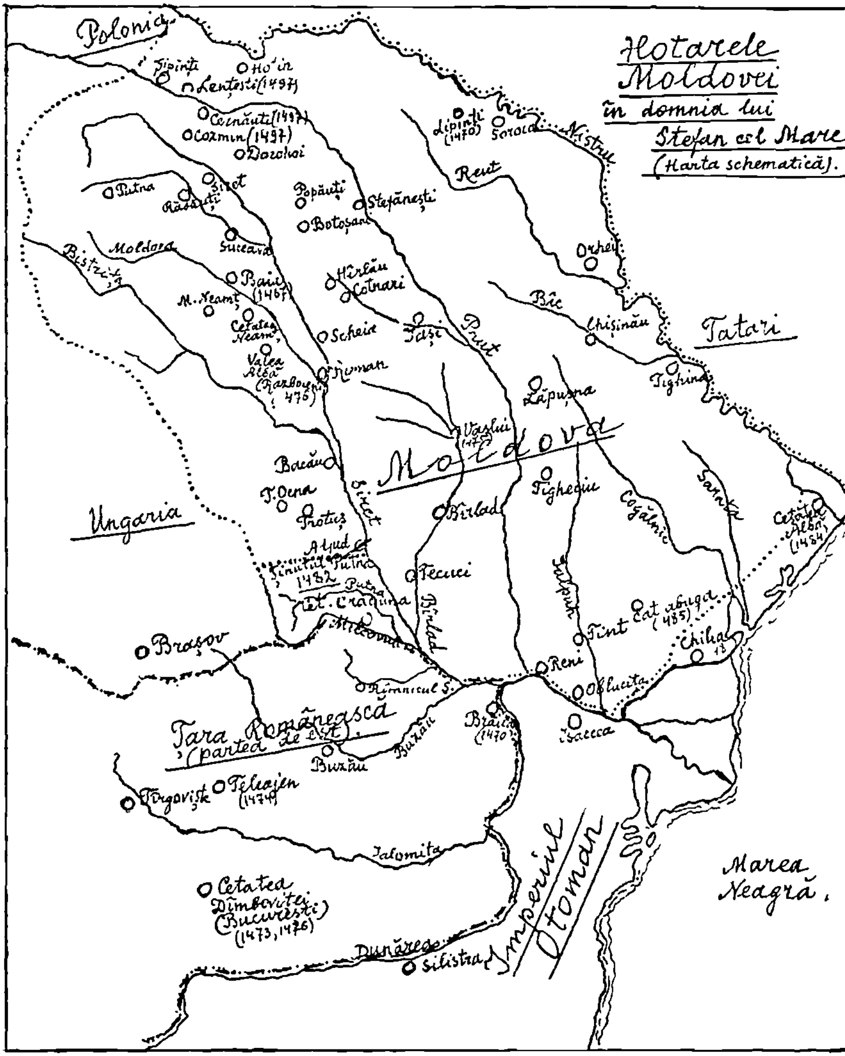
PROPRIETATEA boierilor, ca şi a bisericii, se folosea de imunităţi administrative, fiscale, judiciare, comerciale. Cît de mult a fost răspîndită practica imunităţilor, nu se poate preciza în lipsă de concretizare a imunităţilor laice în doclumentele din domnia lui Ştefan Voievod.

Aceste documente, emise pentru persoane laice, de obicei nu enumeră imunităţile, limitîndu-se la formula "*uric cu tot venitul*" *care presupunea aceste imunităţi.* In schimb documentele, emise mânăstirilor, vorbesc despre ele pe larg. (1).

Imunitatea este o favoare a superiorului faţă de inferior, a seniorului faţă de vasal şi are doi "corespondenţi": unul

---

(1) V. Costăchel, Les immunités dans les principautés roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles, Buc., 1947, p. 84. De acelaşi autor, Le monopole du moulin en Moldavie aux XIV-ème et XV-ème siècle, în "Revue historique du sud-est europeen", XXII, 1945, p. 171-183. Vladimir Hanga, Contribuţii la problema imunităţii feudale pe teritoriul patriei noastre, în "Studia Universitatis Babeş-Bolyai", 1960, seria III, fasc. 2. Jurisprudenţa, p. 29-52.
Vezi S. Reli. Istoria vieţii bisericeşti a romînilor, Cernăuţii, 1942, p. 209-210, precum şi I. Grevs, Esenţa feudalismului, în colecţia de articole "Feudalism". S-Petersburg, 1910, p. 48 ş.u.


Hotarele
Moldovei
în domnia lui
Ştefan cel Mare
(Harta schematică).
Polonia
Lenţeşti (1497)
Cernăuţi (1497)
Cozmin (1497)
Dorohoi
Lipinţi (1470)
Soroca
Nistru
Reut
Putna
Siret
Rădăuţi
Popăuţi
Ştefăneşti
Botoşani
Moldova
Suceava
Bistriţa
Orhei
Baia (1467)
Hîrlău
Cotnari
M. Neamţ
Bîc
Chişinău
Tatari
Cetatea Neamţ
Scheia
Iaşi
Prut
Valea Albă (Războeni) (1476)
Roman
Tighina
Lăpuşna
Vaslui
Moldova
Bacău
T. Ocna
Tigheciu
Cogâlnic
Ungaria
Siret
Bîrlad
Cetatea Albă (1484)
Adjud
Ţinutul Putnei 1482
Putna
Tecuci
Tint
Chilia
Braşov
Bîrlad
Reni
Oblucita
Rîmnicul S.
Brăila (1470)
Isaccea
Ţara Românească (partea de Est)
Buzău
Buzău
Tîrgovişte
Teleajen (1474)
Ialomiţa
Cetatea Dîmboviţei (Bucureşti) (1473, 1476)
Marea Neagră.
Imperiul Otoman
Dunărea
Silistra

5

care oferă favoare şi altul care o primeşte. Nici obştile săteşti, nici proprietatea individuală, ce s'a desprins din obşte înainte de întemeierea Moldovei, nu aveau imunităţi, deoarece nu exista cine să le dea. "Imun" înseamnă "interzis pentru amestec" al dregătorilor domniei. Dar înainte de întemeierea principatelor nu existau domni, care să ofere imunitatea dată.

Proprietăţile rurale ale boierilor, grevate de obligaţia serviciului militar, care la început se acordau fără drept de moştenire, în curînd au devenit ereditare. Toţi boierii căutau ca proprietatea lor să se transmită fiilor, nepoţilor, strănepoţilor, etc., să fie veşnică.

Pentru aceasta au fost întrebuinţate cuvintele ocina (de la tatăl), dedina (de la bunic), pentru a însemna calitatea de ereditate în general cuvîntul "uric".

Insă în privinţa terminologiei, între Moldova şi Ţara Românească există o mare deosebire: pe cînd în Moldova se întrebuinţa expresiunea "uric cu tot venitul", în Ţara Româneasca în loc de aceasta "ocina şi ohaba". De la Ioan Bogdan porneşte tradiţia de a socoti aceste expresiuni identice (1).

"Uric" provine din limba ungurească şi înseamnă proprietate veşnică, dobândită prin succesiune (õzoc birtoc — pămînt de moştenire) (2).

Sensul expresiunii "uric cu tot venitul" nu provoacă îndoieli. Prin cuvîntul "uric" beneficiarului i se recunoaşte caracterul ereditar al proprietăţii, iar "cu tot venitul" înseamnă "cu tot rodul ce-l poate da asemenea proprietate, inclusiv imunităţi" (dări şi prestaţii, amenzile judecătoreşti, imunităţi fiscale şi comerciale).

Uric se dădea pentru stăpînirea moşiilor, satelor şi a altor bunuri. Există şi un caz interesant de "darea uricului pentru "judecie" (adică pentru dreptul de a judeca populaţia) (3).

"Ocina" munteană are acelaşi sens de moşie ereditară, ca şi uric în Moldova. Dar care e sensul cuvîntului slav "ohaba"?

---

(1) I. Bogdan, Ohaba, ohabnic, în "Convorbiri literare", XL, 1906, p. 295-299 şi de acelaşi, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. II, p. 609 (uric). Părerea lui este împărtăşită de V. Costăchel în, Les immunités, p. 10-11, şi de V. Hanga, op. cit., p. 11.

(2) I. Bogdan, Istoriografia română şi problemele ei actuale, p. 24. V. Hanga, ibidem.

(3) M. Costăchescu, op. cit., vol. I, p. 398.

In prealabil mentionăm că în Moldova termenul "ohaba" a fost întrebuinţat numai odată, anume în documentul din 29 noiembrie 1443, prin care Ştefan Voievod, unchiul lui Ştefan cel Mare, întăreşte mânăstirii Moldoviţa, vama, sate şi mori. Citim acolo: "să fie acestei mânăstiri în uric şi în ohaba, nestricate niciodată în veci, şi cu tot venitul" (1).

In acest act apar cu toată claritatea trei elemente ale sistemului de privilegii: 1) uric, 2) ohaba şi 3) tot venitul. Primul arată ereditarea, al treilea e o formulă scurtă a imunităţilor. Rămîne nedeslușit al doilea element — ohaba. Acest termen n'a fost răspîndit în Moldova. In actele sale, Ştefan Voievod l'a întrebuinţat o singură dată anume în 1484 (2).

Dimpotrivă în Ţara Românească termenul a avut o mare răspîndire şi apare în diferite acte: acte de danii şi întăriri de danii, actele de vînzare, întăriri de testamente, la infrăţire de moşie, la constituire de dotă, la danii între particulari, etc.

Dacă există cuvîntul "uric" şi alături de el se întrebuinţează cuvîntul "ohaba", trebuie să căutăm sensul specific al terminologiei şi să vedem nu are oare "ohaba" alt sens, decît acela al "uricului"?

Vom încerca să scoatem la iveală sensul exact al "ohabei". Dar înainte de aceasta să stabilim sensul cuvîntului în limba slavă.

In cronica rusă sub anul 968 kievenii, trimişi la principele rus Sviatoslav, care se afla atunci la Dunăre, i-au vorbit astfel: "Tu, principe, cauţi şi ai grijă de pămînt străin, iar renunţînd (retrăgîndu-se "ohabiv", la (pămîntul) propriu, eram cît pe ce să fim luaţi de pecenegi, şi mama şi copii tăi; dacă nu vei merge şi nu ne vei apăra, ne vor lua, dacă nu ai milă de ocina (ţara) ta, nici de mama bătrînă, nici de copii tăi" (3).

Aici cuvîntul "ohabiv" este o formă nouă a participiului trecut, despre care vorbeşte în manualul său A. Vaillant (4).

---

(1) M. Costăchescu, op. cit., vol. II, p. 187-188.

(2) Cuvîntul "ohaba" se întîlneşte în domnia lui Ştefan cel Mare în documentul Rîzenilor din 1484, care însă pe nedrept a fostpus la îndoială. I. Bogdan, Documental Rîzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea, Buc., 1908, p. 4.

(3) Letopisețul Lavrentievskaia, S. Pet., 1897, p. 65-66. A. A. Sahamatov e de părere că "ohabiti-sea" înseamnă "a se lepăda". Cercetări asupra celor mai vechi letopisețe ruse, S. Per., 1908, p. 547.

(4) A. Vaillant, Manuel du vieux slave, traducerea rusă, M., p. 275.

Am căutat să stabilesc sensul cuvîntului şi după "Materialele" lui I. Sreznevski, la care "ohabiti-sea" înseamnă: 1) a părăsi, a lepăda, 2) a se ascunde, 3) a înceta, 4 a renunţa, 5) a se retrage, a se lipsi (1).

Deasemenea şi Vladimir Dali în "Dicţionarul său al limbii velicoruse" dă verbul "ohabiti" cu indicaţia că este un cuvînt vechi, avînd sensul de a se feri, a se îndepărta de ceva (2).

Din verbul "ohabiti sea" provine şi cuvîntul "ohábeni" o parte din oraş sau cetate, înconjurată de un zid special.

Pe această bază am socotit că "ohaba" este substantiv, format din verbul "ohabiti-sea" şi înseamna "*un lucru, la care s'a renunţat de la care acela ce are dreptul s'a retras*".

Avînd în vedere sensul stabilit mai sus şi cunoscînd că domnitorul poseda dominium eminens, trebuie să credem că prin cuvîntul "ohaba" *domnul renunţa la dreptul său de a retrage pămîntul boierului în anumite cazuri.*

Se ştie că în ţările romîne, ca dealtfel şi în Occidentul Europei, exista dreptul de retract seniorial. Domnul putea să renunţe *la dreptul său de retract.* Dar se pune întrebarea, în care anume? Fireşte, ar fi greu de admis că domnul Ţării Româneşti ar putea renunţa la serviciul militar al boierului pentru că prin aceasta s'ar fi dezorganizat armata, sau la dreptul său de a pedepsi viclenia, complotul, etc., ceea ce ar fi putut duce la impunitatea condamnabilă, la subminarea situaţiei sale de domn.

Dar domnul putea să stabilească în acte, emise de cancelaria sa, că *renunţă la dreptul său de preemţiune la vînzare şi la retract în cazul de desherenţă masculină.*

Ultimul caz avea o mare însemnătate tocmai pentru Ţara Româneaşca unde fetele nu moşteneau spre deosebire de Moldova, unde ele se bucurau de acelaşi drept ca şi feciorii.

Ca dovadă că ohaba nu se confundă cu imunităţi servesc două acte de mai tîrziu, emise de Mihai Viteazul în 1597 şi 1598.

Prin actul din 24 septembrie 1597, domnul dăruieşte ma-

---

(1) I. I. Sreznevski, Materiale pentru dicţionar al limbii ruse vechi după monumente literare, S. Pet., vol. II, 1902.

(2) Vl. Dali, Dicţionarul interpretativ al limbii velicoruse vii, vol. II, 1914, col. 2002.

mei sale Tudora cinci sate, pe care ea să le stăpînească pînă la moarte, iar, cînd aceasta se va întîmpla, ele să treacă la fiica sa ca să-i fie de ohaba.

Prin cel de al doilea act din 6 septembrie 1598 domnul fixează domeniul său privat în cuprinsul celor 26 sate ale sale din judeţul Romanaţi, pe care le-a cumpărat fiind încă boier. Acest domeniu să-i fie lui şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor domniei sale de ohaba neclintit în vecii vecilor. Sensul actului este că domnul obligă la respectarea voinţei sale pe toţi urmaşii sai în scaunul Ţării Româneşti.

Actul de mai sus, ne dovedeşte *că ohaba nu are sensul de imunităţi: domnul nu putea să-şi ofere imunităţi, deoarece poseda autoritatea superioară în stat şi nu avea nevoie de ele el fiind izvorul lor.*

"Ohaba" nu are legătură nici cu "prădalica", deoarece "ohaba" este renunţarea parţială la dreptul de proprietate superioară, la aşa zisul "dominium eminens", care dă domnului posibilitatea să intervină în posesiunea boierească atîta timp cît proprietarul trăieşte, deci ohaba este o "*problemă inter vivos*".

"Preadalica" sau "prădalica" începe să-şi producă efectul numai atunci, cînd boierul muntean a *decedat* şi se deschide fenomenul moştenirii. Cine să moştenească averea decedatului? Dacă are moştenitori legali (fii), ei o moştenesc. Dacă fii lipsesc şi decedatul are numai fete, averea revine domnului, dacă nu s'a prevăzut într'un act domnesc anterior ca "prădalica" să nu fie", adică averea să nu revină domnului (1).

Nu poate fi acceptată interpretarea că ohaba înseamnă inlăturarea oricăror pretenţii pornite din partea terţilor asupra proprietăţii ce a fost întărită de domn, "un fel de apărare" erga omnes" (2). Noţiunile "uric", "ocina" şi "dedina" erau suficiente ca să înlăture orice pretenţiune din partea terţelor persoane. Ceea ce este ereditar, primit dela tată sau bunic, nu poate fi contestat de nimeni, rămînînd "de nimeni neclin-

---

(1) In Moldova fetele moşteneau deopotrivă cu fraţii lor. R. Rosetti, Pămîntul..., p. 144. Deasemenea şi în Transilvania: Bujor Surdu. Stiri despre dreptul romînesc din Transilvania, în "Revista Arhivelor", vol. II, Buc., 1943, p. 371. Despre prădalica — A. Boldur, Istoria Basarabiei contribuţie la studiul istoriei românilor, Chişinău, 1937, p. 265.

(2) Vl. Hanga, op. cit., p. 9.

tit". Prin urmare sensul "ohabei" nu este apărare împotriva terţei persoane.

Nu poate fi acceptată şi părerea că termenul "ohaba" are sensul de imunitate (1).

Spre deosebire de practica cancelariei moldoveneşti, care semnala acordarea imunităţilor printr'o formulă scurtă "cu tot venitul", în actele domnesti, emise pentru boieri, sînt arătate precis imunităţile date.

Confuzia dintre "ohaba" şi "imunitate" se explică de desele cazuri de convieţuire a lor în actele cancelariei domneşti. Uneori ocina şi ohaba stau alături de arătarea imunităţilor.

Dacă "ohaba" ar conţine o formulă scurtă de imunităţi, n'ar mai fi nevoie de arătarea lor concretă.

Intrebuinţarea largă a termenului "ohaba" în Ţara Românească şi numai ca o excepţie rară în Moldova, aruncă o lumină vie asupra raporturilor dintre domni şi boieri în aceste ţări. Boierii Ţării Româneşti au reuşit să capete dela domni renunţarea la retract (ohaba), ceea ce apoi a devenit acolo un obicei constant. Boerii moldoveni nu au putut smulge domnitorilor săi această favoare. *Deci puterea domnilor Moldovei era mult mai autoritară, decît aceia a domnilor Ţării Româneşti.*

2. DOMNITORUL, CA BOIER MARE

Domnitorul era şi el un boier mare.

N. Iorga vorbeşte de Ştefan cel Mare ca de "un om sărac" (2), probabil în sensul că nu avea moşii. Aceasta nu e adevărat, deoarece el avea sate proprii domneşti de exemplu, satul Băicenii pe Siret, morile pe Siret, braniştea de la Bohotin (3), selişte lîngă Nistru cu numele Gromobitnaia ş. a. (4), Verescecanii pe Siret cu mori şi Ungurenii pe care le dă mitropoliei Sucevii, primind în schimb Jicovul de Jos (5), Cos-

(1) V. Costăchel, op. cit., p. 11. P. P. Panaitescu, obştea, p. 71 şi 76.
(2) N. Iorga. Istoria lui Ştefan cel Mare, Buc., 1904, p. 219.
(3) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 233 (30 sept. 1503).
(4) I. Bogdan, op. cit., vol I, p. 347 (6 aprilie 1488).
(5) I. Bogdan, vol. I, p. 233 ş.u.

minul din ţinutul Cernăutilor şi morile din tîrgul Siretului, dăruite mânăstirii Putna (1).

Ii aparţinea satul Negoieştii la Trotuş şi o jumătate din satul Costeşti. In general, baza domeniului său privat era situată pe Valea Trotuşului, unde mai avea satele Borzeşti, o parte din Oneşti, Pătrăşcani şi Rădeani.

In afară de aceste sate răzleţe, despre care găsim informaţii foarte vagi, domnul avea *ocoale domneşti* cu *numeroase sate* (2).

Cunoaştem două cazuri de organizare a ocoalelor oraselor Vaslui şi Bîrlad (3). Avem şi informaţii partiale cu privire la ocoalele Bacăului, Botoşanilor, Hotinului, Pietrei, Bădeuţilor ş.a.

Bazându-se pe faptul că existau şi ocoalele, nealipite la tîrguri, A. Sava, ajunge la concluzia că ocoalele prezentau pur şi simplu nişte circumscripţii de administraţie domnească, "totalitatea moşiilor sau satelor domneşti grupate în jurul unei curţi domneşti, oriunde s'ar afla o asemenea curte domnească, în tîrg, în cetate sau într un sat oarecare" şi denumirea justă a ocolului este "ocolul domnesc" (4).

Voevozii erau proprietarii satelor din ocol. Ocoalele pot fi concepute "drept rămăşiţele domeniului preluat de domnie la întemeierea statului". Erau cîrmuite de vornici, denumire legată de "dvor" curte.

Deşi autorul operează cu documentele târzii, teoria lui pare a fi conformă cu realitatea istorică, cu atît mai mult că în actul despre constituirea ocolului Vaslui, Ştefan Voievod îl socoteşte uric cu tot venitul al său, al nepoţilor, strănepoţilor, preastrănepoţilor, etc., şi al neamului său întreg, deci îl privea ca patrimoniul său (5).

In satele din ocoale, domnul se folosea de aceleaşi dări şi prestaţii, ca şi orice alt moşier în moşia sa.

---

(1) I. Bogdan, vol. I, p. 333 ş.u.

(2) Constantin C. Giurescu: Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene, Bucuresti, 1967, p. 139, 141, 142, ş.a.

(3) I. Bogdan: vol. I, p. 476 ş.a. din. 15 oct. 1941 — Ocolul Vasluiului, vol. II.

(4) A. Sava, Tîrguri şi ocoale domneşti şi vornici în Moldova "Buletinul Stiinţific al Academiei R. P. R.", tom. IV, Nr. 2, ianuarie-iunie, 1952, p. 71-97.

(5) Radu Rosetti, Pămîntul, p. 172 nota 4.

In oraşe şi tîrguri el se folosea de o arendă de la proprietari de case şi atelierele meşteşugăreşti, cîte au fost.

Domnul punea mîna pe moşii, declarate fără moştenitori (1), şi pe acelea, stăpînii cărora au devenit vicleni (caz de "hiclenie")

Toate amenzile şi taxele de judecată (tretina = a treia parte din lucrul judecat) mergeau în folosul domnitorului. Morile îi aduceau un venit considerabil.

In mîinele sale se afla comerţul cu peşte, o marfă de mare export. Ceara prezenta monopolul domnului, argintul, şi sarea, care se extrăgea din ocne.

Un motiv în plus pentru ocuparea Pocuţiei de către Ştefan era faptul că în Colomea se aflau zăcăminte de sare. Incă în sec. al XIII-lea Principele Daniil al Galiciului exploata zăcămintele de sare şi din venitul de la sare întreţinea oastea sa (2).

Vămile aparţineau domnului şi îi aduceau un venit foarte mare. Se distingea vama mare de import care se plătea de regulă la Suceava şi vama mică de tranzit şi de intrare a mărfii în oraşe (care corespundea cu vama medievală franceză "octroi").

Vama pentru exportul peştelui se plătea la Bacău şi Bîrlad, socotite puncte de graniţă, la Siret şi Cernăuţi. Vama se plătea de străini în bani, iar de moldoveni în bani sau în natură, alternativ.

Blănurile scumpe de obicei nu se exportau în străinătate şi domnul avea dreptul exclusiv al vînatului sălbătăciunilor. Cine încălca acest drept era pasibil de pedeapsă (gloabă) (3).

Desigur, cu pierderea cetăţilor Chilia şi Cetatea Alba (1484) veniturilor domneşti din vamă li s'au dat o lovitura puternică.

---

(1) Dorinta proprietarilor de a nu lăsa pămîntul lor să fie luat de domn în caz de lipsă de moştenitori şi de a se moşteni reciproc, este semn al luptei dintre marea şi mica proprietate, care a umplut secolul al XV-lea (şi încă un secol şi jumătate) şi a dat naştere la frăţia de moşie în *Oltenia, Muntenia şi Transilvania*. In Moldova în loc de această frăţie se practicau vînzări şi danii deghizate. V. Octavian Gîdei, frăţia de cruce şi frăţia de moşie, Huşi, 1938, p. 71.

(2) V. T. Paşuto — Schiţe de istoria Rusiei Galicio — Vladimirene. Moscova, 1950, p. 174.

(3) I. Bogdan, op. cit., V. I, p. 175-177.

Ştefan Voievod făcea un negoţ cu ţările vecine în stil mare şi cu toată dreptatea Ştefan Pascu, îl caracterizează ca pe “unul din cei mai mari negustori ai ţării” (1).

3. INSTITUTIILE BISERICESTI

Merită să fie subliniat că în Moldova, biserica, prezenta o forţă socială, foarte redusă, contrar situaţiei, de exemplu, din Rusia, unde dimensiunile domeniilor laice (boiereşti) erau prea modeste faţă de cele ale domeniilor princiare şi ecleziastice (2), sau din Occidentul Europei, unde biserica se prezenta ca o forţă socială şi politică de prim rang.

Al. Gonţa, a examinat donaţiile domneşti, făcute mânăstirilor şi episcopiilor, ajungînd la urmatoarele concluzii.

Mânăstirile moldoveneşti în privinţa înzestrărilor şi privilegiilor se aşează în următoarea scară ierarhică: mânăstirile Bistriţa, Putna, Neamţ, Moldoviţa, Pobrata, Tazlău, Homor şi Voroneţ (3).

Privilegiile de care se bucurau mânăstirile erau următoarele: 1) danii şi confimări de sate, 2) imunităţi fiscale, judiciare şi comerciale (dreptul de a face comerţ, cu scutiri de vamă: Moldoviţa, Putna, Bistriţa), 3) dreptul unor mânăstiri de a încasa de la preoţi din satele mânăstireşti dările vlădiceşti şi dreptul de a-i judeca şi a lua gloaba, în cazul încălcării canoanelor.

Numărul satelor cu ţărani dependenţi, de care dispuneau mânăstirile, era de 125 şi 1/2 sate din care 47 de sate, două jumătăţi de sat şi 2 selişti au fost cumpărate cu suma de 12.492 zloţi. Suma totală cheltuită pentru cumpărarea de sate a fost de 15.364 zloţi.

Prin donaţii de sate cumpărate domnul slăbea puterea feudalilor.

---

(1) St. Pascu, Relaţiile economice dintre Moldova şi Transilvania, în timpul lui Ştefan cel Mare, în studii cu privire la Ştefan cel Mare, Buc., 1956, p. 215.

(2) Al, Eck, Le grand domaine, p. 16.

(3) Alexandru I. Gonţa, Domeniile feudale şi privilegiile mânăstirilor moldoveneşti în timpul domniei lui Ştefan cel Mare. Revista “Biserica Ortodoxă Romînă”, 1957, Nr. 5, p. 438-455.

In ce priveşte mitropolia şi episcopiile, ele existau mai mult din veniturile percepute de la clerul de mir în subordine şi din dările de la satele eparhiei. De aceea nu aveau întinse domenii, ca mânăstirile (1).

Episcopia din Rădăuţi avea 11 sate (încă din vremea lui Alexandru cel Bun), episcopia din Roman avea 8 şi 1/2 sate cu mori, pod umblător şi vama din comerţ, făcut de oamenii dependenţi, mitropolia din Suceava avea 8 sate cu mori şi pive, 2 prisăci şi viile deasupra Hîrlăului. Aceasta e tot.

In schimbul atenţiei deosebite faţă de nevoile bisericii din partea domnului, toţi episcopii şi egumenii îi răspundeau cu o credinţă nesovăelnică. Biserica nu numai că nu punea piedici politicii domnitorului de a "centraliza" puterea, ci îl susţinea în toate măsurile, luate de el.

Probabil, la baza atitudinii extrem de binevoitoare a domnului faţă de biserică stătea şi principiul, semnalat în multe monumente ale evului mediu, care repartiza rolurile tuturor în stat în felul următor: biserica se roagă lui dumnezeu pentru toţi, boierimea apără pe toţi, iar oamenii de rînd (liberi şi şerbi) trebuie să lucreze şi prin munca lor să întreţină pe clerici şi pe boieri (2).

Ştefan Voievod în domnia sa foarte zbuciumată a căutat sprijinul "forţelor supranaturale".

---

(1) Alexandru I. Gonta, Mitropolia şi episcopiile ortodoxe moldoveneşti în secolul al XV-lea. Revista "Mitropolia Moldovei şi Sucevei". 1958, Nr. 1-2, p. 21-36.

(2) N. Kareev, op. cit., p. 190.

CAPITOLUL 5.

CLASELE SOCIALE INFERIORARE

1. OAMENII DEPENDENTI (VECINII), SARACII (LIUDE) SI ROBII

DUPA cum am constatat mai sus, ţăranii dependenţi provin din obştiile săteşti, care s'au descompus sau au ajuns în situaţia de supunere şi ascultare boierului (1).

După ce s'a întemeiat Moldova, unele obştii săteşti erau cotropite şi aduse în stare de dependenţă prin daniile domneşti.

In afară de aceste cazuri, membrii obştilor săteşti prin forţa împrejurărilor defavorabile erau deseori nevoiţi să se "închine" boierilor sau mânăstirilor cu pămînt.

"Inchinarea" înseamnă că un membru al obştii devine dependent de moşier. Această "închinare" de supunere moşie-

---

(1) A. Boldur, Originea şi sensul cuvîntului "vecin", în "In amintirea lui Constatin Giurescu", Buc., 1944, p. 167-174.

C. Giurescu, Studii de istorie socială, ed. 2, Buc., 1943, p. 207 ş.u. Radu Rosetti, Pămîntul, Buc., 1907, p. 212 ş.u. De acelaşi, Teoria lui C. Giurescu despre rumînie, în "Viaţa Românească", Iasi, 1921, Nr 2, p. 171-188 şi Nr. 3, p. 363-382.

Marcel Emerit, L'origine du mot "vecin" (paysan à liberté limitée), în "Rèvue Historique du Sud-Est européen", VII, 1930, Nr. 12, p. 206. I. Peretz, Istoria dreptului român, vol. II, partea 1, ed. 2, p. 112. I. Filitti, Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864, Buc., 1935, p. 132 ş.a. Dinu Arion, Vlahii, clasa socială în voievodatele românesti, 1940, p. 7-21. Viaţa feudală (V. Costăchel), Tăranii dependenţi, p. 111-128.

rului se deosebeşte profund de "închinarea" vasalică a boerilor faţă de domn.

La asemenea închinare sătenii din obşti erau nevoiţi din cauza birului —imposibil de plătit— al mizeriei, foametei şi jafului inamic în timpul războaielor şi incursiunilor.

Inchinîndu-se şi găsindu-şi la început o ameliorare temporară a situaţiei, sătenii apoi deveneau aserviţi, obligaţi să dea dijma şi să îndeplinească diferite munci. Săteanul nu-şi pierdea dreptul ereditar asupra jireabiei, nici dreptul de strămutare în alt loc, la alt stăpîn. Insă de fapt posibilitatea de strămutare deseori devenea iluzorie, deoarece posesorul jireabiei era în neputinţă de a achita stăpînului înainte de plecare, toate datoriile contractate.

Omul dependent, care şi-a căpătat denumirea de vecin, era obligat să dea dijmă din cereale, aşa zisa "găleată", şi din produsele animale, dijma de vin, dijma de miere (albinărit), să plătească birul care se repartiza pe capete de familie prin sistemul de "cislă" (capitatio), să facă în folosul moşierului diferite servicii: să cosească fînul şi să-l ducă la curtea moşierului, să taie lemne şi să le ducă la gospodăria moşierului, să care butoaie cu vin, să lucreze la mori, să ia parte la diferite reparaţii, să facă poduri poteci, să ia parte la defrişarea pădurii, etc., şi în sfîrşit, era obligat să meargă la război sub comanda moşierului, să lucreze la construirea cetăţilor şi la repararea lor, să facă posada, adică paza cetăţii. Cei de la marginile statului erau obligaţi să păzească hotarele lui. Transportul, pe care îl făcea ţăranul în folosul proprietarului, se numea podvoadă (1).

In afară de ţăranii dependenţi, care erau aşezaţi pe pămîntul lor propriu, mai erau şi cei (din obştile săteşti) care şi-au pierdut pămîntul şi erau nevoiţi să lucreze la moşieri după învoială.

Ca excepţie în cronica moldo-germană ambele categorii de ţărani sînt cuprinşi într'o singură noţiune de sărăcime" (2).

---

(1) Pentun "desetina" şi alte îndatoriri ale vecinului V-V. Pîntea, Impozite, taxe şi amenzi moldovenesti pînă la 1504 în cercetari istorice", vol. X-XII (1934-1936), N. 2, p. 216-224, şi XIII-XVII (1940), N. 1-2, p. 133-167.

(2) Cronica moldo-germană, ed. I. Chiţimia, p. 63.

Birul se strîngea de la ţăranii dependenţi şi săraci de către moşier şi sumele adunate le vărsau vistieriei domneşti (1).

Probabil, birul acoperea nu numai haraciul, plătit turcilor, ci mai conţinea şi un rest liber.

Din acest rest al birului domnul mai făcea cheltuieli pentru întreţinerea armatei şi pentru alte nevoi.

Sîntem îndreptăţiţi să credem aşa ceva, întrucît din spusele domnitorului însuşi ştim că tributul turcilor se plătea din ceeace se strîngea în ţinutul Neamţ (2), iar obligaţia plăţii birului era generală pe toată întinderea ţării.

Birul era foarte împovărător. Părerea că birul se plătea stăpînului moşiei în folosul său privat, neavînd bază în documentele timpului, este greşită (3).

Vecinii mai erau obligaţi cu ilişul şi joldul. Nu se ştie ce caracter aveau aceste îndatoriri. Pe temeiul faptului că trebuie să fi existat dări speciale pentru războaie, se bănuieşte că ele mergeau în folosul întreţinerii armatei.

Omul dependent putea să se răscumpere. In ce condiţiuni putea să facă aceasta şi dacă cazurile de răscumpărare au fost frecvente, nu ştim.

Spre regret, pe baza documentelor nu se poate stabili ce parte din venitul omului dependent îi rămînea pentru nevoile lui proprii.

După cercetări pentru Franţa, ţăranul francez lucra trei zile pe săptămînă pentru stăpîn şi îi rămînea de la 20 % pînă la 50 % din venit (4). Starea lui era destul de grea: el locuia într'o cocioabă cu acoperiş de paie, deseori fără ferestre, se hrănea prost, întrebuinţînd rar carnea şi pâinea albă, cămaşa fiind un obiect de lux (5).

Iar cercetînd starea ţăranului medieval în general, Inama-Sternegg a ajuns la concluzia că îi rămînea acestuia abia a treia parte din acel mic venit, pe care îl aducea pămîntul, deoarece o treime se plătea în calitate de census şi plată moşieru-

---

(1) I. Vlădescu, Despre dări sau impozite, Birul, Buc., 1925.

(2) Din scrisoarea lui Ştefan Voievod către regele polonez Casimir: Ungurii "au ars Neamţul şi ţara noastră cea de folos, din care nehrăneam şi din care plăteam tribut turcilor" ("Tributum solvebamus"), 1934, p. 3 şi trad. p. 6.

(3) Barbu T. Cîmpina, op. cit., p. 24.

(4) K. Lamprecht, Beiträge zur franz. Wirtschaftsleben, p. 55.

(5) H, Sée, Les classes rurales, p. 543 ş.u.

lui, din 66 %, care îi rămîneau, o zecime (6 %) mergea în folosul bisericii ("desetina"), iar din 60 % rămase — o treime se plătea fogtului şi 10 % în calitate de plăţi în folosul statului, apoi veneau celelalte plăţi, corvoada, etc. Ca rezultat starea ţăranului nu mai putea să fie bună (1).

In ceia ce priveşte ţările române, se afirmă uneori fără nici un temei documentar că şi boierii şi ţăranii erau mulţumiţi şi că majoritatea populaţiei, ocupîndu-se de cultura pămîntului (cu braţele proprii şi altele naimite sau robite), alcătuia clasa ţărănimii, dispunînd liber de avutul şi persoana sa mai ales în Moldova şi că clasa socială compusă din robi şi din persoane cu libertate redusă, era puţin numeroasă (2).

E o ipoteză tipică pentru toţi acei, care văd în feudalism un regim idilic, plin de bucurii.

Gen. R. Rosetti admiră faptul că ţăranii după învoială de 15 zile (în 1476) s'au adunat din nou: organizarea Moldovei "dădea tuturor locuitorilor folosinţa pămîntului şi făcea din ei ostaşi interesaţi să apere fiinţa statului, care le asigura folosinţa acestor bunuri" (3).

Dar potrivit mărturiei lui I. Dlugosz, cine din ţărani nu se prezenta la armată sau venind nu avea săgeată, arc, sabie şi pinteni era sortit să-şi piardă capul (4). Şi aceasta e verosimil, avînd în vedere moravurile crude ale timpului şi faptul că şi în Bulgaria exista aceaşi sancţiune pentru neprezentarea personală sau prin înlocuitor la armată (5).

Vorbind ipotetic, avem multe motive să credem că starea ţăranului vecin şi a robului era plină de suferinţe şi necazuri. Din cauza războaielor dese multe sate nu se refăceau şi treceau în actele timpului ca "pustii".

Pentru a afla originea terminului moldovenesc "vecin" nu este nevoie să-l căutăm în istoria italiană, franceză sau spanio-

---

(1) Inama-Sternegg, Deutsche Wirtschaftsgeschichte in der letzten Jahhunderten des Mittelalters, 1899, vol. II, p. 138-423 (structura agrară), Istoria vieţii economice a Europei apusene, vol. I, Moscova-Leningrad, 1931, p. 158.

(3) Gen. R. Rosetti, op. cit., p. 250, nota şi 264.

(4) Op. cit., p. 250.

(5) I. Dlugosz, op. cit., col. 417.

(5) S. S. Bobcev, Istoria dreptului vechi bulgar, Sofia, 1910, p. 292-293.

lă (1), deoarece fenomenul "veciniei" a fost răspîndit în întreaga Europă pînă la "votiaci", după cum am arătat mai sus.

Putea oare să vină acest termen la moldoveni din Italia, Franța, Spania? Nu credem. Mai degrabă de undeva mai aproape de la popoarele vecine cu diplomatica lor latină?

In diplomatica românească cu caracter slav avem termenul "sused" (cyceg), care corespunde cu "vecin" în sens românesc (2). Insă terminul "vecin" nu este o simplă traducere a cuvîntului "sused", ci o adaptare *a termenului latin "vicinus" din diplomatica veche galițiană* (*nu lituaniană*).

Firește, cuvîntul "vecin" exista în vorbirea românească, de cînd se vorbește românește, dar aici nu e vorba de cuvîntul "vecin" în sensul obișnuit al cuvîntului, ci de întrebuințarea unui termin cu conținut social.

Terminul "vecin" a apărut atunci, *cînd "familia mare" s'a descompus* și membrii ei s'au separat cu gospodăriile lor proprii mici, cînd s'a pierdut sensul rudeniei de sînge și *în calitate de cheag social a apărut teritoriul satului, comunitatea sătească*. Spre regret, nu este posibil să precizăm timpul, cînd s'a produs acest fenomen, dar în tot cazul înainte de întemeierea statelor românești și poate chiar cu mult înainte de aceasta.

Tăranii liberi erau cunoscuți sub termenul "liude" (oameni) sau de preferință "săraci"; ei lucrau pe pămîntul moșierului după învoială.

In satele, aparținînd ocoalelor, locuiau atît vecinii, care se aflau într'o situație ceva mai bună, decît vecinii din satele boierești, și oamenii liberi denumiți, ca în celelalte sate, "săraci", un termen care însemna că nu aveau proprietate și nici nu primeau din partea proprietarului de moșie pămînt în posesiune. Desigur săracii se aflau și în hotarele tîrgurilor și orașelor.

Robii formează cea mai inferioară treaptă socială (3). După proveniența lor etnică, ei erau țigani și tătari. Ca ex-

---

(1) P. P. Panaitescu: Obștea tărănaescă p. 43.

(2) A. Boldur, articol în volumul omagial C. Giurescu, Buc., 1944, p. 174.

(3) Pentru nomenclatura cu privire la robi v. J. R. Mircea, Termenii rob, șerb. și holop, în studii și cercetari științifice", Iasi, vol. II (1956), fasc. 2, p. 376-380.

cepţie cunoaştem şi un caz de bulgari, ca robi (1). In situaţia robilor ajungeau prizonierii de război.

In 1498, după o incursiune în Polonia, domnitorul luă în captivitate o mulţime de oameni de acolo. Cronicarii polonezi dau chiar o cifră exagerată de prizonieri: 100.000 de inşi (2). De data aceasta domnitorul, reţinînd probabil, o mică parte din ei în ţară, restul i-a vîndut în străinătate.

E de remarcat faptul că Ştefan Voievod nu lua prizonieri *turci în ciuda nenumăratelor lupte* împotriva lor. Explicaţia o vedem în aceea că nu avea încredere în capacitatea lor de a fi supuşi şi ascultători, în calitatea lor de muncitori.

Robii erau domneşti, boiereşti şi mânăstireşti. Ei îndeplineau diferite sarcini în curţi şi se ocupau de munca agricolă. Aveau şi gospodăria lor proprie, vite şi inventar, dădeau o dare domnului sau stăpînului lor, dacă acesta căpăta imunităţi.

Stăpînii aveau dreptul asupra persoanei lor şi a avutului robilor; aceştia puteau fi vînduţi, donaţi, moşteniţi, etc., ca şi orice alt obiect de gospodărie. Pentru delictele lor robii nu plăteau gloabă, fiind răspunzător pentru ei stăpînul lor. Ei nu figurau în procese ca martori sau jurători. In cazul omorului de rob, vinovatul plătea despăgubire stăpînului lui.

Cel născut în familia de rob devenea rob. Căsătoria cu un rob sau o roabă îi însuşea căsătoritului starea de robie.

Robia putea să fie răscumpărată sau iertată. Este cunoscut un caz de “iertare” a robiei în 1470, cînd domnul dă posibilitatea unui oarecare Oană, care fugise cu familia sa în Polonia, să se întoarcă în ţară pentru a fi slobod şi să trăiască liber după dreptul moldovenesc (valah) (3).

Izvoarele române istorice narative se află sub influenta mentalităţii boierilor, iar din actele de danii şi privilegii se pot trage concluzii despre protestul maselor populare supuse abia în mod indirect. In tot cazul se poate afirma că ţărănimea moldovenească protesta din cînd în cînd împotriva subjugării, silniciei, nedreptăţilor.

---

(1) M. Costăchescu, Documentele de la Ştefan cel Mare, Iasi, 1948, p. 11 (doc. din sept. 1462).

(2) Bernard Wapowski în Scriptores rerum Polonicarum, vol. II, Cracoviae, 1874, p. 33.

(3) I. Bogdan, vol. I, p. 141.

Protestul lua diferite forme. Nemulţumiţii fugeau în altă parte a ţării, la un alt moşier sau dincolo de hotarul ţării în căutarea unei vieţi uşoare, sau rezistau prin nesupunere sau, însfîrşit, se răsculau.

Dar fugarul în ţară putea fi găsit şi restituit moşierului. Iar împotriva rezistenţei existau dregători domneşti speciali sub numele de osluhari, care aveau menirea să reprime orice nesupunere. Numai fuga în străinătate mai inspira speranţa într'un trai mai bun.

In 1490 s'a produs o răscoală a ţăranilor moldoveni la graniţa cu Polonia sub conducerea lui Muha, care este socotit moldovean, dar răscoala a fost îndreptată de domnitor peste hotar împotriva nobililor poloni. Acolo s'au adunat vreo 9.000 de răsculaţi ruşi şi moldoveni ,au cucerit cetatea Sniatyn şi au prădat cumplit curţile nobililor. Răsculaţii au fost învinşi şi s'au retras în Moldova. Aici însă s'au luat măsuri împotriva răsculaţilor (1). In anul următor lupta a reînceput sub conducerea lui Andrei Borula, venit tot din Moldova cu ţăranii moldoveni. După doi ani el a fost prins de polonezi lîngă cetatea Halici, iar răscoala reprimată (2).

Aceste răscoale probabil, n'au fost unice, dar despre celelalte nu găsim urme în izvoare.

2. NEGUSTORII SI MESTESUGARII

Principala preocupare a populaţiei a fost producţia de cereale, în al doilea rînd creşterea vitelor şi în al treilea rînd comerţul şi meşteşugul.

Numai după cultura cerealelor venea păstoritul şi producţia animalelor (3). Toate documentele interne din timpul domniei lui Ştefan cel Mare vorbesc de lucrarea pămîntului, principalul izvor de producere a bunurilor. Despre neguştori şi meşteşugari vorbim în capitolul 6, ce urmează.

---

(1) Mihailo Hruşevski, Istoria ilustrată a Ucraniei, Kiev, 1919, p. 165-166.

P. N. Batiuşcov (şi Petrov), Podolia, S. Pet., 1891, p. 78.

(2) K. V. Bazilevici, op, cit., p. 241: incursiunea a avut loc în împrejurimile Katarginei.

(3) Invers la D. Ciurea, Situaţia internă a Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mare, "Studii", 1957, nr. 6, p. 65-74.

CAPITOLUL 6

ECONOMIA MOLDOVEI ŞI POLITICA ECONOMICA

1. ESENTA PROBLEMEI



POLITICA economică a lui Ştefan Voievod, desigur, prezintă cel mai mare interes. Insă pentru a scoate la iveală atitudinea domnitorului faţă de economia ţării avem puţine elemente de judecată. Problema n'a fost explorată. Totuşi vom încerca să schiţăm pe baza materialului existent o primă imagine a ei, prezentînd cîteva consideraţiuni cel puţin pentru esenţa ei.

Noţiunea politicii economice cuprinde mai ales chestiunile despre finanţele ţării pe de o parte şi despre atitudinea faţă de oraşe negoţ şi meşteşug pe de altă parte.

Chestiunea finanţelor presupune bugetul de venituri şi cheltuieli, sistemul de percepere a veniturilor, darea veniturilor în arendă, monopolurile şi circulaţia bănească.

Propriu zis în ţara moldovenească ca o ţară feudală fărămiţată, exista nu numai un singur buget al veniturilor şi cheltuielilor, ci foarte multe. Fiecare feudal mare (boier mare) trebuia să aibă un buget anual de venituri şi cheltuieli, deoarece atît domeniul propriu (rezerva), cît şi satele, ale căror proprietar era el cereau să fie conduse pe bază de buget. Pe noi ne interesează în cazul de faţă *bugetul domnitorului care coincidea atunci cu bugetul ţării.*

Domnitorul, după cum am văzut, era supremul stăpîn al pămîntului ţării şi în această calitate oferea imunităţi boierilor şi instituţiilor bisericeşti, adică conceda o parte din autoritatea sa persoanelor influente în ţară. Nevoia de a recompensa pentru serviciul militar şi slujbele administrative sau pentru rugăciunea bisericească a egumenului mânăstirii, dicta această politică de concesiuni din drepturile princiare în favoarea boierilor şi mânăstirilor, care pe această cale căpătau dreptul de a strînge dări de la populaţie, de a o judeca şi încasa amenzi fiscale. Domnitorul uneori conceda şi dreptul său de a încasa vama.

Acest sistem, desigur, era dăunător, ţării şi domnitorului însuşi. O personalitate ca Ştefan Voievod trebuia să fie împotriva lui. Intr'o măsură oarecare atitudinea domnească faţă de acest sistem s'a concretizat în încercarea de a concentra puterea. Insă obiectivul luptei nu era desfiinţarea imunităţilor ci numai slăbirea acestui sistem. Ceea ce încasau boierii şi mânăstirile, desigur, nu intra în vistieria ţării, ci în bugetul lor propriu.

Stîlpii pe care se baza bugetul ţării (egal cu bugetul domnitorului), erau: 1) birul, 2) venitul de la oraşe, proprietatea domnească şi 3) monopolurile.

Birul care era o dare directă, plătită de populaţia sătească, se percepea după sistemul de repartiţie (cisla). Acest sistem în cele mai dese cazuri nu ţinea cont de nivelul forţelor de producţie şi de productivitatea muncii. Mărimea impozitului se calcula după nevoile administraţiei în stat, era determinată dinainte şi repartizată pe sate, fără vre'o analiză prealabilă a capacităţii de plată a familiilor datornice. Birul se percepea atît atunci cînd era nevoie de a plăti turcilor haraciu, cît şi atunci, cînd domnul nu-l plătea. In aceşti ani birul în întregime era folosit de domn pentru nevoile ţării şi ale gospodăriei sale.

Veniturile de la oraşe erau următoarele: 1) veniturile directe (dările pe locuinţa, cîrciume, sladniţe, măcelării, brutării, piuă, stupă şi mori, dările pe produsele agricole şi meşteşugăreşti) şi 2) veniturile indirecte: a) vămi (venitul cîntarului vama mare, vama mică, numărătoarea şi brudina, b) amenzi sau gloabe (duşegubinile, gloabele pentru delictele de furt,

amenzi pentru ceartă, lovire, nesocotirea poruncii domneşti sau autorităţii lucrului judecat) (1).

Luînd în consideraţie prestaţiile în muncă (la cetăţi, mori, lemne butii, fîn, cositul fînului) şi slujbele în serviciul domnului (ca ilăcari, curieri, fustaşi, ostaşi vînători etc.), putem socoti că "tîrgoveţii nu aveau o situaţie cu mult deosebită de aceea a locuitorilor de la sate". După cum s'a văzut din expunerea noastră precedentă, veniturile domneşti erau considerabile.

Existenţa în economia ţării a monopolurilor domneşti, deşi îmbogăţea vistieria ţării, avea şi partea ei negativă, deoarece stînjenea creşterea stratului social al negustorilor, punîndu-i stavilă. Impiedicînd înmulţirea rîndurilor de negustori, monopolurile aduceau indirect prejudicii şi desvoltării comerţului în general.

Pentru strîngerea dărilor şi veniturilor domnitorul îşi avea la dispoziţie slujbaşi speciali, care prezentau un adevărat aparat de presiune asupra celor ce datorau statului (2).

Cînd nevoia de bani era prea presantă, domnitorul dădea în arendă o parte din veniturile ţării, anume vămi, în schimbul unor sume de bani puşi la dispoziţia lui. Astfel, de exemplu, în 1464 vămile au fost concedate în arendă genovezului Dorino Cattaneo şi armeanului Cocşa (3). Nu se ştie cît de reuşită a fost această operaţie financiară şi dacă ea a mai fost repetată.

Numai în 1470 observăm un sistem mixt, cu dare în arendă numai a unor puncte de percepere a vămii. Prin actul din 1 Aprilie 1470 Ştefan Voievod acorda mânăstirii de la Neamţ

---

(1) Alexandru Gonta, Despre orasul moldovenesc în veacul al XV-lea — locutorii şi Starea lor Socială, în Studii şi articole de istorie, vol. V, Buc., 1963, p. 47.

(2) Globnici, pererubţi (îndemnau pe oameni la muncă şi îi conduceau), pripăşarii (încasau amenzi pentru vitele de pripas în locuri nepermise), osluhari (îndemnau pe oameni la îndeplinirea poruncilor domneşti şi percepeau amenzile pentru neexecutarea lor), ilisarii (strîngeau darea numită "iliş", care pînă în prezent rămine nedefinită; după unii ar fi o altă denumire pentru găletărit, după alţii o dare pentru aprovizionarea armatei) ş. a. Pentru pererubţi şi osluhari vezi explicaţii la I. Bogdan, Documentele, vol. II, p. 600. Pentru pripăşari, ibidem, p. 608.

(3) I. Iorga, Relaţiile comerciale ale ţărilor noastre cu Lembergul, partea I, Buc., 1900, p. 19.

privilegiul de a trimite trei care după peşte, fie la Chilia, fie la Bălţi, fie la Cetatea-Albă sau la Nistru. Aceste care vor fi scutite de vamă şi la ducere şi la întoarcere şi prin tîrguri şi prin sate, fie că vămile vor fi arendate sau nearendate (1). Vămile arendate puteau să fie stabilite la sate, precum şi vămile nearendate puteau să existe la sate din ocolul tîrgului în apropiere de tîrg. In tot cazul sensul actului nu permite interpretarea că existau "vămi feudale interne" ale boierilor în satele lor (2).

Ştefan Voievod urmărea să strîngă cît mai mulţi bani în vistieria ţării. Prin aceasta se explică măsura luată de domn, ca negustorii străini, care vin în ţara moldovenească pentru negoţ, să plătească taxele de vamă în bani adică în moneda lor naţională. Prin aceasta în vistieria domnească se aduna valuta străină, care îi permitea domnului, pe măsura desvoltării comerţului extern, să cumpere mai lesne în străinătate mărfurile, de care avea nevoie.

Raporturile comerciale cu diferite ţări aduceau în Moldova moneda străină, care a avut o mare circulaţie (3). Astfel, de exemplu, în Moldova circula lira genoveză, care se numea şi rubla de argint genoveză şi conţinea 20 florini de argint (4) un florin se schimba cu 100 de dinari. De provenienţă genoveză erau şi *zloţii* aşa zişii tătăreşti, o monedă de aur, care se pare că era egală cu lira de argint. Un zlot tătăresc avea 18 groşi, iar grivna 20 groşi. Cele mai multe tranzacţii cu privire la cumpărare de moşii şi sate se făceau în zloţi tătăreşti.

Pentru comerţ cu Ungaria şi Transilvania era în circulaţie *zloţii ungureşti,* care se mai numeau şi ducaţi, galbeni, florini, ughi (5). Valoarea lor era aproximativ egală cu zloţii tătăreşti. Un ducat se schimba cu aproximativ 40-60 de aspri. Era în uz şi marca (grivna) ungurească, din care se putea bate 56 groşi.

Comerţul cu Caffa aducea *some,* care se întrebuinţau acolo pentru cîntăritul argintului şi din care se băteau 202 aspri.

---

(1) I. Bogdan, Documentele, vol. I, p. 143 ş. u.
(2) Contrar părerii lui Barbu T. Cîmpina, "Studii", 1953, vol. I, p. 208.
(3) I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 391.
(4) I. Bogdan, Documentele, vol. I, p. 192, vol. II, p. 273, 274.
(5) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 211, 215, 217, vol. II, p. 148.

In comerţul cu Polonia se întrebuinţa marca polonă (sau grivna), din care se putea bate 48 groşi.

Pentru comerţul cu Turcia circulau foarte rar zloţii turceşti.

Prin urmare, observăm o mare variaţie de monede circulatorii în Moldova lui Ştefan Voievod. La cele de provenienţă străină se mai adăugau şi monede proprii, pe care el le bătea (1).

2. ATITUDINEA DOMNEASCA FATA DE ORASE

Problema oraşelor romîneşti a fost discutată în istoriografia română veche şi putem împărţi părerile istoricilor grosomodo în două.

Unii ca A. D. Xenopol, P. P. Panaitescu şi N. Grigoraş, afirmă că în oraşe existau comunităţi urbane cu dreptul lor de proprietate asupra pămîntului, comunităţi autonome cu privilegii de la domnie (2).

Alţii, ca C. C. Giurescu, erau de părere că oraşele moldoveneşti din secolele XIV şi XV erau proprietatea domnului şi lipsite de autonomie (3).

N. Iorga ocupă o poziţie aparte, afirmînd că oraşele moldoveneşti sînt întemeiate de saşi şi organizate după dreptul german de Magdeburg (4).

---

(1) C. Moisil, Istoria monedei în Romînia. Monedele lui Ştefan cel Mare în "Cronica numismatică şi archeologică, III (1922), nr. 5-6, p. 57-60.

D. A. Sturdza, Memoriu asupra numismaticii romîneşti, în "Columna lui Traian", VIII (1877), nr. 10-11, p. 494-511.

De acelaşi autor, Noi descoperiri numismatice romîneşti, An. Acad. Rom., Secţia II, tom. VIII, secţ. II, p. 268-270.

(2) A. D. Xenopol, Istoria Romånilor din Dacia Traiana, vol. III, ed. a III-a, Buc., p. 192.

P. P. Panaitescu, Interpretări româneşti, Buc., 1947, p. 161, 187-189.

N. Grigoraş, Dregătorii tîrgurilor moldoveneşti şi atribuţiile lor, pînă la Regulamentul Organic, Iaşi, 1942, p. 14.

De acelaşi autor, Proprietatea funciară a oraşelor moldoveneşti în timpul orînduirii feudale şi evoluţia ei, în "Studii şi Cercetări ştiinţifice", istorie, anul XII, fasc. II, 1961, p. 213.

(3) C. C. Giurescu, Istoria românilor, vol II, ed. a IV-a, Buc., 1943, p. 455 şi 464.

(4) N. Iorga, Istoria comerţului românesc, epoca veche, Buc., 1925, p. 76-77.

In timpul din urmă problema a fost reexaminată de A. I. Gonţa (1), care a ajuns la concluzia că nu există nici un act emis de cancelaria domnească, din care ar reieşi că tîrgul aparţine comunităţii urbane. Tîrgurile moldoveneşti erau aşezate pe pămîntul domnesc, fără privilegii de fondare a lor fără titluri de proprietate asupra terenurilor de pe hotarul tîrgurilor, pe care le sînt construite locuinţele. Domnii aveau dreptul de a arenda sau dona veniturile şi de a înstrăina bucăţi de pămînt din hotarul tîrgurilor, chiar tîrgul întreg cu tot cu locuitori, cu satele din ocolul său şi veniturile sale. Acest drept a fost tradus în realitate de nenumărate ori.

De aceea tîrgoveţii din Moldova, atît meşteşugarii, cît şi negustorii, rămîn în secolul al XV-lea neprivilegiaţi, formînd categoria socială a orăşenilor sub diferite denumiri: tîrgoveţi, oameni săraci orăşeni, lucrători (Hotinul, actul din 4 Aprilie 1459). Sînt caracteristice pentru ei: lipsa unor titluri de proprietate asupra pămîntului, munca zilnică pentru asigurarea existenţei şi obligaţiile faţă de domnie. Ei nu beneficiază de imunităţi, ca locuitorii oraşelor din apusul Europei nici de dreptul german de Magdeburg.

La afirmaţia autorului mai putem adăuga că confuzia s'a creat datorită faptului că dreptul de Magdeburg a fost larg răspîndit la toţi vecinii Moldovei, în Polonia, Lituania, Galiţia şi mai tîrziu în Ucraina din dreapta şi stînga Niprului (2).

In gramotele regilor polonezi, prin care se acorda dreptul german oraşelor poloneze se spunea că oraşul se eliberează de judecata şi de administraţia voievozilor, panilor, staroştilor, judecătorilor şi ajutorilor lor, locţiitorilor regelui şi a oricăror ureadnici. In oraşe se stabilea judecata proprie. Locuitorii oraşelor se eliberau de datoria de a face serviciul militar. Datoria

---

De acelaşi autor, Istoria poporului românesc, trad., Buc., 1922, vol. I, p. 213 ş. u., concluzii la p. 262-263.

(1) Alexandru Gonţa, Despre oraşul moldovenesc în veacul al XV-lea, locuitorii şi starea lor socială, în culegerea de "Studii şi articole de istorie", vol. V, Buc., 1963, p. 27-48.

(2) Despre dreptul de Magdeburg în afară de cunoscutele lucrări germane ale lui Helfferich şi Sohm, vezi: F. V. Taranovschi. Examinarea monumentelor dreptului de magdeburg din oraşele vest-ruse ale epocii lituaniene, Varşovia, 1897, M. V. Vladimirschi-Budanov, Dreptul german în Polonia şi Lituania şi V. B. Antonovici, Monografii asupra istoriei Rusiei de vest şi sud-vest, vol. I, Kiev, 1885.

aceasta se înlocuia cu obligaţia de a da carele cu aprovizionare pentru armată. In sfîrşit, oraşele au căpătat dreptul de proprietate asupra pămîntului, ceea ce era pînă atunci privilegiul exclusiv al nobilimii.

Acest sistem de autoadministrare orăşenească s'a format întîi în Silezia, dar în evoluţia sa a trecut prin două etape: la început deasupra comunităţii orăşeneşti stătea "voitul", un administrator pus de rege, cu timpul însă voitul se introduce în cuprinsul administraţiei orăşe neşti, căpătînd însemnătatea unui organ interior al oraşului, supus comunităţii. Toate drepturile voitului trec asupra comunităţii orăşeneşti, în fruntea căreia stătea "rada" oraşului.

Transformarea aceasta se datoreşte faptului că oraşele bogate cumpărau de la rege "serviciul de voit". Voitul în noua sa situaţie, ales de comunitate era autoritatea superioară în oraş, care administra oraşul şi judeca, fiind asistat de juraţi. Rada se compunea din burmiştri şi radţi, aleşi de voit din lista candidaţilor, prezentată de comunitate.

In Cameniţa dreptul de Magdeburg a fost introdus din secolul al XIV-lea fiind împrumutat din Liov. Sistemul liovean a fost adoptat în general în Galiţia şi Podolia.

Dacă de la aceste cîteva scurte caracteristici ale dreptului de Magdeburg în statele vecine vom trece la organizaţia oraşelor în Moldova, vom constata în primul rînd că autoritatea superioară în oraşele moldoveneşti era reprezentată *în persoana vornicului, numit de domn*. El judeca pricinile fără vre-o participare a reprezentanţilor oraşului, aşa zişilor juraţi. Autoritatea lui stătea deasupra şoltîşului şi pîrgarilor. Prin urmare, chiar dacă exista în oraş un început de organizaţie orăşenească proprie, ea nu s'a situat în afară de sistemul general al administraţiei domneşti. Spre regret, documentele ce s'au păstrat nu ne permit să precizăm cum funcţionau şoltîşii şi pîrgarii.

Insă vornicul este un dregător, care în mod normal judeca "sfezile şi furtişagurile în tîrguri" (1). Iar în privilegiul acordat braşovenilor la 13 martie 1458 în scara dregătorilor domneşti vornicii ocupă primul loc după boieri şi înainte de sol-

---

(1) I. Bogdan, op. cit., actul din 30 august 1479 pentru Suceava şi Siret, vol. I, p. 229 ş. u., actul din 23 august 1481, tîrgul Rădăuţi, vol. I, p. 256 ş. u.

tuz. Domnitorul dispune că braşovenii vor fi judecaţi de domn în persoană, iar dregătorii acestuia *boierii, vornicii şi soltuzii* nu vor avea dreptul să-i judece (1).

Orăşenii erau îndatoraţi cu serviciul militar şi nu posedau dreptul de proprietate asupra pămîntului.

Faţă de aceste particularităţi esenţiale ale administraţiei orăşeneşti din Moldova, desigur nu se poate vorbi de autoadministrare a oraşelor moldoveneşti după sistemul din Magdeburg. E foarte posibil că din dreptul de Magdeburg s'a luat ceva (administrara soltîşilor şi pîrgarilor), dar foarte puţin, cu elucidarea miezului lui, şi judecăţile continuau să se călăuzească de "obiceiul pămîntului", aplicat de vornicul oraşului.

Intr'o cercetare interesantă a lui V. B. Antonovici despre oraşele regiunii ruse sud-vestice (2) autorul subliniază că dreptul de Magdeburg se conferea atunci, cînd *regii şi marii principi lituanieni doreau să învioreze viaţa oraşelor* ,care decădeau din punct de vedere economic. In oraşele sud-vestice ruse în loc de introducerea dreptului de Magdeburg în întregime, se practica *sistemul unor prvilegii, cu caracter particular*.

Printre cele mai importante au fost: 1) scutirea de plată a vămii (mici), 2) conferirea dreptului de negoţ al băuturilor alcolice şi 3) organizarea "depozitului de mărfuri", adică vînzarea obligatorie într'un anumit oraş a mărfurilor, care veneau din străinătate (3).

Scutire de vamă s'a dat abia cîtorva oraşe mai importante; guvernul pornea de la premiza că locuitorii oraşelor privilegiate vor socoti avantajos să aducă marfa din strainătate iar apoi, cînd marfa va începe să circule în ţară, fiind dusă în centrele comerciale de mîna a doua, vama va fi încasată. Deseori scutirile priveau numai un fel de marfă.

Pentru a ridica din punct de vedere economic oraşele Vaslui şi Bîrlad, care au decăzut şi nu se puteau ridica prin propriile lor forţe, Ştefan Voievod a întrebuinţat exemplele împrumutate din viaţa economică a Poloniei şi Lituaniei.

Oraşele Vaslui şi Bîrlad au fost arse în 1476 la porunca

---

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 261 ş. u.

(2) V. B. Antonovici, op. cit., p. 133-195 (cercetare despre oraşele regiunii sud-vestice).

(3) V. B. Antonovici, op. cit., p. 178-180.

domnitorului în fața invaziei turcești. Firește îi incumba datoria să contribuie la reconstrucția lor și la restabilirea puterii lor economice. Probabil, renașterea acestor orașe în mod normal, prin puterile proprii ale populației, se producea anevoios și cu mare întîrziere. De aceea domnitorul s'a gîndit la o măsură extraordinară, acordînd populației acestor orașe privilegiul de scutire de vamă mică.

Prin actul din 15 octombrie 1491 Ștefan cumpără 16 sate de la proprietarii lor cu 1490 zloți tătărești și le alipește la hotarul tîrgului Vasluiului, constituind pentru el însuși și pentru urmașii săi "uric cu tot venitul". Citim totodata în acest act: "Apoi iarăș domnie me am socotit și am miluit pe șoltuzii și pîrgarii și pe toți oamenii cei săraci din tîrgul Vasluiului și le-am întărit *obiceiul cel vechiu,* precum că nici un om dintr'înșii din carii au locuința lor acolo în Vaslui, nici cît de puțină vamă să nu aibă a plăti acolo în tîrgul Vasluiului, nici de la un feliu de alesveriș (cîștig), fără numai să plătească aciia car vor aduce pește în tîrgu, adica de la o majă un pește, și de la o căruță iarăș un pește, iar mai mult nimică" (1).

Sensul acestei scutiri de vamă mică e cu totul clar. Scutirea se extinde *ad personam*: asupra locuitorilor cu locuință, adică cu domiciliul permanent în acest eraș, și *ad rem*: asupra oricării vînzări pe piața Vasluiului în afară de pește. Cu alte cuvinte, orice ar aduce locuitorii Vasluiului pe piața acestui oraș (sau din produsele lor proprii, sau din cele aduse din țară de ori unde ar fi) în afară de pește, ei sînt scutiți de plata vămii.

E o favoare domnească, destinată să contribuie la ridicarea prosperității acestui oraș. Orașul aparținea domnului, deci scutirea de vamă, aducînd cu sine *înviorare economică* a gospodăriilor locuitorilor din Vaslui, contribuia totodată și la *creșterea valorii patrimoniului domnesc.* Astfel se combinau interesele locuitorilor orașului cu cele ale domnitorului însuși.

Luarea acestei măsuri se caracterizează ca restabilirea "obiceiului vechi". Desigur e vorba de un obicei ce a existat cu mult înainte de întemeierea Moldovei, *cînd nu exista încă aparatul fiscal, stabilit de domnitor.*

---

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. I. p. 476 ș. u., în special p. 481-482: sublinierile sînt ale noastre.

Pentru prima dată acest serviciu a fost organizat în Moldova de Alexandru cel Bun în 1408 cu ocazia încheierii tratatului comercial cu Liovul (1) cînd s-au stabilit vămile mari şi mici.

O măsură analoagă cu cea de la Vaslui a fost luată cu 4 ani mai tîrziu privitor la oraşul Bîrlad. In ianuarie 1495 Ştefan, ascultînd rugămintea şoltuzilor, pîrgarilor şi tîrgoveţilor din Bîrlad, precum şi al saracilor din satele şi săliştile ce se ţineau de acest tîrg, dispune să se cerceteze hotarul tîrgului şi alipeşte la el seliştea Ivancea. Odată cu stabilirea hotarului în act se constituie şi o scutire de vamă mică pentru locuitorii oraşului. Citim: "Şi într-aceea ne am mai gîndit şi am miluit pe şoltuzii şi pîrgarii şi *pe toti oamenii saraci din tîrgul nostru al Bîrladului* şi le am întărit obiceiul lor vechi, ca nici unul din oamenii ce trăiesc în Bîrlad să nu plătească vama cea mică acele la Bîrlad, de la nici-o vînzare-cumpărare, afară de cei ce vor aduce peşte: aceştia vor avea să dea de la o majă un peşte şi de la o căruţă tot un peşte altceva nimic" (2).

După cum vedem textul este aproape identic cu cel al actului pentru Vaslui. Toate cele spuse mai sus cu privire la scutirea locuitorilor Vasluiului sînt valabile şi pentru Bîrlad. Din textul actului se vede că el a urmat după plîngerea şoltuzului, pîrgarilor, locuitorilor oraşului şi a oamenilor saraci din satele care ţin de oraş. Aceştia toţi *au înduplecat pe Voievod cu rugăminţi* să le revizuiască hotarul. Dar, desigur, în plîngerile lor au figurat şi rugăminţi pentru a le acorda acea favoare care a fost acordată locuitorilor Vasluiului. Astfel se explică identitatea de redacţie a ambelor acte în ce priveşte scutirea de vamă.

Actele din 1491 de la Vaslui şi din 1495 de la Bîrlad denotă că Ştefan Voievod ducea o politică economică proprie, care consta în încurajarea eforturilor individuale cu caracter comercial în oraşe. Se întîmpla să fie date scutiri de dări şi de prestatii în oraşe şi în trecut înainte de urcarea pe tron a lui Ştefan Voievod, dar numai în mod sporadic, ca excepţii rare pentru unele persoane care au atras atenţia domniei. Astfel, de exemplu, în 1449 Ivan Armenciocul, proclamat "tar-

(1) M. Costăchescu, op. cit., vol. II, p. 630-637.
(2) I. Bogdan, vol. II, p. 62 ş. u.

can" nu dădea "nimic din casa sa din Suceava" (1) In 1451 armeanca Stana era scutită să dea "dare domnească", nici mare nici mică şi nici ceară"(2). Deasemeni şi armeanul Ion a fost scutit să dea dări sau să facă robote (3).

Măsurile, luate de Ştefan Voievod, se deosebesc de aceste privilegii personale şi ocazionale prin *caracterul lor de masă.* Scutirile vizează pe toţi locuitorii oraşelor Vaslui şi Bîrlad şi au ca scop ridicarea economică a acestor oraşe.

De ce n'a fost introdus dreptul de Magdeburg în Moldova? Probabil, el nu corespundea cu condiţiile vieţii oraşelor moldoveneşti, nici cu interesele domnitorului, care era proprietarul tuturor oraşelor.

Poate dreptul de Magdeburg ar fi exercitat o atracţie în Moldova, dacă el ar fi dat rezultate pozitive în oraşele ruse vecine cu Moldova. "In acele oraşe care aparţineau feudalilor, precum şi în oraşele regale de mîna a doua, scrie V. B. Antonovici dreptul de Magdeburg, *numai în mică parte garanta independenţa comunităţii orăşeneşti*" (4) Pe de altă parte instituţiile, pe care acest drept le introducea în viaţa oraşelor —rada şi judecata lavnicilor (juraţilor), nu-şi delimitau competinţa şi deseori se ocupau de aceleaşi afaceri.

Se produceau *ciocniri de competinţă, creind, în sfîrşit, o stare haotică* în administraţie şi judecata orăşenească.

Dreptul de Magdeburg nu s'a aclimatizat pe solul rusesc, fiind străin noţiunilor juridice ale tîrgoveţilor din sudul rusesc.

3. GRIJA PENTRU POPULAREA TARII

Ştefan Voievod îşi dădea seama că pentru o economie sănătoasă în ţară e nevoie de asigurarea cît mai multor braţe de muncă. Astfel se explică că el deschidea porţile statului pentru emigranţii religioşi şi nu scăpa prilejul să aducă robi prin incursiuni în ţări vecine.

---

(1) Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul XIV-XV, vol. I, p. 244.
"Tarhan" este un termin tătăresc şi înseamnă lucrul oprit la export. N. Iorga, Istoria românilor prin călători, vol. I, p. 80.
XV, vol. I, p. 245.
(2) Documente privind istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV-
(3) Op. cit., p. 272.
(4) V. B. Antonovici, op. cit., p. 170-172, 178.

In ţară s'au aşezat bulgarii la Schei pe Siret. După cronica şi analele putnene lupta între Ştefan cel Mare şi pretendentul la scaun moldovenesc Hroiot la 6 martie 1485 s'a dat la locul numit "*la bulgari*", iar mai tîrziu Grigorie Ureche pune această bătălie la "Schei" pe Siret. Cu dreptate A. Balota afirmă că această emigrare a bulgarilor a fost la o dată mai recentă, întrucît "viitorul sat al Scheilor nu dobîndise încă nume geografic propriu" (1). Nu se ştie, dacă aceşti bulgari au fost bogomîli sau nu.

S'au aşezat în Moldova în timpul lui Ştefan cel Mare şi husiţii.

B. P. Haşdeu a afirmat că oraşul Huşi a fost întemeiat de husiţi, fugiţi din Boemia şi Ungaria, şi că ei s'ar fi aşezat de prima dată în 1435 şi apoi în 1460 (2).

C. C. Giurescu a supus examenului ştiinţific toate ştirile cu privire la husiţi în Moldova şi a ajuns la concluzia că husiţii şi'au găsit adăpost în Moldova încă pe timpul lui Alexandru cel Bun, aşezînduse de prima dată în 1420. Au urmat celelalte aşezări ale lor în 1437 şi 1460. Locurile lor de aşezare au fost: Trotuş, Bacău, Roman, Tîrgul Neamţ, Cotnari, Huşi şi Ciubărciu pe Nistru (3).

Mihail Dan dă şi date de aşezare a husiţilor mult mai tîrziu, anume, între 1481 şi 1485-1486. Tot acest autor afirmă că ei s'au întors în ţara lor după moartea regelui Mateiaş aproximativ în 1492-1493. Credem totuşi, după cum este obişnuit cu refugiaţii că o bună parte din ei a rămas în Moldova (4).

---

(1) I. Bogdan, Vechile cronici moldoveneşti pînă la Urechia, Buc., 1891, cronica şi analele putnene, p. 147, în satul Bulgari. Gr. Ureche, ed. P. P. Panaitescu, p. 108.

Anton Balota, Bogomilismul şi cultura maselor populare din Bulgaria şi Ţarile Române, în "Romanoslavica", X, Buc., 1964, p. 64-65.

(2) B. P. Haşdeu, Ion Vodă cel Cumplit, 1865, p. 131, şi de acelaşi autor, Istoria toleranţei religioase în România, Buc., 1867, p. 27 ş. u.

(3) C. C. Giurescu, Refugiul husiţilor şi centrele lor de aşezare în Moldova (Utociste husitu a jejich stredisca y moldavsku) în "Sbornik k praci Filosoficke Fakulty Brnenske University", X, 1961, p. 105-120.

(4) Mihail Dan, Cehi, Slovaci şi Români în veacurile XIII-XVI, Sibiu, 1944, p. 197-203.

Pentru husiţi în Moldova vezi şi articolele din "Romano-slavica", X, 1964: P. P. Panaitescu, Husitismul şi cultura slavonă în Moldova (p. 275-289) şi Tr. Ionescu-Nişcov, Husitica în istoriografia Română (p. 385-405).

Motivul pentru care Ştefan i-ar fi primit pe husiţi în ţara moldovenească cu bunăvoinţă ar fi, după I. Macurek alianţa lui Ştefan cu Podiebrad contra lui Matei Corvin (1), M. Dan cu toată dreptatea respinge ideea lui I. Macurek. Această alianţă n'a existat. Nu are temei în izvoarele istorice. In acest timp Ştefan era prieten şi în raporturi de vasalitate faţă de regele ungurese. Motivul primirii husiţilor era gîndul domnitorului de a popula ţara. Nu numai Moldova, ci şi ţara vecină Polonia avea nevoie să aducă oameni pentru colonizarea părţilor ei răsăritene, rămase depopulate (2).

Ştefan Voievod nu avea nici-o teamă că bogomilii şi husiţii vor converti la credinţele lor pe moldoveni. "Masele populare romîneşti, după cum bine precizează A. Balota, nici odată n'au fost religios dogmatic bogomile şi nu s'au organizat în comunităţi separate, ostile bisericii oficiale" (3). Acelaşi lucru se poate spune şi despre husiţi.

Dar este adevărat că partea inferioară a clerului, cărturari mărunţi, dascăli de biserici şi unii tîrgoveţi răspîndeau apocrifele, create într'o atmosferă străină bisericii oficiale, şi astfel contribuiau la circulaţia în popor a cărţilor pe înţelesul tuturor. Apocrifele poporane se creau în spiritul ereziei bogomile (4). S'a constatat că în circulaţia populară romînească au pătruns apocrifele "Adam şi Eva", "Disputa lui Iisus cu diavolul", "Maica Domnului în faţa infernului" ş.a. Toate acestea coexistau cu credinţa religioasă, propagată de biserica ortodoxă oficială, şi se împăcau uşor.

Războaiele şi bătăliile îi aduceau lui Ştefan Voievod mulţi prizonieri. Tătarii, prinşi în captivitate, se transformau în robi, care se donau boierilor şi mânăstirilor în afară de acei, ce erau întrebuinţaţi în gospodăriile proprii ale domnului. Mulţi prizonieri su fost luaţi de domn şi în 1498, cînd în timpul verei el a condus o mare expediţie în Polonia. O parte din polonezi captivi a fost reţinută în ţară, iar restul vîndut

---

(1) I. Macŭrek, Husitstvi v rumenskych zemich, în "Casopis Matice Moravské", rócnik 51, Brno, 1927, p. 173.

(2) E. Hurmuzaki, Docum., II, 2, p. 507, nr. 404.

(3) Anton Balota, op. cit., p. 47-53.

(4) B. P. Haşdeu, Cărţile populare ale românilor în sec. XVI în legătură cu literatura populară cea nescrisă, 1879, p. 500.

în străinătate, ceea ce desigur a adus visteriei un cîştig însemnat.

O adevărată rezervă de oameni pentru muncă Ştefan Voievod a căpătat după lupta de la Soci împotriva lui Radu cel Frumos, cînd a adus din Ţara Românească 17.000 de ţiganirobi (1). Din acest fond omenesc domnul făcea danii mânăstirilor (Putna, Bistriţa ş.a.).

Spre timpul lui Ştefan Voievod au rămas puţine locuri pustii (2). Totuşi cînd se ivea posibilitatea, domnul le dona pentru a nu fi lăsate nepopulate. La 8 iunie 1484 se dăruieşte un loc pustiu pe Vişnovăţ ostaşilor din ceata pîrcălabului de Orchei Gangur pentru ca ei să aşeze acolo un sat (3). Iar la 24 noiembrie 1492 domnul dăruieşte mânăstirii Putna satul Stiubeiul pe Başeu, cumpărat de dînsul, şi un loc pustiu pe Podraga pentru a-l popula "cît va putea mânăstirea să adune oameni îndestul" (4) Din cele de mai sus rezultă că avem în faţa noastră o adevărată politică de populare a ţării, dictată de consideraţiuni cu caracter economic.

4. NEGOTUL

In oraşele moldoveneşti de negoţ se ocupau negustorii din hotarul oraşului. Insă la început negoţul se realiza prin elemente străine, venite din Polonia, Lituania, Transilvania.

De comerţ se ocupau, în afară de negustori, şi boierii.

Principalul oraş, prin care se făcea negoţul moldovenesc era Suceava, legată în sens comercial cu Liovul. Mai ales important a fost acest din urmă oraş în secolul al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea, cînd drumul comer-

---

(1) B. P. Haşdeu, Arhiva istorică a Romîniei, Buc., 1867, vol. III, p. 191-193.

(2) După cum se vede din harta, întocmită de g. Reichersdorffer, în partea Moldovei dintre Prut şi Nistru existau în afară de Chilia şi Cetatea-Albă multe Tîrguri şi oraşe, anume: Lăpuşna, Tighina, Ciubarcea, Orhei, Soroca, Hotin ş. a. Istoria României, vol. II, p. 575. V. şi harta acestui teritoriu la începutul secolului al XVI-lea din lucrarea noastră "Contribuţii la istoria românilor, vol. I (Istoria Basarabiei), Chişinău, 1937, p. 307.

(3) I. Bogdan, op. cit, vol. I, p. 287 ş. u.

(4) Op. cit., vol. I, p. 509.

cial aşa zis "tătăresc" pornea de la Liov, bifurcîndu-se: o ramură se îndrepta spre peninsula Crimea, la Caffa (Feodosia), cealaltă spre Răsărit prin Donul inferior în Persia şi China(1).

După întreruperea drumului spre Orientul Indepărtat şi ocuparea portului Caffa (1475) şi a cetăţilor Chilia şi Cetatea-Albă (1484) de către turci însemnătatea comercială a Liovului a decăzut şi mărfurile orientale au început să vină în Polonia din Occident.

Intre Polonia şi Moldova se dezvoltau intense legături comerciale. Din Moldova se aduceau în Polonia mătăsuri, podoabe pentru şele, piper, chimion, acid grecesc (probabil citric), toate acestea se numeau "marfa tătărească", fiindcă erau de provenienţă din regiunile tătareşti. In afară de aceasta în Polonia mergeau şi mărfuri de provenienţă proprie: vite, cai, blănuri, piele, peşte (2), ceară miere vin grecesc.

Din Polonia se importa în Moldova: postav, căciuli, îmbrăcăminte, săbii, salitră pentru tunuri. Printe altele argintul trecea din Transilvania în Polonia prin Moldova (3).

Din privilegiul dat la 3 iulie 1460 de domnie liovenilor se vede că ei puteau aduce în Moldova pînză (litvana şi nemţetscă), catifea, postv tăiat, nădragi, hars (stofa de lînă), sofran pălării, cuţite, unelte agricole (coase, secere) fiare de plug obiecte de cositor, anume talere, cofiţe, brîie ferecare şi ţevi săbii ungureşti, platoşe şi lucruri mărunte (4).

---

(1) I. Rutkowski, Istoria economică a Poloniei, traducere, Moscova, 1953, p. 78, 82.

V. şi L. Charewiczowa, Handel Lwowa z Moldawja i Multanami w wiekach srednich, în "Kwartalnik Historyczny" vol. XXXVIII (1924), fasc. 1-2, p. 37-67.

(2) Peştele, în special morunul, se exporta în Polonia, la Liov, şi în mai mică măsură în Transilvania, la Bistriţa, la Braşov, la Sighişoara. Exportul la Liov în primele timpuri ale organizării lui se făcea cu ajutorul unui angrosist armean din Suceava, Cocza (Cokcsa). Acesta la rîndul său avea intermediarii săi, care îi datorau diferite sume de bani pentru peştele primit pentru vînzare. C. C. Giurescu a adunat din "Studii şi Documente" multe exemple de datorii ale acestora faţă de Cocza. Toate cazurile sînt din anii 1472-1473. C. C. Giurescu, Istoria pescuitului şi a pisciculturii în România, vol. I (pînă la legea pescuitului din 1896), Buc., 1964, p. 254 şi 252-253. Nu se ştie, dacă sistemul de intermediari de mai sus s'a mentinut şi mai tîrziu.

(3) I. Rutkovski, op. cit., p. 83.

(4) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 277-278.

După ce Marea Neagră a devenit lac turcesc, în porturile maritime și dunărene pentru comerțul moldovenesc și cel polonez au apărut intermediarii —turci.

Un comerț nu mai puțin însemnat făcea Moldova și cu Transilvania. Din Brașov, Sibiu și Bistrița moldovenii primeau mai ales arme (săbii, platoșe, etc.), și unelte agricole (coase, seceri, fiare de plug). In 1500-1503 au fost aduse din Brașov scări de șea arme și funii (1).

Domnitorul de mai multe ori a scris brașovenilor să pregătească armele comandate de el, pentru a putea merge împotriva turcilor. Probabil, armele mai simple se făceau și în țară.

In problema legăturilor comerciale cu Transilvania Ștefan Pascu arată deosebirea ce a existat din punct de vedere economic între Moldova și Transilvania în epoca lui Ștefan cel Mare (2). In Moldova "producția de mărfuri s'a menținut (încă) la un nivel scăzut" și schimbul de mărfuri nu putea să aibă proporții mari. Dimpotrivă Transilvania se afla pe o treaptă economică superioară și putea să furnizeze Moldovei diferite mărfuri.

Schimbul de mărfuri între aceste două țări a fost foarte dezvoltat și Transilvania ocupa în acest schimb o pozitie dominantă (3). Transilvania furniza moldovenilor cele mai variate produse industriale. Negustorii moldoveni cumpărau în Transilvania mai ales produse meșteșugărești în legătură cu nevoile gospodăriilor lor și ale agriculturii (4).

Cîteva informații, extrase din registrele de vamă ale Brasovului din anul 1503, ne arată volumnul relațiilor comerciale. In aceste registre se află pomeniți 94 de negustori moldoveni, care proveneau din: Baia -32, Bîrlad -19, Vaslui -19, Vaslui -17, Suceava -13, Trotuș -6, Putna -3, Iași -1, Bacău -1, și Huși -1 (5).

---

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 467.
(2) Ștefan Pascu, op. cit., p. 203-217.
(3) Op. cit., p. 205.
(4) Op. cit., p. 211.
(5) I. Nistor a identificat pe negustorii moldoveni din următoarele părți ale Moldovei, din Suceava 8, Bacău 1, Bîrlad 7, Roman 7, Trotus 2, Vaslui 9, Mircești 1 și Baia 13. Nistor, Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhunderts, czernowitz, 1912, p. 53.

Cît de intens a fost schimbul se poate vedea din faptul că negustorii moldoveni făceau mai multe transporturi. De exemplu, unul din ei Hanăş a cumpărat din Braşov în trei rînduri şi a dus în Moldova 509 de valuri de bogasie, 1.000 de cuţite de Ştiria, 5 cîntare de piper, etc., iar Nicula din Suceava a venit la Braşov de şapte ori, aducînd în Moldova numai într'un singur rînd 3.000 de cuţite de Ştiria, 4.000 de săbii şi pumnale, 424 valuri de bogasie, 46 cîntare de bumbac, 11 şi 1/2 cîntare de mirodenii, etc. (1).

Printe mărfuri o deosebită importanţă o aveau uneltele agricole şi instrumente pentru meşteşuguri, care au contribuit la ridicarea economică a Moldovei. In schimb în Transilvania se aduceau materiile prime şi produsele agricole.

Schimbul cu Transilvania a jucat un rol considerabil în lărgirea pieţii de desfacere şi explică rezistenţa Moldovei împotriva năvălitorilor turci (2).

Cum am spus de negoţ se ocupau nu numai negustorii, ci şi boierii; vom adăoga că aşa a fost şi în ţările vecine cu Moldova, în Polonia şi Moscova.

Comerţul Moldovei cu Volînia se făcea prin Cameniţa şi Movilău (Moghilev) (3). Vinul moldovenesc mergea în ţările ruseşti prin Cameniţa, Movilău şi Cecelnic (4).

Negustorii indigeni, care la început erau puţini la număr, treptat pe măsura desvoltării comerţului moldovenesc se înmulţesc. In 1469 un oarecare român Dimitrie din Cetatea Albă a mers la Lemberg. In 1493, Costea Valah cu un armean se aflau la Lemberg pentru comerţ In 1495 pentru oraşul Bîrlad se făcea negoţ în cea mai mare parte de însăşi negustorii Bîrladu-lui. In 1500 cu Braşov-ul făceau comerţ românii Nicioră, Danciul şi Ştefan (5).

In schimbul de mărfuri cu străinătatea un rol foarte însemnat jucau iarmaroacele. Braşov-ul a căpătat dreptul de iarmaroace dela Ludovic cel Mare încă în 1364. In partea Moldovei găsim iarmarocul de graniţă la Trotus (6). Cu Sibiu

---

(1) Ştefan Pascu, op. cit., p. 214.
(2) Op. cit., p. 217.
(3) V. B. Antonovici, op. cit., p. 180 (nota).
(4) Op. cit., p. 183.
(5) I. Nistor, op. cit., p. 52-53.
(6) Op. cit., p. 76, 78, 79.

comerţul se făcea mai ales prin intermediul Adjud-ului. Iarmaroacele se mai făceau la Roman şi Iaşi.

Pentru comerţul cu tătarii se făceau mari iarmaroace, probabil, la Lăpuşna sau Tighina. In sud comerţul înflorea la Cetatea Albă şi Chilia.

Familia comerciantului Vallata din Cetatea Albă avea agenti în Polonia. La jumătatea secolului al XV-lea Pietro Manno din Seceava deasemenea avea agenţi în străinătate pentru afacerile lui comerciale.

Polonezii aveau iarmaroace de graniţă cu Moldova la Snatyn. Tranzacţiile comerciale cu moldovenii în socotelile Lembergului erau denumite "convenţii valahe". Iarmaroace erau şi la Colomeea, celălalt oraş din Pocuţia.

In general diviziunea socială a muncii şi desvoltarea producţiei de marfă a producătorului manual duc la desvoltarea comerţului intern. Cerealale devin marfă şi se vînd în străinătate. Creşterea vitelor deasemenea devine rentabilă şi se desvoltă comerţul cu vite.

Toată varietatea articolelor care făceau obiectul comerţului moldovenesc pe timpul lui Ştefan cel Mare, este prezentată de Nicoară Beldiceanu intr'un tabel cu 9 rubrici (şi 2 de totalizare) (1).

Pentru simplificare le prezentăm în patru diviziuni:

A/. Mărfuri importate din Polonia (1), din Transilvania sau Ungaria (8).
B/. Mărfurile importate din Tataria şi Levant şi cumpărate pe piaţa moldovenească pentru a fi exportate în Polonia (7).
C/. Mărfuri exportate în Transilvania (3), în Polonia (6), în Transilvania, Ungaria şi Turcia (9).
D/. Mărfurile în transit: din Ungaria pentru Polonia (2), din Polonia pentru Ungaria, Valahia şi Turcia (4), din Valahia sau Turcia pentru Polonia (5).

O categorie specială de măfuri moldovenesti, care în mase

---

(1) Nicoară Beldiceanu, "La conquête de cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II", în "Südost-Vorschungen", München, 1964, Band XXIII, anexa.

mari se vindeau în străinătate erau pieile vitelor şi animalelor sălbatice (1).

Incă sub Alexandru cel Bun în cunoscutul privilegiu comercial, dat liovenilor la 8 octombrie 1408, se prevedea exportul vitelor cornute, porcilor, oilor, cailor şi lînei spre Polonia. Iar negustorii lioveni puteau cumpăra în Moldova piei de veveriţe, de vulpi, de oi, de miei. Negustorilor străini li se interzicea să exporteze din Moldova jderi, ceară şi cai buni de tară. Prin urmare, chiar de atunci s'a pus început unei politici comerciale moldoveneşti raţionale.

In cazul comerţului de tranzit al pieilor din Ungaria pentru Polonia, domnitorul îşi rezerva dreptul de preemţiune pentru cumpărarea lor.

In 1460 intervine în comerţul pieilor o schimbare esenţială, semnul ei a fost că doi armeni din Suceava Sahac şi Agopsea au cumpărat piei de iepuri de casă din Liov (2). Aceasta însemna că de la această dată Moldova nu mai exportă piei în Polonia, ci dimpotrivă le importă din această ţară.

In ceea ce priveşte Transilvania nici un fel de piei nu se exportau din această ţară, iar ardelenii importau vaci, boi şi cai. De la 1466 se constată dimpotrivă importul pieilor din Ardeal în Moldova (3). Acest export transilvanean, fiind dezavantajos pentru meşteşugarii din Transilvania, se intervine pe lîngă rege pentru a-l interzice, ceea ce se şi încuviinţează. Totuşi în ciuda interdicţiilor exportul pieilor din Transilvania în Moldova continuă şi mai departe pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Explicaţia acestei schimbări esenţiale, pe care o constatăm de prin anii 1460-1466, o găsim în primul rînd în faptul că moldovenii s'au îndeletnicit în meseria de prelucrare a pieilor crude şi o bună parte din ele se prelucra în ţară pentru curtea domnească, pentru boieri şi pentru negustori. Dovada o avem în faptul că încă în 1434 la Bîrlad au venit braşovenii Stul Iacob şi Ţirbas să cumpere hamuri (4). ceea ce înseamnă că moldovenii ştiau această meserie.

---

(1) Vasile Neamţu, Comerţul cu piei şi prelucrarea lor în Moldova în sec. XV-XVII, "Studii şi cercetări ştiinţifice", 1-2, 1951, p. 531-546.

(2) Op. cit., p. 532.

(3) Op. cit., p. 533-534.

(4) M. Costăchescu, op. cit., vol. II, p. 675-676.

Pieile se importau din Polonia şi din Transilvania pentru uzul intern, dar nu exclusiv. In anul 1478 pieile au fost cumpărate de străini pentru a fi exportate. In acest an florentinii din Pera au cumpărat în Moldova nu mai puţin de 3.000 de piei pentru suma de 2.000 de ducaţi (1).

S'au mărit şi cererile Turciei pentru această maría.

E foarte interesant privilegiul, acordat de sultanul Mahomet al II-lea orăşenilor, aflaţi sub autoritatea lui Petru Aron, domn al Moldovei, la 9 iunie 1456 (2). Li se asigurau condiţiuni bune pentru ca ei "să vină cu corăbiile lor la Adrianopol, Brussa şi Constantinopol, făcînd negoţ cu localnicii, atît vînzări, cît şi cumpărări atît la venirea, cît şi la întoarcerea lor... Iar beii, subaşii şi spahii să nu aducă risipă, sau pagubă sufletului, capului şi mărfurilor acestora".

Privilegiul are o deosebită importanţă, deoarece atestă negoţul moldovenilor cu *transportul mărfurilor "în corăbiile lor proprii"*. E nevoie să punem acest fapt în lumina comerţului internaţional din acel timp.

Comerţul între Europa occidentală şi ţările Orientului se afla în mîinile Veneţiei şi Genuei, iar de la secolul al XV-lea şi în cele ale Florenţei (3). Aceste oraşe nu se limitau numai la trimiterea escadrelor lor comerciale în Orient, ci concomitent trimiteu flotele lor şi în ţările Occidentului: Flandra, Anglia, Franţa de nord, devenind singurii intermediari în acest schimb.

Intre Veneţia şi Genua se ducea o luptă aprigă pentru supremaţie. Se crede că, în bună parte datorită luptei între aceste oraşe, a fost pierdut Constantinopolul în folosul Turciei. Archiepiscopul Tessalonicului numea Veneţia "vipera de mare, broască de baltă", epitete pe care le merita pedeplin şi Genua.

Lupta dintre Veneţia şi Genua lua deseori forme sălbatice: ele distrugeau întăriturile, blocau porturile, ardeau vasele şi jefuiau reciproc mărfurile.

Principala colonie a genovezilor era *Caffa,* un punct comer-

---

(1) N. Iorga, Studii şi documente, vol. XVI, p. 122.

(2) Barbu T. Cîmpina, Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în secolele XII-XV, "Studii", 1953, nr. 1, p. 211-212.

(3) I. M. Kuliser, Istoria vieţii economice a Europei, op. cit., vol. I, ed. 8, 1931 (pînă la descoperirea Americii), p. 222-225.

cial important în comerţul cu Persia, Asia Centrală şi China.

In asemenea condiţiuni privilegiul, acordat de sultanul Turciei negustorilor molveni, capătă o deosebită importanţă şi marchează declinul comerţului italian în acest timp.

Moldovenii au început să facă comerţ independent de străini şi chiar pe vasele lor proprii, o stare care a dăinuit pînă la 1484, cînd cetăţile Chilia şi Cetatea Albă au fost pierdute de Moldova.

Credem că nu este lipsit de interes să prezentăm aici o scurtă caracteristică a comerţului european din timpul lui Ştefan Voievod. Atunci lipsea specializarea funcţiilor. Unul şi acelaş negustor se ocupa de vînzarea cerealelor, piperului, scorţisoarelor, sofranului şi a altor mirodenii, de vînzarea pieilor, blănurilor, lemnelor de construcţie şi peşte.

După cum a stabilit Below, în evul mediu nu existau angrosişti care să nu se fi ocupat de vînzarea în detaliu, şi ceeace este şi mai interesant negustorul medieval era şi bancher, care se ocupa de schimbul monedelor şi împrumuta bani. Negustorul medieval nu se sfia să prade, cînd se ivea posibilitatea (1).

Regii, feudalii şi oraşele împiedecau negoţul prin stabilirea vămilor. Pe rîul Rin se aflau 64 puncte de încasare a vămii, la Dunăre în Austria de jos — 77, uneori vămile renane erau egale cu 2/3 *din costul mărfii* (2).

5. MEŞTEŞUGUL

Producţia meşteşugărească caracterizează într'e mare măsură întreaga economie a ţării, deoarece arată gradul ei de desvoltare. Cu cît meşteşugul se desprinde de îndeletnicirile obişnuite ale ţăranului, cu atît economia ţării avansează. Procesul de specializare a meşteşugarilor merge într'o linie ascendentă.

După cum ne atestă Şt. Olteanu, către mijlocul secolului al XV-lea a apărut un număr de circa 40 de categorii de meşteşugari din care 20 de categorii sînt menţionate în oraşe, 11 la sate şi restul de 9 pe domeniul feudal (3).

---

(1) I. M. Kuliser, vol. I, 1931, p. 272.
(2) Op. cit., p. 276.
(3) St. Olteanu, Producţia meşteşugărească din Moldova şi Tara

Procesul de specializare a fost mai pronunţat în oraşe.

S'a desvoltat mai ales în a doua jumătate a secolului XV, cînd ramurile meşteşugăreşti au crescut pînă la un număr de 38 (din care la sate 13 şi pe domenii 11). Prin urmare, meşteşugul la oraşe ia un avînt considerabil. Pentru prima oară apare în documente indicaţia asupra strungului primitiv de lucrat lemnul. Se utilizează apa pentru punerea în funcţiune a ferestraielor, se naşte un sistem specific moldovenesc de boltire la construcţii, metalele preţioase se prelucrează cu măiestrie.

In a doua jumătate a secolului al XVI-lea viaţa orăşenească decade în legătură cu căderea statelor române sub dominaţia otomană, dar în a doua treime a secolului al XVII-lea ritmul desvoltării meşteşugăreşti se accelerează din nou.

Meşteşugul, care rupe legătura cu agricultura, se manifesta în Moldova ca şi în alte ţări, la început sub forma de producţie *la comanda consumatorului* formă care se menţine ca generală pe teritoriul Moldovei şi Ţării Româneşti în tot cursul secolelor X-XVII. Astfel, de exemplu, în a doua jumătate a secolului XV pentru curtea lui Ştefan cel Mare lucrau meşterii armurieri. E interesant că la sfîrşitul acestui secol la Suceava s'a descoperit atelierul unui meşter năsturar, producător de nasturi de metal (1).

Ca rezultat al diviziunii muncii, apare producţia meşteşu*gărească pentru piaţă*. Intrucît procesul de circulaţie a mărfurilor era încă slab desvoltat, meşteşugarul era în acelaşi timp şi negustorul produselor sale. Intre 1460 şi 1511 făceau comerţ cu Liovul (Lemberg) Ion Pielarul, Iacob şi Ştefan blănari din Suceava, Cristofor cizmar din Cotnari (2).

Pentru protecţia meşteşugului meşteşugarii căpătau uneori scutiri, "slobozenie".

Prin actul din 18 martie 1466 mitropolia din Roman căpătă scutire de vamă pentru produsele lucrate din fier, postav,

---

Românească în sec. X-XVII (Problema de bază în lumina cercetărilor recente), în "Studii", anul XV, 1962, nr. 4, p. 874-886.

Spre regret autorul nu a specificat concret categoriile de meşteşugari, mulţumindu-se numai să arate numărul lor.

(1) Op. cit., p. 879.
(2) Op. cit., p. 880.

plută vase de lemn şi vîndute de către meşteşugari prin tîrguri şi sate (1).

Desigur în acest timp existau, în afară de meşteşugari vînzători, şi negustori de profesie, care cumpărau şi desfăceau marfa pe cont propriu.

Exista în acest timp şi un început de acumulare a capitalului comercial.

La oraşe meşteşugarii prezentau o categorie socială de bază. Ei se grupau în profesii, pe uliţi şi mahalale ca şi în timpul de mai tîrziu (sec. XVII), pentru care avem numeroase documente.

Meşteşugarii de la oraşe aveau faţă de domnie multe obligaţii, care ca şi în cazul vecinilor de la moşiile feudale pot fi denumite "dări" şi "servicii". Situaţia meşteşugarilor de la sate şi de la moşiile feudale era mai grea, decît cea a meşteşugarilor de la oraşe.

In sînul meşteşugarilor se producea, desigur diferenţierea socială, unii îmbogăţîndu-se şi separîndu-se de masa mare a meşteşugarilor. Alţii sărăcind şi neputînd face faţă dărilor, deveneau aserviţi boierilor sau fugeau în altă parte.

6. CITEVA CONCLUZII

Spre deosebire de perioada de fărămiţare feudală, de timpul luptelor între succesorii lui Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare a introdus schimbări esenţiale în economia ţării. Dacă în prima jumătate a secolului al XV-lea, nu s'a putut stabili o linie fermă de conduită în trasarea politicii economice a ţării, în a doua jumătate a acestui secol acest lucru a devenit posibil. Ştefan Voievod a putut realiza centralizarea puterii în stat. Ori centralizarea însemna implicit şi o *economie* influenţată de domn.

E de neconceput ca ea să fi lipsit. Ducerea războaielor şi nenumăratelor bătălii ar fi imposibilă fără o politică economică chibzuită. Dacă după războaie şi bătălii nu se crea o stare de haos iremediabil, aceasta se datora numai faptului că domnitorul ţinea în mîinile sale cheile de la tezaurul şi economia ţării.

---

(1) Documente privitoare la istoria României, Veacul XIV-XV, A., vol. I, p. 342-343.

Se poate afirma fără greş că politica economică a lui Ştefan cel Mare se afla în strînsă legătură cu politica lui fiscală Scopul urmărit era să scoată din negoţ cît mai mulţi bani pentru a face faţă nevoilor ţării şi pentru asigurarea balanţei băneşti favorabile.

Totuşi nu se poate tăgădui că domnitorul avea grijă şi de celelalte probleme ca desvoltarea comerţului, îmbunătăţirea stării materiale a negustorilor şi meseriaşilor, popularea ţării. Pentru a realiza concentrarea puterii domneşti în contra boierilor mari, domnul trebuia să caute simpatia elementelor sociale de mai jos.

Pe de altă parte pentru a duce cu succes nenumărate bătălii cu duşmanii din afară domnitorul trebuia să se gîndească la buna stare a poporului de rînd şi în special la cea a negustorilor şi a meşteşugarilor. Dealtfel avem şi o dovadă a grijei pentru aceste elemente sociale în documentele de mai sus din 1491 pentru Vaslui şi din 1495 pentru Bîrlad.

Către sfîrşitul domniei se observă o apărare insistentă şi o grijă pronunţată pentru negustorii indigeni, după cum se constată aceasta din tratatele cu Polonia şi Lituania din 1499.

In tratatul de pace din 12 iulie 1499 se prevede că negustorii din amîndouă părţile vor fi liberi a face negoţ într-o ţară sau într'alta, plătind vămile după vechile învoieli şi obiceiuri şi tot odată se stabileşte un sistem de judecată pentru nedreptăţile şi pagubele, suferite de negustori de ambele părţi. Ca ultima instanţă figurează comisiunile de boieri, delegate de stăpînii ambelor ţări (1).

Iar în tratatul din 14 septembrie 1499 între Ştefan Voievod şi marele principe Alexandru al Lituaniei se prevede că strîmbătăţile din ambele părţi vor fi judecate de staroşti şi dregătorii de la graniţe (2).

In actele române interne şi în izvoare narative, privitoare la Ştefan cel Mare, nu găsim nimic asemănător cu acea părere, exprimată cinic de către ţarul rus Ivan IV, despre care vorbeşte autorul descrierii Rusiei din secolul al XVI-lea, J. Fletcher (3). Acesta scrie: “Răposatul ţar Ivan Vasilievici

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 417 ş. u.
(2) I. Bogdan, op. cit., p. 442 ş. u.
(3) La E. D. Staşevski, Politica economică a statului moscovit în sec. XVI-XVII, în colecţia de schiţe şi articole “Russkaia Istoria” sub îngrijirea lui M. V. Dovnar-Zapolski, vol. III, 1912, p. 346.

spunea de obicei că poporul se aseamănă cu barba lui: cu cît mai des o tunzi, cu atît mai bine crește, sau se aseamănă cu oile, care trebuie neapărat să fie tunse cel puțin odată pe an".

Materialul documentar din epoca lui Ștefan cel Mare ne face să ne formulăm părerea că politica economică a acestui domnitor se axa pe unele principii raționale și sănătoase pe cât aceasta era posibil într un regim de feudelism.

CAPITOLUL 7

BAZA SOCIALA A PUTERII LUI STEFAN CEL MARE

1. CURTEA DOMNULUI

DIN moment ce o parte din boierii moldoveni rămîneau împreună cu şeful lor Mihul în Polonia, şi ei probabil, întreţineau legături cu boierimea din ţară, Ştefan Voievod chiar dela începutul domniei sale trebuia să se gîndească la găsirea *fortelor noi* pe care să se sprijine, apărînd ţara.

Intr'adevăr el şi-a organizat curtea şi slujitorimea. Nu putea să nu aibă "curte", ca nucleu principal al oştirii, din moment ce fiecare boier avea o mică oaste din oamenii săi supusi. Ii servea la organizarea curţii pilda tatălui său Bogdan, care (în 1449) avea oestea compusă din "Gloatele" de pedeştri, în afară de călărimea boierilor (1). "Gloatele" însemnau diferiţi oameni simpli, pe care domnul i-a recrutat la curtea sa. Desigur, fiul ştia ce face tatăl.

Existenţa "curţii" lui Ştefan cel Mare se constată şi din însuşi cuvintele lui, cînd anunţă senatul Veneţiei despre lupta contra turcilor în 1476, adăogînd că el "cu curtea sa" ("cum la mia corte") a făcut ce a putut (2).

Acest substantiv în înţelesul domnului este o noţiune colectivă cuprinzînd nu numai curtea domnească din Suceava, ci şi curţile din toate oraşele mari ale ţării, ca Vaslui, Iaşi, Roman ş. a. şi pe toţi oştenii care aparţineau acestor curţi, *masa întreagă de oameni supuşi domnului ca ostaşi.*

(1) Gr. Ureche, op. cit., p. 88.
(2) I. Bogdan, op, cit., vol. II, p. 344 şi 348.

Dar în afară de curteni, Ştefan cel Mare mai avea la dispoziţia sa şi pe slujitori. Ei au fost chemaţi la viaţă de complexitatea crescîndă a funcţiilor statului şi se întrebuinţau în timp de pace pentru îndeplinirea diferitelor porunci ale domnului.

Ne confirmă existenţa acestui strat administrativ şi cronicarul Grigore Ureche, cînd vorbeşte că la cucerirea de către domn a cetăţii Chiliei în 1465 el a lăsat în această cetate pe slujitori şi că Ştefan Voievod pentru invazia în Ţara Românească în 1470 a strîns "ţara şi slujitorii" (1).

Mărturia lui Grigore Ureche nu poate fi respinsă pe motivul că acest cronicar a extins la trecut fenomenul ce exista în vremea sa, deoarece atunci ar trebui să nu dăm crezare nici celorlalte mărturii ale lui despre fenomenele existente în timpul dinaintea lui.

Deşi termenul de slujitor nu se afla înregistrat în documentele timpului, aceasta nu înseamnează că fenomenul slujitorimii (adică a marei mase a celor care îl slujeau pe domn) n a existat după cum şi termenul de "răzeş" nu se întîlneşte în documentele acestui timp, dar este în deobşte cunoscut că fenomenul proprietăţii individuale în devălmăşie era foarte răspîndit pe vremea lui Ştefan cel Mare.

Prin urmare, trebuie să ne reprezentăm "curtea" domnului ca avînd două elemente componente: 1) curteni care prezentau un grad superior de ostaşi permanenţi, ostaşi de carieră, fără alte ocupaţii, decît milităria, şi 2) slujitori —ostaşi permanenţi de grad inferior, care în timp de pace puteau fi întrebuinţaţi şi pentru alte servicii în stat, decît milităria, şi puteau să nu locuiască neapărat în mod permanent în curtea domnească, poate în bună parte pedeştri.

2. I. DLUGOSZ' DESPRE CARACTERUL ASA ZIS "TĂRĂNESC" AL OASTEI A LUI ŞTEFAN

Cronicarul polonez I. Dlugosz ne dă preţioase lămuriri din ce straturi sociale se recrutau curtenii şi slujitorii, oastea

(1) Gr. Ureche, op. cit., p. 92 şi 96.
N. Stoicescu, Curteni şi Slujitori, Bucureşti, 1968, p. 60 şi 63, deşi recunoaşte că nu are în sprijin nici, un document, referă aparitia Slujitorimii la sfirşitul Secolului al XVI-lea.

permanentă a domnului, cît şi *oastea temporară, întrebuinţată numai în timp de război din aşa zişi "ţărani", pe care îi identificăm cu răzeşi* şi ţărani liberi.

Acest cronicar, care dese ori ne dă informaţii noi şi precise, necunoscute nouă din izvoarele noastre interne, bine dispus pentru domnul moldovean, de patru ori afirmă că Ştefan Voievod se baza în acţiunile lui războinice nu numai pe oastea boierească, ci şi pe "agrestes", adică elemente de ţară "ţărani", răzeşi.

El vorbeşte despre aceasta sub anii: 1465, 1467, 1475 şi 1477. Iată pasajele respective:

1465: "Stephanus omnibus, tam militaribus, quam *agrestibus,* ita ut solae faeminae et pueri in aedibus remaneret, în arma coactis, obuiam illi procedebat: mori cum suis universis, aut vincere paratus".

In traducere: *Ştefan a chemat* la arme atît pe ostaşi, cît şi pe ţărani, nelăsînd la vetre, decît pe femei şi copii, şi a plecat în întîmpinarea turcilor, pregătit să moară cu toţi ai săi sau să învingă" (1).

1467: "Et non militares modo et nobiles, sed et *agrestes* în arma cogerat: docens quemlibet patriae defensionem tueri. Si quem agrester comperisset, non habere fagitas, arcum, aut glaudium, aut în expeditionem calcariatum non accurisse, absque ulla commiseratione capite damnabat".

In traducere: "El a pus în arme nu numai pe militari şi pe boieri, ci şi *pe ţărani,* făcînd pe fiecare să priceapă că *trebuie să lupte pentru apărarea ţării* şi dacă afla pe vre-un ţăran că nu are săgeţi, arc sau sabie sau dacă nu va alerga la expediţie cu pinteni, îl osîndea la tăierea capului fără nici-o milă (2).

1475: "Vix quadraginta habens millia pugnatorum în quibus *maior pars erat agrestium*... Plurimi agrestes ex peditum numero în equitum et peditum numerum militum traslati".

In traducere: Ştefan avea numai 40.000 de luptători, din care *cea mai mare parte erau ţărani*... Foarte mulţi ţărani

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., c. 345.

(2) I. Dlugosz, op. cit., col. 416. Traducerea noastră. V. N. Orghidan, op. cit., p. 9. Traducerea lui N. Deusuşianu, p. 173 nu este exactă.

au fost trecuţi din numărul pedestraşilor în numărul militarilor călăraşi şi pedeştri" (1).

Ultimul pasaj pentru 1477 este scurt şi mai puţin important. Acolo citim: "Ştefan, voievodul Moldovei, bărbat mare la suflet, după ce îşi întremă armata, *înlocuind cu ţărani pe cei căzuţi în luptă cu turcii*, ca să nu lîncezească, stînd fără nicio treabă, pe la ziua Sf. Martin intră în Bessarabia" (adică în Ţara Românească) (2).

Fiecare din aceste pasaje ne dă indicaţii speciale cu privire la componenţa oastei lui Ştefan Voievod.

In pasajul pentru anul 1465 cronicarul vorbeşte de două părţi ale oastei: 1) ostaşi şi 2) "ţărani". Ostaşii prezentau oastea permanentă a domnului (curteni şi slujitori), iar sub termenul de "ţărani" se înţeleg răzeşii (în cea mai mare parte) şi ţăranii liberi (în mică parte).

Sub anul 1467 cu toată claritatea se vorbeşte de toate părţile componente ale oastei lui Ştefan Voievod: 1) militari în sensul de ostaşi permanenţi (curteni şi slujitori), 2) boieri (oastea oamenilor dependenţi de boieri), 3) ţărani (aici e vorba cu predilecţie de răzeşi). Prin cuvîntul "ţaran" cronicarul vizează în primul rînd pe răzeşi, care erau mai înstăriţi, decît ţăranii liberi şi *nu puteau să nu aibă arc, săgeţi, săbii şi pinteni*. Iar dacă se întîmpla să nu aibă, oricine era îndreptăţit să creadă că era o neglijenţă condamnabilă.

In anul 1475 au luat parte la oastea voievodului: 1) ţărani (de preferinţă răzeşi şi o parte din ţărani liberi) şi 2) militarii, oaste permanentă de slujitori (călăraşi şi pedestri). Ştefan Voievod a trecut pe mulţi "ţărani" din oastea temporară pentru timp de război în oastea lui permanentă.

Ultimul pasaj pentru anul 1477 vorbeşte de oastea permanentă de slujitori şi completarea ei cu elemente ţărăneşti (aceiaşi răzeşi şi ţărani liberi).

E interesant că în al treilea pasaj 1475 se afirmă chiar ca; "ţărănimea" forma *cea mai mare parte* din numărul celor 40.000 de ostaşi, cu care Ştefan a luptat împotriva a 120.000 de turci ai lui Soliman paşa. Deci cea mai mare bătălie (1475) şi cea mai mare victorie a lui Ştefan, care a dus

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., c. 526. N. Deususianu, p. 177-180.
(2) I. Dlugosz, op. cit., c. 562. N. Orghidan, op. cit., p. 29.

faima lui ca conducător de oaste şi luptător în contra necredincioşilor departe în toate ţările Europei, a fost cîştigată cel mai mult cu "ţărani", sau mai precis cu aşa zişi "ţărani".

Desigur, I. Dlugosz *nu ştia să facă distincţie între ţărani şi răzeşi, deoarece răzeşii după felul lor de viaţă nu se deosebeau de ţărani.* Dar istoricii romîni trebuie să-şi dea seama că atunci, cînd I. Dlugosz vorbeşte de ţărani, are în vedere mai puţin pe ţărani liberi şi mai mult pe răzeşi. Ambele categorii sociale intrau în noţiunea cronicarului polon de "*ţăran*".

Cine afirmă că Ştefan Voievod s'a bazat pe ţărănime nu-şi dă seama că *majoritatea covîrşitoare a ţărănimii se afla atunci în dependenţă de moşierii mari şi mijlocii,* era vecinită", iobagă. Aceşti ţărani *ascultau de boieri.* Cînd căpătau scutire de armată, conform cu imunităţi, se excepta cazul conducerii personale a războiului de către însuşi domnul. Atunci şi ei erau obligaţi să meargă la oaste sub comanda boierului mare, de care depindeau.

Dacă domnitorul ar face încercarea de a-şi supune pe vecini *direct, ocolind pe moşier,* aceasta ar însemna răsturnarea tuturor valorilor morale din acel timp, desfiinţarea regimului feudal. Acţiunea lui ar fi socotită o adevărată "tiranie", tentativă de a smulge pe vecini de sub supunerea boierilor. Faţă de această "revoluţie" din partea domnului toată boierimea pînă la unul s'ar fi răsculat şi repede l'ar fi scos pe domnitor din scaunul ţării moldoveneşti.

E de notat că în tot Occidentul Europei ţăranii, care lucrau pămîntul seniorilor şi stăteau pe loturile lor, se supuneau din punct de vedere militar acestor seniori şi nu regelui ca senior suprem. Numai în Anglia, ca excepţie, ţăranii erau obligati cu serviciul militar direct regelui şi nu seniorilor lor, fapt datariţă căruia toate contingentele ţării se aflau la dispoziţia regelui (1). Ceea ce era în occidentul Europei era şi în Orientul ei.

Iar dacă ţăranii dependenţi se aflau în Moldova sub comanda boierilor, nu se poate afirma că "domnitorul se baza pe ţărănime". El depindea de boierii mari şi oastea lor feudală.

Dar poate unii vorbind de ţărănime, nu au în vedere ţărănimea dependentă, ci pe cea liberă? Nu se poate admite

(1) D. M. Petruşevski, op. cit., p. 226.

nici aceasta. Ce fel de bază ar fi putut constitui acest strat social pentru domnitor, dacă numărul ţăranilor liberi a fost foarte redus.

E suficient să ne dăm seama că existenţa acestui element social în istoria acestui timp *se deduce pe cale ipotetică* din intrebuinţarea în documente a unor termini care însemnau oameni liberi şi anume: sărac, liude, zemleni şi din considerentul general că nici statul, nici proprietarii mari nu posedau suficientă forţă ca să impună dependenţa personală *absolut tuturor* oamenilor atîta timp, cît mai existau în ţară pămînturi libere neocupate şi obşti săteşti ne subjugate.

Prin urmare, în cele mai dese cazuri diferiţi autori prin ţărani înţeleg răzăşimea (ca şi I. Dlugosz) fără a-şi da seama de această accepţiune a cuvîntului.

Ştefan Voievod deci se bizuia în politica sa internă şi externă po acest strat social mai mult, decît pe oricare altul.

Insă proprietatea răzeşească era anterioară întemeierii statului moldovenesc. Incă la începutul secolului al XIX-lea boierimea moldovenească era conştientă de acest caracter al proprietăţii micului proprietar de pămînt — răzeş. In Obşteasca Adunare din 1817 a fost luată hotărîrea: "Pentru moşiile răzeşeşti proprietarii nu au nevoie să aducă cărţi domneşti, căci ei le stăpînesc din vechime, de dinaintea descălecării" (1).

Pentru stăpînii feudali, cînd au apărut ei, proprietatea micului proprietar era de natură *alodială, independentă şi lipsită de condiţiuni.* Inainte de Ştefan Voievod răzeşul nu era obligat să facă serviciul militar, deoarece nu primise pămîntul său de la seniorul — voievod al ţării moldoveneşti (2).

---

(1) P. Poni. Statistica răzeşilor, Buc., 1921, p. 31.
Teza de preexistenţa satelor de răzeşi faţă de întemeierea statului moldovenesc este susţinută de V. Tufescu, v. la H. Stahl, op. cit., p. 45.

(2) In Franţa *proprietarii alodiali* erau liberi pe pămîntul lor. *Ei nu aveau nici una din indatoririle de vasali.* Insă numărul "alodelor" se reducea mereu. In sudul Franţei ele s'au păstrat pînă în secolul al XIII-lea, iar la nord era în uz regula: "Nulle terre sans seigneur", adică nu mai era pămînt, liber de îndatoriri feudale. Charles Bemont et G. Monod, Istoria Europei în evul mediu, traducerea rusă, Petr., 1915, p. 186. Volumul al IV-lea (1889) din cunoscuta lucrare a lui Fustel de Coulanges "Histoire des institutions politiques de l'ancienne France", în întregime este consacrat alodului şi moşiei săteşti.

Dar iată că Ştefan Voievod n'a ţinut cont de independenţa răzeşului, de proprietatea lui alodială, şi *l'a obligat la serviciul militar*. In nenumărate rînduri l'a chemat la război. Si acest mîndru proprietar mic s'a supus, înţelegînd că patria trebuie să fie apărată şi are nevoie de el.

Această măsură a fost dictată de multe bătălii, pe care le-a întrepins Ştefan sau a fost nevoit să ia parte la ele, nu numai de cele antiturceşti, *ci de toate bătăliile lui în ansamblul lor*. Politică externă influenţa cea din interiorul ţării. Chemarea răzeşimii la războaie a fost de a dreptul o măsură extrem de radicală, deoarece ducea la ridicarea însemnătăţii în stat al elementului popular, *principiul ce stătea în flagrantă contrazicere cu tot sistemul feudal.*

Intrebuinţarea răzeşilor în oaste prezintă *o lovitură la situaţia privilegiată a boierimii mari*. Dacă boierimea mare nu este singura forţă militară în stat şi există alte elemente sociale care depun serviciul militar *fără a primi în schimb imunităţi şi privilegii,* valoarea boierimii mari ca bază socială a ţării, scade în mod esenţial.

Ba şi mai mult. In germene conţinea şi devalorizarea completă a imunităţilor şi privilegiilor: dece boierimea mare să *se bucure de ele, dacă răzeşimea îşi îndeplineşte serviciul militar* fără a avea o stare privilegiată? Micul proprietar de pămînt — răzeş nu pretindea de la stat nimic mai mult, decît ca proprietatea lui să fie apărată.

Mulţi istorici romîni au subliniat în scrierile lor că războaiele lui Ştefan Voievod au influenţat "centralizarea" puterii în stat, fără a arăta cum s'a produs aceasta, cărui fenomen se datoreşte.

Putem deci afirma că tocmai organizarea oastei aşa cum o înţelegea domnul în legătură cu nevoile de apărare a ţării, a ajutat şi a grăbit creşterea puterii în stat. *Chemarea răzeşilor la oaste a subminat privilegiul boieresc de a apăra ţara.*

Si în istoria Rusiei războaiele de apărare au jucat un mare rol în creşterea puterii princiare.

"Marele principe moscovit, scrie B. D. Grecov, pentru realizarea sarcinilor politice noi trebuia să aibă forţă, de care să dispună, şi această forţă — armata el şi-o creează prin distribuirea pămîntului... Autoritatea nu putea să nu vadă că fără o armată ascultătoare ea e neputincioasă. Inaintea ei

se punea problema a ține masa în supunere, precum și a apăra și a lărgi hotarele statului său... *Primejdia externă punea insistent problema apărării țării și grăbea procesul întăririi statului centralizat*" (1).

In Polonia vecină, cu toate primejdiile externe ce se iveau pentru ea, nu s'a putut realiza alianța între puterea regelui și elementele populare din cauză că prea de vreme s'a desvoltat și și-a luat o excepțional de mare putere în stat nobilimea, iar în unele perioade din istoria ei — nobilimea mare.

Prin statutul de la Nyeszava din 1454 puterea regelui a fost limitată: el nu putea întreprinde o expediție dincolo de hotarele țării fără consimțămînt prealabil al seimilor mici al acelor provincii, care ar fi chemate la război (și încă cu plată). In afară de aceasta szlachta (care prezenta cavaleria teritorială) scăpa de sub jurisdicția regelui, exceptînd cazuri grave (incendiul, moartea, răpirea, violarea) și era judecată de curțile provinciale. Judecătorul lor era ales de rege din 4 candidați desemnați de nobilime (2).

3. OASTEA ȚĂRANEASCĂ A BOIERILOR MARI

Oastea țărănească a boierilor mari din Moldova avea cu totul alt caracter, decît oastea proprietarilor mici. Conform cu regula generală a organizării armatei medievale, boierii trebuiau să vină la chemarea domnului pentru oaste înarmați, călare și cu oamenii lor.

De unde vine îndatorirea oamenilor dependenți de feudali do a merge la război?

In Franța țăranul era obligat să apere tot pămîntul moșierului, inclusiv conacul lui, precum și loturile țărănești. Majoritatea istoricilor francezi, în frunte cu J. Flach, crede că această îndatorire țărănească decurge din acapararea funcțiilor publice de către moșierii feudali. Henri Sée dimpotrivă presupune că la originea îndatoririi stă interesul domenial: moșierul cerea executarea serviciului militar conform

---

(1) B. D. Grecov, op. cit., vol. II, ed. 2, p. 65.

(2) V. Grabenski, Istoria poporului polonez, trad. rusă, S. Pet., 1910, p. 88-90.

Vezi și Henri Hauser et Augustin Renaudel, Les débuts de l'âge moderne. La renaissance et la reforme, Paris, 1929, p. 34.

principiului — cine lucrează pămîntul trebuie să şi-l apere (1). Se pare că la noi de această părere a fost N. Iorga, care vorbeşte de "apărarea moşiei şi moştenirii".

In unele documente moldoveneşti, emise de cancelaria domnească, se prevede privilegiul de a nu merge la război, cu excepţia cazului, cînd însuşi domnul în persoană conduce războiul. In realitate excepţia devenea regulă: rar se întîmpla ca domnul să nu conducă războiul personal, ci să încredinţeze această misiune comandanţilor lui.

Dar principiul în sine se află în seria celorlalte imunităţi, deci părea a fi un privilegiu real şi avîndu se în vedere că imunităţile transferau boierilor o parte din puterea publică, am înclina să credem mai degrabă că la noi *temeiul îndatoririi ţăranului de a merge la război rezidă în funcţia publică,* cu care a fost înzestrat moşierul feudal.

Cu alte cuvinte serviciul militar al ţăranului dependent era cerut de domn în virtutea situaţiei privilegiate a boierului şi astfel s'a născut *dreptul moşierului de a sili pe oamenii săi să meargă la război impreună cu el.*

Prin urmare numericeşte părţile principale ale oastei lui Ştefan Voiveod erau: 1) proprietarii mici de pamînt (răzeşşi), şi 2) oamenii dependenţi ai boierilor. Abia după aceste două părţi componente venea "curtea". Prima parte se afla sub comanda căpitanilor, puşi de domn, iar a doua sub comanda boierilor. *Căpitanul putea să fie demis, schimbat,* dacă domnul din anumite motive nu-l aprecia ca bun. *Boierul nu putea să fie schimbat, oricare ar fi al, bun sau prost, capabil sau incapabil, energit sau molîu.*

In această diferenţă de conducere, alături de însemnătatea socială şi politică a răzeşului ca ostaş, se află explicaţia de ce ţocmai oastea răzeşească a format baza socială a puterii lui Ştefan Voievod.

---

(1) Jaques Flach, Les origines de l ancienne France, Paris, vol. I-III, 1886, 1893 şi 1904.
Henri Sée, Les classes rurales et le regime domenial en France au moyen âge, Paris, 1901, p. 369-370.

CAPITOLUL 8

ORGANIZAREA OASTEI MOLDOVENESTI

1. IMPARTIREA OASTEI IN CETE (STEAGURI)

PRIMUL care s'a ocupat de organizarea oastei moldoveneşti a fost N. Bălcescu (1).

In secolul nostru chestiunea organizării armatei a fost aprofundată de Ion Bogdan în doua memorii ale sale din 1907 şi 1908. Ele au servit de bază pentru cercetări ulterioare (2).

N. Iorga a publicat în 1910 istoria armatei române în care a atins aceleaşi chestiuni, pe care le-a tratat şi I. Bogdan (3). Au urmat cîteva lucrări ale generalului R. Rosetti, publicate în limba franceză (1929) şi limba română şi culminate cu lucrarea asupra artei militare la români (1947) (4). Scurtă privire asupra alcătuirii oştirii a dat-o şi I. C. Filiti, cu unele menţiuni juste cu privire la epoca, de care ne ocupam (5). Asupra răsboaielor din 1475 şi 1476 a scris Andrei Rădules-

---

(1) N. Bălcescu, Puterea armată şi arta militară la moldoveni în timpul măririi lor, în “Magazin istoric pentru Dacia”, II (1846), p. 34-64.

(2) I. Bogdan, Cîteva observaţiuni asupra îndatoririlor militare ale cnejilor şi boierilor moldoveni în sec. XIV şi XV, Bucureşti, 1907: de acelaşi autor. Documentul Rîzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV, Buc., 1908.

(3) N. Iorga, Istoria armatei româneşti, vol. I, Buc., 1910.

(4) Gen. R. Rosetti, L'influence du regime de la propriété fonciere sur l'organization, la tactique et la strategie des armées roumaine au XV-eme siècle. Bulet, de la section historique de l'Academie Roumaine, tome XV, 1929, p. 83-90.

(5) Ion C. Filitti, Cîteva cuvinte despre alcătuirea oştirii de ţară în principatele române pînă la Regulamentul Organic, Buc., 1936.

cu (1). Cîteva studii despre răsboaiele lui Ştefan cel Mare le-a publicat Al. Culici (2) şi E. Fischer (3).

Ultimele lucrări care se ocupă de oastea moldovenească aparţin lui I. Focşeneanu şi Gh. Diaconu (1956) (4) şi colonelului I. Cupşa (1959) (5).

Trecem la examinarea chestiunii.

In cronica germană sub anul 1473 se povesteşte că Ştefan cel Mare avea 48 de steaguri, împărţite în 12 grupe. Totodată în Documentul Rîzenilor, publicat de I. Bogdan, pe care îl socotim autentic, se vorbeşte de ceata boierului Gangur din Orhei, de unde autorul a tras concluzia că oastea lui Ştefan Vodă se împărţea în cete. Ceata după cum stabileşte acelaşi autor, era egală cu un steag sau cu buluc, cuvînt împrumutat de la turci (6). Deci grupa conţinea 4 steguri sau cete şi putea să se asemene cu un pîlc, iar cîteva pîlcuri formau un corp de armată.

După părerea autorului de mai sus, pe vremea lui Ştefan Voievod erau cinci categorii de cete (7).

1) Cetele boierilor, care ocupau la curtea domnească funcţiuni. Cetele boierilor mici, curtenii, adică ostaşii de curte identici cu "milites aulae" din Ungaria, "Curtenii se mai numeau în Moldova şi viteji";

2) Cetele boierilor de la ţară, ale mânăstirilor şi episcopiilor;

---

(1) Andrei Rădulescu, Luptele lui Ştefan cel Mare cu turcii în 1475 şi 1476, Buc., 1908.

(2) Al Culici, Bătălia dela Valea-Albă-Răsboieni în "România Militară", LXXV (1938), n. 3, p. 69-93.

De acelaş, Răsboienii, Buc., 1938, extras din "România Militară".

De acelaş, Războiul din 1467 contra Moldovei (Baia, în "România Militară", LXXVII (1940), n. 2, p. 72-95.

(3) Ed. Fischer, Bătălia din codrii Cosminului, trad. de căp. Strişca, Buc., 1904.

(4) I. Focşeneanu şi Gh. Diaconu. Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare, în colecţia de articole "Studii cu privire la Ştefan cel Mare", Buc., 1956, p. 113-168. Recenzia asupra acestei lucrări a lui N. Grigoraş în "Studii şi cercetări ştiinţifice", istorie anul VII, facs. 1, 1956, p. 183-187.

(5) Colonel Ion Cupşa, Arta militară a moldovenilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Buc., 1959.

(6) I. Bogdan, Documentul Rîzenilor, p. 31.

(7) Op. cit., p. 12-18.

3) Cetele pîrcălabilor şi staroştilor, compuse din săteni, aşezaţi pe teritoriul cetăţilor şi din straja hotarelor. In categoria aceasta intrau şi oamenii suburbiilor cetăţilor, adică posadelor şi satelor domneşti;

4) Cetele tîrgurilor sau oraşelor fără cetăţi, formate din tîrgoveţi şi locuitorii ocoalelor;

5) Mercenarii străini, dar din lipsă de bani, numărul lor nu putea fi mare.

Dat fiind că în prima categorie sînt date cetele boierilor şi curtenilor, iar ele se deosebesc între ele, înseamnă că autorul distinge nu cinci categorii, ci şase.

Tăria armatelor moldovene, după părerea lui I. Bogdan, o prezentau: 1) cetele boierilor de la curte şi de la ţară, compuse toate din ţarani, şi 2) *vitejii* (*curtenii*).

Autorul *identifică pe viteji cu curteni*, crezînd că de la Alexandru cel Bun încoace "numele de viteaz a început să cadă în desuetudine şi să fie înlocuit cu cel de curtean. Pe vremea lui Ureche sensul vechi al cuvîntului viteaz dispăruse şi foştilor viteji li se zicea curteni" (1), iar în sec. al XVII-lea curtenii au început să fie denumiţi slujitori. Pe timpul lui Ştefan Voievod curtenii, după părerea autorului, formau un corp de armată de 4.000 sau 5.000 de oameni, toţi călări, cavaleria uşoară iar mai târziu sub Petru Rareş, după spusele lui Reichendorf, Moldova avea 3.000 de curteni (2).

In identificarea vitejilor cu curteni pe urmele lui I. Bogdan au păşit ceilalţi autori, gen. Rosetti (3), I. Focşeneanu şi Gh. Diaconu (4), col. I. Cupşa (5) ş. a.

E o mare greşeală de a socoti că viteji prezentau o categorie militară, oaste. *Ei nu erau, decît căpitani de oaste.*

Din autorii care s'au ocupat de problema vitejilor a sesizat-o just C. C. Giurescu (6), cel puţin pentru timpul de la începutul secolului al XV-lea, şi I. Nistor (7) acesta din urmă

(1) Op. cit., p. 43-44.
(2) Op. cit., p. 46.
(3) Gen. Rosetti R., Istoria artei militare, p. 121.
(4) I. Focşeneanu şi Gh. Diaconu, p. 116.
(5) I. Cupşa, op. cit., p. 18.
(6) C. C. Giurescu, Istoria românilor, vol. II, partea II, p. 511.
(7) N. Nistor, Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de Stat, Buc., 1943, p. 17.

văzînd în viteji "căpeteniile curtenilor". Vitejii puteau să fie conducători de oaste în general, puşi acolo unde nevoia cerea prezenţa unui căpitan, fără a fi neapărat la curteni.

Se ştie că ridicarea la rangul de viteaz însemna *înnobilare*, iar înnobilarea nu se putea face decît *prin donarea de pămînt*. Avea oare Ştefan Voievod posibilitatea de a crea o categorie numeroasă de ostaşi pe bază de donaţiuni de pămînt? De unde putea să aibă atîta pămînt liber ca din el să croiască parcele de pămînt pentru această presupusă oaste?

Col. Cupşa afirmă că Ştefan cel Mare "a cumpărat un mare număr de sate pe care le a dăruit curtenilor săi, spărgînd astfel unitatea şi întinderea marilor moşii" (1). Autorul nu şi-a pus întrebarea de unde putea să ia Ştefan Voievod atîta pămînt ca să creeze o oaste? Spre regret, afirmaţia de mai sus nu are nici-un temei în documentele epocii şi nu poate fi acceptată.

O indicaţie foarte preţioasă cu privire la felul cum se recompensau vitejii pentru faptele lor de eroism ne dă uricul lui Ştefan Voievod din 12 mai 1475 pentru Avram Huiban, care sună astfel: "Cu mila lui Dumnezeu, Eu Ştefan Voievod, domnul ţării Moldovei, înştiinţăm cu această carte a noastră pe oricine o vedea sau auzi cum că acestui adevărat Avram Huiban i-am dat în susul Bîrladului, în apa Mărului, valea Cornilor de arce, pe unde este judele Sion. *I-am dat acest uric cu dreptul de răzeşie,* însă (cu) *atîrnare de curtea noastră domnească din Vaslui, pentru vitejia lui în bătălia cu turcii din susul Vasluiului.* Cunoscîndu-l dăraban din munte, l'am făcut călăraş" (2).

Din document rezultă că Huiban a primit o bucată mică de pămînt cu dreptul de răzeşie, devenind mic proprietar de pămînt. Ştefan Voievod nu avea întinderi mari de pămînt, de care ar fi putut dispune pentru a răsplăti fapte de vitejie, şi avem tot dreptul să presupunem că *toţi vitejii nu deveneau, decît proprietari mici de pămînt răzeşi, şi nicidecum boieri mari.*

---

(1) I. Cupsa, op. cit., p. 14.

(2) Const. Solomon, Monografia comunei rurale. Avrămeşti din plasa şi judeţul Tutova, Buc., 1904, p. 4.

Citirea atentă a cronicilor moldoveneşti ne dovedeşte că vitejii *nu puteau fi oaste, ci numai un număr restrîns de căpitani, conducători de oaste.*

Ştefan Voievod practica ridicarea la rangul de nobil a oamenilor de rînd, voinici. "Facerea de viteji" se pomeneşte în cronici numai sub anii 1481 şi 1497, dar nu încape îndoială că această acţiune a domnului este mult mai veche. Dacă despre facerea de viteji cronicarul vorbeşte numai sub aceşti ani aceasta înseamnă că atunci cronicarul a fost impresionat de numărul mai mare a celor distinşi cu acest titlu.

2. CHESTIUNEA VITEJILOR SI SLUJITORILOR

Să lămurim cine au fost vitejii în lumina izvoarelor (1). In 1471 în războiul împotriva lui Radu Voievod al Munteniei cronica de la Bistriţa vorbeşte despre biruinţa lui Ştefan Voievod în următoarele expresiuni: "Mulţi viteji au fost prinşi atunci, care mai apoi fură tăiaţi; lasat-au cu viaţă numai pe doi boieri mari, pe Mircea comisul şi pe Stan logofătul" (2).

Din context se vede clar că aici "vitejii" sînt boieri. Terminul de viteaz este aplicat acelor boieri care au luptat în război şi s'au distins. Prin urmare termenul viteaz este *o distincţie* militară. Nu orice boer era şi viteaz.

Această ipoteză se întăreşte prin expresiunea, pe care o găsim în descrierea bătăliilor ce a avut Ştefan Voievod cu Radu Voievod în 1473. Citim: "Atunci făcu mare ospăţ *mitropoliţilor şi vitejilor săi*". Nu se pomeneşte de boieri. Dar ei nu puteau să nu fie. Deci şi aici e vorba de boieri şi de celalţi comandanţi care s-au distins în lupte.

---

(1) N. A. Constantinescu, Formarea "vitejilor" la români în evul mediu, f. a., se ocupa de fapt de vitejia românească de a lungul veacurilor şi numai în foarte mică parte de "viteji" din Maramureş. "Viteazul" este socotit un rang. Din această "clasă" s-ar fi recrutat şi boierii. Numirea de "curteni" a înlocuit pe cea de "viteaz", aici repetînd ceea ce a spus-o I. Bogdan (p. 28).

Barbu T. Cîmpina a lăsat fără precizare noţiunea de "viteaz", limitîndu-se numai la o menţiune că cronica semnalează constituirea de viteji la 1481 şi 1497. Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ştefan cel Mare, Buc., 1956, p. 26.

(2) Cronica de la Bistriţa, ed. lui I. Vlădescu, în Izvoarele Istoriei românilor, p. 119, 120, 122, 124, 129, 130.



Steagul lui Ştefan cel Mare.

(dela Mânăstirea Zographos-Muntele Athos.)

(după I. Bogdan)

Vorbind de izbînda asupra turcilor în 1475, cronicarul termină cu următoarele cuvinte: Ştefan Voievod "făcu atunci mare ospăţ mitropoliţilor şi vitejilor săi şi *tuturor boierilor săi de la mare pînă la mic*". Aici se face distinţie între boieri şi viteji .Totodată căpătăm o confirmare documentară a participării la oastea domnului şi a boierilor mici (răzeşi).

Despre biruinţa turcilor dela Războieni din 1476, cronicarul scrie: "Căzură acolo *harnicii viteji şi boierii cei mari* nu puţini şi voinicii cei buni şi tineri şi oastea cea bună şi vitează pînă şi husarii cei viteji se înnecară atunci; şi mare scîrbă au fost atunci... cînd a aflat c'au căzut bunii şi vitejii ostaşi, boierii cei mari, voinicii cei buni şi tineri, împreună cu husariii cei viteji" (1).

In acest pasaj cuvîntul "viteaz" se întrebuinţează întîi ca *substantiv de terminologie specială* ("harnicii viteji") şi apoi ca *un adjectiv cu sens comun* (oastea vitează, husarii viteji, vitejii ostaşi). Numai substantivul poate fi socootit termin cu sens de distincţie militară.

In 1481 cu privire la luptele cu Ţepeluş din Muntenia se vorbeşte despre munteni că "toţi vitejii şi boierii căzură atunci", iar despre oastea proprie a lui Ştefan se spune că "făcu Ştefan Voievod mare ospăţ mitropolitului şi episcopilor şi boierilor şi oştirilor sale". Desigur, nu puteau să nu ia parte la ospăţ şi vitejii, dar de ei nu se pomeneşte de loc. Aceasta înseamnă că vitejii se ascund sub cuvîntul "boierilor".

Dar după cuvintele de mai sus cronicarul mai adaugă: "*şi mulţi viteji făcu atunci* şi multe daruri şi scule scumpe dărui *boierilor săi şi vitejilor* şi tuturor ostaşilor săi".

Expresiunea "*a face viteji*", desigur, înseamnă a acorda distincţie militară. Intrucît însă termenul "viteaz" deseori se confundă cu boieri, trebuie să presupunem că acordarea acestui titlu însemna în acelaşi timp şi acordarea boieriei unui viteaz care nu era de provenienţă boierească.

---

(1) In cronica moldo-germană în ediţia lui I. C. Chiţimia, p. 66, se vorbeşte de "căpitani şi boieri". S-ar părea că este o interesantă completare pentru a trage unele concluzii. Dar am constatat că traducerea romînească nu este exactă, deoarece în limba germană se spune, p. 45: "Seyn grosse Heren und Edel lewte", "grosse Heren" sînt "boierii mari", iar "Edel lewte" — boierii mijlocii şi mici, nobili, şi nu este vorba de căpitani.

In sfîrşit, încă odată revine cronicarul la chestiunea vitejilor, după ce pomeneşte de victoria asupra craiului leşesc din 1497. Citim: "Ştefan Voievod porunci *tuturor vitejilor şi boierilor săi* să se adune în ziua de Sfîntul Neculae la locul ce se creamă Hîrlău, şi se adunară cu toţii în acea zi, şi acolo făcu domnul Ştefan Voievod mare ospăţ *tuturor boierilor săi dela mare pînă la mic*".

E de semnalat aici deosebirea de expresiuni cu privire la invitaţie şi la însăşi adunarea ce s'a ţinut. In invitaţie se pomenesc vitejii, pe cînd despre prezenţa lor la ospăţ nu e nici un cuvînt. E clar că şi aici vitejii se ascund în expresiunea "tuturor boierilor" şi acordarea titlului de viteaz era legată de acordarea boieriei. La cuvintele de mai sus se mai adaugă: "Şi mulţi viteji făcu atunci".

Prin urmare, în concluzie: *Distincţia militară de viteaz se acorda atît boierilor, cît şi neboierilor, care au luptat pe cîmpul de luptă*. Dar acordîndu-se titlul de viteaz unui neboier, acesta concomitent era ridicat la rangul de boier. Uneori în cronică acest titlu precede titlului de boier, dar aceasta nu înseamnă că vitejii erau o categorie socială a parte de boieri şi că în ierarhia socială a timpului stăteau mai sus de ei.

Dacă ar fi aşa, vitejii ar fi figurat şi încă pe un loc înainte de boieri în actele cancelariei domneşti, vorbindu-se de membrii Sfatului domnesc, prezenţi la luarea hotărîrii, dar aceasta nu se constată.

Vitejii erau *comandanţi de oaste*. Izvoarele nu ne permit să precizăm ce fel de oaste comandau ei. Cea mai verosimilă presupunere ar fi că atunci cînd titlul de viteaz coincide cu demnitatea de boier viteazul era comandant al oastei boiereşti. Cînd dimpotrivă titlul de viteaz îl purta un neboier, *ridicat la boierime, el era sau comandant al oastei personale a domnitorului*, compuse din curteni şi slujitori militari, sau *comandant al oastei adunate din rîndurile poporului* (*răzeşi şi ţărani liberi*).

Ridicarea la rangul de viteaz se practica de Vlad Ţepeş, după cum ne atestă povestirea însă despre voevodul Draculea (epizodul II) (1) şi nu putea să nu fie cunoscută şi lui Ştefan Voievod, care îl susţinea pe acest domn.

---

(1) I. S. Lurie, Povestirea despre Dracula, M.-L., 1964, p. 117.

Rădăcinile înnobilării celor distinşi în război ne duc chiar la timpul dinainte de întemeierea Moldovei.

Iată cîteva nume de viteji.

Roman la 30 martie 1392 dăruieşte lui Ioanîş viteazul, satele de pe Siret Ciorsăceuţi, Vladmirăuţi şi Bucurăuţi (1). Din Sfatul domnesc, care întăreşte dania, fac parte: în afară de ceilalţi boieri, Costea viteazul, Grozea viteazul, Dragoş viteazul, Dragoi viteazul, Ioanîş viteazul (2). Deci în total avem *cinci membri ai Sfatului cu titlul de viteaz, probabil căpitani de oaste.*

Ioanîş viteazul provine din neamul lui Manoilă Şerbescu (poate dela cuvîntul "şerb"). In actul din 1400 (11 februarie) Ioanîş figurează cu titlul de vornic (3).

Dragoş mai e pomenit, în afară de documentele de mai sus, în 1408 (16 septembrie), unde e numit "Dragoş dela Neamt" fără titlul de viteaz (4).

La 28 iunie 1411 Ioanîş figurează fără titlul de viteaz iar Dragoş ca "staroste", deasemenea fără titlul de viteaz (5).

Aceasta înseamnă că şi unul şi altul nu se deosebesc prin nimic de ceilalţi boieri.

Numele lui Dragoş viteazul se întîlneşte şi mai tîrziu, anume la 1 februarie 1481, cînd se spune că Danco, fiul lui Simion, nepot al lui Dragoş viteazul, a vîndut un sat la Cobîle (6).

In documentul din 7 ianuarie 1491 se vorbeşte de copiii lui Mircea Caşota, nepoţi ai lui Bratul viteazul, cărora li se confirmă stăpînirea peste satele lor de baştină (7).

Odată (1387) în documentele române se vorbeşte de Dzula capitaneus (8). Probabil şi acesta a fost "viteaz".

N. Iorga în lucrarea sa germană *identifică pe căpitani cu milites sau "die "viteji" oder Ritter marmarosischen Ursprung"* (9).

(1) M. Costăchescu, Documentele înainte de Ştefan cel Mare, vol. I, Iaşi, 1931, p. 7 ş. u.

(2) Documente privind Istoria României, veacul XIV, XV, A. Moldora, vol. I (1384-1475), p. 6-7.

(3) Op. cit., p. 8.

(4) Op. cit., p. 17-18.

(5) Op. cit., p. 26-27.

(6) I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, Buc., 1913, p. 248.

(7) Op. cit., p. 445.

(3) E. Hurmuzaki, Documentele, vol. I, 1, p. 297.

(9) Revista istorică, 1926, 12, p. 81-82.

Vitejii lui Ştefan Voievod nu trebuie să fie confundaţi cu vitejii din primele timpuri de după întemeierea principatului Moldovei. Intre ei există o mare deosebire. Pe cînd vitejii iniţiali erau *boieri mari,* primind pentru vitejia lor în luptele alături de domn mari întinderi de pămînt, cei din a doua categorie erau *boieri mici.*

Dacă printre vitejii înnobilaţi ai lui Ştefan Voievod ar fi fost un boier mare, el ar fi figurat în Sfatul Domnesc. Evoluţia istorică a vitejilor arată că la început ei puteau fi număraţi pe degete şi, căpătînd boierie mare, erau introduşi în Sfatul domnesc. După un secol vitejii au ramas numai comandanţi de oşti fără a mai lua parte la Sfatul domnesc.

Nu ne putem îndoi că stăm în faţa unui fenomen, asemănător cu practica feudală din ţările occidentale de a ridica pe un om ce s'a distins în război dela starea de om de rînd la rangul de nobil (1). Există acolo şi o ceremonie de proclamarea unui om ca viteaz.

Se pare însă că există şi o deosebire. In occident milites, vitejii, aveau dreptul să meargă la război cu un detaşament propriu şi steag. La moldoveni viteazul, probabil, comanda oastea indicată de voievod şi nu o oaste proprie.

Dar nu poate fi nicio îndoială că tradiţia ridicării la rangul de boier-viteaz a oamenilor de rînd n'a încetat şi se practica *în tot cursul domniei lui Ştefan Voievod,* deşi pe o scară mai mică şi tocmai acesta este motivul pentru care cronicarul nu pomeneşte de "facerea de viteji" la datele înainte de 1481.

In istoriografia română fenomenul ridicării la rangul de viteaz a fost semnalat de I. Bogdan şi I. C. Filitti.

Primul notează că întrucît la noi nu se obişnuia să se confere titluri nobiliare, nu poate fi vorba decît de danii de pămînt. Totdată i se pare ciudat că nu s'au păstrat acte care să adeverească asemenea danii de vitejie (2).

Al doilea interpretînd cuvintele letopiseţului de la Bistriţa că "mulţi viteji făcu Ştefan Voievod" vede sensul acestei ex-

---

(1) E. Scepchin, Cavalerii medievali "Milites", în "Cartea pentru istoria evului mediu", sub îngrijirea lui P. G. Vinogradov, vol. II, ed. 4, Moscova, 1912, p. 773 şi 833-834.

(2) I. Bogdan, Documentul Rîzenilor, p. 306.

presiuni în donație de proprietate aceluia ce s'a distins în război (1).

Se ridică întrebarea de ce în documentul Rîzenilor din iunie 1484 nu se vorbește de "viteji"? Prin acest document Ștefan dăruiește celor 4 frați, ostași din ceata boierului Gangur, pîrcalab de Orhei, pentru slujbele de pază împotriva tătarilor un loc pustiu pe apa Vișnovățului ca să-și facă sat și să-l stăpînească (2). Probabil, serviciul lor a fost destul de important, dacă li se dăruiește pămînt, lor simpli ostași. Credem că nu sînt denumiți "viteji" pentru simplul motiv că s'au distins nu în timp de război, ci în timp de pace și nu au fost numiți comandanți de oaste.

D. Ciurea a emis ipoteza că vitejii se divizau în Moldova în două categorii: vitejii mari (miles famosus) și cei de rînd (miles gregarius) după exemplul Poloniei, unde aceștia din urmă se recrutau din țaranii liberi, membri ai "opolelor" (comunități sătești), care își lucrau pămîntul singuri, și trimite la lucrarea poloneză a lui I. Bardac (3). Autorul afirmă că termenul viteaz are la noi două sensuri ca și "Ritter", cavaler în occident.

Polonia aplica exemplul occidental (german). Intr'adevăr, în Germania, de exemplu, sub Konrad al II-lea existau două categorii de miles (Ritter): 1) "milites primi", adică vasalii liberi care făceau serviciul în cavaleria grea (milites propriu zis) și 2) "milites gregarii" (probabil ministerialii), fără armură și cu un cal ușor. In secolul al XIII-lea și al XIV-lea a doua categorie a căpătat o altă denumire, anume: Knecht, dar în privința lefurilor, între ei și primii, nu exista nici o diferență (4).

Spre regret, analogia nu se adeverește și părerea autorului nu-și găsește sprijin în documentele moldovenești. E adevărat că în Moldova în timpul lui Ștefan Voievod existau vitejii-boieri și vitejii proveniți din oamenii de rînd și prin dania de pămînt înnobilați. Insă între unii și alții nu există *nicio*

---

(1) I. C. Filitti, Evoluția claselor sociale în trecutul principatelor romîne, p. 349. Arhiva pentru știința și reforma socială, V, 1924, nr. 3-4.

(2) I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, p. 287.

(3) D. Ciurea, op. cit., 72. I. Bardac, Historia panstva i prava polski do polowy XV wiecu. Varșovia, 1957, p. 118-119, 228, 232.

(4) E. Șcepchin, Milites, p. 833-834.

deosebire din punct de vedere politic și militar, și unii și alții erau comandanți ai unităților ostășești. In realitate un viteaz proprietar mic de pămînt putea să fie chiar în mai mare cinste la domn, decît un viteaz provenit din boierii mari.

Printre curteni după cum am arătat mai sus exista o categorie inferioară, denumită *slujitori*.

Barbu T. Cîmpina a emis părerea că slujitorimea a fost creată, sub presiunea războiului lui Ștefan cel Mare împotriva turcilor, în 1479, cînd ar fi apărut prima formă (încă imperfectă) a slujitorimii (1), după modelul poslujilților ruși și al oștilor lui Vlad Țepeș.

Cu această ocazie autorul cade într'o serie de vădite greșeli.

Fără nici o justificare slujitorimii i se acordă titlul de "viteji", care de obicei n'ar fi primit părți din sate, ci s'ar fi bucurat de scutiri de dări și prestații, iar în cazul trimiterii la sate ar fi primit așa numitul "treapăd" sau "ciubote", mici taxe plătite de localnici pentru îndeplinirea justiției.

Nu se ține cont de arătarea izvoarelor, cu informațiile lor precise de *innobilare* adică de donație de pămînt ca recompensă pentru vitejie. Căpitanii de oaste, după cum erau vitejii, nu puteau fi trimiși pe la sate pentru îndeplinirea sarcinilor mărunte. De aceasta se ocupau slujitorii de rînd, care primeau mici taxe pentru serviciul lor.

Fără nici un temei serios autorul crede că la 6 decembrie 1497 s'a sărbătorit printr'o ceremonie festivă proclamarea constituirii organizației slujitorești. Din cronici se vede că acest ospăț n'a fost ceva excepțional, deoarece exista obiceiul de a face ospețe după fiecare izbîndă mare, așa s'a procedat în 1473, 1475 și în 1481 (2). Deci ospățul din 1497 nu era, decît o continuare a unei tradiții obișnuite.

Comparația între poslujilții ruși și "slujitori-viteji" nu stă în picioare, deoarece "poslujilții" ruși erau o oaste așezată pe pămîntul novgorodian, într'un număr de aproape 2000, fiind *un fenomen de masă și nu cazuri izolate*.

---

(1) Barbu T. Cîmpina, Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare, "Studii", 1957, nr. 4, p. 63-65.

(2) Cronica de la Bistrița, ed. I. Vlădescu, p. 120, 122 și 124.

Am văzut că vitejii primeau o bucată de pămînt, intrînd în categoria micilor proprietari (răzeşi) şi se puneau în legătură cu o curte domnească. Dar fenomenul avea *o răspîndire modestă*, nicidecum un caracter de masă, ca în Moscova.

Afirmaţia despre apariţia tîrzie a slujitorimii (în 1479), i-a trebuit autorului pentru a o lega de înfiintarea postului portarului de Suceava, care a apărut în 1479.

In documente nu găsim nici cea mai mică aluzie la ocupaţiile portarului de Suceava. Le putem numai bănui, *punînd această funcţie în legătură cu evenimentele care o însoţeau.*

Postul de portar de Suceava a fost înfiinţat în 1479, pentru a supraveghea purtarea boierilor, ca sfetnic domnesc în chestiuni de securitate a Statului şi a domnului. El stătea de veghe la poarta capitalei ţării şi îi asigra domnului conducerea liniştită a statului moldovenesc. Era nevoie de această funcţie în stat, ca răspuns la defecţiunea boierească din 1476 în preajma noilor lupte contra muntenilor şi turcilor. In acest post a fost numit cel mai apropiat sfetnic al voievodului Şendrea, însă el a căzut pe cîmpul de luptă în 1481 (împotriva muntenilor).

In 1486 apare din nou portarul de Suceava în persoana lui Luca Arbore (1). Constatăm că *reapariţia postului cade în momentul de grea cumpănă* pentru domnitor, în momentul evenimentelor dramatice în viaţa lui, cînd era cît pe ce să-şi piardă tronul (Hroiot, Hruet, Hronoda). Era din nou nevoie de un sfetnic în chestiuni de securitate.

Dar în anul 1487 nu-l mai vedem. Probabil, nu mai era nevoie de acest post *din cauza schimbării radicale a politicii externe. Lupta antiturcească a încetat*, domnul a început să plătească tribut turcilor în mod regulat şi să întreţină cu ei

---

(1) Boierul Luca Arbore (Copaciu) este o personalitate istorică care nu şi-a găsit încă o apreciere justă în istoriografia română.

In ajunul mortii lui Ştefan Voievod, a fost bănuit de dorinţa de a fi succesorul Domnului în scaunul Moldovei, dar cu totul pe nedrept, Ar fi putut ocupa lesne scaunul Moldovei mult mai tîrziu (1517-1523) pe timpul minorităţii lui Ştefăniţă Voievod, nepot al lui Ştefan Voievod.

In general a stat la conducerea tuturor treburilor politice ale Moldovei în calitate de portar de Suceava timp de 25 de ani (de la 1498 şi pînă la 1523). I. Nistor afirmă cu dreptate că "învinovăţirea de trădare n'a putut fi dovedită nici odată". I. Nistor, Luca Arbore hatmanul, 1924, p. 10.

relații de pace. Orice teamă de o defecțiune boierească trebuia să dispară.

Trec 11 ani. După războiul polono-moldovenesc, care a pus la încercare puterea de apărare a Moldovei împotriva inamicilor noi şi a deschis posibilitatea nemulţumirilor în sînul boierimii, în 1498 se reînfiinţează postul portarului de Suceava de data aceasta ca un post permanent şi se menţine pînă la sfîrşitul domniei.

Dacă portarul de Suceava ar fi avut sarcina să conducă slujitorimea, el n'ar fi apărut după o criză internă de o extremă intensitate şi apoi după un război pustiitor, *ci cu mult înainte de toate acestea.*

Funcţia militară de apărare prin slujitori nu era o *preocupare vremelnică,* de un oarecare moment, ci permanentă, care *n'ar fi permis oscilaţii* în menţinerea şi desfiinţarea postului. Odată înfiinţat postul acesta n'ar fi putut să fie desfiinţat, deoarece rîndurile slujitorimii nu numai nu se reduceau, ci dimpotrivă *creşteau mereu.*

Să nu uităm că Ştefan Voievod "în toate părţile se bătea cu toţi" (1) şi nici o domnie din istoria Moldovei şi Ţării Româneşti nu prezintă atîtea exemple de tensiune războinică ca cea a lui Ştefan.

De ce ar fi fost nevoie de un post nou pentru conducerea slujitorimii, dacă la nevoie s'ar fi putut dubla postul de vornic, după cum a fost aceasta pe timpul lui Alexandru cel Bun (1400 1403, 1404), sau chiar tripla (1408, 1409, 1411)?

Slujitorimea exista în Moldova cu mult înainte de 1479. Necesitatea ei era dictată atât de complexitatea funcţiilor statului, cît şi de războaiele dese, pe care le ducea domnul, nu numai de războaiele contra turcilor.

3. OASTEA SI CARACTERUL EI

Pe baza celor de mai sus ajungem la concluzia că oastea lui Ştefan Voievod în timp de război se compunea din: 1) cetele boierilor cu funcţii şi fără funcţii în Stat, 2) cetele proprietarilor mici de pămînt (boieri mici, răzeşi), 3) cetele din satele mânastireşti, 4) cetele ostaşilor din ocoale, 5) cetele din tîrgu-

---

(1) Gr. Ureche, op. cit., p. 119-120.

ri şi oraşe care formau mai ales garnizoana cetăţilor şi 6) cetele curtenilor şi slujitorilor aşa zisă "curtea", în a cărei componenţă intrau şi husarii (probabil mercenari), despre care se vorbeşte în cronica de la Bistriţa (1).

Ostaşii de rînd se numeau voinici, cuvînt derivat din slavonescul "voina" (război), latineşte se numeau "milites sau servientes, nemţeşte Kriegsvolc, la unguri iobagiones şi castrenses, deoarece luau parte la lucrările de îngrijirea şi apărarea cetăţilor (2).

Forţele militare ale ţării în întregime erau chemate la îndeplinirea îndatoririi ostăşeşti numai în cazuri de război, înţelegînd prin război operaţiuni militare în stil mare, cînd toată ţara se punea în mişcare şi-şi apăra avutul. Atunci era nevoie de călăreţi (arcaşi şi suliţaşi), pedestraşi şi puşcaşi (tunari).

Altfel era atunci, cînd domnitorul făcea incursiuni în ţări vecine. întrebuinţînd pentru aceasta numai cavaleria uşoară (curteni, uneori şi boieri cu cetele lor călare sau răzeşi din apropierea graniţelor ţării).

In epoca feudalismului în Occidentul Europei războiul era o singură formă într'adevăr reală de apărare a contractelor şi drepturilor, şi în acelaşi timp şi un mijloc puternic pentru întărirea privilegiilor încălcate (3).

Războaiele *erau dese*, prezentînd "o conspiraţie cotidiană a oricărei cariere de şef" (4). Seniorii aveau nevoie de suită armată, de războinici de profesie, mai ales de cavaleri, călăreţi, care erau tovarăşi de război (5).

In caz de război pe senior îl urmau rudele lui din motive de cinste, vasalii conform contractului, iar populaţia sătească din ordin. Oastea se compunea din miles —cavaleri şi roturieri (săteni). După definiţia reuşită a lui I. Grevs, feudalul

---

(1) I. Bogdan, Documentul Rîzenilor, p. 42. Husarii sînt cavaleria uşoară după modelul unguresc, însă probabil cu leafă.

(2) I. Bogdan, Documentul Rîzenilor, p. 34.

I. Nistor, Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor noastre de stat, p. 18.

(3) I. Grevs, op. cit., p. 73.

(4) Marc Bloch, op. cit., p. XVII din introducere.

(5) M. Bloch, op. cit., p. 247.

era un barbar furios şi îndrăzneţ, bazat "pe dumnezeu şi spada sa" (1).

Calul servea ca cel mai bun mijloc de a duce războiul. El permitea de a veni repede şi fără prea mare oboseală la cîmpul de bătălie, a produce dezordine la inamic prin mişcări neaşteptate sau, în cazuri mai rele, de a evita masacrul printr'o fugă oportună (2).

In tot cursul evului mediu *cavaleria a rămas în toate armatele principalul gen de armă.* Popoarele orientale întrebuinţau mai mult cavaleria uşoară, pe cînd la popoarele din Europa occidentală se prefera cavaleria grea. Cavaleria decidea deseori desnodămîntul bătăliei. Cînd condiţiile de teren permiteau călăreţii "se pedestrau", punînd piciorul pe pămînt. Istoria militară a erei feudale abundă în exemple de asemenea tactică şi ele s'au dovedit a fi un procedeu extrem de util pentru bătăliile de apărare (3).

In secolul al XV-lea a apărut pe cîmpul de luptă artileria.

Multe din trăsăturile arătate mai sus ale răsboaielor evului mediu sînt proprii şi răsboaielor lui Ştefan Voievod. Şi dînsul se sprijinea pe spada sa şi pe Dumnezeu, în a cărui cinste după victorii ridica biserici.

Moldova ducea acţiuni răsboinice *dese*. Calul servea ca principal mijloc de atac şi de hărţuire. Şi călăreţii moldoveni ştiau să se pedestreze în caz de nevoie : aşa au procedat, de exemplu, la bătălia dela Baia din 1467. E o dovadă că arta militară a moldovenilor era foarte avansată.

Cît de avansat a fost Ştefan Voievod în general în opera sa de a duce răsboaie se vede şi din faptul că el primul a introdus în Moldova artileria, ca gen de armă.

Acţiunile militare în Occident erau *de două feluri,* anume: 1) "*ost*" sau "*hostis*", un război cu operaţiuni militare în stil mare sau, 2) "*chevauchée*", "chevaucherie", "cavalcata", in cursiune temporară pentru a lua pradă şi prizonieri (4).

"*Ost*" cerea o încordare militară a întregii ţări cu partici-

---

(1) I. Grevs, op. cit., p. 74.
(2) M. Bloch, op. cit., p. 237.
(3) M. Bloch, La societé féodale, 1939, p. 236.
(4) E. Scepchin, Feud şi senioria, în colecţia de articole "Cartea pentru istoria evului mediu" sub îngrijirea lui P. G. Vinogradov, ed. 4, vol. II, M., 1912, p. 57.

parea tuturor genurilor de armă, deci nu numai a călăreţilor, ci şi a pedestrimii şi artileriei, pe cînd "*chevauchée*" se executa într'un termen relativ scurt numai cu cavalerie uşoară, care se retrăgea îndată ce scopul urmărit a fost atins. Pedestrimea nu lua parte la asemenea operaţiuni, deoarece nu dispunea de iuţeală, şi putea chiar să îngreuieze operaţiunile cavaleriei prin necesitatea acesteia de a apăra pe ostaşii pedeştri în caz de nevoie.

Impărţirea operaţiunilor militare în războaie şi incursiuni este valabilă şi pentru istoria militară a Moldovei, dealtfel cu acea mare deosebire că în această ţară nu erau lupte între seniori uneori de mîna doua (să zicem între boieri), războaie aşa zise "*domestice*", ci războaie *cu ţările vecine mari* şi incursiuni în ele.

A doua mare deosebire constă în aceea că în războaiele mari din occident între seniorii de prima clasă se proceda la ridicarea populaţiei în masă, a oamenilor capabili să poarte arma ("la levée générale"). Principiul acesta s'a menţinut în cursul întregului ev *mediu şi chiar* i-a supravieţuit (1).

Ştefan Voievod nu putea aplica acest principiu general, deoarece aplicarea lui într'o ţară mică ar fi însoţită de completă desorganizare a funcţionării statului şi *în acţiunile sale el depindea de raportul forţelor sociale*. Impotriva ridicării întregii populaţii ar fi boierimea mare, pe care el nu o putea neglija.

E semnificativ faptul că nici în războiul turco-moldovenesc din 1476, cînd a fost ameninţată chiar existenţa statului moldovenesc, Ştefan Voievod n'a îndrăznit să proclame ridicarea întregii populaţii a ţării.

De aceea contrar unor păreri emise de istoricii români militari, nu se poate susţine ideea că Ştefan Voievod în cazuri de necesitate declara ridicarea generală a maselor populare impotriva eventualului invadator.

In special a fost interpretată greşit expresiunea izvoarelor noastre "*oastea cea mare*". Această expresiune nu înseamnă de loc că se ridicau "toţi bărbaţii" (2). Sau că "toţi locuitorii ţării trebuie să sară în apărarea ei" (3).

---

(1) Marc Bloch, op. cit., p. 234.
(2) Gen. R. Rosetti, op. cit., p. 79.
(3) I. Bogdan, Documentul Rîzenilor, p. 51.

Avem în faţa noastra un termin medieval a cărui sens este că a survenit "*un război*" ("ost") şi *nu o incursiune* (chevauchee), care priveşte numai o parte din oastea ţării, respectiv de la marginea ei ameninţată sau invadată de inamic.

Exceptînd deosebirile de mai sus, multe trăsături în conducerea războiului în Occidentul Europei erau comune cu felul de a face război în statul moldovenesc în epoca, de care ne ocupăm.

In cazul de război, conducerea "oastei de ţară", cădea în sarcina domnului. Dealtfel, domnul sau fiul său, sub supravegherea tatălui, conduceau şi incursiuni. Cunoaştem cîteva cazuri de bătălii, conduse de fapt de comandanţii subalterni (de exemplu, de F. Pop în 1469, de vornicul Boldur la Lenţeşti în 1497 şi de acelaşi Boldur în 1501).

Comandau oastea, sub supravegherea superioară a domnului, vornicul, pîrcălabii, staroştii, vitejii şi boierii în general.

Principalele arme erau: arcul şi măciuca, suliţa, sabia iar în unele cazuri coase, praştia, toporul, iar cele de apărare: cuirase, coifuri şi scuturi. Din armele de foc făceau parte "puşca" (tun), care juca un rol considerabil în apărarea cetăţilor. E de remarcat că în întreaga domnie a lui Ştefan Voievod nici o cetate nu s'a predat şi nu a fost luată de inamic, în afară de cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, care au constituit singurul obiectiv al oastei turceşti ajutată de tătari în 1484.

In timp de pace forţele militare erau reduse, constînd numai din: 1/. Curteni şi slujitori,; 2/ garnizoanele cetăţilor şi locuitorii din ocoalele lor cu îndatoriri pentru întreţinerea cetăţilor în bună stare; 3/ locuitorii satelor pe la marginile satului, obligaţi să păzească graniţile ţării (aşa zisa "paza marginii").

Locul de adunare ostăşească pentru răsboi se numea "beleag" şi se indica de fiecare dată de domn.

Ştefan Voievod avea *deosebita grije pentru cetăţi.*

Pe vremea lui Ştefan cel Mare existau următoarele cetăţi: Cetatea Albă, Chilia nouă şi Chilia Veche, Orhei, Soroca, Hotinul, Suceava, Siretul, Roman Baia şi Neamţul.

Suceava avea propriu zis două cetăţi: 1/ una la răsărit de oraş, cetatea mare şi reşedinţa domnească, construită de Petre Muşat şi 2/ a două la apus de oraş la Scheia. Această a două cetate a fost părăsită încă înainte de timpul lui Ştefan

cel Mare. La cetatea de scaun a Sucevei Ştefan Voievod a adăogat o nouă centură de întăriri (1).

Chilia nouă a fost ridicată de Ştefan Voievod pe malul stîng al Dunării în 1479. La construcţie au lucrat 800 de zidari şi 17.000 de ajutoare (2).

Pentru a apăra ţara în contra tătarilor, care făceau dese incusiuni în Moldova, Ştefan cel Mare a construit Cetatea Orhei la cotul Reutului, afluent al Nistrului (3).

La Roman erau două cetăţi:

Prima era situată pe partea stîngă a Siretului la confluenţa cu rîul Moldova şi purta numele de Smeredova (din românescul Simedrin = sf. Dumitru). Principalul fort al acestei cetăţi vechi a fost refăcut în 1467, dar distrus de turci în 1476. Ştefan cel Mare a restaurat-o în 1483, dîndu-i denumirea "Cetatea Nouă de la Roman". Cea de a doua cetate se afla pe partea dreaptă a Siretului nu departe de orasul Roman şi deasemenea a fost refăcută de Ştefan cel Mare (4).

Prima din aceste cetăţi a fost cercetată de colectivul Muzeului Militar.

După părerea lui I. Chiţescu, la construcţia acestei cetăţi se observă o influenţă bizantină ca şi la Cetatea Albă.

In urma cercetărilor s'a constatat că această cetate a avut două rînduri de şanţuri. Pe întreaga suprafaţă a şanţurilor s'au bătut pari ascuţiti lungi şi groşi, 9 bucăţi pe m. p. şi s'au aşezat orizontal bîrne de stejar. Pe această platformă s'au

---

(1) Constantin C. Giurescu, Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene, Bucureşti, 1967, p. 97 ş. a.

N. Iorga, Studiile istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe, Buc., 1900.

K. A. Romstorfer, Cetatea Sucevei, Bucureşti, 1913. De acelaşi, cetatea Neamţu, 1913.

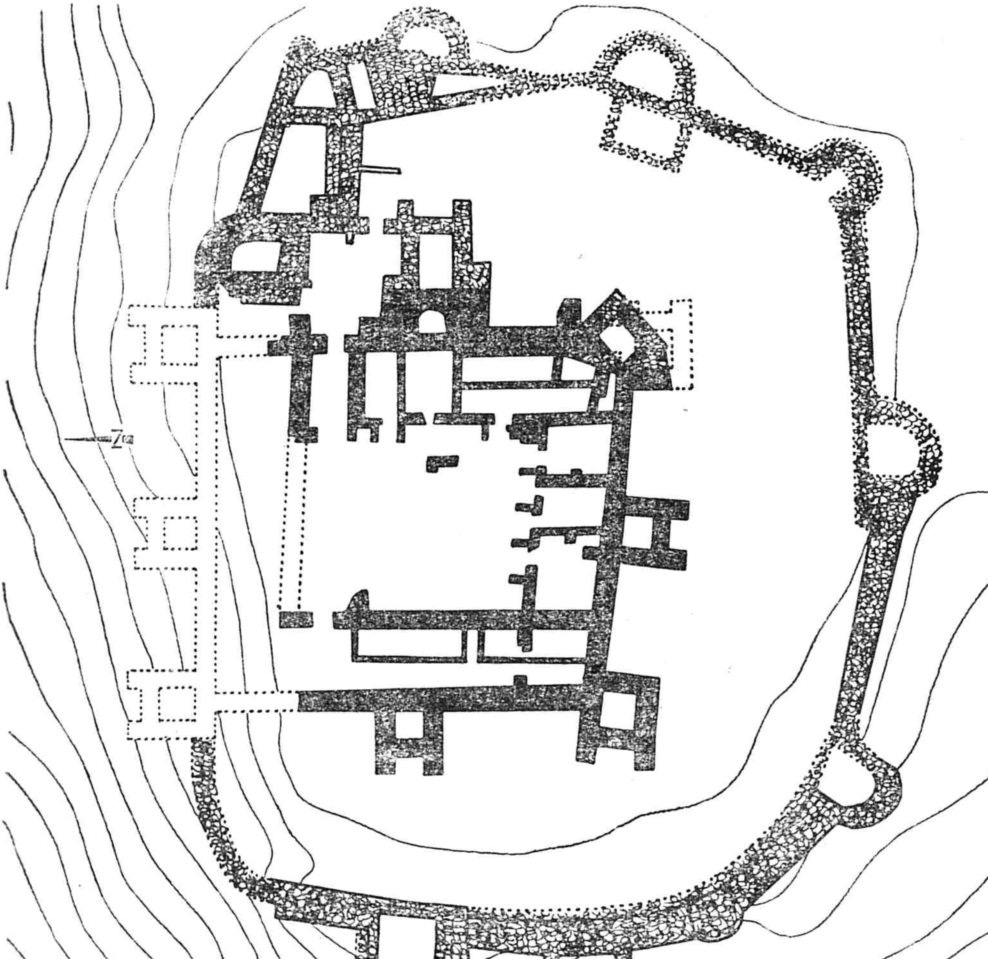
I. Minea, N. Grigoras şi Gh. Cojoc, Din trecutul Cetaţii Neamţului, Iaşi, 1940.

M. D. Matei şi Al Andronic, Cetatea de Scaun a Sucevei, Bucureşti, 1965, p. 23-36.

(2) C. C. Giurescu, op. cit., p. 205-216. Cronica moldo-germană, p. 67 şi Cronica de la Bistriţa, p. 123.

(3) A. Boldur, Contribuţii la Studiul istoriei românilor. Istoria Basarabiei, vol. I, Epocile vechi (pînă la sec. XVII), Chişinău, 1937, p. 293-295.

(4) N. Grigoraş, Cetatea "Smeredova" şi "Cetatea Nouă" (Novograd) de la Roman în "Omagiu lui P. Constantinescu Iaşi, Buc., 1965, p. 241-246, crede că denumirea 'Cetatea Nouă" o purta cetatea pe partea dreapta a Siretului.



Cetatea de Scaun a Sucevei

Zidurile fortului muşatin. Ziduri din a doua fază de constructie (după G. Ionescu).

ridicat două ziduri: 1/ zidul de incintă şi 2/ zidul de constraescarpă. La colţuri s'au construit 7 turnuri circulare. Teren între zidul interior şi cel exterior era aşa numitul "Zwinger", caracteristic arhitecturii militare din Evul Mediu. In şanţuri a fost abătută apa Siretului (1).

In afara cetăţi propriu zise au mai fost întărite şi oraşele: Dorohoiu, Baia, Iaşi, Cetăţuia" Bîrlad, Vaslui şi Siret.

N'au fost neglijate nici curţile domneşti şi mânăstirile. Mănăstirile erau împrejmuite, iar unele aveau cetăţi, ca de exemplu: mânăstirea Horodnic. Chiar şi boierii mari aveau întărituri la curţile lor, iar unii — cetăţi, ca de exemplu Duma Negru (2).

E important de subliniat că arma cu foc dela însuşi începutul întrebuinţării ei a devenit arma orăşenilor şi aceasta a contribuit la creşterea însemnătăţii oraşelor în opera de susţinere a planurilor domnului întărind coeziunea dintre domn şi oraşe.

Arta militară a moldovenilor era la mare înălţime. Strategia consta în acţiuni de hărţuială, prin care slăbea pe inamic şi astfel se modifica raportul de forţe. Remarcăm că în cazurile de război niciodată efectivul oastei moldoveneşti n'a fost cel puţin egal cu cel al inamicului, ci dimpotrivă de două, de trei ori mai mic.

Astfel, de exemplu, în 1467 regele Matei dispunea de 40.000 de ostaşi, pe cînd Ştefan Voievod — numai de 12.000, în 1475 turcii aveau 120.000 de ostaşi, pe cînd Ştefan Voievod abia 40.000, în 1476 sultanul avea 150.000 de ostaşi, pe cînd Ştefan Voievod, după învoirea de două săptămîni, dată unei părţi din armată, avea 16.000. In sfîrşit, în 1497 polonezii au venit cu 80.000 de ostaşi şi 40.000 de auxiliari, pe cînd Ştefan Voievod, în afară de efectivul propriu obişnuit al curţii, probabil 5.000, mai avea un mic ajutor de la turci — 2.000, de la munteni

---

(1) I. Chiţescu, cu privire la tehnica de construcţie a Cetăţii Noi de lângă Roman, în "Studii şi cercetări de istorie veche", 1967, nr. 4, p. 661-662.

De acelaşi autor, Principalele rezultate istorice ale cercetărilor arheologice din Cetatea medievală de la Gîndinţi (Or. Roman) în aceiaşi revistă, 1966, nr. 2, p. 405 ş. u.

(2) N. Grigoraş, Vechile cetăţi moldoveneşti, în "Studii şi cercetări istorice", Iaşi, vol. XX, 1947, p. 137.

4.000 şi de la Matei Corvin — 12.000, comandaţi de Dragfy-"Birtoc", care însă nici nu au intrat în acţiune.

Cînd era posibil, după slăbirea inamicului, forţele moldoveneşti luau ofensiva, iar în etapa finală urmăreau pe inamic fără încetare (1).

Operaţiile militare erau precedate de pregătiri, dacă inamicul nu intra în ţară pe neaşteptate: se ascundeau alimentele păşunile ardeau, satele se evacuau, pentru ca inamicul să nu găsească în ţară nimic pentru hrană.

Tactica în cazuri de incursiuni era: viteza mare şi surprinderea.

Proporţia între cavalerie şi infanterie se poate deduce din comunicarea, pe care a făcut-o medicul domnitorului Matei Muricna, dogelui Veneţiei Leonardo Loredano (2).

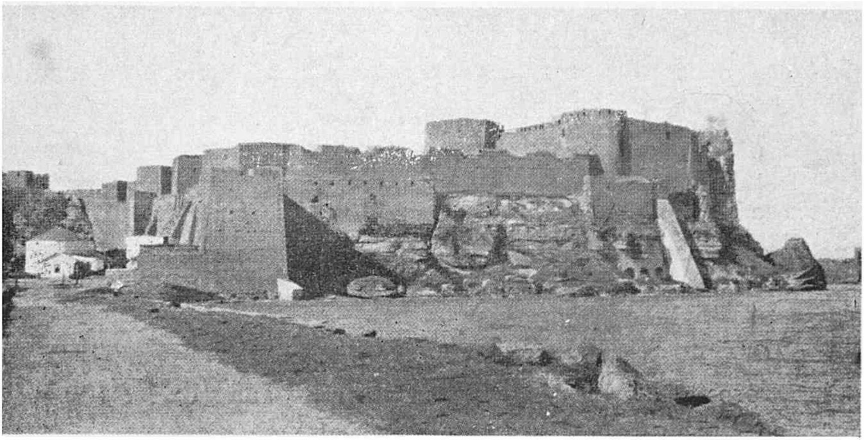
Intrucît comunicarea reprezintă un deosebit interes general pentru chestiunile militare ale Moldovei, o reproducem aproape în întregime: 1/. (Ştefan) a zis că e înconjurat din toate părţile de duşmani cu care avusese pînă aici 36 de bătălii, învingîndu-i în 34 şi fiind învins numai în două. 2/. Ştefan este foarte înţelept, iubit de supuşii săi, pentru clemenţă, justiţie, energie şi liberalitate. 3/. Bogdan (fiul domnului) de vre-o 25 de ani imită în toate pe tatăl său, e modest ca o domnişoară, viteaz, virtuos. 4/. Moldovenii sînt toţi voinici, oameni de luptă şi nu de a sta pe saltea, formînd o armată din care 40.000 călărime şi 20.000 pedestrime. 5/. Ţara e frumoasă, Păşunele ar putea nutri peste 100.000 de cai. 6/. Turcii se tem foarte mult de Ştefan. 7/. In Octombrie 1502 moldovenii au reluat nişte castele şi sate ce le-au fost răpite mai dinainte de Polonia, pe care în acelaşi timp au atacat-o tătarii din Crimeia. 8/. Tătarii din Crimeia sînt cei mai periculoşi (duşmani), au o armată de vre-o 100.000 de călăreţi şi sînt în strînsă alianţă cu Turcia. Ştefan se teme de a nu fi atacat de ei din spate în cazul unui război contra Turciei.

Numărul total al oastei moldoveneşti este aici, desigur, exagerat. Domnul ştia că spusele lui vor fi comunicate doge-

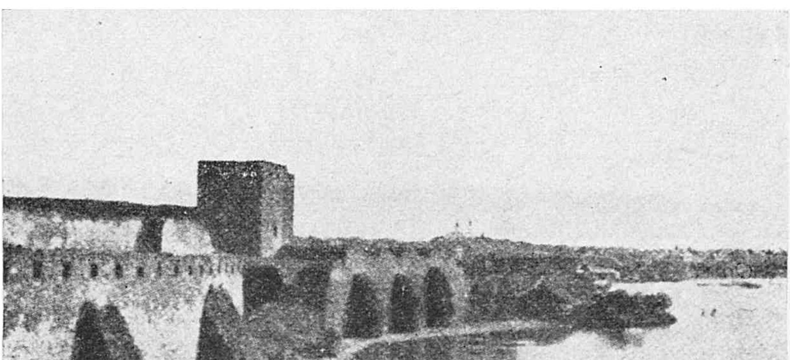
---

(1) I. Cupşa, op. cit., p. 124.

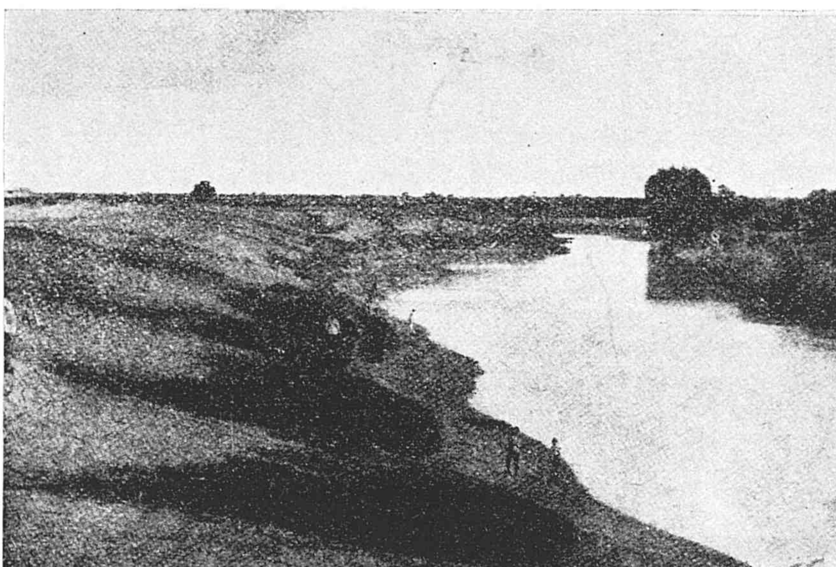
(2) C. Exarcu, Ştefan cel Mare, Documente descoperite în arhivele Veneţiei, Bucureşti, 1874, p. 90-91 (comunicarea e din 7 decembrie 1502, extrasă din Diarii, vol. IV). In punctul 7 e vorba de Pocuţia.



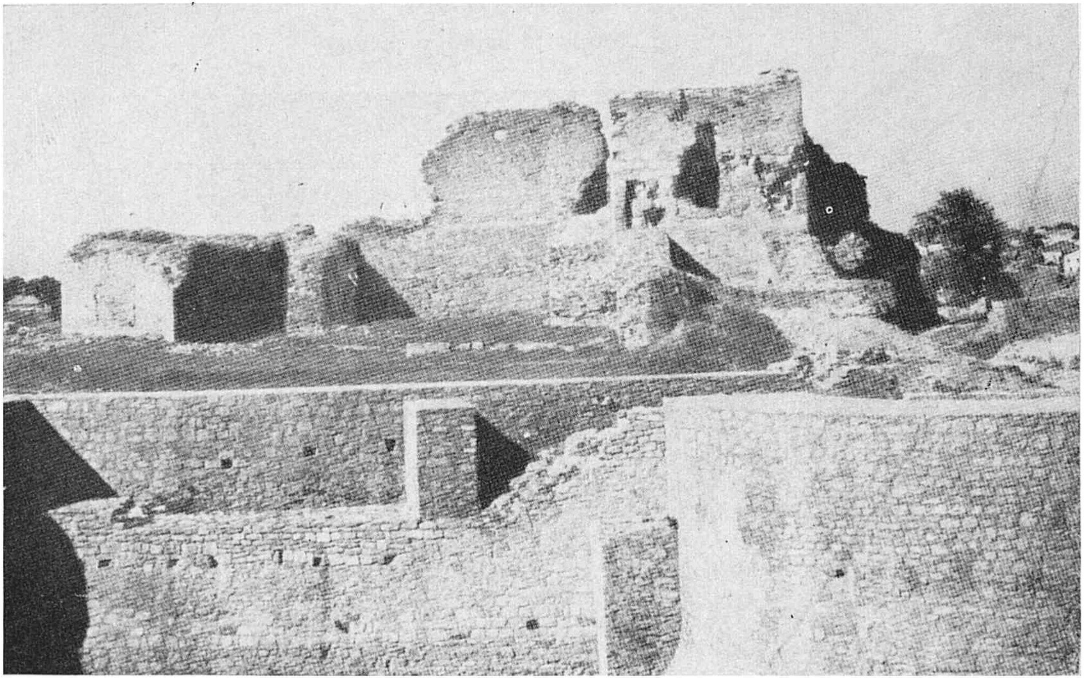
Cetatea-Albă. Vedere generală.



Cetatea-Albă. Vedere parţială.



Şanţul cetăţii Chilia.

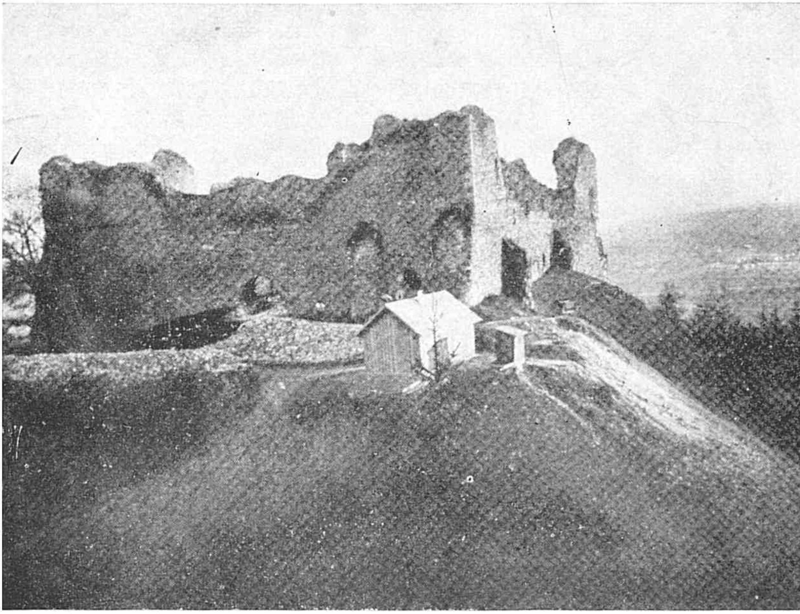


Cetatea de Scaun o Sucevei

Pânza exterioară de Ziduri, cu cele donă faze de construcție.



Oraşul Suceava şi cetatea de Scaun.
(Starea lor actuală)



Cetatea Neamț.
Intrarea în cetate (Dim. Constantinescu).



Cetatea Neamț.
Contraforturile cetății.

lui, avea interes ca Veneţia să ajute Moldova şi deaceea vroia să fie socotit mai puternic, decît era în realitate.

După cum am văzut, efectivul general al oştirii moldoveneşti nu se ridica mai sus de 40.000 de ostaşi. Insă proporţia între cavalerie şi infanterie este arătată de Muriano, probabil just. Dacă din cifra totală de 40.000 de ostaşi excludem numărul ostaşilor aflaţi în cetăţi, pe care îi putem evalua cam la 10.000 de ostaşi, restul destinat mişcării de trupe, de 30.000 se repartiza astfel: 20.000 călăreţi şi 10.000 pedestraşi cu alte cuvinte 2/3 călăreţi şi 1/3 pedestraşi.

Ştefan Voievod se folosea de teren şi de mijloace de inducere în eroare sau de a produce spaima în inamic: la lupta dela Baia din 1467 a fost incendiat oraşul în mai multe locuri, la Vaslui în 1475 toboşarii şi trîmbiţaşii au produs un mare zgomot, în codrii Cosminului din 1497 au fost răsturnaţi copacii pentru a împiedeca pe inamic în mişcările lui.

4. ATITUDINEA FAŢĂ DE PRIZONIERI

Deseori în istoria răsboaielor lui Ştefan Voievod ne întîlnim cu fapte de extremă cruzime.

Cea mai frecventă pedeapsă faţă de prizonieri era tragerea în ţeapă. Aşa s'a procedat după luptele: de la Lipnic în 1470 (1), de la Cursul Apei în 1473 (2), de la Vaslui în 1475 (3), de la Războieni în 1476 (4) şi desigur şi în alte cazuri.

Cruzimea se judecă deseori după preceptele morale ale timpului nostru. E o mare greşeală. *Secolul al XV-lea îşi avea o altă morală,* care nu tăgăduia cruzimea, dacă aceasta îşi justifica utilitatea, eficacitatea şi scopul înalt.

Teroarea lui Ştefan Voievod, desigur, în primul rînd se datora dorinţei lui de a băga frica în inamici (5). Avem două

(1) Martin Cromer, Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum, 1589, p. 403.

(2) Cronica moldo-germană, p. 63 şi 64.

(3) I. Dlugosz, vol. II, c. 526.

(4) Ibidem, c. 545.

(5) I. C. Chitimia a remarcat just că Ştefan "a ucis ca să bage groază în adversari", dar a mai adăugat că "a ucis în numele păcatelor lui zilnice", ceea ce înseamnă o judecată izvorîtă din vederile secolului nostru. Insă Ştefan Vodă, probabil, nu socotea ca păcate acţiunile lui în folosul ţării, oricare ar fi fost ele. I. C. Chitimia, Cronica lui Ştefan cel Mare, extras din "Cercetări Literare", Buc., 1939, III, p. 288.

dovezi peremptorii că intr'adevar orice inamic, călcând pe pămîntul Moldovei, simțea o extraordinară frică.

In 1476 cînd tătarii au năvălit pe neașteptate în nordul Moldovei pe la Ștefănești, Ștefan i-a sdrobit. Cu această ocazie I. Dlugosz scrie: "Teroarea cuprinsese așa de mult pe tătarii ce fugeau, încît ei își aruncară jos nu numai armele, dar și tolbele, șelele depe cai și hainele depe ei" (1).

Medicul regelui Albert Miechovita cu ocazia campaniei poloneze în Moldova în 1497 scrie despre polonii care au intrat în țară: "După ce au năvălit în Moldova i-a cuprins o frică și o groază atît de mare (*tantus metus et tremor*), încât adesea multți poloni erau puși pe fugă rușinoasă de puținii moldoveni" (2). Această povestire nu este, decît un ecou al acelei orori, pe care o crea Ștefan Voievod. E de reținut faptul că polonezii, pătrunși de groaza morții teribile îndată ce au călcat pămîntul moldovenesc, au început să murmure împotriva regelui, ceea ce desigur nu contribuia la succesul expediției.

Prin urmare, cruzimea domnitorului față de prizonieri urmărea scopul de a *intimida pe inamic și prezenta un mijloc de a conduce războiul.*

Istoricii români abia ating această chestiune sau, comparînd pe domn cu alte personalități istorice, caută să stabilească că Ștefan a făcut mai puține atrocități (3).

In aprecierea generală a activității acestui domnitor cruzimea nu se ia în seamă.

Dar să nu se creadă că numai Ștefan Voievod proceda cu cruzime față de adversari. Intorcîndu-se după un război nefericit (1467) în Transilvania, Matei Corvin s'a gîndit să se răfuiască cu răsculații împotriva lui: pe Mihail din Țara Româneasca l-a osîndit *la moarte prin chinuri.* Mihail Zekel,

---

(1) I. Dlugosz, III, c. 544-546. Trad. de N. Densușianu. Războaiele lui Ștefan cel Mare, după istoricii poloni Dlugosz și Cromer, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", 1902, vol. III, p. 185-188.

(2) Matei Miechowski, Chronica Polonorum, dupa N. Orghidan, op. cit., p. 33.

(3) N. Iorga, Istoria Românilor, vol. IV, Buc., 1937, p. 249-252: "trăia întro vreme aprigă, în care sîngele omenesc se vărsa larg. Nici el n'a fost sgîrcit cu acela al dușmanilor".

Gen. Radu Rosetti, Istoria artei militare a Românilor, Buc., 1947, p. 215 "Mai putin crud ca Mahomet II, Lorenzo de Medici, Ludovic XI al Franței, Tepeș și tătari".

Aladarrius şi Nicolae Visahna din porunca regelui fură purtaţi pe străzile Clujului, *sfîşiaţi în bucăţi cu cleşte înroşit* şi, în sfîrşit, li se tăie capul (1).

Că aşa au fost moravurile din acel timp se vede şi din evenimentele contemporane cu epoca lui Ştefan Vodă, care au avut loc în îndepărtatul nord, la Moscova. In decembrie 1504, Soborul bisericesc, după cercetarea chestiunii ereticilor, a hotărît ca ei să fie arşi. Ivan III, care într'un timp proteja pe eretici, a ordonat *să fie arşi în cuşti.* Trei au fost arşi la Moscova unuia întîi i s'a tăiat limba şi apoi a fost ars la Marele Novgorod. "Au mai fost arşi, povesteşte letopiseţul Voscresenschi, şi *alţii,* iar unii au fost întemniţaţi sau trimişi la mânăstiri" (2).

Să nu ne mirăm de cruzimea moravurilor din acel timp, dacă chiar după *trei secole şi ceva*, în anul 1738, un ţăran din Ucraina, care s'a declarat fiu al lui Petru cel Mare, Alexei Petrovici, a fost tras de guvernul rus în ţeapă (3).

Nu toteauna Ştefan Voievod proceda crud faţă de prizonieri. .Uneori prevala motivul de acăpăta gratuit braţele de muncea. Făcînd în 1498 incursiune în Polonia şi luînd, după mărturii contemporane, peste 100.000 de prizonieri, el i-a vîndut tătarilor şi turcilor şi "mulţi ruşi şi leşi au fost la tătari, greci, în Tracia şi Macedonia" (4).

In judecarea cruzimii lui Ştefan Voievod trebuie să ne ridicăm deasupra mentalităţii timpului nostru, dîndu-ne seama că secolul al XV-lea este un "secol al principatului italian", al naşterii monarhiei absolute în Occidentul Europei, a cărei bază ideologică emana din punct de vedere istoric din tradiţiile politico-juridice ale Romei.

Se pregătea Renaşterea şi *se crea un om nou* care rupea cu tradiţiile feudale. Modelul acestui om era Cezar Borgia, pe care contemporanii îl socoteau "marele tiran al Renaşterii".

---

(1) Antonius Bonfinius la N. Orghidan, op. cit., p. 75.

(2) Colecţia completă a cronicilor ruse, vol. VIII, S. Peterburg, 1859, p. 244.

(3) D. Bantîs-Kamenski, Istoria Ucrainei, S. Peterburg, 1903, ed. 4, p. 448.

(4) Bernard Wapowski, op. cit. sub anul 1497, p. 33, la N. Orghidan op. cit., p. 55. Hustinskaja Letopis" scriptores rerum polonicarum, vol. II, p. 305.

El şi-a creat drumul spre domnie şi a menţinut-o prin cele mai odioase crime, încălcări de jurăminte etc.

Totuşi un scriitor şi filosof politic bine cunoscut al acelei epoci N. Macchiavelli scria despre el: "Nu ştiu ce i-aşi putea imputa. Mi se pare dimpotrivă că el trebuie să servească de exemplu şi model pentru oricine a căpătat puterea supremă cu ajutorul armei străine. Avînd în vedere inima lui sublimă şi scopurile mărețe pe care le-a urmărit, conduita lui nici nu putea să fie alta" (1).

Conform cu realitatea economică, socială şi politică a vremii se crea şi o *ideologie nouă*. Ideea despre *virtute* ("virtu") nu avea sensul din timpul nostru. *Omul virtuos* (*un "virtuoso" perfect*) *este despot, tiran pînă la cruzime*. Se năştea un om nou care nu vroia să ştie de tradiţii. Virtutea cerea atunci numai acţiuni strălucite, grele, oricare ar fi calea prin care ele se manifestă (2).

Ştefan cel Mare se călăuzea în toată activitatea să în domeniul politicii externe de *un scop înalt de apărare a ţării sale împotriva oricărui inamic prin toate mijloacele posibile*. Din acest punct de vedere el desigur prezenta un fenomen nou. Cu toate că trăia în mijlocul unui sistem de raporturi feudale şi apărea ca un stîlp al acestui sistem, în făptura acestui domn erau şi trăsături bine conturate de principii noi, care îi permiteau să meargă la ţintă nobilă prin toate mijloacele posibile. In unele momente ale acţiunilor lui l-am putea denumi "Temerarul".

Spre deosebire de multe alte personalităţi mari din timpul său el *nu s'a dedat la abuzuri pentru interesele lui personale şi pentru îmbogătire, ci ş'a călăuzit de scopuri înalte de stat şi de întărirea puterii sale.*

---

(1) P. N. Ardasev. Monarhia absolută în Occident, S. Pet. 1902, p. 45.
(2) Op. cit., p. 33.

CAPITOLUL 9

ŞTEFAN CEL MARE ŞI BISERICA (1)

1. DOUĂ PERIOADE IN CONDUCEREA BISERICII



STORIOGRAFIA veche română a lăsat destule lucrări, consacrate istoriei bisericeşti româneşti în general (N. Iorga, I. Lupas, S. Reli), întemeierii mitropoliilor, episcopiilor mânăstirilor (N. Dobrescu, C. Marinescu, D. Stănescu Fr. Wichenhauser ş. a.) întemeierii de către Ştefan cel Mare a mânăstirilor şi bisericilor (N. D. Chiriac, Vl. Mironescu, D. Dan ş. a.). Avem adunat un material abundent, care poate fi folosit.

Prezentăm numai o privire sintetică asupra politicii lui Ştefan Vodă faţă de biserică.

In domnia lui Ştefan Voievod biserica ortodoxă a fost condusă consecutiv de doi mitropoliţi: 1) pînă la 1477 de Teoctist (2) şi 2) de la această dată pînă la moartea domnului de Gheorghie "Cel bătrîn". Conform cu diferita conducere vom socoti că sînt două perioade în istoria bisericii moldoveneşti din acest timp.

---

(1) La baza acestui capitol stă articolul nostru "Biserica în timpul domniei lui Ştefan cel Mare", publicat în revista "Biserica ortodoxă română", 1964, N. 7-8, p. 717-729.

(2) Mitropolitul Teoctist a murit în 1477 Gr. Ureche, Letopiseţul p. 105, fără a da ziua şi luna morţii. In cronica de la Putna, ed. I. Vlădescu, p. 123, data morţii e arătată 8 noembrie.

Prima perioadă se caracterizează printr'o neobişnuită energie a reprezentantului bisericii, mitropolitul Teoctist.

Obîrşia mitropolitului Teoctist nu e clară. N. Iorga afirmă că el e romîn, unul din băştinaşii clerici. "Am crede, scrie autorul, chiar că e un fiu de boier, o rudă de voievod, căci prea mare e înrîurirea lui în toate afacerile" statului. O dovadă în plus pentru părerea sa autorul o vede în faptul că Teoctist a fost înmormîntat la 18 noembrie 1477 în mânăstirea Putna, ceea ce ar fi o confirmare a ipotezei că Teoctist făcea parte din dinastia domnitoare (1). In sprijinul ipotezei, după cum vedem, nu este adusă nici o dovadă serioasă.

Ilie Minea dimpotrivă credea că mitropolitul Teoctist e venit din Serbia (2).

Serbia a căzut sub turci după lupta din 15 iunie 1389 pe cîmpul Kossovo. Insă la început ea îşi mai păstra o independenţă aparentă, recunoscînd suzeranitatea otomană şi obligîndu-se să pună la dispoziţia sultanului 3.000 de soldaţi sîrbi pentru înrolarea lor în armata turcă. Incă în 1459 capitala conducătorului Serbiei Iurie Brancovici, Smederevo pe Dunăre, în apropiere de Belgrad, a fost cucerită de către turci şi Serbia transformată în paşalîc (3). Astfel fiind, împrejurările politice au provocat exodul sîrbesc în ţările vecine, mai ales în Ungaria, dar desigur şi în Muntenia şi Moldova.

Atunci biserica sîrbă se bucura de popularitate în lumea credinţei ortodoxe deoarece avea o patriarhie ortodoxă proprie, înfiinţată încă în 1346.

Situaţia politică prin urmare a putut proteja emigrarea în Moldova a unui cleric din Serbia şi anume la mânăstirea Neamţ, care era cunoscută ca centru însemnat al ortodoxiei. Spre regret, şi ipoteza lui I. Minea nu este documentată. De aceea chestiunea obîrşiei mitropolitului Teoctist rămîne şi mai departe deschisă.

Mitropolitul Teoctist a jucat un rol important în domnia,

---

(1) N. Iorga. Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor, Bucureşti, 1928, ed. a 2-a, p. 88-89. După N. Iorga şi Simeon Reli. Istoria vieţii bisericeşti a românilor, Cernăuţi, 1942, p. 275.

(2) Ilie Minea. Letopiseţele moldoveneşti, scrise slavoneşte extras din Cercetări Istorice, 1925, Iaşi, p. 29-30.

(3) A-L, Pogodin. Istoria Serbiei, S. Pet., ed. Brokhauz-Efrom, p. 84-91.

care precede timpul lui Ştefan Voievod. Petru Aron l'a preţuit, şi l'a introdus în sfatul domnesc. In acest sfat mitropolitul a fost la început asistat de arhimandritul Eustatie de la mănăstirea Bistriţa (1), iar apoi figurează singur ca martor în diferite documente care privesc întăriri de sate atît mânăstirilor (Neamţ şi Moldoviţa), cît şi boierilor (2), inclusiv persoanelor, foarte apropiate de domn (protopopa Joil şi fiul său pan Giurgiu Gramatic (3).

Nu putea lipsi mitropolitul Teoctist şi de la o şedinţă foarte importantă a Sfatului domnesc din iulie-septembrie 1456, prin care Petru Voievod îi dă lui Mihail logofătul scrisoare ca să meargă la turci şi să le dea tribut 2.000 de galbeni ungureşti pentru a-şi asigura pacea din partea lor. La şedinţa aceasta au luat parte peste 60 de boieri (4).

Documentele acestei domnii, dealtfel puţine la număr, ne îndeamnă să credem că mitropolitul Teoctist s'a bucurat de mare trecere la domn. De la jumătatea anului 1455 el e mereu prezent la toate şedinţele sfatului domnesc, cu excepţia a trei şedinţe, ce s'au ţinut în martie, iulie şi septembrie a anului 1456, adică spre sfîrşitul domniei.

După izbînda lui Ştefan Voievod asupra lui Petru Aron, mitropolitul Teoctist a trecut de îndată de partea învingătorului şi, după cum ne atestă Gr. Ureche, l'a uns pe Ştefan ca domn în adunarea pe cîmpul, denumit "Direptate" (5). Aceasta atitudine denotă simţul politic al mitropolitului.

In domnia lui Ştefan Voievod mitropolitul Teoctist ia parte la şedinţele sfatului domnesc atît în chestiuni care privesc biserica, cît şi în cele care se referă la donaţii şi confirmări de sate şi moşii boierilor, dar nu în mod regulat.

In sumedenia de acte emise de cancelaria domnească în această domnie putem observa unele probleme de însemnătate principială, la care biserica trebuia să-şi spună cuvîntul şi de fapt şi-a manifestat atitudinea.

---

(1) M. Costachescu. Documentele înainte de Ştefan cel Mare, Iaşi 1931, vol I, documente din 2 iulie şi 15 august 1455, în chestiunea întăririi satelor laicilor, p. 540 şi 543-545.

(2) M. Costăchescu, op. cit., doc. din 20, 23 şi 29 aug. 12 şi 20 dec. 1455 şi 8 şi 13 iunie 1456, p. 549, 553, 559, 561, 563, 577, 582.

(3) Op. cit., p. 568.

(4) Op. cit., p. 797, şi ur.

(5) Gr. Ureche, ed. P. P. Panaitescu, p. 91.

Putem distinge trei *categorii de chestiuni, în care amestecul bisericii era iminent:* 1) principiul moral al libertății omului și al existenței lui, 2) întărirea prestigiului domnesc prin aprobarea acțiunilor domnului și 3) acte de îmbunătățire a situației materiale a bisericii.

Vom prezenta exemple pentru toate trei categorii de chestiuni pe rînd.

Biserica trebuia să aprobe orice act benevol de eliberare a omului din robie. Prin actul din 8 februarie 1470 domnul eliberează din robie pe tătarul Oană, care în trecut era rob domnesc dar fugise în Polonia. La ședința, consacrată acestei chestiuni, au luat parte trei fețe bisericești: mitropolitul Teoctis, episcopul Tarasie din Tîrgul de Jos și egumenul Josaf de la mânăstirea Putna (1).

Credem că n'am greși presupunînd că ideea eliberării din robie, în legătură cu cazul acesta concret, *i-a fost inspirată domnului de însuși mitropolitul, sfetnicul lui permanent.*

Ipoteza ne este sugerată de reprezentarea masivă a bisericii moldovenești la discuția acestei măsuri, dovadă de importanța ce se atribuia problemei de eliberare din robie. Domnul dădea exemplul de mărinimie sub dublul ei aspect: i se ierta unui om atît robia, cît și fuga în străinătate. Prin aceasta se întărea sentimentul patriotic, iubirea pentru pămîntul natal și totodată se arată o pildă de urmat în raporturile între boieri și robi.

Iată și un alt caz din aceeași categorie. Din documentul din 14 octombrie 1473 (2) aflăm că Petru Ponici a ucis pe Andriță iar fata ucigașului Ilca a fost nevoită să plătească familiei ucisului o despăgubire, conform obiceiului timpului. Ea s'a înțeles să o plătească, oferind pentru împăciuirea rudelor satul său Brătiești. Intrucît însă satul valora mai mult de suma cu care se învoise a fi plătită moartea lui Andrița, i se plătește Ilcăi pentru valoarea în plus 40 de zloți tătărești, iar satul trece în proprietatea fiului lui Andriță Petru. Se produce împăcarea.

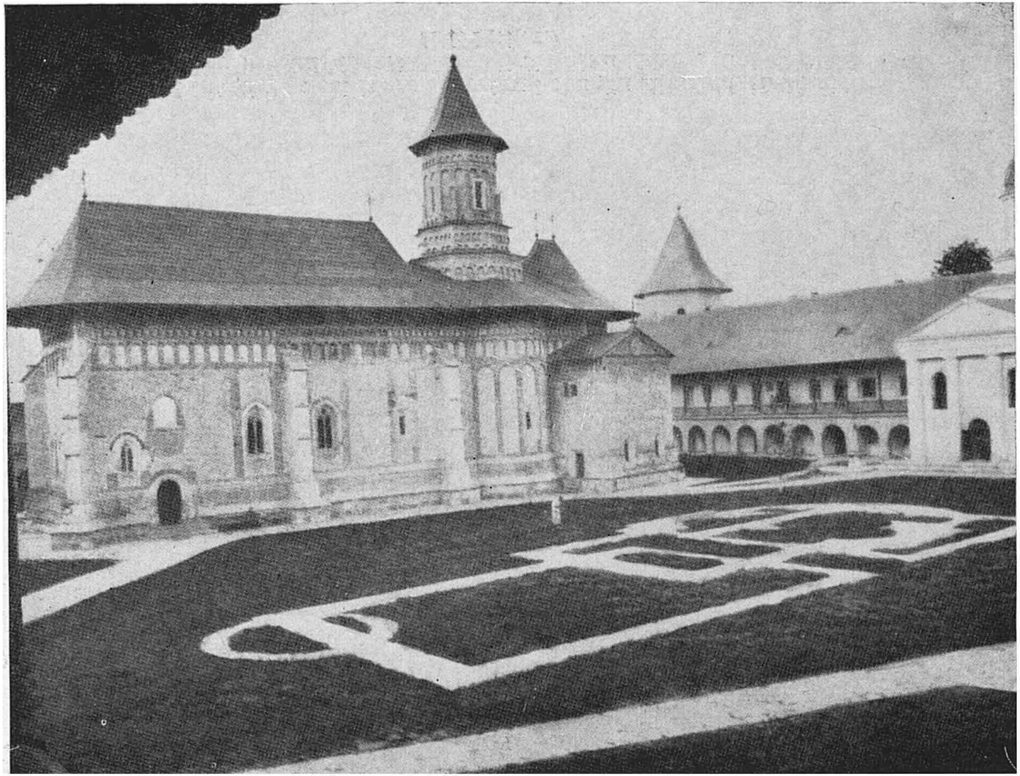
In timpurile noastre împăcarea între părți în cazul unui omor nu se admite, întrucît aceasta viciază moravurile obș-

---

(1) I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, 1913, Buc., vol. I.
(2) Op. cit., p. 186.



Portretul lui Ştefan cel Mare cu primul sau fiu Alexăndrel (*la stânge*), *brodat pe epitrahiul dăruit Mânăstirii Putna* (1490). (*Colecția Mânăstirii Putna.*)



Biserica de piatră a Mânăstirii Neamț,
construită de Ștefan cel Mare.

teşti şi pe primul plan se situiază interesul public, interesul statului. Insă atunci domina încă ideea că intr'un omor sînt lezate interesele familiei victimei, care trebuie să fie satisfăcute. De aici vine aşa zisă "compozitio", adică împăcarea prin despăgubire materială. In acest caz biserica trebuia *să fie prezentă pentru a consfinţi pacea* dintre părţile interesate alături de domn, reprezentantul elementului public în această afacere.

Se ştie cît de mult preţuieşte biserica principiul păcii Pacea nu este pentru ea un postulat teoretic şi abstract al societăţii ci însăşi societatea. Pacea asigură atît funcţionarea normală a societăţii, cît şi dezvoltarea omului. Tocmai de aceea Evanghelia întrebuinţează foarte des noţiunea păcii. "Pace vouă", "pace tuturora", "trăiţi în pace" s. a. m. d. —sînt expresiuni care se repetă de mai multe ori. Participarea mitropolitului la discuţia cazului de mai sus simbolizează susţinerea în viaţa concretă, reală, a principiului păcii.

In sfîrşit, mitropolitul ia parte la emiterea unui act, care la prima vedere nu iese din comun. E vorba de documentul din 13 august 1464, prin care se confirmă boierului Mislea stăpînirea peste sate. Intrucît însă chestiunea nu era clară, a trebuit să se recurgă la 4 cojurători, printre care se afla şi popa Hanco (Hîncu) (1). La hotărîre în această chestiune au luat parte mitropolitul Teoctist şi episcopul Romanului Tarasie. Fireşte că reprezentanţii bisericii trebuia să ia parte la discuţii şi hotărîre atît pentru că între jurători se afla un cleric, slujbaş al bisericii, cît şi pentru a întări prin prezenţa lor justeţea hotărîrii date, conform cu obiceiurile timpuli.

In a doua categorie de probleme se află cîteva cazuri din domeniul politicii externe, unde reprezentanţii bisericii prin prezenţa lor întăresc prestigiul domnesc sau devin un fel de garanţi ai obligaţiilor, asumate de domn.

In categoria aceasta intră trei salvconducte, emise de cancelaria domnească pentru întoarcerea în patrie a boierului Mihul şi a celorlalţi boieri fugiţi împreună cu el în Polonia. In total au fost emise patru salvconducte, dar la discuţii asupra primului salvconduct, din 1457 reprezentanţii bisericii n'au luat parte, din motive ce nu se cunosc.

---

(1) Op. cit., p. 82.

Salvconductele din 12 iunie 1460, 28 iulie 1468 şi lo august 1470 au fost semnate de chiar Teoctist, iar al patrulea din ele în plus şi de Tarasie, episcopul Romanului (1). In al treilea salvconduct se menţionează că el a fost dat în urma intervenţiei repetate a regelui polonez şi a "mitropoliţilor" şi boierilor ţării (2).

Din intervenţia bisericii în favoarea întoarcerii lui Mihul şi a boierilor din Polonia se poate trage concluzia că biserica dorea pacea internă prin lichidarea opoziţiei boiereşti din străinătate.

In sfîrşit, mitropolitul Teoctist, împreună cu ceilalţi demnitari bisericeşti şi civili ai Moldovei şi cu toţi sfetnicii domneşti jură la 2 martie 1462 că vor rămîne credincioşi regelui Cazimir şi Coroanei polone şi că vor stărui pe lîngă domnul lor ca dînsul să păstreze faţă de rege şi coroana aceeaşi credinţă (3). In schimb li se promite să vor fi ocrotiţi după vechile tratate şi obiceiuri conform cu dorinţa lor ("să ne ţie domnia sa — craiul în bune obiceiuri").

Desigur, însemnătatea acestui document nu poate fi subapreciată. Mitropolitul în numele întregei ţări, conduse atunci de domn cu ajutorul boierimii, sprijină închinarea regelui Poloniei prin autoritatea sa duhovnicească întăreşte actul de supunere al domnului.

Cu ocazia acestui document N. Iorga, menţionînd puterea mare şi respectul, de care se bucura mitropolitul, adaugă: "Incît el dă singur actul în numele tuturor, fără a găsi cu cale măcar să amintească numele celorlalţi duhovnici şi domni mireni ai Moldovei, şi bogaţi şi săraci, cu tot sfatul domnului nostru Ştefan Voievod" (4).

Această menţiune produce impresia că mitropolitul a procedat prea autoritar, fără consultare prealabila a sfatului domnesc, ceea ce nu este exact. La actul de mai sus sînt atîrnate 11 peceţi, una la mijloc a mitropolitului şi celelalte 10 *boiereşti cinci în* stînga şi cinci în dreapta. Ele dovedesc că chestiunea s'a discutat în şedinţa sfatului domnesc şi, probabil, şi forma actului a fost hotărîtă tot în această şedinţă.

---

(1) Op. cit., vol. II, p. 269, 305, 309.
(2) Op. cit., vol. II, p. 305-306.
(3) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 288 şi n.
(4) N. Iorga, op. cit., p. 90. Sublinierea e a noastră.

Dar afirmaţia luată în sensul ei general despre prestigiul mare, de care se bucura mitropolitul Teoctist, este justă.

In a treia categorie de chestiuni intră numeroase documente, privind interesele pur bisericeşti. E vorba de întăriri de sate şi de danii, făcute de domn mânăstirilor Neamţului, Pobratei, Bistriţei (1), etc.

Se face un schimb de sate între mitropolie şi boieri, cumpărări de sate cu scopuri de compensare de asemenea schimb între mânăstiri şi boieri, vînzări de sate mânăstireşti (2), etc.

O serie de acte sînt emise de cancelaria domnească pentru organizarea mânăstirii Putna. Aici figurează cumpărarea de către domn a satului Jicovului de Sus şi dăruirea lui mânăstirii Putnei cu învoirea mitropolitului Teoctist şi a episcopului de Roman Tarasie, cumpărarea şi dăruirea acestei mânăstiri de către domn a unei jumătăţi de sat cu jumătate de moară cu aceeaşi învoială, a unei vii şi a patru "corocini", cumpărate de la locuitorii din tîrgul Hîrlău, a unui sat cumpărat de la Oana, a satului Ostriţa pe Prut cumpărat de la boierul Tăbuci (3).

E de observat că dacă în text se vorbeşte de învoiala domnului cu mitropolitul, acesta din urmă nu semnează actul în calitate de martor.

Cu privire la mânăstirea Putna alături de mitropolit semnează şi episcopul Tarasie de Roman.

Uneori în afară de aceşti doi reprezentanţi ai bisericii semnează şi episcopul Ioanichie de la Rădăuţi (4).

Merită de remarcat că deşi în principiu toate afacerile bisericeşti ar fi trebuit să se facă numai cu învoiala reprezentantului bisericii, întîlnim uneori acte, emise de cancelaria domnească fără că la hotărîrea asupra lor să fie prezent mitropolitul. De exemplu, la 1 aprilie 1470 domnul acorda mânăstirii Neamt, unde era egumen Siluan, privilegiul de a trimite anual trei care după peşte fie la Chilia, fie la Bălţi, fie

---

(1) I.Bogdan, vol. I, p. 6 (1458), p. 12 (1458), p. 28 (1459), p. 104 (1466), p. 25 (1458), p. 27 (1460).

(2) De exemplu, op. cit., p. 83 (1464), şi p. 89 (1465), p. 152 (1470), p. 155 (1470).

(3) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 111 (1466), p. 133 (1468), p. 149 (1470), p. 159 (1471), p. 169 (1472).

(4) Op. cit., p. 169 (25 apr. 1472).

la Cetatea Albă, precum şi stăpînirea peste sate, prisacă şi ţigani. La 31 august 1458 se confirmă mânăstirii Moldoviţa privilegiul de a dispune de venitul cerii de la cîrciumile din Baia şi stăpînirea asupra ţiganilor. La 30 octombrie 1458 se confirmă mânăstirii Bistriţa hotarele branişteі sale (1).

Toate acestea cazuri fără participarea mitropolitului le putem socoti ca excepţii rare.

Intr'o chestiune mai importantă, anume la vînzarea de mitropolie boierului Teodor Prodan a unui sat şi la cumpărarea concomitentă a unui alt sat de la boierul Rotompan (2), iau parte la hotărîre mai multe feţe bisericeşti, anume, în afară de mitropalit, încă chir Tarasie, episcop de Roman, egumenii popa Teodor de la mânăstirea Bistriţa, popa Iasaf de la mânăstirea Neamt, popa Anastasie de la mânăstirea Moldoviţa şi popa Stahie de la mânăstirea Pobrata, în total şase persoane cel mai mare număr de martori bisericeşti din cîte au fost.

După moartea mitropolitului Teoctist postul său îl ocupă Gheorghie cel bătrîn (3). S'a produs atunci o schimbare enormă la cîrma bisericii moldoveneşti a unui mitropolit nou. Acesta şi-a restrîns activitatea. N'a mai luat parte la şedinţele sfatului domnesc privitor la chestiunile laice, interesîndu-se exclusiv de chestiunile pur bisericeşti.

Două chestiuni erau atunci în centrul atenţiei bisericii: înzestrarea mânăstirii Putna cu sate şi privilegii şi organizarea şi înzestrarea episcopiei de Rădăuţi.

E interesant că mitropolitul Gheorghe a consimţit la *autoadministrare a manăştirii Putna*. La 17 noiembrie 1502 Ştefan Voievod, cu consimţămîntul mitropolitului Gheorghe şi al episcopilor de Roman şi Rădăuţi Teoctist şi Ioanichie, a decis ca popii de la bisericile satelor atîrnătoare de mânăstirea Putnei, unde era egumen Spiridon, să asculte numai de această mînăstire, să încaseze de la ei dajdea şi veniturile şi să-i judece, fără nici un amestec al dregătorilor episcopeşti (4). Mânăstirea Putna a devenit de sine stătătoare, un fel de "episcopie" fără episcop, conform cu dorinţa domnului.

---

(1) Op. cit., vol. I, p. 143 şi 144, p. 16 şi 13, p. 21.
(2) Op. cit., p. 83 (12 sept. 1464).
(3) N. Iorga, op. cit., p. 23.
(4) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 209 şi ur.

In ceea ce priveşte episcopia Rădăuţilor ea se organizează şi se înzestrează prin două acte, ambele din 15 martie 1490 (1).

Un singur act cu caracter laic, ca excepţie în această perioadă semnat de reprezentanţii bisericii, este acela din domeniul politicii externe, anume, pacea între Polonia şi Lituania de o parte şi Moldova de altă parte, încheiată la 12 iulie 1499 (2). Dat fiind importanţa documentului, îl semnează, în afara de domn şi boieri, trei reprezentanţi ai bisericii: mitropolitul Gheorghie, dar cu titlul de "arhiepiscop" al Sucevei şi Ţării Moldovei, Vasilie episcop al Romanului, şi Ioanichie episcop al Rădăuţilor.

Constatăm, deci, că din punct de vedere al reprezentării bisericii moldoveneşti în domnia lui Ştefan Voievod după cum am arătat la început, avem două perioade distincte: prima perioada de 20 de ani (1457-1477) şi a doua de 27 de ani (dela 1478 pînă la 1504).

Ele se deosebesc profund una de alta. Pe cînd în prima perioadă biserica era prezentă în mai toate afacerile lumeşti, manifestînd o mare energie, în a doua ea s'a închis în sfera intereselor pur bisericeşti.

Are perfectă dreptate N. Iorga cînd cu ocazia actelor din 1490, afirmă: "Ştefan cel Mare, ctitor de episcopii noui înţelegea să stăpînească de fapt biserica ţării sale, ceea ce nici un alt domn nu cutezase a face şi nici unul n'a putut face după dînsul" (3).

Socotim totuşi că diferenţa între două perioade de reprezentare a bisericii nu ne împiedică să extindem caracteristica pe care ne-o dă N. Iorga şi asupra primei perioade, întrucît Mitropolitul Teoctist aprobă politica lui Ştefan cel Mare atît externă, cît şi cea internă.

2. RELATIILE DINTRE DOMN SI BISERICA

Mitropolitul Teoctist era un om învăţat şi, desigur, nu putea să nu cunoască doctrina evului mediu despre războaiele

---

(1) Op. cit., p. 405 şi 419.
(2) I. Bogdan, vol. II, p. 417 şi ur.
(3) N. Iorga, Istoria bisericii, ed. 1, p. 92.

juste (1). Teologii şi canoniştii evului mediu erau preocupaţi de problema războiului, în special de chestiunea care trebuie să fie atitudinea bisericii faţă de război şi au găsit răspuns în împărţirea războaielor în războaie *juste* şi *injuste*. După concepţia fericitului Augustin războaiele juste sînt acelea, care răzbună nedreptăţile, pricinuite vreunui popor, de exemplu, i-a fost luat ceva pe nedrept. "Dar, fără îndoială, este just şi orice alt război, pe care îl ordonă Dumnezeu. In asemenea război oastea sau chiar întregul popor trebuie socotite nu atît iniţiatorii lui, cît executorii."

Papa Nicolae I socotea războiul ca just, dacă îl provocau "împrejurările inevitabile, *apărarea vieţii sau patriei sau legilor părinţilor*".

Fără aprobarea unor războaie duse în evul mediu omenirea ar fi putut rămîne barbară, păgînă, musulmană. De aceea ne avînd posibilitate să oprească războaiele, biserica a stăruit cel puţin să transforme pe soldat într'un ostaş creştin.

Printre războaiele lui Ştefan Voievod erau şi războaiele ofensive, nu numai de apărare. Dar în aceste cazuri chestiunea trebuia să fi fost judecată pe bază de motive şi fapte concrete. Poate, ofensiva prevenea un atac şi era de fapt o apărare preventivă.

Realitatea războinică din această domnie trebuia să fi ridicat problema atitudinii bisericii faţă de războaie şi mitropolitul Teoctist a rezolvat-o în sensul aprobării.

Ştefan Voievod urmărea crearea unui "Stat-tampon" între Moldova şi Turcia sau încheierea unei alianţe a celor două state ramâneşti îndreptate împotriva turcilor.

Intrucît însă muntenii au fost mereu susţinuţi de turci, lupta Moldovei contra muntenilor însemna implicit şi o luptă în contra turcilor. Era un preludiu la marile lupte împotriva Porţii Otomane din 1475 şi 1476.

El probabil şi-a dat bine seama de scopurile politice ale domnului şi a înţeles că, luptînd împotriva turcilor în mod indirect împotriva muntenilor sau direct, domnul lupta în contra pretenţiilor necredincioşilor, apăra în contra lor ţara întreagă din sentiment patriotic, apăra totodată biserica stră-

---

(1) Paul Fauchille, Traité de droit international public, Paris, tom. II (Guerre et Neutralité), 1921, p. 8-10.

E. Şcepkin, Cavalerii medievali, Milites, p. 770-771.

moşească, credinţa ortodoxă. Iată motivele, care îl îndemnau pe mitropolit să susţină fără nici o şovăială politica externă a domnului.

O parte din boierime era împotriva ei, din motive înguste de gospodărire liniştită în domeniile lor, cu atât mai mult că tributul turcilor îl plăteau ţăranii, şi nu ei, boierii. Pe de altă parte, ideea de neatîrnare a Moldovei, era pentru ei o *idee abstractă, prea îndepărtată.*

Avea şi biserica domeniul ei, dar nu se simţea ispitită să protesteze împotriva politicii lui Ştefan Voievod din motive de gospodărire liniştită, deoarece în concurenta cu această idee venea o idee superioară anume a luptei în contra necredincioşilor, în favoarea ortodoxiei.

Dar iată că după 1487 vine o schimbare a politicii externe moldoveneşti. Ştefan Voievod plăteşte tribut turcilor, intrînd cu ei în relaţii paşnice. El îşi îndreaptă privirea spre nord şi luptă contra Poloniei, încheind alianţă politică cu marele principe moscovit Ivan al III-lea şi cu ţarul tătarilor din Crimeea Menglî-Gherai. Ştefan devine aliat al necredincioşilor tătari împotriva creştinilor.

De data aceasta domnul cădea de acord cu acea parte a boierimii, care era nemulţumită de războaiele contra turcilor, în schimb însă putea provoca nemulţumirea feţelor bisericeşti, care aveau motive serioase să privească negativ linia nouă a politicii externe moldoveneşti.

Dar şi de data aceasta nu vedem nici un protest. Faptele ne dovedesc că în întreaga domnie n'a avut loc nici un caz de protest din partea bisericii, nici o defecţiune eclesiastică faţă de domn. Feţele bisericeşti îi păstrau toată stima, în ciuda deselor desacorduri între domn şi boieri.

Se vede clar că politica lui Ştefan Voievod în întregime s'a bucurat de popularitate în sînul bisericii, fiind susţinută de ea fără cea mai mică împotrivire. Cu alte cuvinte, adeziunea bisericii la măsurile, pe care le preconiza şi înfăptuia domnul, era desăvîrşită.

Nu provoca nemulţumirea bisericii nici politica internă a domnului.

Ştefan Voievod n'a fost autocrat după cum cred unii (1).

---

(1) I. Ursu, Ştefan cel Mare, Buc., 1925, p. 317.

Ştefan Voievod nu se amesteca în toate amănuntele vieţii interne bisericeşti, lăsate în grija mitropolitului. Era preocupat mai mult de înzestrarea materială a acestor instituţii.

Intărirea autorităţii domnului se desvolta pe linia ştirbirii drepturilor şi privilegiilor boiereşti. De pe urma "concentrării" puterii în mîinile domneşti, puteau să sufere boierii mari, de drepturile şi privilegiile bisericeşti domnul nu se atingea. De aceea şi biserica nu avea nici un motiv plauzibil de a se amesteca în politica internă a domnului.

In afară de motivele principiale de susţinere a politicii externe şi interne a domnului, existau şi unele de ordin secundar.

In primul rînd biserica nu prezenta o forţă socială în stat. Domeniile ei erau limitate şi dispersate. Cifra totală a satelor bisericeşti, a fost — 153 (1).

Dacă un boier mare ca Mihail de la Dorohoi avea peste 50 de sate, Ivan de Tulova —38 de sate vornicul Cupcici— peste 20 de sate, vornicul Oană peste 30 de sate (2), iar Mihul peste 50 de sate (3), ne putem da lesne seama că biserica moldovenească din acest timp cu numeroasele ei mânăstiri, răsfirate pe toată întinderea teritorială a Moldovei, nu prezenta o forţă socială şi nu putea concura cu boierimea mare şi influenţa ei politică.

A doua împrejurare importantă, care prevenea orice nemulţumire faţă de domn, este grija deosebită din partea domnului pentru instituţiile bisericeşti. Inzestrarea mânăstirilor şi bisericilor cu toate cele trebuincioase lor, intra în preocuparea constantă a domnului.

Donaţiile şi privilegiile bisericii au fost acordate de Ştefan Voievod *în decursul întregei domnii cu unele intermitenţe.*

Barbu T. Cîmpina a făcut o afirmaţie cu totul inexactă, pentru a întări teza sa că centralizarea puterii domnului se referă la ultima perioadă a domniei lui (4).

---

(1) A. I. Gonţa, Domeniile feudale şi privilegiile mânăstirilor moldoveneşti în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, în rev. "Biserica Ortodoxă romînă, 1957, nr. 5, p. 438-455, şi de acelaşi autor Mitropolia şi episcopiile moldoveneşti în secolul al XV-lea, în rev. "Mitropolia Moldovei şi Sucevei", 1958, nr. 1-2, p, 21-36.

(2) Istoria României, vol. II, p. 324 şi 310.

(3) M. Costăchescu, op. cit., vol. I, p.

(4) Istoria României, vol. II, p. 538.



Mânăstirea Voroneț (din Bucovina). Vedere dinspre Sud-Est. E Zidită în câteva luni, dela 26 mai la 14 septembrie, 1488, pe locul unde avusese chilia sa și schitul de lemn Daniil Sihastrul.



Biserica Sft. Nicolae din
Popăuți (Botoșani).



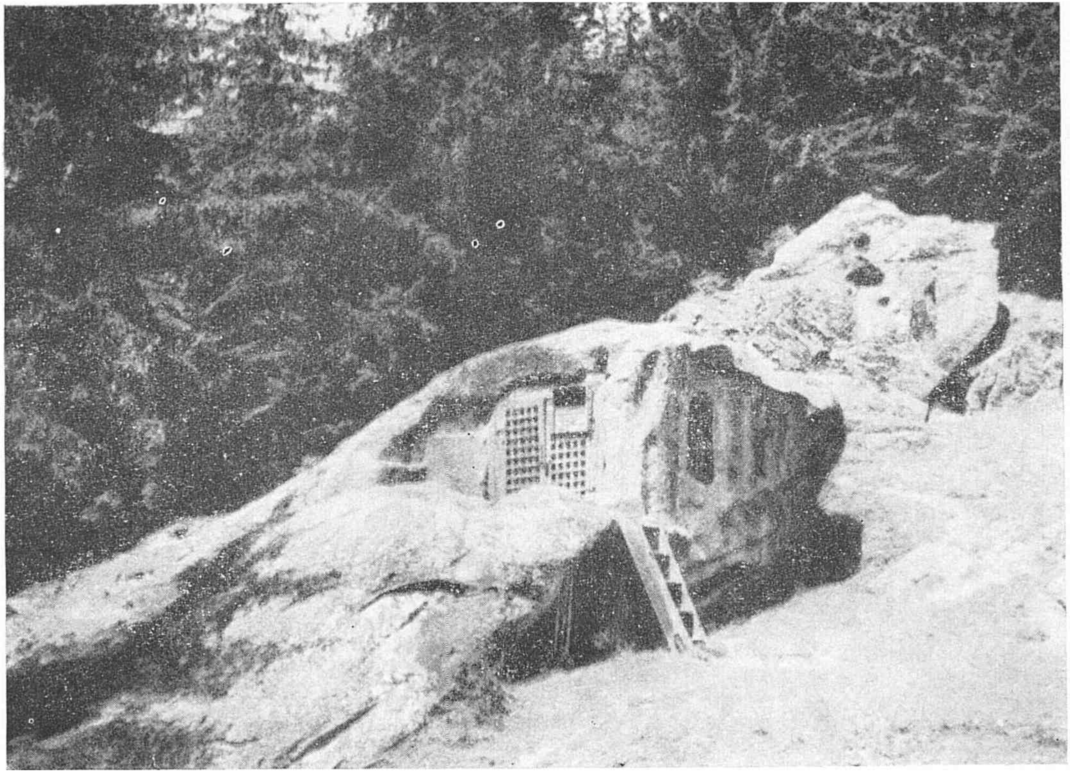
Ştefan cel Mare, după tabloul votiv dela Voroneţ.



Ştefan cel Mare şi familia sa, în tabloul votiv dela Voroneţ.



Daniil Sihastrul



Chilia lui Daniil Sihastrul.

Documentele nu confirmă această afirmaţie. După calculul nostru pe prima perioadă a domniei lui Ştefan Voievod, 1457-1472 cad 43 de donaţiuni şi confirmări de posesiune, pe a doua perioadă 1473-1488, 27, iar pe a treia 1489-1504 abia 22 (1).

Prin urmare, avem o ordine descrescîndă. Şi nicidecum nu se poate afirma că tocmai în ultima perioadă a domniei sale Ştefan a avut mai multă grijă de biserică şi, în special, de mânăstiri. Desigur, periodizarea este a autorului, nu a noastră.

Avem întreruperi mari de donaţii şi confirmări de posesiuni numai în a doua perioadă de 4 ani (1483-1486) şi în a treia perioadă de 5 ani (1492-1497). In prima perioadă întreruperile sînt mici: cîte un an (1461, 1464 1469).

Cele mai mari confirmări cad pe anul 1458 imediat după începerea domniei, anume 10, şi pe perioada de trei ani 1488-1490, după o mare cotitură în politica lui externă, anume 16.

Această manifestare de bunăvoinţă faţă de biserică putea dezarma pe orice nemulţumit din sînul clerului.

Pe de altă parte reprezentantul autorizat al bisericii mitropolitul Gheorghie nici nu era capabil să facă vreo opoziţie, ceea-ce se vede din atitudinea lui faţă de toate problemele extrabisericeşti. Nu lua parte la şedinţele sfatului domnesc, consacrate competenţei lui obişnuite. In general, era un musafir rar în acest sfat. Numai extrema necesitate l'a silit să ia parte la semnarea tratatului de pace cu Polonia şi Lituania. Era şi bătrîn şi, probabil, neputincios: nu degeaba i se zicea: “cel bătrîn”.

Prin urmare, şi caracterul lui personal îl făcea nepotrivit pentru o atitudine protestatară şi dîrză.

Dar ceeace este şi mai important, domnul se purta faţă de biserică şi, în general, ca un om perfect creştin. Biruinţile obţinute asupra vrăjmaşilor, nu le atribuia propriei sale per-

---

(1) Vezi: Documente privind Istoria României, veacul XIV, XV. A. Moldova vol. (1384-1475), Buc. 1954, vol. II, veacul XV, (1476-1500), Buc. 1954. Cifrele pe, ani sînt următoarele. Prima perioadă: 1457 2, 1458=10, 1459=3, 1460=2, 1462=2, 1463=1, 1465=3, 1466=5, 1467=2, 1468=1, 1470=5, 1471=3, 1472=4. A doua perioadă: 1473=2, 1475=2, 1476=2, 1478=1, 1479=4, 1480=1, 1481=3, 1482=1, 1487=4, 1488=7. A treia perioadă: 1489=1, 1490=8, 1491=3, 1492=1, 1497=1, 1499=5, 1500=3.

soane, calităţilor sale de conducător de oşti, ci fiinţei supreme, Harului dumnezeesc. Cînd se întîmpla (rar de tot) să sufere înfrîngere, o socotea trimisă de Dumnezeu ca pedeapsă pentru păcatele lui.

Ştefan Vodă şi-a creat aproape un obicei ca după fiecare izbîndă obţinută împotriva duşmanilor, să zidească o biserică.

Astfel de exemplu, după biruinţa asupra tătarilor, la 3 septembrie 1469, s'a făcut sfinţirea mânăstirii Putna, la care s'a lucrat mult, domnul dîndu-şi seama că "ajutoriul nu de aiurea i-au fost, ci numai de la Dumnezeu şi de la Preacurata Maica sa" şi "mulţumind lui Dumnezeu, au sfinţit mânăstirea Putna" (1).

După cea mai însemnată victorie a sa împotriva turcilor în 1475, care i-a dus faima în toate ţările europene, "dînd laudă lui Dumnezeu de biruinţa ce au făcut", a zidit la Vaslui biserica Sf. Ioan predicatorul. La întoarcerea sa la Suceava, i'au ieşit înainte mitropolitul şi cu toţi preoţii, aducînd sfînta Evanghelie şi cinstita cruce în mîinile sale, ca înaintea unui împăratu şi biruitoriu de limbi păgîne, de l'au blagoslovit" (2).

După izbînda asupra lui Ţepeluş din Tara Românească în 1481 s'a zidit la Suceava biserica sf. Procopie. Urmează după 1485 (Hroiot cu turcii) biserica sf. Nicolae la Iaşi, în 1487 (Hroiot în 1486) biserica domnească la tîrgul Hîrlău şi în 1497 (după războiul polono-moldovenesc) biserica sf. Dimitrie la Suceava (3).

Ştefan Voievod a zidit mânăstirea Voroneţului (în 1488), biserica mare la Baia (după 1467), biserica ctitorie la Piatra (1497-1498), mânăstirea de la Războieni (4).

După ştirea, pe care ne-o dă Gr. Ureche, Ştefan a zidit 44 de biserici (5).

Vl. Mironescu ne-a prezentat un catalog cronologic de mânăstiri şi biserici întemeiate de domn, ajungînd la aceeaşi ci-

---

(1) Gr. Ureche, p. 95. N. Iorga, op. cit., p. 98.
(2) Gr. Ureche, op. cit. p. 102.
(3) Op. cit., p. 106, 108, 115.
(4) N. Iorga, op. cit., p. 101-104.
(5) Gr. Ureche, op. cit., p. 121; cronicarul întrebuinţează cuvîntul mânăstiri, ceea ce socotim o vădită greşală.

fră totală de 44 (1). E adevărat că din acest număr fac parte şi două biserici, introduse în catalog după "tradiţia locală", dar dacă le excludem din calcul, totuşi căpătăm o cifră destul de impresionantă.

Pentru victoriile sale Ştefan mulţumea lui Dumnezeu. Cînd în 1465 s'a întors după luarea Chiliei, Ştefan "porunci mitropoliţilor şi episcopilor săi şi tuturor preoţilor să mulţumească lui Dumnezeu pentru darul ce i-a făcut Dumnezeul cel de sus Savaot cel ce pe heruvimi se odihneşte" (2).

Ştefan Voievod ţinea în mare cinste pe clerici, care în toate ospeţele mari, pe care le dădea domnul, erau neapărat prezenţi şi ocupau primul loc.

Astfel, de exemplu, în 1473, după ce a bătut pe Radu cel Frumos, "făcu mare ospăţ mitropoliţilor şi vitejilor săi" (3).

Ospăţul s'a repetat în 1475, unde în fruntea tuturor se aflau "mitropoliţii", şi în 1481 la ospăţ au luat parte mitropolitul, episcopii şi boierii" (4).

La toate acestea trebuie să adăugăm şi caracterul drept al domnitorului, despre care ne mărturiseşte cronicarul polonez I. Dlugosz. Dînsul scrie: "Prin asprimea sa şi dreptatea sa, nelăsînd nici o crimă nepedepsită, îi făcu pe aceştia (moldoveni) plecaţi şi ascultători întru toate de poruncile lui" (5).

Deci, vom înţelege dece biserica în persoana reprezentanţilor ei, i'a păstrat domnului cel mai desăvîrşit respect şi nu l'a contrazis niciodată în politica lui externă şi internă. Biserica îl preţuia că pe un bun creştin, protector al bisericii, un mare domn şi un mare conducator de oaste.

---

(1) Vl. Mironescu. Mânăstirile şi bisericile, întemeiate de Ştefan cel Mare, Cernăuţi, 1908, p. 6-17 v. deasemene N. D. Chiriac, Ctitoriile lui Ştefan cel Mare, Cîmpulung-Muscel, 1924.

(2) Cronica de la Bistriţa, ediţia I, Vlădescu, p. 117.

(3) Op. cit., p. 120.

(4) Op. cit., p. 122 şi 124.

(5) I. Dlugosz, Historia Poloniae, vol II, ed. Lipsiae, 1712 sub anul 1467, col. 416, traducerea de N. Orghidan, Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare, Craiova, 1915, p. 9.

CAPITOLUL 10

CONCENTRAREA PUTERII IN MIINILE DOMNULUI

1. CENTRALIZAREA PUTERII IN MOSCOVA SI FRANTA

CENTRALIZAREA moldovenească n'a avut forma celei moscovite. Cum se făcea aceasta din urmă ne arată L. V. Cerepnin (1).

In decada a noua a secolului al XV-lea s'a procedat la reexaminarea generală a formulelor gramotelor contractuale şi cele de moştenire dintre principii ruşi. Era suficient să moară un principe provincial, ca Ivan III să pretindă moştenirea lui.

Un exemplu grăitor ni-l prezintă atitudinea marelui principe faţă de fratele său mai mare Andrei, principe de Uglici, care a refuzat să lupte împotriva Hoardei Mari tătărăşti. Pentru aceasta a fost aruncat în închisoare, unde după doi ani a şi murit. Deşi decedatul avea doi fii, întreaga moştenire a Ugliciului a revenit lui Ivan III.

In opera de centralizare a mai avut o mare însemnătate reforma agrară din Novgorord. Au fost confiscate aproape un milion de desetine din moşii mari şi mijlocii. Pe acest pămînt au fost aşezaţi aproape 1.600-1.800 de oameni de diferite categorii sociale de jos cu obligaţia slujbei militare de pe pămînt. Ei au căpătat denumirea de "poslujilţi", cuvînt

(1) L. V. Cerepnin, Arhivele feudale ruse din sec. XIV-XV, partea IIa. Moscova, 1951, p. 340-361.

derivat din “slujbă”. Această reformă a sdruncinat vechile temelii sociale ale statului şi a dus la centralizarea puterii în stat.

Centralizarea acestei puteri nu se împăca cu libertatea vasalului de a părăsi pe seniorul său şi de a trece la un alt senior.

S'a format o nouă noţiune politică de “supuşenie”. Formula veche din gramotele între principii ruşi: “boierilor şi slugilor noştri liberi deplină libertate” (de alegere a seniorului) a fost abandonată şi a ieşit din uz. Vasalul se transforma în supus, fară dreptul de a'l părăsi pe stăpînul său politic.

O altă formă a luptei în contra feudalilor era aşa zisa “opala”, adică *disgraţie,* în urma căreia unii erau arestaţi, alţii îşi pierdeau viaţa. Moşiile disgraţiatilor pentru “viclenie” reală sau născocită intrau în posesiunea marelui principe.

In sistemul de centralizare contau şi încercări de nimicire a udelurilor (moşiilor princiare) mici, îngrădirea imunităţilor, încetarea practicei de a da pământul ca ocină şi în sfîrşit, introducerea noii ordini de judecată, obligatorii pe tot întinsul posesiuni lor moscovite, prin intrarea în vigoare a noului cod de judecată, aşa zisul sudebnic din 1497-1498.

Intr'o altă lucrare acelaşi autor arată că formării statului rus centralizat (în 1450-1500) (1), i'a precedat o lungă perioadă de pregătiri (înainte de 1380) şi mai temeinice (în 1380-1450), ceea ce înseamnă că a trecut nu mai puţin de un secol pînă ce s'a putut realiza concentrarea definitivă a teritoriilor reseşti în jurul Moscovei (2).

Pregătirea a fost inevitabilă, fiind dictată de nevoia cuceririlor de teritorii ruseşti, care se aflau sub puterea statelor vecine.

Dacă facem comparaţie între sistemele rusesc şi moldovenesc de centralizare, observăm deosebiri esenţiale. In Moldova domnitorul nu manifesta pofta de a'si îmbogăţi domeniul prin întrebuinţarea forţei sau vicleşuguri ingenioase. Nu s'a semnalat în documente niciun caz de asemenea natură. Cînd dom-

---

(1) L. V. Cerepnin. Formarea statului rus centralizat în secolele XIV-XV, Moscova, 1960, p. 813-887.
(2) Op. cit., p. 455-627 şi 627-813.

nul vroia să'şi rotunjească ocoalele tîrgurilor şi oraşelor, recurgea la *cumpărare* de sate. Proprietatea după moartea titularului ei se împărţea între succesorii legali, care "primeau de la domn pentru drept credincioasă slujbă a tatălui lor actele de întărire" (1).

In Moldova nu mai era posibilă o reformă de esenţa şi proporţii novgorodiene. Nu exista nicio provincie moldovenească care să aibe o existenţă politică proprie, pe care Ştefan Voievod ar fi putut-o cuceri pentru a proceda apoi la reforma agrară, după cum a făcut aceasta Ivan al III-lea.

In Statul moldovenesc slujba credincioasă faţă de domn se răsplătea prin donaţii de pămînt. Si dacă era legată şi de fapte de vitejie în timp de război, persoana respectivă concomitent cu donaţia de pămînt se ridica la rangul de boier, viteaz, căpitan, conducător de oaste. Dar aceste donaţii erau cazuri izolate, nu de masă.

Cînd Ştefan Voievod a organizat slujitorimea, el nu a putut să o împroprietărească, deoarece statul moldovenesc nu dispunea de cantitatea de pămînt, suficientă pentru o asemenea reformă. De aceea slujitorii primeau sau lefuri sau se bucurau de unele scutiri de taxe sau de servicii, după cum aceasta se vede şi sub domniile ulterioare şi mai *ales* în domniile din secolul al XVII-lea.

Dar, ca şi în Moscova, în Moldova nu se mai socotea posibilă plecarea vasalului în ţara vecină fără a aduce prejudicii prestigiului şi intereselor domniei. De aceea cazurile de emigrare erau socotite "viclenie" ("hiclenie") şi moşiile emigrantului se confiscau în folosul domniei (cazul cu Mihul) sau se acordau altor boieri, după cum a fost cazul cu Avram vistierul, fugit în Lituania (2).

La moldoveni nu existau "udeluri princiare".

Practica imunităţilor continuă în tot timpul domniei lui Ştefan Voievod şi există un singur caz izolat de restrîngere a imunităţii episcopale. Ştefan acorda satelor Rădăuţi şi Coţmani privilegiul de a fi supuse episcopiei din Rădăuţi cu excepţia pricinilor de sfadă şi furt în timpul tîrgului, care

---

(1) Alexandru I. Gonţa. Unele aspecte ale politicii interne a lui Ştefan cel Mare, "Studii", 1957, nr. 4, p. 93.

(2) Documente privind Istoria României, A., XV, vol. II, p. 195 (doc. 15 martie 1493).

vor fi judecate de vornici (1), ceea ce înseamnă că a fost adoptat pricipiul "judicium loci" împotriva regulei generale de judecată a oamenilor dependenţi de stăpînul lor conform cu privilegiul de imunitate. Dar aceasta prezintă abia un început de îngrădire a imunităţilor, fără a forma un proces în istoria moşiilor moldoveneşti din timpul lui Ştefan.

Centralizarea în statul moldovenesc nu semăna nici cu tipul francez de centralizare.

Cînd la coroana franceză au fost alipite ultimele feude mari în timpul lui Ludovic al XI-lea (1461-1483), unificarea teritorială şi naţională a Franţei s'a realizat. "Seniorul — regele" a unit toate teritoriile şi Franţa a devenit domeniul lui. Puterea regală stăruia să se întărească (2).

Două măsuri, luate de puterea regală, au contribuit la centralizarea puterii şi statului: 1) introducerea armatei permanente sub comanda regelui şi 2) înfiinţarea unui impozit permanent (taille) în folosul fiscului regal. Aceste măsuri eliberau puterea regală de dependenţa ei de "Etats generaux", "Statele generale de stări sociale".

La începutul secolului al XVI-lea această putere şi-a pierdut trăsăturile puterei feudale senioriale. Regele a început să guverneze ţara cu ajutorul oamenilor săi (gens du roi, officiers du roi). Hanotaux numeşte pe Francisc I (1515-1547) "primul rege absolut al Franţei". Oamenii regelui au fost numiţi în provincii sub numele de "gouverneurs generaux" (guvernatori generali), "tresoriers de France" (administratori financiari), "juges royaux" (judecători regali). Oamenii puşi de rege au început să se poarte în provincii ca nişte "regi adevăraţi", încît a fost nevoie din partea regilor Franţei să restabilească deplina putere regală.

Ulterior centralizarea administrativă a atins culmea. S'a stabilit un sistem ierarhic cu general-controlor sus şi intendenţi şi agenţii lor subdelegaţi jos (3).

Nu vom urmări toate căile, prin care regii Franţei au devenit stăpîni absoluţi, iar Franţa o monarhie absolută. Sînt suficiente informaţiile de mai sus pentru a proceda la unele comparaţii.

---

(1) I. Bogdan, vol. I, p. 257 (doc. din 23 august 1481).
(2) P. N. Ardasev. Op. cit. S. Pet., 1902, p. 101-110 ş. u.
(3) Op. cit., p. 151.

2. CAILE DE CENTRALIZARE A PUTERII IN MOLDOVA

Ştefan Voievod stărui şi el să se elibereze de tutela boierilor mari. In Moldova lui Ştefan nu exista "o reprezentanţă a stărilor sociale", ca în Franţa. Insă sfatul domnesc trebuia să participe la exercitarea puterii în Stat şi în idee ar fi trebuit să formeze un element de pondere a puterii domneşti.

Ştefan Voievod guverna cu ajutorul oamenilor săi, boieri mari cu funcţii şi mai ales pîrcalabi, care aveau în subordinile lor cele mai importante oraşe-cetăţi în ţară.

Insă din aceste trăsături de asemănare n'a răsărit un stat moldovenesc absolut din cauză că armata permanentă a lui Ştefan Voievod n'a putut avea proporţii mari: nucleul armatei lui permanente numericeşte a fost limitat, mic. Pe de altă parte, deşi oraşele şi tîrgurile moldoveneşti formau domeniul princiar şi Ştefan Voievod strîngea în bugetul său destulă avere din ţară, el nu avea la dispoziţia sa un impozit în folosul său personal, ca regii Franţei.

Impozitul pe care îl plăteau ţăranii — birul-se împărţea între haraciul în folosul turcilor şi visteria domnească.

Ştefan Voievod ducea multe războaie şi bătălii pentru asigurarea independenţei ţării cu ajutorul însuşi al ţării, cu ajutorul oastei, recrutate din boieri mici (răzeşi), tîrgoveţi şi ţărani liberi, deci din mulţimea, din masele populare.

Apăsarea turcească şi faptul că Moldova a fost înconjurată din toate părţile de duşmani, cu care trebuia să ştii cum să te porţi, împiedica ascensiunea puterii princiare pînă la un absolutism. Insă războaiele şi bătăliile, pe care le făcea Ştefan uneori împotriva voinţei sale, rareori după voia sa, îi permiteau să devină în interiorul ţării destul de autoritar.

Cu alte cuvinte domnitorul moldovean nu putea căpăta autocraţie în relaţiile lui externe. In schimb în raporturile interne cu boierii ca pătură conducătoare în Stat, Ştefan, luptînd contra fărămiţării feudale, ştia să obţină unele succese reale. Insă el nu putea să ducă procesul de centralizare a puterii la desăvîrşirea lui logică, nu putea deveni perfect independent. Regimul feudal continua să existe.

Deci în Moldova lui Ştefan Voievod centralizarea puterii în stat nu s'a produs nici în forme, pe care le-a luat ea în

statul moscovit, şi nici în cele istorice franceze. Condiţiile locului şi timpului cereau o altă adaptare a ideei.

In fruntea tuturor măsurilor luate pentru realizarea centralizării stă *chemarea la apărarea patriei a răzeşilor* (proprietari alodiali). Prin aceasta domnul desfiinţa de fapt, fără a recurge la o reformă specială directă, *privilegiul boierilor de a fi singurii apărători ai patriei.*

In evul mediu în toate statele europene se socotea că principala îndeletnicire a boierimii (vasalilor) este apărarea domeniului seniorului. Obligaţia de a merge la război pentru apărarea lui se recompensa prin privilegii, prin imunităţi, care dădeau vasalului posibilitatea să-şi organizeze curtea şi cete de ostaşi, conduşi de el, cînd nevoia cerea.

Domnul a subminat însăşi esenţa feudalismului. Dacă boierimea mare încetează de a mai fi singura forţă militară, apăratoarea ţării, atunci se punea involuntar problema: oare nu sînt susceptibile de a fi suprimate privilegiile boiereşti? Ştefan n'a tras toate concluziile logice, care se desprindeau din faptul că principala forţă de apărare a ţării devenea oastea răzeşilor şi a ţăranilor liberi. El a rămas cu mentalitatea de boier, însă a creat *un sistem mixt*, în care *forţa militară a boierimii mari trecea pe planul al doilea, cedînd primul loc forţei militare a razeşilor şi ţăranilor liberi.*

Faptele noi în organizarea apărării ţării creau premise pentru o nouă înfăţişare a puterii domnului. El devenea mai liber în activitatea sa, *încetînd de a fi la cheremul boierimii mari*, care pînă la înscăunarea lui, se simţea conducătoarea statului.

Situaţia nouă ce s'a creat i-a permis domnului să reducă treptat în Sfatul domnesc numărul boierilor fără funcţii. Obligaţia de a da sfat domnului, cu slăbirea poziţiei boierimii mari, îşi pierdea baza. Domnul nu mai avea nevoie de sfat al tuturor elementelor din boierime, care se socoteau fruntaşii ei. Am arătat cum reptat s'a redus numărul consilierilor domneşti fără funcţii aproape pînă la zero spre sfîrşitul acestei domnii.

Această renunţare la serviciul unei părţi din boierime îşi are o mare însemnătate. Boierimea mare fără funcţii se socotea reprezentanta ţării, pe cînd boierii cu funcţii, legaţi de tot aparatul statului, reprezentau statul. *Astfel elementul*

social-politic ceda în sfatul domnesc locul elementului administrativ.

E interesant că, stăruind la realizarea centralizării puterii în mîinile sale, Ştefan Voievod se baza totodată în bună parte pe *descentralizare*. Cetăţile, care jucau atunci un rol foarte mare, au creat o reţea de apărare, cuprinzînd aproape *toate marginile ţării*. Pîrcalabii, şefii cetăţilor, erau cei mai apropiaţi colaboratori ai domnului. Pîrcalabii erau în raza lor de acţiune administratori superiori şi judecători superiori. Ei reprezentau la faţa locului persoana domnului. Oraşele neîntărite se supuneau domnului în mod direct fără a avea un intermediar ca pîrcalab. Dar pîrcalabii, bucurîndu-se de o putere însemnată, totodată erau răspunzători în faţa domnului de tot ce se petrecea în interiorul cetăţii, în ocolul ei şi în ţinutul înconjurător.

Sistemul de pîrcalabi a fost întregit prin crearea postului de portar de Suceava, foarte important pentru securitatea ţării şi domnului. Toate oraşele neîntărite se conduceau cu ajutorul curţii domnului, de însuşi domnul. Cînd domnul a îmbătrînit, conducerea administraţiei superioare a devenit pentru el anevoiasă. Bănuim că portarul de Suceava de la 1498 pe lîngă pîrcălăbia obişnuită şi organizarea securităţii domnului, mai avea asupra sa şi obligaţia de a ajuta pe domn în conducerea oraşelor neîntărite, adică a domeniului domnului.

Fiind şi bolnav, domnul avea imperioasă nevoie de un sfetnic intim în permanenţă şi de ajutor în opera de administrare.

Prin urmare, portarul de Suceava avea atribuţii de pîrcalab şi în afară de aceasta unele în plus dictate de apropierea faţă de domn.

După cît se pare, postul de portar de Suceava era asemănător cu postul politic de securitate din Polonia — "marszalek mare" (1).

Să vedem acum ce alte măsuri de mai mică importanţă a

---

(1) V. Grabenski, op. cit., p. 138: principala grijă a acestui demnitar era securitatea persoanei regale.

După exemplul polonez şi în Lituania "marşaloc" era şeful poliţiei superiorare. A. Efimenco, Istoria poporului ucrainean. S. Pet., 1906, vol. I, p. 109.

luat domnul pentru realizarea centralizării puterii domnești (1).

In urma factorului biologic continua împărțirea satelor între moștenitori, succesori ai primului stăpîn, care a primit donație pentru credincioasa lui slujbă. La același rezultat duceau și vînzările și cumpărările de sate sau de părți de sat. Dar odată cu aceasta pe această cale, deseori se producea concentrarea mai multor sate în mîinele boierilor mari.

Ștefan Voievod intervine direct în procesul de transferare a satelor de la micii proprietari în mîinile marilor feudali: 1) El nu făcea danii din satele, depinzînd de ocoalele tîrgurilor niciunui feudal, fie laic, fie comunitate religioasă; 2) Cancelaria domnească emitea titluri de proprietate numai moștenitorilor legali în virtutea drept credincioasei slujbe și în cazuri de cumpărare în virtutea drept credincioasei slujbe a cumpărătorului; 3) Ștefan, începînd cu 15 septembrie 1466, cumpăra sate și le alipea la ocoalele tîrgurilor sau dona ctitoriilor sale sau mânăstirilor.

Din satele cumpărate au fost donate mânăstirilor 46 sate, 2 jumătăți de sat și 2 seliști, au fost alipite ocoalelor de tîrg, sau de cetăți 20 de sate și 2 seliști (anume tîrgului Vaslui, tîrgului Bîrlad, cetății Soroca, străjuitoare la hotarele țării și tîrgului Piatra). Cîteva sate cumpărate și altele cîteva confiscate dela Avram vistierul, fugit în Lituania, pentru "hiclenie", au fost donate rudelor domnești (2 sate).

Ștefan Voievod, de obicei, evita donațiuni din ocoalele tîrgurilor pentru a nu aduce daune visteriei cu veniturile ei. In schimb făcea *danii pe locuri pustii și seliști pentru sate, mai ales pentru popularea teritoriului între Prut și Nistru* (pe Vișnovăț lîngă Bîc, în ținutul Tigheci, pe Cogîlnic, pe Sarata) (2).

Conform calculului, făcut de A. Gonța prin intervenția sa în procesul de vînzări și cumpărări domnul a smuls boierilor circa 76 sate și două jumătăți de sate dintr'un număr de 153 de sate și 22 jumătăți cîte s'au vîndut, lăsînd ca restul, ră-

(1) Al Gonța, op. cit., p. 91-103.

(2) După cum se vede din harta întocmită de G. Reichersdorffer, în partea Moldovei dintre Prut și Nistru existau în afară de Chilia și Cetatea-Albă tîrguri și orașe: Lăpușna, Tighina, Ciubarcea, Orhei, Soroca, Hotin ș, a. Istoria României, vol. II, p. 575.

mînînd în mîinile feudalilor, să se macine prin împărţire între moştenitori. Concluzia de mai sus ne demonstrează că Ştefan Voievod a avut o anumită atitudine faţă de proprietatea feudală. El nu introducea *nimic radical,* păstrînd fără schimbare raporturile sociale existente pe atunci, însă căuta să rotunjească ocoalele tîrgurilor şi prin aceasta contribuia la centralizarea puterii domneşti în stat.

Desigur şi atenţia mereu aţintită spre satisfacerea nevoilor bisericii ortodoxe din partea domnului, în schimbul supunerii desăvîrşite a bisericii, juca un rol important în opera de accentuare a puterii domneşti.

In sfîrşit, un rol aparte în subminarea puterii boierilor l-au jucat şi războaiele duse de Ştefan Voievod prin acea trăsătură a lor esenţială că ele au împiedicat aşezarea stării sociale a populaţiei, în special a boierilor, pe bază de liniştită acumulare a avuţiei. In cursul anilor tulburi din această domnie "materia socială" se afla în permanentă măcinare.

Boierimea nu avea timp sa răsufle după un război, cînd începea unul nou. Unii se ridicau, alţii decădeau. Asemenea situaţie contribuia la diminuarea rolului politic al boierimii mari.

PARTEA III-a

DINAMICA POLITICA

CAPITOLUL 11

SCHEMA POLITICII EXTERNE ŞI PRINCIPIILE EI DE BAZĂ

La începutul lucrării am arătat în scurt care a fost dinamica politică a domniei lui Ştefan cel Mare. Acum prezentăm explicaţii şi schiţăm principiile, care stăteau la baza ei. Dinamica politică a lui Ştefan cel Mare poate fi rezumată în următoarea schemă:

1/. 1475-1469, *primii paşi.* Plata tributului către turci. Vasalitatea faţă de Polonia, stabilită în 1459 (a durat de jure pînă la 1499, iar de fapt numai pînă la 1489 deci 30 de ani). Primele bătălii pentru posibilitatea desvoltării economice nestingherită (cucerirea Chiliei în 1465) şi pentru apărarea independenţei statului moldovenesc (războiul ungaro-moldovenesc (1467) Incursiune în Ungaria (1469) şi decapitarea lui Petru Aron (1469).

2./ 1470-1486. *Perioada luptelor contra tătarilor* (1470), *muntenilor* (1473, 1481), *turcilor* (1475) A doua vasalitate faţă de unguri (1475) (care a durat pînă la 1504, deci 29 de ani). Un nou război împotriva turcilor (1476).

Pierderea cetăţii Chilia şi Cetăţii Albe (1484). O nouă bătălie contra turcilor, veniţi cu pretendentul la domnie Hruet (1485) (1). Bătălia contra beiului turcesc Molcoci la Catlabuga (dec. 1475). A doua luptă cu Hruet (1486).

---

(1) Numele lui se dă în izvoare în mod variat: Hruet, Hromoda, Hronoda, Hroet, Hronet, Chromot (Chromois).

3/. 1487-1503. *O reevaluare a politicii externe, dusă împotriva turcilor, muntenilor şi tătarilor* .

Ştefan inaugurează o politică externă nouă, mutîndu-şi sfera intereselor de la sud la nord şi trecînd de la sistemul de defensivă (faţă de unguri şi turci) la cel de ofensivă (faţă de polonezi).

Inceputul politicii externe noi are loc aproximativ în 1448-1489, iar în 1491 Ştefan încheie o alianţă cu marele principe moscovit Ivan al III-lea şi în anul următor cu hanul tătarilor din Crimeea Menglî-Gherai. In 1497 a avut loc războiul polono-moldovenesc, care a dus în 1499 la încheierea păcii cu Polonia şi Lituania. Ieşirea lui Ştefan din alianţa tripartită. Puterea domnului se afla la apogeu. Totodată ultima perioadă externă este timpul desamăgirilor în politica lui nouă.

Trecînd prin epizoade de ostilitate faţă de turci, fără urmări (în 1499 şi 1500), Ştefan duce apoi lupta pentru Pocuţia, o provincie care în trecut (1388-1433) a fost moldovenească.

Trebuie să credem în ceeace era normal pentru acel timp, că Ştefan, luptînd contra Poloniei, avea un program de revendicări teritoriale. Atunci cînd apartenenţa etnică a omului juca un rol secundar, şi pe primul plan al raporturilor dintre oameni apărea religia, Ştefan s'a gîndit, desigur să'şi rotunjească graniţele pe seama teritoriilor vecine poloneze cu o populaţie rusă ortodoxă. Căpătînd un teritoriu nou, Moldova ar fi devenit mult mai puternică faţă de vecinii săi. Dar n'a reusit.

Din programul său maximal a rămas o mică parte: Pocuţia, pe care vroia cu tot dinadinsul să o alipească la Moldova. Moartea l'a împiedecat să îmbrace în forme juridice stăpînirea de fapt asupra acestei provincii.

Prima perioadă a durat 18 ani, din care doi ani cuprind primii paşi. A doua perioadă a durat 14 ani. A treia —15 ani, din care 9 ani cad asupra alianţei tripartite moscovito— tataro-moldoveneşti“

După cum putem constata, dinamica politică s'a desvoltat *în trei direcţii mari, în conformitate cu trei vecini, capabili să cotropească Moldova*: —*prima perioadă contra Ungariei— a doua contra Turciei — a treia contra Poloniei.*

Datorită aprecierii lucide a conjuncturii politice Ştefan

cel mare a ştiut cel puţin să apere independenţa şi integritatea Moldovei.

Din schema de mai sus se vede că la baza politicii externe moldoveneşti stăteau trei principii de seamă, anume:

1) tribut plătit turcilor, 2) noţiunea de vasalitate şi 3) alianţa cu Moscova şi Crimeea.

Pentru un domn dintr'o ţară mică, ca Moldova, situată între trei mari puteri (Ungaria, Polonia, Turcia) şi sateliţii turceşti: Crimeea tătăreasca şi Muntenia, *închinarea unui suzeran în calitate de vasal era absolut necesară*. Vasalitatea se prezenta ca o cerinţă imperioasă a existenţei statale, dictîndu'se de instinctul politic de conservare.

Una din principalele obligaţii ale suzeranului, conform dreptului feudal, era ajutorul militar dat vasalului în caz de nevoie Trebuie să risipim o prejudecată a istoricilor români,- cărora vasalitatea lui Ştefan Voievod faţă de ţările vecine pare ca un fapt necorespunzător cu figura măreaţă a acestui domn.

Greşeala provine din faptul că se judecă trecutul după normele juridice şi morale ale timpului nostru. Alte rezultate am obţine, dacă ne-am da silinţa să ne însuşim modul de a gîndi din secolul al XV-lea. "A avea un senior, scrie un istoric francez de seamă, nu părea (atunci) de loc contrar libertăţii" (1).

Un alt reprezentant al istoriei medievale Heinrich Mitteis merge şi mai departe, afirmînd că elementul hotărîtor al dreptului german feudal e fidelitatea, iar echivalentul ei este reciprocitatea fidelităţii. "Fidelitate pentru fidelitate— iată poziţia de bază, care pune pe amîndoi, pe senior şi pe vasal, într'o situaţie de perfectă egalitate" (2).

Modul modern de a gîndi a dus pe istoricii români la procedeul de a pune în umbră cazurile de închinare-vasalitate contractate de Ştefan Voievod în lunga sa domnie, ca şi cum ele n'ar fi existat:

Ioan D. Condurachi, ocupîndu-se de problema stabilirii suzeranităţii ungare şi polone asupra principatelor române

---

(1) Marc Bloch, op. cit., p. 398-399.

(2) Heinrich Mitteis, Der staat des hohen Mittelalters. Grundlinien einer Vergleichenden Verfassungsgeschichte des Lehnzeitalters, Weimar, 1953, p. 58-64.

Moldova şi Muntenia, distinge patru cauze de căpetenie ale suzeranităţii: 1) ţările române erau mici şi aveau nevoie de apărare, 2) succesiunea la tron era pe jumătate ereditară, pe jumătate electivă, cea ce permitea pretendenţilor să caute sprijin în ţările vecine, 3) pericolul turcesc şi 4) prădăciunile tătarilor (1).

A treia şi a patra cauză se contopesc cu prima. Tările române, ca ţări mici, fireşte, aveau nevoie de protecţie din partea unui vecin în contra celuilalt, inclusiv a turcilor şi tătărilor.

In ceeace priveşte succesiunea la tron, "electivitatea" atunci de fapt aproape nu exista. Tronul se căpăta cu forţa. Chiar dacă succesiunea ar fi fost ereditară, aceasta n'ar fi împiedicat ţările vecine să intervină din cînd în cînd în Moldova (şi Ţara Românească) pentru a aşeza în scaunul ei pe un candidat util intereselor lor şi docil.

Lucrarea lui I. D. Condurachi a rămas aproape neobservată în istoriografia română, deşi merita toată atenţia.

Autorul apără părerea că în ciuda tratatelor de vasalitate pînă la 1500 principatele române au rămas pe deplin suverane şi se bazează în această afirmaţie pe scriitorii apropiaţi de evul mediu Jean Bodin, Grotius, Puffendorf şi mai ales pe Vattel. Aceste tratate nu sînt decît alianţe inegale şi de protecţiune.

Teza principală a autorului o socotim perfect justă, deoarece unele restricţii, pe care le întîlnim înserate în tratate de suzeranitate, erau de minimă importanţă.

Principatele nu se simţeau stingherite de ele şi continuau să ducă o politică externă proprie, cu condiţia ca ea să nu fie dăunătoare suzeranului, aveau dreptul de a face război, dreptul de a bate moneda şi celelalte prerogative ale suveranităţii. Nu mai vorbim de faptul că suzeranii nu se amestecau în viaţa internă a principatelor. După cum bine a remarcat Paul Fauchille, "vasilitatea ca şi protectoratul, este susceptibilă de multiple şi variate grade" (2) .Deci de fiecare dată e o ches-

---

(1) Ioan D. Condurachi. Suzeranitatea ungaro-polonă şi efectele ei asupra suveranităţii principatelor române, pînă la 1500, Cernăuţi, 1923, p. 4-5.

(2) Paul Fauchille. Traité de droit international public, tom. I, partea 1, Paris, 1922, p. 285.

tiune de fapt, dacă şi în ce măsură este atinsă suveranitatea statului vasal.

Dealtfel, teza de libertate de acţiune a lui Ştefan Voievod faţă de suzeran este exprimată de Matei Corvin elocvent cu toată iritaţia şi enervarea lui în scrisoarea sa către regele polonez din 1468, după înfrîngerea suferită de unguri în Moldova (1).

Sântem de acord şi cu cealaltă afirmaţie a autorului, anume, că supremaţia ungaro-polonă (recte ungară şi polonă) se deosebeşte foarte mult de suzeranitatea turcească de mai tirziu şi de protectoratul rusesc din veacul al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea (2).

Socotim că vasalitatea există atunci, cînd este atestată de documentele istorice (3). Dar din istoria raporturilor polono-moldoveneşti cunoaştem că Ştefan Voievod continua datorită inerţiei să fie socotit de cercurile oficiale poloneze vasal şi după ce a ridicat arma împotriva regelui polonez deşi conform cu dreptul feudal, în cazul războiului, făcut de vasal împotriva suzeranului, raporturile contractuale se sting.

Pe de altă parte turcii au venit în Europa cu noţiunile lor orientale, socotind că plata tributului atrage după sine şi ascultare vasală, deşi din istoria evului mediu din occidentul Europei ştim că tributul se plătea fără ca prin aceasta să ia fiinţă şi acea legătură specifică, care este o trăsătură caracteristică a vasalităţii.

Plata tributului joacă rolul răscumpărării independenţei statale şi nu ducea la "închinare-vasalitate".

"Singura obligaţie de a plăti tribut, scrie P. Fauchille nu prejudiciază statul, care îl plăteşte, şi nu face ca acesta să-şi

---

(1) Vezi mai jos.

(2) I. Condurachi, op. cit., p. 18.

(3) I. Ursu admite posibilitatea închinării lui Ştefan regelui Matei "înainte de 1461". Atît faptul în sine, cît, fireşte, şi data sînt cu totul nejustificate şi nu corespund cu realitatea. Cum putea să se închine ungurilor Ştefan înainte de 1461, cînd se ştie că în 1459 el s'a închinat polonezilor şi împreună cu protectorul său regele polonez a fost ostil ungurilor? Dovada: incursiunea din 1461. Admiterea închinării regelui Matei înainte de 1461 vădeşte o lipsă de orientare în desfăşurarea politicii externe a lui Ştefan Voievod. I. Ursu. Ştefan cel Mare, 1925, p. 57.

piardă suveranitatea nici externă şi nici cea internă. Obiceiul de a plăti tribut era atît de frecvent pe vremuri“ (1).

Aşa priveau tributul şi moldovenii. Insă concepţia lor occidentală se ciocnea cu concepţia turcească orientală a tributului ca semn al supunerii vasale. Din această nepotrivire a concepţiilor se năşteau neînţelegeri şi ciocniri, inclusiv războaie.

Ştefan Voievod a început cu vasalitate regelui polonez şi concomitent plătea tribut turcilor, apoi la această vasalitate s'a adăugat a doua faţă de regele unguresc în 1475 şi atunci, aflîndu-se sub o dublă vasalitate Ştefan şi'a putut permite a nu plăti tribut turcilor, însă îndrăzneala s'a soldat în sfîrşit cu un dezastru pentru Moldova. Insuşi domnitorul era cît pe ce să-şi piardă şi tronul şi viaţa.

Cînd ideea de imposibilitate a luptei antiotomane în conjunctura internaţională de atunci a încolţit în mintea domnului, el şi-a schimbat direcţia politicii externe şi şi-a îndreptat privirea spre nord. Sub protecţia vasalităţii ungare, el a început să lupte împotriva Poloniei, într'o acţiune comună cu aliaţii săi, marele principe moscovit Ivan III şi hanul tătarilor din Crimea Menglî- Gherai.

Cum să ne imaginăm dubla vasalitate în care se afla Ştefan cel Mare?

“Ascultarea vasalului avea ca condiţie esenţială exactitatea seniorului în respectarea angajamentelor. Beaumanoir scria că omul datorează seniorului său tot atîta credinţă şi lealitate în urma omagiului său, cît şi seniorul îi datorează la rîndul său” (2). Prin urmare, dacă seniorul nu-şi respectă datoria de a veni în ajutor, vasalul putea sau să-şi schimbe seniorul sau să-şi mai adaoge la primul senior pe un al doilea.

Dubla vasalitate în epoca feudală nu era o raritate. In ultimii ani ai secolului al XIII-lea un baron german s'a declarat vasal la 20 seniori diferiţi, iar altul la 43 (3).

Omagiul depus de un singur om la mulţi seniori era un *simptom al slăbiciunii,* aproape congenitale a legăturilor feudale.

Desigur, dubla vasalitate putea crea încurcături, de exem-

(1) Paul Fauchille, op. cit., p. 296.
(2) M. Bloch, op. cit., p. 350 şi 351.
(3) Op. cit., p. 326.

plu, dacă doi seniori ai vasalului lor intrau în război unul contra altuia, situaţia acestui vasal devenea extrem de grea. Cum să procedeze? Dacă ar vrea să rămînă neutru, ar comite o dublă încălcare a lealităţii. Trebuia să procedeze neapărat la alegere.

In viaţa reală a evului mediu din Occidentul Europei au fost elaborate trei criterii de a satisface în aceste cazuri datoria de vasal: 1) întîi se dădea prioritatea celei mai vechi vasalităţi; 2) în unele cazuri la contractarea suzeranităţii a doua se făcea rezervă de fideltate promisă seniorului precedent sau; 3) mai mult respect se oferea acelui senior care a dat vasalului cel mai bogat feud (1).

Al treilea criteriu nu putea fi aplicat Moldovei, deoarece Ştefan Voievod ca vasal, nu primea în realitate feud, şi Moldova numai în mod simbolic se socotea feud.

Dar contractînd în 1475 o nouă suzeranitate, ungurească, în plus la cea poloneză, Ştefan Voievod a procedat foarte prudent, întrebuinţînd primele două criterii la un loc., anume, a introdus în actul de depunere a omagiului rezerva că nu va da ajutor regelui ungur în caz de război între Ungaria şi Polonia, regele polonez fiind şi cel mai vechi suzeran.

A procedat aşa după cum ar proceda un debitor faţă de al doilea creditor, căruia nu i-a ascuns că mai are o datorie şi cu care s'a înţeles că îi va onora datoria, dacă la termenul fixat nu-i va cere concomitent banii şi primul creditor. Astfel regulele dublei vasalităţi au fost respectate întocmai.

In practică dacă se năştea un conflict între senior şi vasal pe tema îndatoririlor, rezolvarea lui depindea de balanţa forţelor şi de calculul consecinţelor. Marc Bloch compară în mod spiritual rezolvarea conflictului cu o căsătarie care se termină cu divorţ, fără ca să fie cunoscute motivele lui şi fără ca să existe un judecător pentru a le aplica (2).

---

(1) M. Bloch, op. cit., p. 329.
(2) Marc Bloch, op. cit., p. 353.

CAPITOLUL 12

PRIMA PERIOADA A POLITICII EXTERNE

1. POLITICA ANTIUNGUREASCA

SA trecem acum în revistă principalele momente externe şi numeroasele ei fluctuaţiuni.

Petru Aron s'a refugiat în Polonia şi stătea în apropiere de graniţă, ceea ce însemna că în orice moment datorită bunavoinţei şi ajutorului dat de poloni, acesta putea să tulbure domnia lui Ştefan. De aceea în 1459, cînd regele polon era ocupat în Prusia, Ştefan a prădat Galiţia şi Podolia, în semn de demonstraţie contra refugiului oferit lui Petru de autorităţile poloneze.

Se pare că lupta din 1459 a fost oprită de polonezi şi că Ştefan Voievod a trebuit să se resemneze. Nu avem informaţii mai mult sau mai puţin precise că Ştefan Voievod ar fi dorit poziţia sa de vasal faţă de poloni, *deşi ea se impunea de împrejurările momentului politic.*

Nu ne îndoim însă că polonii au dorit să-l aibă pe Ştefan ca vasal, deoarece prin ţara lui trecea drumul lor spre Cetatea-Albă, care îi interesa foarte mult ca debuşeu pentru schimbul comercial cu străinătatea şi mai ales pentru exportul produselor lor în Orient. Cetatea-Albă avea atunci populaţie numericeşte egală cu cea a Liovului. Socotim juste ideile lui. O. Górka că Cetatea-Albă era necesară pentru poloni, pe cînd Chilia interesa mai mult pe unguri şi că în secolul al XV-lea

exista o rivalitate între poloni şi unguri mult mai mare, decît cea între poloni şi turci (1).

Comerţul se afla în bună parte în mîna veneţienilor şi genovezilor. Punctele, prin care făceau ei comerţ, erau Caffa (actuala Feodosia) şi Suroj (actualul Sudac). Caravanele cu mărfurile lor se îndreptau mai ales spre Kiev prin insula Tavan pe Nipru, unde se făcea trecerea pe malul drept al Niprului, sau prin Cetatea-Albă, traversînd Bugul şi alte rîuri. Pe timpul lui Kazimir Iagello polonezii exportau grîu la Constantinopole şi în Arhipelag (2),

Pentru unguri din punct de vedere economic prietenia cu Ţara Românească prezenta mai multă importanţă, decît cea cu Moldova, deoarece ei îşi trimiteau mărfurile spre Chilia prin Ţara Românească.

Insă Ştefan prezenta pentru Ungaria o altă importanţă, o *importanţă politică*, ca un eventual aliat în cazul ostilităţilor ungaro-poloneze şi ungaro-turceşti.

Polonii s'au grăbit să-l recruteze pe Ştefan Voievod ca vasal, folosindu-se de prima ocazie, de lupta lui din 1459, cînd Ştefan n'a reuşit să se impună, ceea ce se poate vedea din condiţiunile împăcării între Moldova şi Polonia.

La lagărul dela Nistru la 4 aprilie 1459, între plenipotenţiarii poloni Andrei Adrowacz, voievodul Rusiei, şi Hricko din Pomorzany, voievodul Podoliei, şi Ştefan Voievod al Moldovei se încheie un tratat de pace, în care sînt prevăzute următoarelo stipulaţiuni (3).

1) Starea de război între ambele părţi încetează, 2) pagubele suferite pe teritoriul polonez se vor judeca, 3) Ştefan va lăsa în stăpînirea regelui cetatea Hotinului, 4) se reglementează situaţia cetăţenilor, care vin în tîrgul Hotinului, 5) dacă se va face cuiva de către un moldovean o nedreptate,

---

(1) Olgierd Gorka, Bialogrod i Kilja a Wyprawa r. 1497 (Cetatea-Albă şi Chilia în expediţia din anul 1497), Varşovia, 1932, "Sprawozdanie z posiedzen towarzystwa naukowego warszavskiego", XXV, 1932, Secţia 2, şi de acelaşi autor Zagandnienie Czarnomorskie w polityce poslkiego sredniowiecza, I, 1359-1450. (Problema mării negre în politica evului mediu polonez) "Przeglad Histaryczny", 1933, X, Varşovia.

(2) A. I. Efimenko, op. cit., vol. I, S. Pet., 1906, p. 126 şi 128.
p. 266-269.

(3) I. Bogdan. Documentele lui Ştefan cel Mare, Buc., 1913, vol. II,

cazul va fi judecat de voievodul Hricko împreună cu domnul, însă în mod provizoriu pînă la decizia definitivă a regelui, 6) pribeagul Petre Aron nu va putea să se apropie de granița moldoveană mai aproape de Smotrycz, boierilor lui li se dă voie să se întoarcă în țară și în cazul acesta își vor recăpăta moșiile și vor fi ținuți în cinste, 7) negustorii poloni vor fi liberi să vină în Moldova, plătind vămile obișnuite, 8) Ștefan nu va recunoaște și nu va sluji nici unui alt suzeran afară de regele Poloniei și, în caz de nevoie, va da acestuia ajutor împotriva păgînilor, 9) regele în schimb e dator să-l apere pe Ștefan ca pe un supus al său după vechiul obicei.

Din tot conținutul documentului, mai ales din faptul pierderii cetății Hotinului, din preponderența părții polone în judecarea cazurilor de litigii, se vede că expediția lui Ștefan în Polonia nu era din cele prea fericite. Un singur avantaj pe care l'a obținut domnul era îndepărtarea lui Petru Aron de granița moldovenească, dacă facem abstracție de intrarea lui Ștefan sub suzeranitatea poloneză.

Subliniem că Ștefan n'a putut obține de la regele polonez izgonirea lui Petru Aron din Polonia, deși, desigur, ar fi dorit aceasta. Succesul politic al lui Ștefan era limitat și corespun dea cu succesele lui militare.

In 1460 Petre Aron își mută reședința, trecînd în Ungaria. In această țară din ianuarie 1458 pe tron se afla noul rege Matei Corvin (fiul lui Ioan Corvin). In urma pretențiilor la tronul Ungariei din partea împăratului Frideric al Austriei, începe la 17 februarie un război între Matei și Frideric.

Urmînd pilda predecesorului său și urmărind stabilitatea internă, Ștefan plătește tribut turcilor (1).

Turcii l'au lăsat pe Ștefan mult timp în pace și liniște, datorită plății tributului.

In 1461 Ștefan face incursiune în Ungaria în regiunea secuilor (2), care, probabil, era o demonstrație în contra adăpostirii rivalului său Petru Aron (3). Pentru Polonia vasali-

(1) Dlugosz, op. cit., C. 344: "tributum quotannis Turco reddebat" (an. 1465).

(2) Cronica de la Bristița, p. 116. Grigorie Ureche, p. 91 vorbește de "multă pradă".

(3) I. Ursu, Ștefan cel Mare, 1925, p. 16. V. Pîrvan, Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria. "Convorbiri literare" anul XXXIX, Buc., 1905, p. 879.

tatea domnitorului moldovean era dictată de interesele economice, după cum cu dreptate afirmă C. Racoviţa (1).

Autorul respinge pe rînd explicaţiile ce s'au emis în literatura istorică în chestiunea vasalităţii moldovene faţă de Polonia, şi anume: pericolul turcesc (I. Ursu), continuarea relaţiilor dintre Moldova şi Rusia Roşie (Niemczewski), acţiunea Iadvigăi de a lua în posesiune tot ce a rămas de la tatăl ei Ludovic cel Mare (1342-1382), inclusiv dreptul asupra Moldovei, restrîngerea vasalităţii moldoveneşti faţă de Polonia numai în ce priveşte Pocuţia (N. Iorga), părere respinsă de P. P. Panaitescu în "La Route comerciale".

In primele timpuri după întemeierea Moldovei existau două rivalităţi: rivalitatea polono-ungurească şi polono-lituaniană.

Prima se baza pe puterea politică crescîndă a Poloniei şi interesele ei comerciale, pe cînd Ungaria pretindea ca voievozii moldoveni să-i fie supuşi după cum a fost aceasta la început. După moartea lui Ludovic cel Mare (1342-1382) Ungaria a fost respinsă din Rusia Roşie (Galiţia), Podolia şi Moldova. Polonia i-a ocupat locul. Pentru poloni interesele comerciale jucau un rol precumpănitor. Liovenii nu aveau alt drum comercial, decît prin Moldova, deoarece drumul aşa zis tătăresc, după ce tătarii se instalaseră în sud de Rusia în stepele de lîngă Marea Neagră, a încetat să mai fie sigur şi utilizabil.

Rivalitatea polono-lituaniană fusese acută pe timpul lui Alexandru cel Bun (1400-1432), dar sub urmaşii şi succesorii lui, Lituania a trecut pentru Moldova pe planul al doilea.

In cazul unei politici filo-ungureşti a Moldovei, ea ar fi fost ameninţată "*să fie transformată în marca ungară, cum fusese la început*" (2).

Deci pentru Moldova nu era altă cale, decît o strînsă alianţă cu Polonia şi totodată raporturi reci sau chiar şi de ostilitate faţă de Ungaria, corespunzător cu caracterul raporturilor polono-ungureşti.

Politica filo-poloneză a lui Ştefan Voievod se afla *pe linia intereselor mari, esenţiale ale Moldovei*. Dacă vom adăuga la

---

(1) C. Racoviţă, Inceputurile suzeranităţii polone asupra Moldovei, în "Revista Istorică Română, MCMXL, vol. X, p. 237.
(2) Op. cit., p. 327.

aceasta că vasalitatea presupune ajutor şi asigurarea lui în contra eventualilor duşmani, unguri, turci, tătari, vom înţelege că politica hotărîtă a lui Ştefan Voievod prezenta *un progres politic* faţă de politica şovăielnică a predecesorilor lui.

Pe linia firească a curentului antiungurESC, Ştefan Voievod a încercat în 1462 să ia Chilia, care adăpostea sub zidurile sale o garnizoană ungurească (1), dar n'a reuşit. A fost rănit la glezna piciorului; rana aceasta a rămas nevindecată în tot cursul vieţii sale.

La 2 martie 1462 Ştefan Voievod a repetat omagiul său de vasalitate faţă de regele polon, urmînd pilda predecesorilor săi, a lui Alexandru (cel bun), Ilias, Ştefan (II) şi a tatălui său Bogdan, care păstraseră credinţa regilor poloni Wladislaw fiul (Warnenczyk) (2). Ştefan recunoaşte pe regele polonez ca suzeran, se obligă a nu încheia nici un tratat cu alţi suzerani în dauna regatului polon şi să-i dea ajutor contra oricărui duşman, a nu înstrăina nimic din cuprinsul ţării sale nici un oraş sau nici un feud, fără voia regelui, şi în caz de înstrăinare a unei părţi din teritoriul său va căuta s'o recîştige, şi, în sfîrşit, va presta jurămîntul de fidelitate, cînd îi va fi posibil. Separat au jurat credinţă regelui polon mitropolitul Teoctist şi sfetnicii domnului (3).

In chip logic, după încheierea acestui act, urma ca Polonia să restitue Moldovei cetatea Hotinul, care înainte de 1459 făcea parte din teritoriul moldovenesc şi a fost luat de polonezi. Intr'adevăr în 1464 găsim în această cetate un pîrcalab moldovean (4). Cetatea se afla sub autoritatea domnului.

Ceea ce Ştefan nu a fost în stare să realizeze în 1462, a reuşit la 23 ianuarie 1465. Chilia a fost cucerită de Ştefan, după cum afirmă I. Dlugosz, datorită înţelegerii lui conspirative cu locuitorii acestei cetăţi. La această dată Chilia s'ar fi găsit în mîna lui Radu cel Frumos (5), deci a fost munteană.

Radu depindea de turci şi pentru a nu-i irita Ştefan a tri-

---

(1) Cronica moldovo-polonă, I. Bogdan, vechile cronici, Buc. 1891, p. 224: "l-au rănit la picior pe Ştefan Voievod ungurii din Chilia".

(2) I. Bogdan. Documentele lui Ştefan cel Mare, v. II, p. 282-288.

(3) I. Bogdan, op. cit., p. 288-291.

(4) I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 78 (28 apr. 1464); v. şi A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 177: Goian de Hotin la 28 aprilie 1464.

(5) De acord cu afirmaţiile lui I. Ursu, Ştefan cel Mare, Buc. 1925, p. 43.

mis sultanului tribut şi daruri. Sultanul, fiind totuşi foarte nemulţumit de această îndrăzneală, a băgat la început pe solul moldovenesc în închisoare. Dar, temîndu-se de poloni şi de pregătirile lui Ştefan pentru luptă împotriva turcilor, a revenit la măsurile luate sub prima impresie, l'a eliberat pe sol, trimiţîndu-l cu cinste în Moldova, şi a fost nevoit să se mulţumească cu scuzele prezentate de domnitor şi darurile primite de la dînsul (1).

In istoriografia românească a existat o divergenţă de păreri cu privire la chestiunea de la cine a fost luată Chilia, de la unguri, sau de la turci.

A doua ipoteză se bazează pe ştirea lui Gr. Ureche, care afirmase că această cetate a fost cucerită de la păgîni (2). Nu i se poate da crezare, deoarece se constată că ştirile lui sînt inexacte.

Astfel, de exemplu, acest cronicar afirmă că concomitent cu Chilia a fost cucerită şi Cetatea-Albă, deşi se ştie că Cetatea-Albă a aparţinut Moldovei înainte de această dată.

Mult mai exactă este afirmaţia lui I. Dlugosz că "Radu Chilia pro turco tenebat" (3). Această expresiune nu înseamnă, decît că Radu ţinea această cetate pentru turci, avînd de gînd să o cedeze turcilor.

Cronica moldo-polonă, cît şi cea slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei Voskresenski (4) conţin ştirea că Chilia a fost luată de la unguri, ceea ce, dacă nu este perfect exact, aruncă totuşi lumină asupra adevărului. Radu cel Frumos ducea o politică de duplicitate. El plătea tribut turcilor ca aliat al lor. Totodată trimetea ştiri ungurilor despre mişcările trupelor turceşti, ceea ce producea în Ungaria impresia de sincera lui ataşare la politica ungurească (5). E foarte probabil că Cetatea Chilia avea în 1465 garnizoana ungurească, ca şi în 1462.

---

(1) I. Dlugosz, la N. Orghidan, Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare, Craiova, 1915, p. 8.
(2) Gr. Ureche, ed. P. P. Panaitescu, a 2-a, p. 92.
(3) I. Dlugosz, op. cit., col. 344-345.
(4) I. Bogdan, Vechile cronici, p. 239.
(5) C. C. Giurescu, Istoria Românilor, vol. II, Partea I, p. 117-118.

In tot cazul Chilia se afla atunci sub autoritatea principelui Tării Româneşti Radu cel Frumos (1462-1474).

Cucerind Chilia, Ştefan Voievod lovea direct în interesele ungureşti şi munteneşti, iar indirect în cele ale turcilor, care se pregăteau de a o căpăta de la Radu cel Frumos.

In preajma cuceririi Chiliei, regele ungur Matei Corvin a încheiat la 12 septembrie 1463 un tratat de alianţă cu dogele Veneţiei pentru a intra în război împotriva turcilor (1). Pe cînd Ştefan Voievod cucerea Chilia, regele unguresc era ocupat în Bosnia şi Serbia, deci nu putea interveni pentru menţinerea cetăţii în cuprinsul Ţării Româneşti.

Cu toată dreptatea, I. Ursu afirmă că "dobîndirea cetăţii a fost un succes al alianţei politice moldo-polone asupra celei munteano-ungureşti (2).

Cu privire la locul de aşezare a vechii cetăţi Chilia în istoriografia română există o esenţială divergenţă de păreri. P. P. Panaitescu a încercat să dovedească că vechea cetate a Chiliei se afla pe malul stîng al Dunării, pornind de la premisa că locul, unde este aşezată Chilia Nouă, e singurul loc unde numeroase braţe secundare ale Dunării se reunesc, mai jos locul e inundabil, deci nu ar fi posibilă acolo aşezarea unei cetăţi (3).

C. C. Giurescu afirmă că la Chilia Veche este de fapt unul din grindurile Deltei, înalt şi excelent loc de observaţie, care scapă de inundaţie. Genovezii şi veneţienii în evul mediu preferau locurile greu accesibile pentru aşezări omeneşti şi pentru comerţ. Pentru a dovedi aşezarea Chiliei în Deltă, autorul se referă la trei portulane, două de la jumătatea secolului al XV-lea şi unul din al XVI-lea, care toate aşează cetatea Chilia în Delta Dunării. De asemenea cinci hărţi din secolul al XVI-lea situază Licostoma sau Chilia în Deltă, iar două hărţi de la sfîrşitul secolului al XVI-lea vorbesc de Licostoma în Deltă şi de Chilia Nouă pe malul basarabean.

In sfîrşit, în cronica lui Francesco Longo se povesteşte că în 1484 sultanul Baiazid II, după ce a cucerit cetăţile basarabene, a obligat pe toţi locuitorii oraşului Licostoma sau Chi-

---

(1) E. Hurmuzaki, Documentele, vol. II, 2, CXXVIII, p. 149.
(2) I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, Buc. 1914, p. 30.
(3) P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrîn, 1944, p. 301.

lia "să refacă Licostomul vechi, situat pe un ostrov al Dunării (1).

Faţă de aceste dovezi peremptorii, desigur nu ne putem asocia la părerea lui P. P. Panaitescu. Concluzia generală a lui C. C. Giurescu e că înainte de 1479 cetatea şi oraşul Chilia se aflau pe malul drept al Dunării în Deltă şi în acest an a fost construită pe malul stîng al Dunării cetatea Chilia Nouă. Ridicînd o cetate nouă, Ştefan cel Mare a dărîmat cetatea veche din Deltă.

E interesant că, ducînd o politică de ostilitate faţă de unguri, Ştefan Voievod totodată întreţinea relaţii de bună vecinătate şi pace cu ardelenii. La 13 martie 1458 el reînoieşte braşeovenilor şi bîrsenilor privilegiul comercial (2).

Regele Matei a fost iritat atît de faptul că a scăpat să'l aibă pe Ştefan în ascultarea sa şi că voievodul moldovean a cucerit Chilia, punct comercial, care intra în sfera intereselor ungureşti, cît şi de incursiunea lui în Ungaria şi încurajarea răscoalei din Transilvania. S'a gîndit să-l alunge pe Ştefan din Moldova. Astfel s'a născut războiul ungaro-moldovenesc din 1467.

2. RAZBOIUL UNGARO — MOLDOVENESC

In tabăra regelui Matei se aflau doi pretendenţi la tronul Moldovei: Petre Aron şi un oarecare Berindei (3). Prezenţa a doi pretendenţi se explică, probabil, prin intenţia regelui de a împărţi Moldova. Din istoria Moldovei se cunoaşte un plan secret ungaro-polonez de împărţire a Moldovei din 1412 în domnia lui Alexandru cel Bun. In afară de aceasta sub fii lui

---

(1) C. C. Giurescu, Principatele române la începutul secolului al XIX-lea, Buc., 1957, p. 77-79.

(2) I. Bogdan, Documente moldoveneşti din secolele XV şi XVI, în arhivele Braşovului, în "Convorbiri literare" XXXIX, 1905, p. 841, doc. XIII.

(3) V. Pîrvan crede că e vorba de o singură persoană: Berindei ar fi identic cu Petre Aron. V. Pîrvan, op. cit., p. 906.

I. Dlugosz, op. cit., col. 418, dimpotrivă afirmă că erau două persoane. Dece să ne închipuim că două nume înseamna o singură persoană, dacă ştim că atunci ideia imparţirii Moldovei nu prezenta nimic extraordinar?

Alexandru cel Bun, Ilie şi Ştefan, Moldova chiar şi în realitate a fost împărţită între ei.

Descrierea războiului ungaro-moldovenesc, care a avut ca punct culminant bătălia dela Baia, o găsim la cronicarul polonez I. Dlugosz, la cronicarul unguresc Antonius Bonfinius şi mai ales într'o scrisoare către regele polonez Kasimir a voievodului însuşi Ştefan (1).

După părerea lui I. Dlugosz, Matei s'a supărat că "Ştefan se pusese sub ascultarea lui Kazimir, regele Poloniei şi, văzîndu-se acum izolat şi dispreţuit se hotărî să-l alunge pe Ştefan din domnie, să ridice pe tronul Moldovei pe un aşa numit Berendeanu care pretindea că se trage din familia domnitoare a Moldovei şi astfel să răpească Poloniei drepturile ce le avea asupra principatului Moldovei.

După cum povestesc cronicele de mai sus, regele a adunat o armată puternică, compusă din oaste de ţară şi de mercenari, cam de 40.000 de oameni şi luînd cu sine pe Berendeanu, plecă din Ungaria pe la mijlocul lunii Octombrie (1467) Trecînd în Moldova, a ocupat oraşele Trotuş, Bacău, Roman, Neamţ, "arzînd toate oraşele acestea şi satele vecine, devastînd cu sabie şi foc toată ţara pe unde trecea, necruţînd nici vîrsta nici sexul nici condiţiunea oamenilor". "Ştefan în curs de 40 de zile atacă incontinu din locurile ascunse pe unguri cu multă vehemenţă".

Ştefan cel Mare nu putea da bătălie în cîmp deschis, din cauza disproporţiei de forţe beligerante. Dar spre norocul domnitorului moldovean regele a hotărît să se aşeze în lăuntrul oraşului şi Cetăţii Baia, întărite cu palisada de lemn.

Aflînd de la un captiv (ungur din Transilvania cu nume-

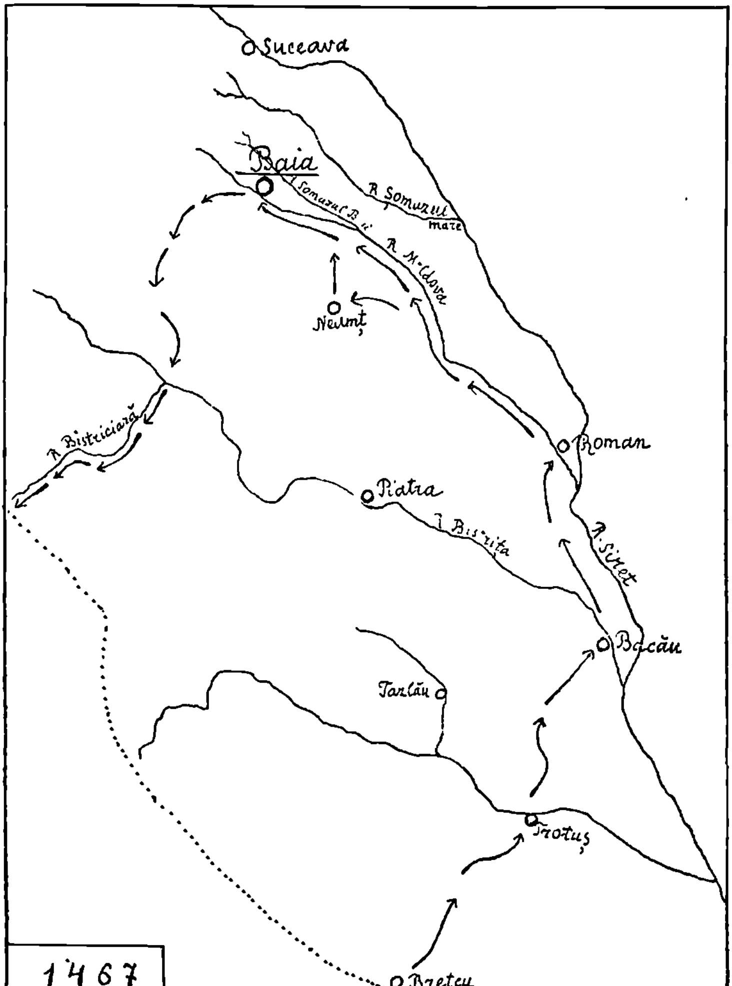
---

(1) Dlugosz, ibidem. Traducerea lui Nic. Densuşieanu. Războaiele lui Ştefan cel Mare după istoricii poloni Dlugosz şi Cromer. Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, vol. VIII, 1920, p. 173-174.

Antonius Bonfinius, Istoria Pannonica ab origine gentis ad anum 1495, Coloniae Agrippinae, 1690, decadis IV, liber 1, pg. 396, traducere de N. Orghidan, op. cit. p. 71-75.

N. Iorga, La lettre d Eienne le Grand, prince de Moldavie sur la bataille de Baia (1467) în "Revue historique de sud-est europeen, XI (1934), N 7-9, p. 249-253. P. P. Panaitescu, Stiri veneţiene contemporane asupra bătăliei de la Baia, în "Revista istorică VIII (1922), N 1-3, p. 47-50.

A. Gonţa, Strategia lui Ştefan cel Mare în lupta dela Baia, în "Studii", 1967, N 6, p. 1127-1144.



Calea oastei ungurești spre Baia și fuga lor dela Baia

Harta schematică.

le Sythotus) că 12.000 de moldoveni se pregătesc să atace oastea ungurească “pe nevăzute”, regele a prevenit pe toţi căpitanii de primejdia ce-i ameninţă şi a dat ordin ca toţi să pună mîna pe arme şi să treacă la posturile din cetate. La toate drumurile care intrau în cetate, au fost plasate unităţi de gardă. Deasmenea au fost ocupate toate răspîntiile.

In jurul casei regelui au fost aduşi 200 veterani pentru apărarea persoanei lui.

Forţele moldoveneşti au fost organizate în trei falange pătrate. Poziţia centrală a forţelor era condusă de însuşi Ştefan Voievod, la dreapta lui se afla, probabil, Vlaicu, iar la stînga (la întretăierea drumurilor dinspre Bogota şi Bogdăneşti) avea pîlcul său, marele vornic Crasneş.

In noaptea de 14 spre 15 decembrie oraşul a fost aprins de moldoveni din trei părţi şi focul a fost împrăştiat peste tot, încît s'a făcut lumină ca ziua. Atunci a început atacul moldovenesc întîi la intrări în oraş şi la răspîntii şi apoi direcţia lui principală a devenit cantonamentul regelui.

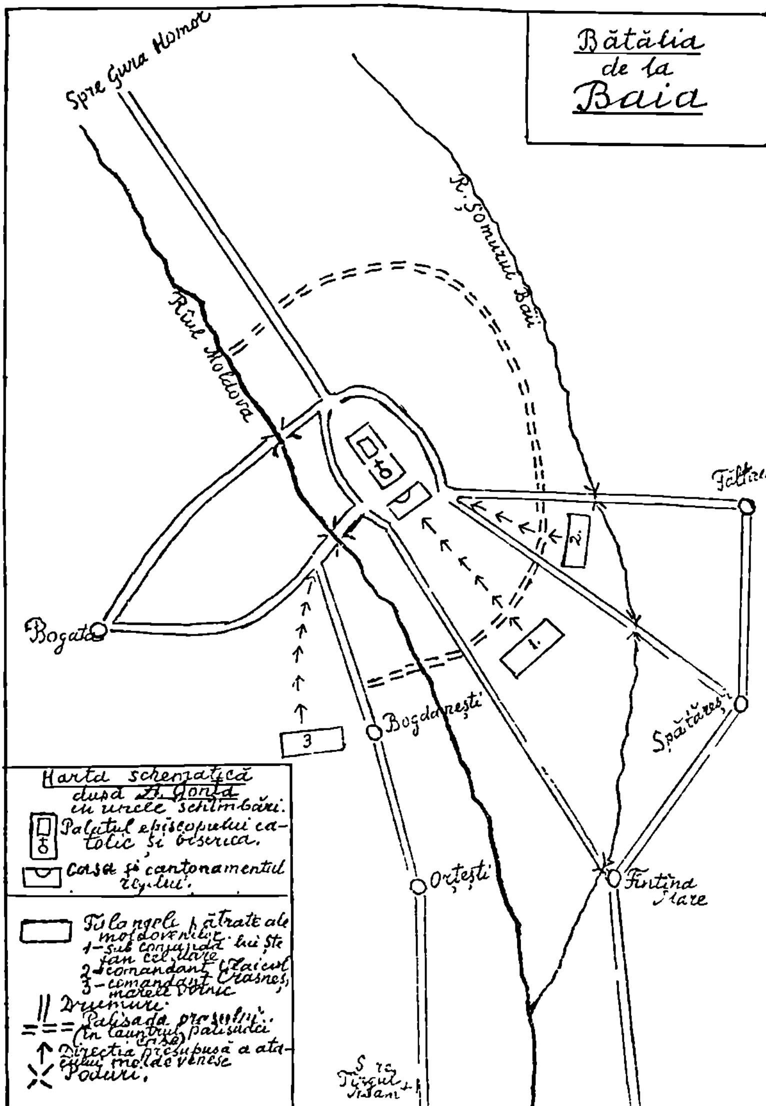
Moldovenii au venit pe două cai. Aici s'a dat cea mai înverşunată bătălie, în care au căzut oameni din ambele părţi. Tinta moldovenilor era centrul, “deoarece, scrie Bonfinius, el odată capturat toate celelalte ar fi fost pierdute ca şi cetatea”. Regele a fost rănit de două săgeţi. O săgeată gotică (cu trei aripi de fier) l'a străpuns în spate, nu departe de coloana vertebrală.

Copleşit de durerea rănii, lovit de moarte de duşman regele a hotărît să se întoarcă în Transilvania şi apoi în Ungaria”, povesteşte cronicarul I. Dlugosz.

El nu cunoaşte că a fost şi a treia falangă moldovenească a lui Crasneş, care însă a comis defecţiune fără a intra în luptă şi pentru aceasta a fost pedepsit de Ştefan cu moartea.

Retragerea inamicului s'a făcut pe drumurile spre Bogdaneşti şi Bogota, tocmai în acea direcţie unde a avut loc defecţiunea.

Insă “ajungînd la munţi, regele află drumul închis cu arbori tăiaţi. In astfel de situaţie disperată, el dete foc la care şi bagajele sale de război şi îngropă cincizeci de tunuri ca să nu cadă în mîinile inamicului, apoi fiecare a încercat să scape cu fuga... Au fost ucişi 10.000 de unguri. Ştefan şi oştirea sa “cîstigară o mare pradă de război, corturi, care şi tu-


Bătălia
de la
Baia
Spre Gura Homor
R. Somuzul Băii
Rîul Moldova
Bogata
Bogdănești
Spătărești
Orțești
Fîntîna Mare
Harta schematică
Palatul episcopului catolic și biserica.
Casa și cantonamentul regelui.
1 – sub comanda lui Ștefan cel Mare
Drumuri.
Palisada orașului.
Direcția presupusă a atacului moldovenesc
Poduri.

nuri". Voievodul Transilvaniei "Ion de Darosz... cu întreaga lui suită, cam de vreo 4.000 de luptători, au fost uciși pînă la cel din urmă".

Lupta a durat 4 ore, regele Matei pe targă se afla în mare pericol de a cădea prizonier, dacă nu l'ar fi scăpat un moldovean, pe care apoi Ștefan, aflînd trădarea, l'a decapitat.

Cronicarul polon atinge printrealtele și chestiunea raporturilor dintre Ștefan și boierii lui. El afirmă că Ștefan "*se temea de necredința alor săi dușmani ai domniei, din cauza severității lui*".

Ceea ce nu spune I. Dlugosz își găsește oarecum confirmare și în cronica moldo-germană, unde se dau unele amănunte, pe care nu le găsim într'o altă cronică internă (1).

"Atunci, se spune în această cronică, a fost nimerit chiar craiul cu două săgeți... Dacă lui Ștefan Vodă i'ar fi fost credincios Isaia, marele său vornic (2), și ar fi alergat acolo, unde i se poruncise, atuci n'ar fi scăpat nici un picior (de ungur), Pentru aceea a trebuit să-i cadă capul lui și altora mulți."

"In ziua de 15 decembrie, într'o miercuri, se împrăștie oastea lui Ștefan Vodă, așa încît și ungurii omorîră pe mulți dintre moldoveni și domnul însuși a fost fugărit calare cu doi feciori și căzu în mîinile dușmanului; se răscumpărară însă Ștefan, căci se tălmăci cum putu și scăpă de ei" (3).

"Chiar atunci intrară și tătarii în țară și oastea se strînse din nou în jurul lui Vodă, încît puse pe picioare *o mare armată*, aceasta ajunse pînă la urechile lui Matiaș Craiul și porni cu puțină pradă să iasă din țară."

După terminarea urmăririi ungurilor Ștefan a pornit la marginea de est a țării, să lupte contra tatarilor și i'a izgonit din țară.

Amănunte la chestiunea cum s'a desfășurat bătălia mare de la Baia (1467) ne da cel mai prețios izvor istoric, anume scrisoarea lui Ștefan cel Mare sub denumirea de "misiva novitatum", adresată regelui Poloniei la 1 ianuarie 1468 cu ex-

---

(1) Cronica lui Ștefan cel Mare, Versiunea lui Schädel, ed. I. C. Chițimia, 1942, p. 38-39 și 60-61.

(2) Cronica dă numele gresit: atunci marele vornic, comandant al ostirii, a fost Crasnes și nu Isaia.

(3) Aceasta înseamnă că domnul vorbea ungurește.

plicații asupra invaziei maghiare. In extrase scrisoarea a fost publicată în Polonia de A. Prohaska încă în 1913, dar în întregime a fost prezentată de P. P. Panaitescu în 1934 și republicată de N. Iorga în același an.

Scrisoarea se adresează "gloriosului și venerabilului" din mila lui Dumnezeu rege al Polonei, etc., din partea "Servitorului" măriei sale și prietenului Ștefan Voievod, dar tot din mila lui Dumnezeu domn al "Țării Moldovei".

Din scrisoare se vede că regele Matei a venit cu o mare putere, năvălind în Trotuș. *Oastea moldovenească l'a întîmpinat în apropiere de plaiuri și a luptat împotriva invadatorilor.* Maghiarii au ars *Trotușul, Bacăul și Romănul.*

Lupta între beligeranți s'a dat *zi și noapte, fără încetare patruzeci de zile.* Ungurii au înaintat spre Baia și Neamț regiunea care aduce folos țării și din veniturile căreia se plătea tribut turcilor. Ajungînd la Baia, dușmanii au început să ridice o cetate, (ceea ce arată că ei vroiau să facă aici o bază de operațiuni pentru a cuceri capitala și restul țării).

Oastea moldovenească era așezată la o milă mai sus între rîurile Moldova și Șomuz. In ziua de 15 decembie s'a dat ordin de către voievod ca "toți călăreții și întreaga oaste" să descalece și să atace pe dușman. S'a dat lupta piept la piept de seară și pînă în zori. "Norocul a fost de partea noastra", scrie Ștefan. Astfel au căzut multe capete ale demnitarilor unguri, ale căpitanilor oștirii. Insuși regele Matei a căpătat trei răni mortale (Așa credea atunci autorul). Oastea dușmană a fost tăiată cu sabie, numărul morților unguri este de 7.000. Regele bolnav a fost pus pe targă, precum și alți domni de asemenea și restul oastei ungurești a fugit spre munți, lăsînd la voia soartei carele, corturile, diferite bombarde, mașini, tunuri mari și mici. Intreg orașul Baia a fost ars.

Din aceşte povestiri extragem următoarele constatări: 1) neexecutarea poruncilor domnului de către marele vornic (Crasneș) 2) împrăștierea oastei moldovenești, probabil a falangei comandate de acesta și 3) năvălirea tătarilor.

Povestirea cronicarului unguresc Antonius Bonfinius se deosebește de cea a lui I. Dlugosz, mai ales în ce privește lupta de la Baia și rezultatul general el războiului.

Cronicarul ungur ca de altfel după cum vom vedea mai jos și însuși regele Matei, îl socotește pe Ștefan supus al Ungariei,

"care trebuia să plătească toate dările şi să împlinească toate poruncile, dar el scos din minţi crunt din fire, însă zelos şi strasnic în război, nu voia să asculte cu niciun chip. "Ba şi mai mult: "înteţea răscoalele din Transilvania cu gîndul ca, tulburînd liniştea de acolo, să se poată bucura de libertate". Regele vroia să readucă pe răzvrătitul valah la ascultare".

După această explicare a cauzelor războiului, cronicarul povesteşte apoi cum a fost luat oraşul Roman, ale cărui ziduri erau din lemn şi întărite cu valuri şi gropi.

Incepu un mare măcel... Nimic nu părea mai îngrozitor... La cartierul regelui moldovenii au dat peste veterani înarmaţi... Mulţi moldoveni au căzut acolo... Moldovenii, respinşi din toate părţile în cele din urmă întoarseră spatele... Abia 4.000 scăpară... Regele... îndeplini în noaptea aceea datoria celui mai bun soldat şi domnitor... Luptînd în tot locul cu cea mai mare vitejie, s'a scăpat pe sine şi a scăpat şi armata. Cînd s'a luminat de ziuă s'au găsit 7.000 de valahi morţi, unguri 1.200, ceilalţi în cea mai mare parte răniţi... Regele a fost rănit cu o săgeată getică, din cauza căreia patru ani de zile el a dus'o în grele suferinţe".

Cronicarul caracterizează această luptă ca dată "*mai mult pentru viaţă, decît pentru cinste*".

Se pune întrebarea de ce, obţinînd victorie, ungurii s'au retras? A. Bonfinius explică aceasta prin faptul că regele "a fost îngreuiat de rană" şi de aceea s'a hotărît să treacă întîi în Transilvania şi apoi în Ungaria. In ziua de crăciun era la Braşov. Acolo "pedepsi pe cei ce s'au răzvrătit împotriva lui foarte crunt".

A. Benfinius mai afirmă să regele, aflîndu-se încă în Transilvania, ar fi primit din partea lui Ştefan o scrisoare "rugătoare", în care "mărturisea sincer îndrăzneala şi cutezanţa sa de a ridica armele împotriva Maestăţii regeşti, care are atîta putere". Cerea ca să i se treacă totul cu vederea. "Regele ca să nu se arate fără milă îl făcu să nădăjduiască că'l va ierta. Cerea totodată ascultare cuvenită şi legiuită". Iar dacă nu, va face "un război ne mai auzit de sîngeros".

Făcînd abstracţie de caracterul general al povestirii, favorabil ungurilor, provoacă nedumerire mai ales două afirmaţii ale cronicarului.

Prima, explicaţia retragerii este absolut insuficientă. Re-

ferirea la rană nu suportă critică. Regele avea comandanţi şi, dacă în lupta de la Baia regele ar fi biruit, el ar fi putut să oblige pe comandanţii săi să continue succesul obţinut prin urmărirea moldovenilor şi să aşeze în scaunul Moldovei pe Petru Aron, deoarece celălalt pretendent a căzut pe cîmpul de luptă. In loc de aceasta el a dat porunca de retragere, ceeace aruncă un mare dubiu asupra întregei povestiri, dînd de bănuit că de fapt a avut loc înfrîngerea ungurilor.

In al doilea rînd provoacă îndoieli povestirea cu privire la scrisoarea lui Ştefan.

Admitem că o asemenea scrisoare a existat, insă conţinutul ei cu siguranţă e redat în culori potrivite cu teza principală a cronicarului: izbînda regelui. E greu de admis ca domnul să se fi pocăit, ceea ce nu corespunde cu caracterul şi obiceiurile domnului şi că regele s'ar fi arătat gata să'l ierte pe Ştefan.

Un istoric mai obiectiv E. Sayous scrie, bazîndu-se pe Pray, că Matei Corvin a vrut să pedepsească pe Ştefan cel Mare, care susţinea pe rebelii (din Transilvania) şi ţinea în nesiguranţă hotarele, dar, după ce a trecut defileurile primejdioase, a fost rănit şi abia n'a pierit cu armata sa (1).

Nu găsim nici o deosebire de fond în privinta faptelor între această caracteristică generală a razboiului din 1467 şi concluziile la care ajunge I. Dlugosz, care scrie sub an 1468 "Regele Matiaş al Ungariei, suferind o foarte mare înfrîngere din partea lui Ştefan în ţara Moldovei, pe care voise s'o tragă de sub stăpînirea regelui Kazimir şi să încerce să o supună sie'şi, scăpă cu fuga în regatul său, fără ca să-şi fi împlinit planurile" (2).

Războiul ungaro-moldovenesc a stîrnit proteste în Polonia, al cărei rege era socotit suzeran al lui Ştefan. La 16 martie 1468 prelaţii şi baronii polonezi au adresat regelui Matei un protest împotriva războiului,, şi recomandau ca chestiunile litigioase să fie rezolvate pe calea arbitrajului şi nu a războiului.

---

(1) Edouard Sayouns. Histoire générale des Hongrois, Paris, f. a., vol. I, p. 447.

(2) I. Dlugosz, op. cit., C. 437, traducere la N. Orghidan, op. cit., p. 12.

In răspunsul său Matei neagă orice instigare, iar vina pentru război o pune pe seama lui Ştefan care favoriza pe răsculaţii ardeleni, lua prizonieri şi prădă. Matei îl socoteşte ca vasalul său "şi dacă, spune Matei, şi faţă de voi se linguşeşte, tot sub acest nume, aşa e felul lui, căci şi turcilor şi tătarilor tot aşa se recomandă, evident că între atîţea stăpîni perfidia lui să rămînă multă vreme nepedepsită".

Din răspuns se vede şi pe ce se bazează regele, afirmînd că Ştefan e vasalul lui. "Voievozii moldoveni... au servit regilor unguri şi provincia aceasta n'a avut nici un stăpînitor neaprobat sau netrimis de aici, iar părintele nostru, care nu era decît guvernator, a pus acolo mai mulţi voievozi succesiv după plac şi fără opunerea cuiva" (1).

Matei Corvin pretindea închinarea lui Ştefan Voievod pe baza trecutului Moldovei. Moldova care l'a început după întemeiere era o marcă a coroanei ungare, treptat s'a eliberat de dependenţa ungară şi s'a apropiat de Polonia.

Dar în preajma venirii lui Ştefan Voievod la cîrma Moldovei, influenţa ungară în Moldova a fost restabilită (2). Petru, fiul lui Alexandru cel Bun, era căsătorit cu sora lui Ioan de Huniad şi susţinea cu Ungaria raporturi de prietenie. In 1449 Bogdan, tatăl lui Ştefan Voievod, a alungat pe domn, pus de polonezi, şi la 11 februarie 1450 s'a închinat Ungariei, faţă de care s'a obligat a nu recuceri Chilia stăpînită de unguri. Alexandrel Vodă s'a închinat şi el ungurilor la 16 februarie 1453, dar la 23 septembrie acelaşi an a promis închinare regelui Poloniei. Petru Aron, închinat polonilor, era gata să se închine şi ungurilor, dar a fost împiedicat să facă aceasta de Ştefan Voievod, care i-a ocupat locul.

La 28 iulie 1468 Ştefan făgăduieşte regelui polonez în faţa a doi trimişi ai lui că nu se va supune nici unui alt suzeran şi-l va ajuta în caz de trebuinţă, că va fi prieten prietenilor şi duşman duşmanilor regelui, că-i va presta omagiul de fidelitate şi în schimb primeşte promisiunea de a fi ajutat împo-

---

(1) V. Pîrvan, op. cit., p. 907; I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 57.

(2) V. Pîrvan. Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungaria, în "Convorbiri Literare", XXXIX, 1905, p. 871-875.

V. Pîrvan, Alexandrel Vodă şi Bogdan Vodă, 1904, p. 43-44, 118.

I. Bogdan, Cinci documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, vol. II, 1932, p. 691-692, 749-752, 755-758, 762-764.

triva turcilor, tătarilor şi ungurilor, fie prin intervenţie diplomatică, fie prin putere armată (1).

Regele Kazimir sperase că Ştefan va veni în Galiţia, unde îl aştepta să-i depună jurămîntul personal, dar au trecut 40 de zile şi Ştefan n'a venit. Pretextul a fost acela că în absenţa lui din ţară "să nu o ocupe turcii, ungurii sau muntenii". Motivul adevărat a fost lipsa de încredere în rege, deoarece Ştefan a fost înştiinţat în secret de un consilier al regelui că în cazul venirii va fi aruncat în închisoare (2).

După victoria asupra ungurilor Ştefan Voievod a pîndit momentul oportun pentru a se răzbuna. Acest moment s'a ivit în 1469, cînd regele Matei a fost ocupat la "Wratislava" (Breslau) cu războiul împotriva lui Podiebrad. Ştefan a năvălit în Transilvania cu 1.800 de călăreţi şi cu mare rapiditate, ca şi cum ar fi o furtună (după expresia lui I. Dlugosz, "rapido cursu quasi quaedam tempestas" a ars şi a prădat cu multe cruzimi (3).

In acelaşi an Ştefan cel Mare a mai organizat şi o altă incursine în Transilvania, punînd în frutea ei pe Filip Pop, După precizarea lui A. Gonţa, obiectivul acestei incursioni nu era secuimea Transilvaniei, ci Bistriţa, Rodna şi Maramureşul. Oastea acestuia a pătruns prin două coloane, una prin pasul Bîrgăului şi alta prin Cîrlibaba şi a prădat satele Dragomireşti, Cuhea, Strîmtura, Vanceşti (Anceşti), Sighetul, Sarasăul Stînele din munţi Săpînta, oraşele Hosszumezö, Vlac, Teclu şi Husst de peste Tisa. A bătut pa rînd două oşti adverse şi s'a întors cu prada (4).

---

(1) I. Bogdan, op. cit., p. 300-304.

(2) V. şi I. Minea. Informaţiile romîneşti ale cronicii lui Ian Dlugosz, Iaşi, 1926, p. 49.

(3) I. Dlugosz. Historiae Polonicae, t. II, c. 445, "Rapido cursu quasi quaedam tempestas, singula caede et igni vastans, plura crudelia egit, et onustus praeda rediit".

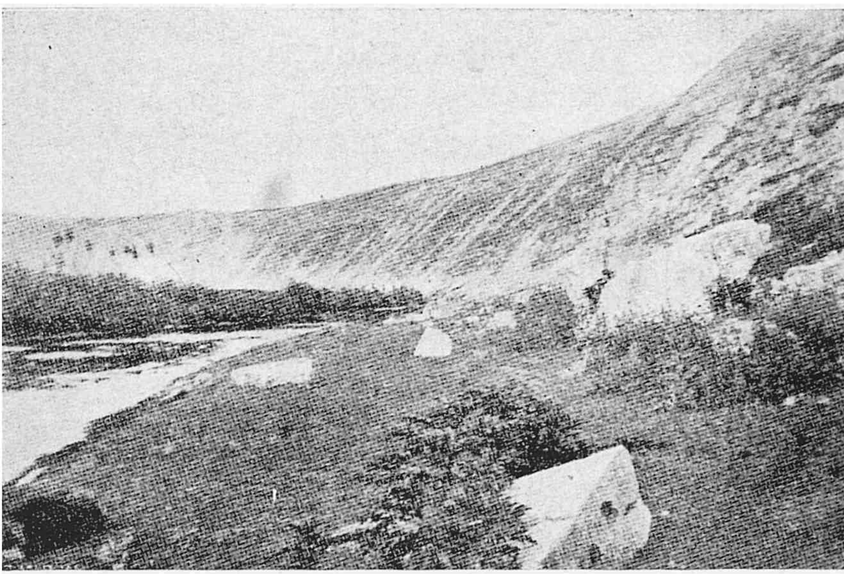
V. Pîrvan, Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungaria, în "Convorbiri Literare, anul XXXIX, 1905, p. 909, pune expediţia greşit în vara anului 1468, după aprilie-mai 1468, cînd cade răspunsul regelui Matei către nobilii polonezi I. Ursu. Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1925, p. 66, dînd crezare lui I. Dlugosz, precizează că expediţia a avut loc "prin iunie 1469", ceea ce pare verosimil.

(4) A. Gonţa, op. cit., p. 1172.

Ştefan Voievod a reuşit să'l prindă pe Petre Aron în cursă şi să'l decapiteze, în urma unui siretlic.

După indicaţia domnului, boierii din Sfatul domnesc Stanciu, Vlaicul, Goian, Isaia, Toma logofătul ş. a. au trimis la Petre Aron în Transilvania pe diacul Ilie Stravici să-l convingă că boierimea este nemulţumita de domnitor din cauza severităţii lui şi că e timpul potrivit pentru ca Petru Aron să vină în ţară, cu scopul de a ocupa tronul. Petre Aron l'a crezut şi a venit în ţară cu puţini oameni. A fost prins de Ştefan Voievod, care i-a tăiat capul la Orbic (1) şi astfel a răzbunat uciderea tatălui său.

(1) Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, v. II, p. 299 I. Bogdan, Cronicile Slavo-române, p. 44, 49, 56, 61, 70 A. Gonţa, op. cit., p. 1141.



Cetatea Orheiul Vechiu

Cotul râului Răut în interiorul Cetății.

(Colecția Com. Mon. Istorice secția Basarabiei.)

CAPITOLUL 13

PERIOADA A II-A

1. INFRINGEREA TĂTARILOR (1470)

CONFORM cu isvoarele interne române, la 7 martie 1470 s'a produs o năvălire în Moldova a tătarilor Hoardei Mari de pe Volga I. Dlugosz o referă la 1469 (1), legînd'o de incursiunea tătarilor în Polonia, dată pe care o acceptă I. Minea (2) şi N. Iorga (3), iar I. Ursu crede că năvălirile tătarilor au avut loc, probabil, şi în 1469 şi în 1470 (4). Noi rămînem la data, pe care ne-o dau cronicile interne române.

In cronica moldo-polonă se povesteşte că "în anul 6978 (1470), august în 20, venit'au o mare oaste tătărască în ţara Moldovei şi s'au bătut cu Ştefan Voievod la dumbrava de la Lipinţi pe Nistru şi i'au biruit şi le'au luat toată prada. Tătarii se întorceau atunci din Podolia, unde le tăiaseră calea moldovenii. După aceasta au sfinţit mânăstirea de la Putna, mulţumind domnului Dumnezeu pentru izbînda prin însuşi mitropolitul Teoctist şi episcopul Tarasie" (5).

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., p. 450 (cu data de 1469); M. Croner, cu data de 1468, p. 403.
(2) I. Minea, Informaţiile româneşti ale cronicii lui Ion Dlugosz, Iaşi, 1926, p. 49-50.
(3) N. Iorga, Istoria românilor, vol. IV, p. 153.
(4) I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 67.
(5) I. Bogdan, Vechile cronici, p. 225.

Cronica de la Putna redă mai amănunţit, Sfinţirea mănăstirii Putna arătînd că chiar Teoctist şi episcopul Tarasie au avut alături un număr de 64 de inşi că sfinţirea a avut loc la 3 septembrie sub arhimandritul Iosaf (1).

La Grigore Ureche nu găsim nimic nou (2).

Aceşti tătari aparţineau Hoardei de Aur, concurentă Hoardei tătarilor din Crimeea şi condusă de marele han Mamai (polonezii îl denumesc Mamac, Manyac). Ciambururile erau conduse de fiul acestuia Eminec. In luptă cu tătarii moldovenii au prins mulţi din ei, printre altii şi pe fiul hanului, Eminec.

I. Dlugosz înşiră o poveste despre atitudinea domnului faţă de prizonieri (3), despre care N. Iorga menţionează că ea "trebuie să fie luată "*cu socoteală*", deşi "pornirile domnului Moldovei erau iuţi şi nemilostive" (4), Cronicarul polonez spune că hanul a trimis la Ştefan 100 de soli, care au cerut cu insistenţă sa i se dea fiului hanului libertate. Insă Ştefan "ingentis spiritus vir", iritat de obrăznicia lor, a dat porunca ca fiul în văzul solilor să fie tăiat în patru bucăţi, iar solii să fie ucişi în afară de unul care cu urechile tăiate a fost trimis la han pentru a-i povesti cele întîmplate.

In realitate fiul hanului Eminec n'a fost tăiat în bucăţi, după cum povesteşte I. Dlugosz, ci luat prizonier şi închis în cetatea Albă, de unde a putut fugi abia în 1473 (5).

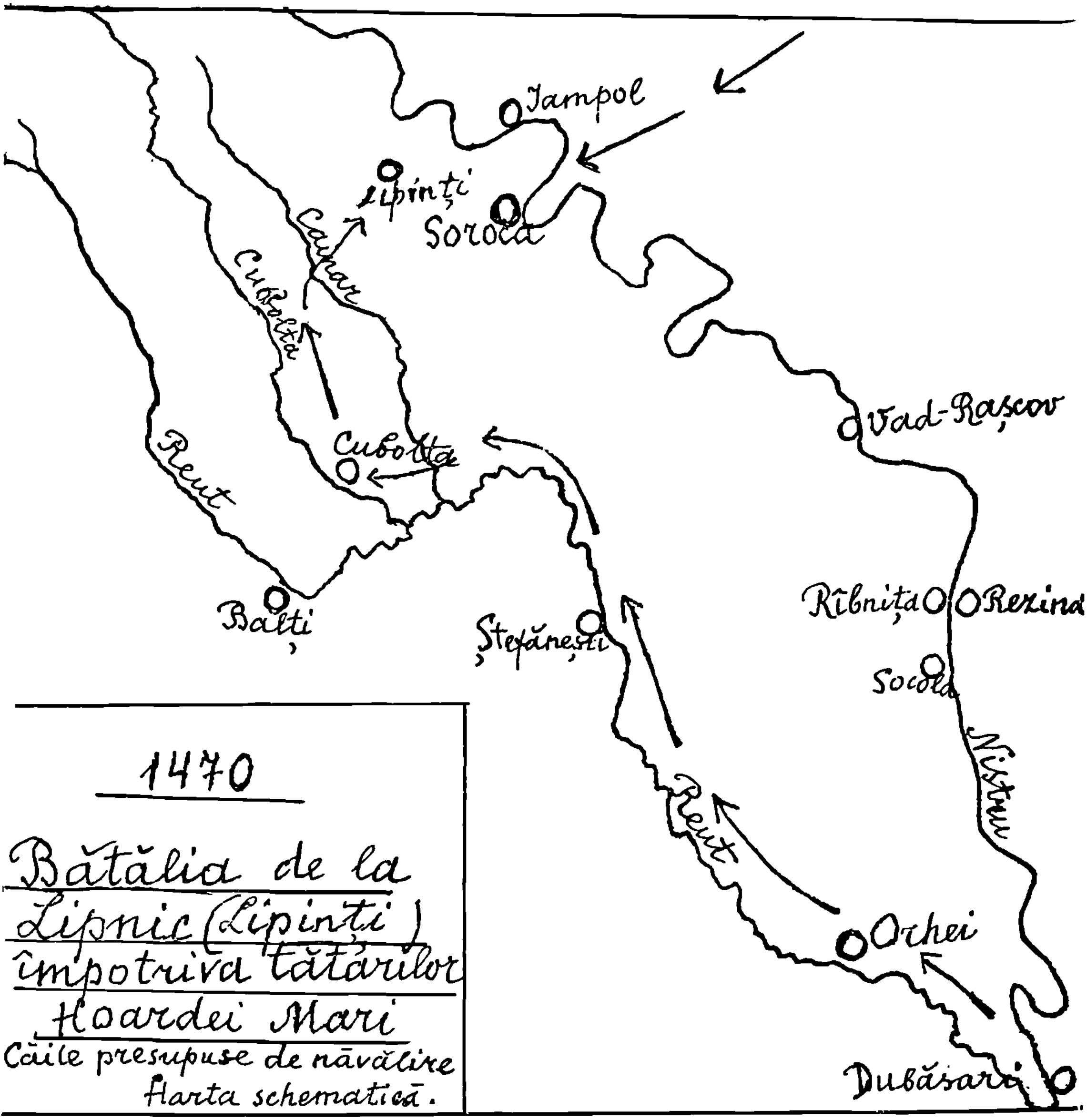
Martin Cromer adaogă cu privire la năvălirea tătarilor în Moldova următoarele amănunte: tătarii de pe Volga au trecut Niprul pentru a prăda Lituania, Podolia şi Moldova. In Moldova ei au fost bătuţi de trei ori, Cea mai importantă şi decisivă bătălie s'a dat lîngă Lipinţi (Lipnic), în apropiere de Soroca, cînd însuşi fiul hanului a căzut prizonier (6).

Pentru a preîntâmpina în viitor incursiunile tătare, a fost ridicată cetatea Orhei în apropiere de Nistru.

D. Urzică a cercetat la faţa locului localitatea unde s'a dat

---

(1) Cronica de la Putna, ed. I. Vlădescu, p. 118-119.
(2) Grigore Ureche, op. cit., p. 95.
(3) I. Dlugosz, Historiae Polonicae, liber III, t. II c. 450.
(4) N. Iorga, Istoria românilor, vol. IV, p. 154.
(5) N. Iorga, Acte şi fragmente, III, p. 50-51.
(6) M. Cromer, Polonia sivae de origine et rerum gestis Polonorum, 1589, p. 403.


Jampol
Lipinţi
Soroca
Camar
Cubolta
Cubolta
Reut
Balţi
Ştefăneşti
Vad-Raşcov
Rîbniţa
Rezina
Socola
Nistru
Reut
Orhei
Dubăsari
1470
Bătălia de la Lipnic (Lipinţi) împotriva tătărilor Hoardei Mari
Căile presupuse de năvălire
Harta schematică.

bătălia. Autorul arată că denumirea Lipnic, Lipinţi derivă de la cuvîntul slavon "lipneac", care înseamna pădure de tei (teius) (1). Vechea dumbravă era o prelungire spre nord'vestul ţinutului Sorocii a vechilor codri de stejar, arătaţi pe harta lui Dimitrie Cantemir. *Conform cu tradiţia locală teişul se afla în trecut în văgăuna hîrtopului din vatră şi sub cimitirul actualului sat Lipnic.* Dumbrava teişului era situată la o depărtare de 5 km. miază'zi de locul actualului sat Lipnic şi *de circa 8 km. de apa Nistrului.*

In vechiul sat Lipnic îşi avusese curţile boierul Vîlcea a lui Alexandru cel Bun. In actualul sat, care se află la o distanţă de 5 km. de vechea selişte şi fostă dumbravă, n'au fost curţi de boieri.

Calea presupusă a incursiunii tătarilor ar fi fost de la Dubosari, unde s'a trecut Nistrul, de-a lungul Răutului şi apoi pe valea şi culmile Cuboltei pînă la locul, unde ei au fost sdrobiţi de moldoveni.

Intrucît tătarii veneau din Podolia, după ce, au jefuit-o am putea admite ca verosimilă o cale mai scurtă, deadreptul prin Soroca.

Se pune întrebarea: de ce au năvălit în Moldova tătarii Hoardei Mari de pe Volga şi nu tătarii din Crimeea care erau mai aproape de Moldova? Răspunsul se află în raporturile dintre hanul Menglî-Gherai din Crimeia şi hanul Ahmed conducătorul Hoardei Mari (2).

Menglî-Gherai întreţinea legături comerciale intense cu colonia genoveză Cafa. Dar bogăţia acestui oraş îl atrăgea şi pe Ahmed. Acesta a reuşit să pună mîna pe Cafa, dar odată cu aceasta să-l bage în închioare pe Menglî-Gherai. Hanul Crimeii şi-a putut recăpăta puterea mult mai tîrziu cu ajutorul turcilor. Prin urmare, în 1470 Ahmed era stăpînul stepelor de lîngă Crimeia.

2. ACTIUNEA CONTRA ŢARII ROMANEŞTI

In 1470 Ştefan Voievod începe o serie de expediţii în

(1) Dimitrie Urzică, Bătălia din Dumbrava de le Lipniţi, Iaşi, 1937, p. 17-24 şi 28.

(2) B. D. Grecov şi A. I. Iacubovski, (Hoarda de aur), Moscova, 1950, p. 422-427.

Țara Românească pentru a asigura pe tronul acestei țări un domn binevoitor moldovenilor.

La 27 februarie 1470 el face incursiune în Țara Românească, ia Brăila, Cetatea de Floci, Ialomița. Ca răspuns la această incursiune Radu cel Frumos pătrunde în țara de jos a Moldovei. La Soci la 7 martie 1471, se dă o bătălie în care Ștefan îl învinge pe Radu (1).

Se pune o întrebare firească cum se împăca această acțiune cu înrudirea moldovenilor cu muntenii? Stă în afară de îndoială faptul că încă înainte de epoca lui Ștefan Voievod se cunoștea în Moldova perfect de bine înrudirea moldovenilor cu muntenii.

Astfel, de exemplu, o relație anonimă din 1435 despre organizarea bisericii răsăritene vorbește de două Valahii: "Duas Balachias... quae douo regna sunt et domini duo (2).

In 1445 Iancu de Hunedoara se plîngea în privința domnilor din ambele Valahii ("utriusque Valachiae)" (3).

Cronicarul bizantin Chalcocondylas vorbește de poporul Daciei care este împărțit în două principate cu legi și obiceiuri asemănătoare (4).

In același spirit se exprimă în 1479 umanistul Felix Petancius (5).

Ștefan Voievod era conștient de înrudirea etnică a moldovenilor cu muntenii. In cuvîntarea lui Ion Țamblac în fața dogelui din Veneția din 8 mai 1478, care de fapt este o expunere proprie a lui Ștefan, se spune că Moldova a fost atacată nu numai de turci și de tătari, ci și de cealaltă țară româneasca (l'altra Vlachia). După cum cu dreptate menționează

---

(1) Gr. Ureche, op. cit., 96, Cronica germană, p. 61-62.

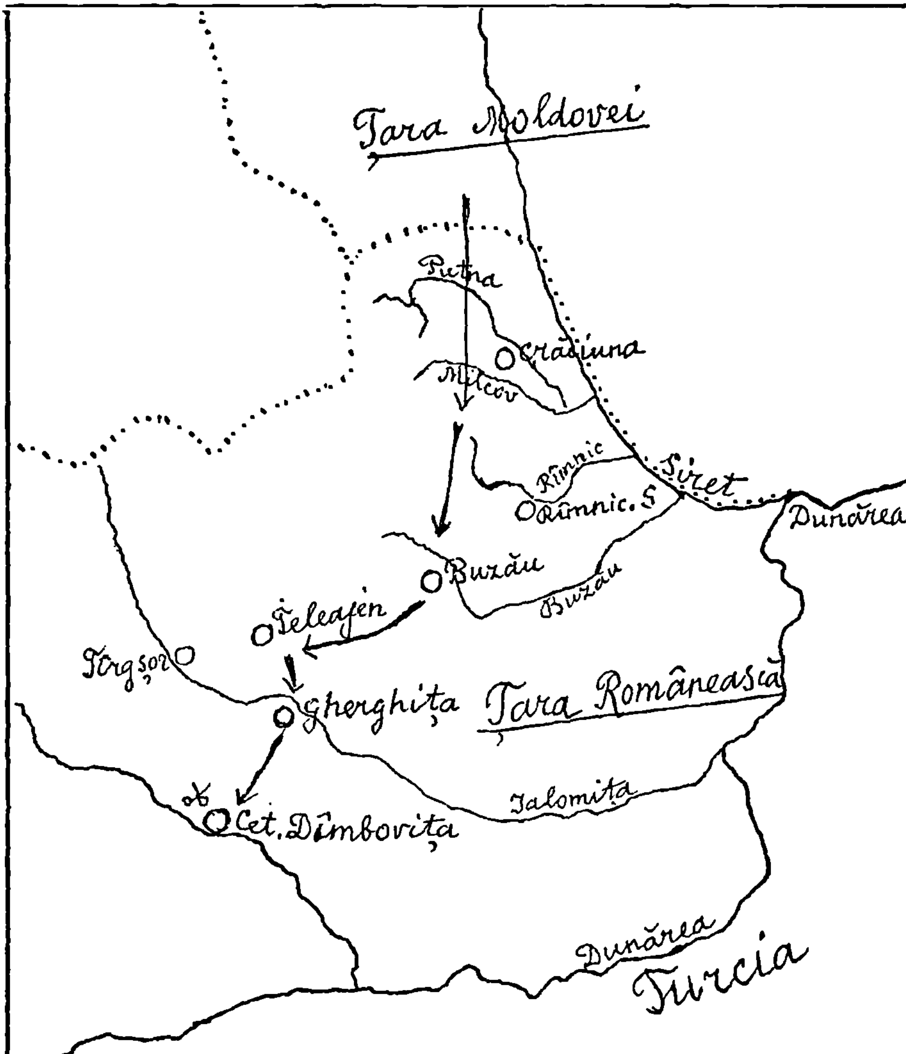
Localitatea Soci din Țara Românească este indentificată de C. C. Giureescu. Se află în fostul ținut al Rîmnicului Sărat la hotarul ce despărțea ambele principate, între rîul Putna și un afluent mic al Siretului. In. sec. al XV-lea această așsezare era oraș. C. C. Giurescu, Despre lupta de la Soci, în "Studii și materiale de istorie medie", 1960, vo. IV, p. 423-430.

(2) V. și M. Costăchescu, Arderea tîrgului Floco și a Ialomiței în 1470, Iași 1935.

(3) E. Hurmuzaki, Documente, vol. I, 2, p. 715.

(4) Popa Lisseanu, Dacii în autorii greci și bizantini, p. 170.

(5) N. Iorga, Acte și fragmente, vol. III, p. 62.



Campania lui Stefan cel Mare
în Țara Românească în 1473.
Harta schematica.

I. Bogdan, această expresie prezintă o dovadă că în secolul al XV-lea exista constiința originii comune a moldovenilor cu muntenii (1).

In afară de aceasta, cronica slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei ruse Voskresenski conține o narațiune despre originea Românilor vechi de la doi frați Roman și Vlahata, persoane mitice, menite să explice originea comună a muntenilor și moldovenilor. După toate probabilitățile, motivate de noi, cronica aceasta a fost alcătuită la curtea din Suceava aproximativ în 1481-1482 (2).

Cînd mai tîrziu la Grigorie Ureche găsim afirmații că "românii, cîți se află locuitori în Țara ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sînt cu moldovenii și toți de la Rîm se trag" (3), putem fi siguri că cronicarul putea să cunoască aceasta din izvoarele interne, provenite încă din secolul al XV-lea și nu e nevoie să bănuim o sursă externa mai tîrzie, ca de exemplu, Gerard Mercator (4).

Prin urmare, fiind cunoscută pe timpul lui Ștefan Voievod ideea înrudirii moldovenilor cu muntenii, cum se explică dușmănia între acest domnitor și domnitorii Țării Românești? Explicația se află în problema, pe care a urmărit-o Ștefan Voievod în acțiunile sale de politică externă. El și-a pus de scop să aibă pe tronul Țării Românești un prieten devotat sau să aducă aceasta țară la alianță contra turcilor, să o asocieze la o acțiune comună împotriva lor (5).

S'ar părea, dat fiind insuccesul final al acestei politici, că Ștefan Voievod l'ar fi putut evita, neangajăndu-se în acțiuni contra țării române vecine. Ar fi greșit să judecăm astfel. Nu trebuie să uităm că Moldova lui Ștefan făcea parte din sistemul feudal de relații între state și că, făcînd chiar abstrac-

---

(1) I. Bogdan. Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, p. 348, nota 3.

(2) A. V. Boldur. Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei ruse Voskresenki, în "Studii", 1963, nr. 5, p. 1111.

(3) Gr. Ureche, Letpisețul, ed P. P. Panaitescu, p. 67.

(4) Op. cit., introducere, p. 41 (părerea lui P. P. Panaitescu).

(5) Pentru luptele împotriva Munteniei I. Ursu arată motivul că "Emanciparea Moldovei de tribut era imposibilă fără de eliberarea Munteniei de jugul turcesc". Ne am putea imagina și sistemul ca una din țările române să fie liberă de tribut, iar cealaltă să-l plătească și să fie chiar subjugată. I Ursu, Ștefan cel Mare, 1925, p. 66.

ţie de turci, el nu putea fi sigur că Muntenia nu'l va ataca din simplul motiv de pradă şi că pe de altă parte nu va instiga împotriva lui pe tătari. Ataca nu numai Ştefan Vodă, ci şi domnul muntean (Radu în 1471).

Deseori s'a arătat că turcii se aflau foarte aproape de graniţa munteană, la Giurgiu, şi oricînd puteau interveni usor în caz de nevoie împotriva muntenilor, şi tocmai prin aceasta se explică că toţi, absolut toţi domnitorii munteni, puşi în scaunul Munteniei de Ştefan Voievod, treceau curînd sub ascultarea turcilor.

Această acţiune antimunteană şi-a arătat mai târziu reversul ei, fiind generatoare de războaie din partea turcilor împotriva Moldovei. Orice război sau incursiune moldovenească în Ţara Românească provoca nemulţumire la Poarta Otomană şi îi irita pe turci.

In 1471 regele Kazimir, avînd nevoie de ajutor din partea vasalului său Ştefan în lupta lui pentru coroana Boemiei, cerea 1.000 de călăreţi moldoveni, sub comanda fiului domnului Alexandru, însă Ştefan a refuzat acest ajutor sub pretext că mereu trebuie să fie în stare să răspundă la atacurile tătarilor, muntenilor, secuilor, ungurilor (1).

La 31 martie 1472 între Ungaria şi Polonia se încheie un armistiţiu pe timp de doi ani (2). Regele Matei cere mîna fiicei regelui Kazimir, Hedviga şi ca zestre — vasalitatea Moldovei. Vasalitatea deci era mult preţuită.

E de remarcat că după decapitarea lui Petru Aron, Ştefan a stabilit relaţii de prietenie cu ardelenii, încît cronicarul polonez I. Dlugosz avea impresia că "ţara secuilor a fost sustrasă de Ştefan de la regele Ungariei şi redusă sub stăpînirea sa" (3).

Ca şi în trecut Ştefan întreţinea legături strînse cu Ardealul şi prin aceasta se explică că a dat în 1472 privilegiul comercial braşovenilor, căpătînd în 1473 pe bază de reciprocitate libertatea de comerţ a moldovenilor în Ardeal (4). Se în-

---

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 311-313. V. şi V. Pîrvan, op. cit., p. 913 şi I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, 1914, p. 39.

(2) I. Dlugosz, op. cit., p. 496. Fessler-Klein, vol. III, p. 103-104. V. şi I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, p. 40.

(3) I. Dlugosz, op. c. c. 496.

(4) I. Bogdan, v. II, p. 315-316.

trezărea în viitorul apropiat schimbarea radicală în bine a politicii externe moldoveneşti fată de Ungaria în general.

Tot în 1472 Ştefan Voievod a primit pe solul lui Uzun-Hassan, Isac- bei, rebelul din Asia Mică împotriva Turciei, care îl încuraja să lupte împotriva turcilor. Acest sol l'a vizitat şi pe regele Matei în acelaşi scop (1).

Deocamdată însă Ştefan Voievod urmărea crearea între Moldova şi Turcia a unui stat asociat. El plănuia să aşeze în scaunul Munteniei pe Laiota Basarab. La 18-20 noiembrie 1473 la Cursul Apei undeva intre Rîmnicul-Sărat şi Bucureşti a avut loc un război între Ştefan şi Radu cel Frumos. Acesta din urmă a fost nevoit să fugă în capitala ţării sale, la cetatea Dîmboviţa (2). La 23 noiembrie Ştefan a împresurat-o şi Radu a fost nevoit să fugă noaptea, lăsînd în voia soartei tot avutul său, pe soţia sa şi pe fiica sa.

Izbînda a fost anunţată regelui polonez prin Ştefan Turculeţ şi alţi boieri moldoveni, care au adus în dar Poloniei 28 steaguri luate de la munteni. Dar curînd după aceasta un alt sol moldovenesc trebuia să aducă la cunoştinţa regelui polonez că Radu a venit cu ajutor din partea turcilor (15.000 de ostaşi) şi şi-a restabilit domnia. Laiota a fugit în Moldova.

Turcii veniţi în ajutor, au ajuns pînă la Eîrlad.

Ştefan Voievod cerea regelui polonez ajutor. Deşi Polonia se pregătea pentru război împotriva Ungariei, totuşi regele a dat ordin oastei din Podolia să'l ajute pe domnitorul moldovean. Totodată a intreprins paşi spre împăcarea lui Ştefan cu Radu. Ştefan însă nu dorea pacea (3). Turcii s'au retras din Bîrlad în Muntenia şi, sub protecţia turcească, Radu domnea în 1474 în Ţara Românească.

In martie 1474 Ştefan a continuat lupta împotriva lui Radu, iar la 1 octombrie al acestui an a reuşit să cucerească cetatea Teleajen (4).

---

(1) I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, p. 45.
(2) Cronica de la Bistriţa, p. 120.
(3) I. Dlugosz, op. cit., c. 508.
(4) Cronica moldo-germană, p. 64 şi 65.
Cronica de la Bistriţa, p.
C. A. Stoide subliniază că Radu cel Frumos a avut să înfrunte cel puţin patru atacuri, venite din partea lui Basarab Laiota ajutat de Stefan (în noiembrie 1473, martie şi octombrie 1474 şi după lupta de la Vaslui în 1475) şi că în primele trei rînduri Ştefan a venit în per-

Aceste repetate ostilităţi contra Munteniei cu izgonirea domnilor supuşi turcilor i'au iritat pe aceştia atît de mult, încît Mahomet II s'a gîndit să taie de la rădăcină îndrăzneala lui Ştefan.

La aceasta s'a mai adăogat neplata tributului şi deţinerea de către Ştefan Voievod a Cetăţii Chilia, pe care a cucerit-o în dauna intereselor turceşti.

3. RASBOAIELE TURCO-MOLDOVENESTI (1475-1476)

In Asia Mică exista un hanat musulman sub denumirea de Caraman, condus de hanul Uzun-Hassan. Acesta a făcut războiu împotriva Turciei, ca răspuns la încercarea ei de a subjuga acest hanat. Uzun-Hassan a intrat în înţelegere de coaliţie cu Veneţia, Neapole şi Papa. Veneţia a dus un război crîncen împotriva turcilor. Rebelul din Asia Mică întreţinea legături şi cu Ştefan Voievod, pe care vroia să'l cîştige pentru lupta contra Porţii Otomane.

In preajma războaielor antiturceşti a le lui Ştefan, solul veneţian Ogniben la întoarcerea sa de la Uzun-Hassan s'a oprit la curtea din Suceava şi a discutat scolo împreună cu domnul despre cauza creştinătăţii. Cu această ocazie Ştefan Voievod s'a adresat Papei Sixt al IV-lea cu o scrisoare, în care rugase să-l asculte pe Ogniben şi să stăruiască ca în lupta păgînilor el "să nu rămînă izolat, ci să fie ajutat de regii şi principii creştini". Promite să lupte mereu pentru creştinătate (1).

In ianuarie 1475 turcii vin în Moldova sub conducerea lui Soliman paşa, beglerbegul Rumeliei, într'un număr de 120.000 de ostaşi, în care număr intrau şi muntenii lui Laiota Basarab, trecut sub ascultarea turcilor. Ştefan Voievod avea cam

---

soană să lupte contra lui Radu. C. A. Stoide, Legăturile dintre Moldova şi Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea "Studii şi Cercetări Stiinţifice", Istorie, anul VII, 1956, fasc. 1, Iaşi, p. 71. Dar în contradicţie cu această justă menţiune scrie că Ştefan n'a luat parte personal la a doua campanie a lui Basarab Laiota contra lui Radu, Ibidem, p. 63. Credem că e vorba de cea de a patra incursiune şi numai din greşeală e pusă cea de a doua.

(1) I. Bogdan, vol. II, p. 318-319.

40.000 de ostaşi şi în calitate de ajutor 5.000 de secui şi 1.800 de unguri (1).

La lo ianuarie 1475 lîngă Vaslui el a obţinut *cea mai strălucită victorie, care l'a făcut cunoscut în întreaga Europa* (2).

Bătălia împotriva turcilor invadatori este localizată de cronicile române "la Vaslui". Această localizare o găsim la cronica de la Bistriţa, în letopiseţul lui Azanie, în cronica moldopolonă şi cea de la Putna (3). Grigore Ureche o plasează la "Podul Inalt" din sus de Vaslui lîngă lunca Bârladului (4).

Cronicarii polonezi ne dau următorele indicaţii. I. Dlugosz "circum palum Rakowiecz et fluvium Berlad" (5). Miecho wski pune locul bătăliei "lîngă lacul Racova şi Bîrlad" (6). "Lacul" acestui cronicar nu este altceva, decît "apa şi lunca" cronicarului român adică "mlaştină". Cromer scrie: apud Barladum amnem et Racoveciam paludem" (7). In sfîrşit, Stryjkowski scrie şi mai precis: "pe malul lacului Racova lîngă apa Bîrladului". Lacul "Racova" nu există acum. Probabil e vorba de o "mlaştină" (8).

N. Antonovici a cercetat regiunea Vasluiului şi a stabilit că locul bătăliei a fost, probabil, lîngă dealul Gherghiţoaiei, unde se afla şi trei morminte. La confluenţa rîului Racova cu rîul Bîrlad, probabil, exista o mlaştină.

Generalul Radu Rosetti, cu privire la locul bătăliei din

---

(1) Cronica de la Bistriţa, p. 121. I. Dlugosz, op. cit., c. 526.
Ferdinand Lot, L'art militaire et les armées au moyen âge, en Europe et dans le proche Orient, Paris, 1946, p. 240 ş. u. Işi manifestă scepticismul în ce priveşte numărul prea mare de 40.000 al oastei moldovenesti, fără a tine cont de mărturiile istorice.

(2) Cronica de la Bistriţa, p. 121. Amănunte în privinţa operaţiilor militare vezi la col. I. Cupşa, Arta militară a moldovenilor, Buc., 1959; gen. R. Rosetti, Studii asupra chipului cum se făptuiau războaiele lui Ştefan cel Mare, Buc., 1925. I. Focşeneanu şi Gh. Diaconu. Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare în "Studii cu privire la Ştefan cel Mare", Buc., 1956, p. 113-168.

(3) Cronica de la Bistriţa, ed. I. Vlădescu, p. 121-122.
I. Bogdan, Letopesiţul lui Azarie, p. 181.
I. Bogdan, Vechile cronici, p. 226.
Cronica dela Putna, ed. I. Vlădescu, p. 121.

(4) Gr. Ureche, p. 100-102.

(5) I. Dlugosz, op. cit, c. 526.

(6) Miechowski, op. cit.

(7) Cromer, op. cit., p. 630.

(8) Stryjkowski la B. P. Haşdeu, Arhiva Istorică, vol. II, p. 11.

1475, apreciază mai ales indicaţia, dată de Antonovici, că în grădina de zarzavat a regimentului VII, Racova, nr. 25, se află un adevărat cimitir şi s'au găsit cîteva arme. Locul este aproape de Vaslui — 2 km. Valea e strîmtă şi acoperită cu pădure, lîngă pîrîul Racova în valea Bîrladului. Numai de aci puteau fugi turcii la izvoarele Similiei. Autorul conchide că interpretarea dată de Antonovici se potriveşte datelor ce le avem (1).

Avînd în vedere că poziţia luptei a fost stabilită de N. Antonovici după cercetări la faţa locului, credem că într'adevăr această faimoasă luptă a lui Ştefan cel Mare s'a dat tocmai acolo, unde a indicat-o acest autor. In conformitate cu arătările acestuia dăm în subsidiar o imagine generală a bătăliei într'o schemă ipotetică a locului bătăliei şi a căilor de năvălire şi de retragere a turcilor.

In ziua btăliei la lo ianuarie era ceaţă. Ştefan Voievod, pentru a induce în eroare pe turci a pus pe toboşari în dosul mlaştinei, ca prin trîmbiţe să facă cunoscut turcilor începutul bătăliei. Auzind trîmbiţele şi crezînd că oastea lui Ştefan este plasată lîngă toboşari, turcii au pornit în direcţia lor şi au nimerit în mlastină. S'a produs o bătălie crîncenă.

Intr'un moment al bătăliei, secuii, veniţi în ajutor, au început să se clatine, dar, observînd aceasta, Ştefan Voievod cu moldovenii lui au intervenit, îndreptînd situaţia. Lupta a durat 2 zile şi 2 nopţi. In a treia zi turcii n'au mai putut rezista. Soliman paşa abia a scăpat. Moldovenii au urmărit pe inamic, care fugea spre Dunăre între rîurile Similia şi Tutova.

"Zăceau turcii pe drumuri ca snopii pe cîmp." "Cadavrele celor ucişi au fost arse, dar, zice I. Dlugosz, "există încă cîteva grămezi mari de oasele acestora, care vor atesta şi în secolo depărtate mărimea acestei înfrîngeri" (2).

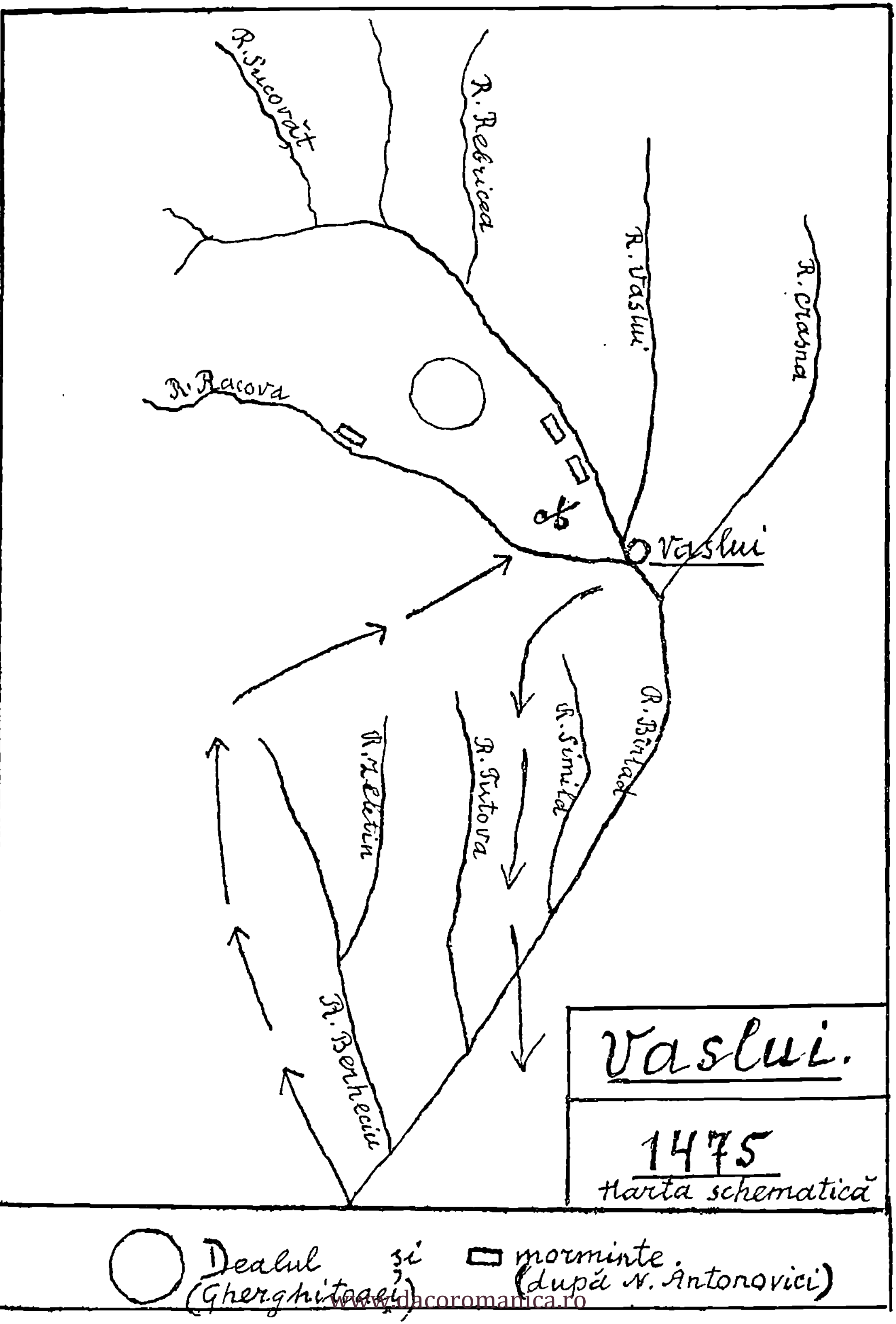
Cu ocazia strălucitei victorii asupra turcilor I. Dlugosz a lăsat în cronica sa cîteva cuvinte de excepţionale laude la adresa lui Ştefan, pe care îl numeşte "un bărbat demn de

---

(1) Gen. Radu Rosetti. Despre unele precizări recente a locurilor bătăliilor de la Doljeşti, Vaslui şi Scheia. Mem. Secţiei Istorice, Seria III, t. XV, p. 107-115.

N. Antonovici, o cruce pe locul luptei de la Vaslui în Revista Istorică Română", 1941-1942, XI-XII, p. 541-542. 3 morminte.

(2) I. Dlugosz, op. cit., c. 526.



R. Rebricea
R. Vaslui
R. Crasna
R. Racova
Vaslui
R. Bîrlad
R. Tutova
R. Berheciu
Vaslui.
1475
Harta schematică
Dealul
și
morminte
(după N. Antonovici)

admirat, cel mai vrednic să i se încredinţeze conducerea şi stăpînirea lumii" (1).

Despre biruinţa asupra turcilor găsim relatări şi într'o scrisoare de la Buda, din 24 februarie 1475 (2).

Cronicarul turc Saad-Eddin, deşi a trăit în secolul al XVI-lea şi şi-a scris cronica la o apreciabilă distanţă de timp, adaugă citeva trăsături interesante la ceea ce ştim noi despre această luptă. Povestirea lui e plină de naivitate şi de aprecieri grosolane la adresa lui Ştefan şi moldoveni (3).

Oastea turcă, scrie cronicarul, "trecînd Dunărea intrară în Moldova. Şi deoarece duşmanul se făcuse nevăzut şi stătea ascuns, eştenii turci începură să prade satele şi oraşele şi *se dădură cu totul jafului*. Şi în vreme ce paşa cu oamenii lui îşi băteau capul cu jafurile, *afurisitul domn al Moldovei* (*care în privinţa diavoleştii viclenii şi răutăţi întrecea şi pe dracul* şi care în urma biruinţelor lui asupra hanilor tătari din stepa Cîpceac şi asupra învecinaţilor unguri şi munteni, petrecea în siguranţă, *pretinzîndu-se neatîrnat şi arătînd gînduri de necredinţă şi vrăjmăşie*) (4) închise toate intrările şi ieşirile din ţară şi năvălind cu călăreţi şi pedestraşi asupra oştirii musulmane, ataca pe acei soldaţi obosiţi nepăsători şi daţi jafurilor şi-i risipi astfel, încît cea mai mare parte *bău acolo din paharul muceniciei* şi mulţi viteji pieiră în luptă. Plin de durere pentru acea nenorocire, *paşa abia putu scăpa* el însuşi din primejdioasa strîmtoare".

Expresiile la adresa lui Ştefan arată că acest domn într'adevăr prezenta o figură cu totul neobişnuită.

După biruinţa asupra lui Soliman paşa Ştefan Voievod la 25 ianuarie 1475 a vestit tuturor principilor creştini fapta sa

---

(1) Ibidem, c. 528.

(2) N. Iorga, Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor, vol. III, Buc., 1897, p. 92-95.

(3) Cronica este cunoscută în traducere italiană a lui Bratutti, Chronica del'origine e progressi della casa Ottomana, Madrid, 1652, în traducere la N. Orghidan, op. cit., p. 96-98.

V. şi traducerea la Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, Cronici turceşti privind ţările române, 1966, Bucureşti, p. 322.

(4) De altfel şi cronicarul turc Tursun-beg îl denumeşte pe Ştefan "căpetenia diavolilor", "ghiaur nedemn", "nedemnul răufăcător". P. P. Panaitescu, Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani în ţările vecine "Studii şi Cercetări Stiinţifice", Istorie, anul XI, fasc. 2, 1960, p. 215.

de arme. “Am luat sabia în mînă —scrie domnitorul—, şi cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru atot puternic am mers împotriva duşmanilor creştinătăţii i-am biruit şi i-am călcat în picioare, şi pe toţi i-am trecut sub ascuţisul sabiei noastre”.

Domnul se aştepta ca turcii să vină din nou în primavara viitoare pe mare şi pe uscat, conduşi de însuşi sultanul în persoană, pentru a supune “Moldova, care e “poarta creştinătăţii”. Dacă ea va fi pierdută, atunci “toată creştinătatea va fi în mare primejdie”. Ştefan Voievod ruga să-i fie trimis ajutor, căpitani (cu ostaşi). Promitea că, “după ce i-a tăiat inamicului mîna dreaptă, va lupta pînă la moarte pentru legea creştinească” (1).

După această mare victorie Ştefan a trimis regului Kazimir 4 conducători mai distinşi ai turcilor luaţi prizonieri, 36 steguri militare turceşti şi o însemnată pradă de război. Totodată l'a rugat pe rege să-l ajute cu trupe, cu arme, cu bani şi cu alte lucruri necesare pentru război. Regele i-a promis ajutor. Deasemenea au fost trimişi şi papei Sixt IV cîţiva captivi şi steaguri, îi cerea ajutor (2).

Apoi a trimis regelui Matei o parte aleasă din prada de război, “dorind să-l atragă în partea sa ca să-i fie în ajutor, însă regele Matei uzurpă pentru sine întreaga pompă a acestui triumf“.

In sfîrşit, a trimis o delegaţie cu daruri şi sultanului Mahomet şi culmea ironiei: s'a plîns sultanului că nişte tîlhari şi oameni izgoniţi din Turcia au cutezat să năvălească asupra ţării sale fără ştirea sultanului. Sultanul a dat ordin să aresteze pe oamenii lui Ştefan, şi după cîtva timp i-a trimis îndărăt, despuindu-i de lucrurile lor, lăsîndu-i aproape fără haine pe ei.

La 6 iunie 1475 turcii au ocupat Caffa, un port comercial foarte important în Crimeea, precum şi celelalte colonii italiene de la Marea Neagră.

La luarea Caffei au fost găsiţi în cetate cîţiva soli şi spioni de ai lui Ştefan Voievod şi 160 de moldoveni. Toţi au fost decapitaţi (3).

---

(1) I. Bogdan, op. cit., II, p. 319-392.
(2) I. Dlugosz, op. cit., c. 525, trad. la N. Orghidan, op. cit., p. 16-18.
(3) I. Dlugosz, op. cit., col. 533.

Ştefan Voievod ştia că turcii nu se vor lăsa bătuţi, că vor strînge o nouă oaste şi poate, vor ataca cu flota Chilia şi Cetatea Albă. De data aceasta lupta va fi mult mai grea şi pentru prestigiul turcilor va veni însuşi sultanul Mahomet să conducă oastea în Moldova.

Regele Ungariei a trimis la Ştefan 3 soli cu daruri să-l îndemne să se întoarcă de la regele şi regatul polon cu făgăduiala că-l va apăra împotriva turcilor. In împrejurări destul de grele, silit de mare nevoie Ştefan face un pas îndrăzneţ, o voltă diplomatică, punîndu-se sub ocrotirea regelui Matei. Insă Ştefan "nu a putut fi înduplecat ca să se rupă de regatul polon, sau să se declare duşman al aceluia, cum doreau foarte mult ungurii" (1).

Prin actul semnat de Ştefan la Iaşi la 12 iulie 1475 în faţa solilor regeşti, Ştefan recunoaşte suzeranitatea ungurească şi totodată cere un loc de refugiu în cazul, cînd ar fi alungat de turci. Ştefan îşi ia obligaţie să lupte în contra tuturor duşmanilor regelui, în afară de poloni, iar regele Matei îl primeşte sub ocrotirea sa, îi promite ajutor şi un castel la dispoziţie (2). Regele a semnat actul respectiv la 15 august 1475 (3).

Exceptînd pe poloni din cercul acelora, împotriva cărora îşi lua obligaţia să lupte, Ştefan se gîndea să păstreze odată cu suzeranitatea ungurească şi cea poloneză, ceeace ulterior s'a şi adeverit. La 7 septembrie 1475 regele polonez a trimis la Ştefan pe solii săi ca să-i ia un nou jurămînt de credinţă faţă de coroana polonă. Ştefan a depus şi acest jurămînt (4).

Trimiţînd această solie regele polonez s'a călăuzit de teama ca nu cumva domnul moldovean să uite obligaţiile sale faţă de Polonia "din cauza firei lui schimbătoare" (5).

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., col. 534.

(2) E vorba de Cetatea Ciceul. Ulterior în 1478 i s'a dat lui Ştefan ca feud şi Cetatea de Baltă. La cetatea Ciceul au fost alipite 60 de sate. La 21 martie 1492 regele unguresc Vladislav i-a confirmat posesiunea acestor cetăţi. Vas. Pîrvan, op. cit., p. 1034, 1015 şi 1053.

(3) I. Bogdan, op. cit., p. 330-338. Vezi şi Levicki, Codex epistolaris saeculi decimi quinti, în "Monumenta medii aevi historica res gestes Poloniae illustrantia, t. XIV, nr. 199, p. 219.

(4) I. Dlugosz, op. cit., c. 534.

(5) I. Dlugosz, op. cit., c. 534.



Sultanul turc Mahomet al II-lea cuceritorul

I. Ursu, bazîndu'se pe faptul că la lupta de la Vaslui au luat parte 1.800 de unguri, credea că încă din 1474 exista un acord între Matei şi Ştefan (1). V. Pîrvan sublinia că "Ştefan nu avea pace cu Matei, cînd turcii porniră împotriva lui în tîrziul toamnei 1474, dar avea de la secui 5.000 de ostaşi şi 1.800 de unguri, care îi fuseseră lăsaţi de vice-voivodul Ştefan Bathory la întoarcerea lui în Ardeal din expediţia împotriva lui Laiota". Deci, conchide autorul, "ajutorul a fost nu de las Matiaş (2).

Ambele păreri nu pot fi acceptate. Prima deoarece "acordul" înseamnă o înţelegere formală, pe cînd s'ar putea vorbi cel mult de o înţelegere neformală, pur diplomatică, izvorîtă din conştiinţa de interes comun.

A doua părere nu ţine cont de faptul că 1.800 de unguri nu puteau fi lăsăţi lui Ştefan Bathory fără aprobarea regelui Matei. Acest ajutor marchează un fel de pregătire pentru strîngerea relaţiilor de prietenie între Ştefan şi Matei.

Contractarea celei de a doua vasalităţi se prezintă în istoria domniei lui Ştefan ca un fapt extrem de important, pe care istoriografia din trecut îl neglija, îl punea în umbră, fără a-i atribui o însemnătate cuvenită sau îi găsea o motivare neadecuată (3).

In faţa primejdiei, pe care o simţea vie şi inevitabilă, Ştefan s'a aruncat la o soluţie extremă: a acceptat *dubla vasalitate, considerînd că dacă nu din ambele părţi cel puţin din una îi va veni ajutor*. I. Dlugosz afirmă că Ştefan a făcut pace cu regele Matei "temîndu-se de puterea sultanului" (4) şi în speranţa de ajutor, dar nu pentru, a-şi asigura pacea de la apus şi de la nord, după cum credea I. Ursu (5).

Dubla vasalitate era de fapt o *contraasigurare a ajutorului.*

Kazimir i-a oferit un mic ajutor de 2.000 de pedestraşi pentru a apăra Chilia şi Cetatea Albă şi a trimis la turci un sol ca să-l convingă pe sultan să nu facă război Moldovei, care este

---

(1) I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 103.

(2) V. Pîrvan. Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungaria, în Convorbiri Literare, an. XXXIX, Buc., 1905, p. 921.

(3) De exemplu, I. Ursu scrie: "Pentru idealul său nu a ezitat să sacrifice mîndria personală". I. Ursu, Ştefan cel Mare, p. 106.

(4) I. Dlugosz, c. 534.

(5) I. Ursu, Ştefan cel Mare şi Turcii, 1914, p. 64.

"o parte a regatului polon". Lui Ştefan această solie "i-a părut puţin onestă şi puţin utilă, după cum şi era" (1).

In anul viitor (1476) regele polonez a făcut din nou o intervenţie diplomatică în favoarea vasalului său, pe cînd sultanul se afla în drum spre Moldova, deci o intervenţie tardivă, care apoi s'a transformat într'o lamentabilă trădare. E cunoscută scrisoarea sultanului din 19 mai 1476 din tabără în drum spre Moldova, în care el scria: "Voi trimite şi eu pe ambasadorii mei pentru *ca prietenia frăţească, deja stabilită între noi,* să se închege mai puternic şi să se întărească (2).

Lipsa de încredere a lui Ştefan în regele polonez şi-a găsit deplina justificare mai curînd, decît s'ar fi putut aştepta.

Regele unguresc a făcut ceva în interesul lui Ştefan (3). Matei Corvin a pornit cu război împotriva turcilor şi a atacat fortăreaţa Salacz, care după o lună de asediu a fost cucerită, i-a trimis lui Ştefan 300 de secui în ajutor totodată a trimis în Ţara Românească o oaste condusă de Vlad Tepes, pentru a atrage o bună parte din forţele turceşti, care ar putea fi întrebuinţate eventual în Moldova împotriva lui Ştefan.

In problema vasalităţii se poate pune proolema "de jure" şi "de facto". V. Pîrvan afirmă că Ştefan cel Mare "de fapt n'a fost vasal al Ungariei" şi se bazează pe declaraţia solilor lui la Veneţia că "Ştefan Voievod nu e întru nimic supus regelui Ungariei, ci domn al provinciei şi oamenilor săi" (4). Se pare că în privinţa Ungariei această afirmaţie e justă, dacă ţinem seama de raporturile reale ungaro-moldoveneşti şi nu de cele "de jure". In tot cazul putem constata o prietenie constantă, prietenie, începută în 1475, şi continuată până la moartea lui Ştefan (5).

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., c. 532.

(2) A. Lewicki. Codex epistolaris saeculi decimi quinti, vol. III. Krakowia, 1894, p. 243, 224.

(3) I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, p. 66.

(4) V. Pîrvan. Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungaria, în "Convorbiri Literare", an. XXXIX, Buc., 1905, p. 1080.

Papa Sixt IV. a destinat regelui maghiar Matei Corvin 100.000 de ducaţi pentru lupta contra necredincioşilor "*ca şi cum Moldova ar fi supusă acestuia, pe cînd în realitate este o ţară cu totul independentă,* care se va bate în contra păgînilor, dacă va fi ajutată, iar dacă nu va fi ajutată, se va gîndi la propriile sale interese". C. Esarcu, Ştefan cel Mare, Buc., 1874, p. 30-34.

(5) V. Pîrvan, op. cit., p. 926.

După cucerirea cetății Sabasz regele s'a întors în capitala sa.

Situația a fost complicată prin faptul că o corabie cu tineri italieni a fugit din Caffa la Cetatea Albă și Ștefan a pus mîna pe această corabie cu tot avutul ce se afla în ea. Prizonierii au fost aduși la Suceava și puși sub pază. Sultanul a cerut extrădarea lor și restituirea avutului. Ștefan a refuzat sub motivul că porturile sînt libere și oricine poate debarca în ele (1).

In schimb și Ștefan avea o chestiune de prezentat sultanului, anume eliberarea cumnatului său Alexandru din Mangup, fratele soției, care a căzut prizonier al turcilor în decembrie 1475 (2). Alexandru a fost dus de turci la Constantinopole și acolo decapitat, ceea ce n'a ajuns la cunoștința lui Ștefan. La cererea lui Ștefan de a-l elibera, sultanul a căutat să-l înșele pe solul moldovean substituind pe prizonier cu o altă persoană. Solul, prefăcîndu-se că n'a observat înșelăciunea, s'a arătat gata să plătească tribut și să restituie corabia cu prizonieri (3).

Dar sultanul nu s'a mulțumit cu atîta. El a prezentat lui Ștefan printr'un sol turc la 23 mai 1476 un adevărat ultimatum (4): cedarea Chiliei, tributul neplătit pe trei ani, unul din copiii domnitorului să fie trimis la Poarta ca chezaș, eliberarea prizonierilor turci, luați în bătălia dela Vaslui, și a prizonierilor italieni cu corabia, cu tot. Ștefan a ordonat ca prizonierii turci să fie uciși în văzul solului turc.

Firește după aceste evenimente o ciocnire nouă între turci și moldoveni a devenit inevitabilă.

Sultanul venea în Moldova, după explicația lui I. Dlugosz, aprins de ură neîmpăcată asupra lui Ștefan, care nu-i plătea

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., c. 533.

(2) Mangup (Teodori) a fost un mic principat, situat în Crimeea la 25 km. depărtare de Bahcisarai, deci în însăși inima acestei peninsule, și condus de principi, înrudiți cu casa împărătească a Comnenilor. Pînă la căderea lor sub turci ei au fost vasali ai republicii Genua. K. V. Bazilevici, op. cit., p. 108, nota 1.

V. N. Bănescu, Contribution à l'histoire de la Seigneurie de Theodoro-Mangoup en Crimée în "Byzantinische Zeitschrift", LIII (1935), prima parte, p. 20-37.

(3) I. Ursu, Ștefan cel Mare, 1925, p. 120-121.

(4) N. Iorga, Acte și fragmente, vol. III, p. 56.

tribut, ocupase Chilia, iar în anul trecut a nimicit întreaga oştire puternică în număr de 120.000 de oameni (1). Sultanul plănuia să-l alunge pe Ştefan de pe scaun, punînd pe locul lui pe un oarecare Alexandru, care pretindea a fi frate bun al lui Ştefan (2).

I. Dlugosz afirmă că sultanul, intrînd în Moldova, conta şi pe nemulţumirea boierilor. El scrie: "Ţara, mustrînd pe domnul său de tiranie şi de cruzime, a refuzat cu totul a se îngrămădi în jurul lui, ceea ce simţind duşmanul a răspîndit vestea că n'a venit cu atîta tărie contra poporului, ci contra unui aşa de straşnic chinuitor al neamului moldovenesc (3).

Desigur, se poate admite că turcii mizau şi pe neînţelegerile interne, pe relaţiile între domn şi o parte din boieri, ostili acţiunii lui antiturceşti, deci pe coardele sociale ale timpului.

Sultanul a pregătit o armată de 150.000 de ostaşi, conform cu arătarea lui Angiolello. Basarab Laiota din partea sa avea pregătiţi 12.000 de ostaşi munteni. Trebuiau să intervină şi tătarii cu ajutorul lor.

Pentru a preveni unirea tătarilor cu turcii, Ştefan s'a grăbit să înfrunte pe tătarii intraţi în Moldova şi i-a învins.

Lupta cea mare între moldoveni şi turci s'a dat la 26 iulie 1476 la Războieni. Armata moldovenească a fost înfrîntă (4).

O interesantă descriere a evenimentelor ne-a lăsat cronicarul turc Saad-Eddin (5). Acesta ne povesteşte următoarele.

Aflînd de mînia şi îndignarea sultanului, domnul Moldovei dete foc tuturor cîmpurilor cultivate ale ţării sale, fără a lăsa macar urme de grîne, de roduri, de iarbă, dete foc chiar munţilor şi satelor. Flacăra duşmană şi războiul pricinui atîta

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., c. 544.

Biografia şi cuceririle lui Mahomet al II-lea sînt expuse într-o lucrare de ansamblu a lui Franz Babinger "Mehmed der Eroberer und seine Zeit", ediţia a 2-a (1959), München. Există traducerea primei ediţii în limba franceză în 1954, Paris şi în limba italiană în 1957 (Turin). Biografia neglijează uneori mărturiile izvoarelor române.

(2) Dar Baldasar de Piscia spune că sultanul aduce în Moldova pe fiul lui Petru Aron, "Columna lui Traian", 1876, p. 380.

(3) I. Dlugosz, op. cit., c. 544.

(4) Cronica de la Bistriţa, p. 122.

(5) Saad-Eddin şi N. Orghidan, op. cit., p. 98-100.

V. Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, Cronici turceşti, privind ţările române, vol. I, 1908, p. 322-324.

lipsă de hrană, încît o mare parte a oştirii musulmane s'ar fi stins de foame, precum şi caii şi celelalte animale ar fi pierit fără ovăs şi fîn dacă n'ar fi sosit vasele la Dunăre, mulţumită prevederii sultanului. Apoi trimiţînd pe cei cu stare la munte prin locuri sigure, domnul Moldovei cu porcii săi de ostaşi se ţinea ascuns prin desişurile unui codru, a cărui intrare o astupase cu copaci uriaşi, aşa încît sultanul în zadar îl căuta, căci nu putea găsi urmele acelor hoţi."

Mai departe cronicarul vorbeşte de consecinţele foametei şi de boli. In sfîrşit datorită unei călăuze, a fost găsit locul în pădure unde se afla domnul. "Locul era înconjurat cu şanţuri foarte adînci, baricadat cu mărăcini şi alte obstacole, cu tunuri aşezate în bătaie. A doua zi la răsăritul soarelui, sultanul înconjură poalele acelui codru. Incepu bătălia cu focuri de tun şi cu aruncări de săgeţi. Insă mişeii de duşmani cînd au văzut asaltul oştirii otomane, deteră şi ei foc cu tunurile lor de se cutremură pămîntul."

"Intrarea în codru era închisă, nimeni nu cuteza să înainteze... Dar sultanul a dat exemplu de curaj, aruncîndu-se în luptă. După el au mers şi alţi ostaşi turci... Oastea turcă se încunună cu biruinţă... *Cei rămaşi* (*din moldoveni*) *nu lăsară armele din mînă ci-şi apărau femeile şi copii,* încordîndu-şi mereu puterile şi dînd mereu atacuri *în oarba lor vitejie*... Păli atunci *steaua măririi moldovenilor* şi se micşora puterea lor. Iar *acel îndrăcit domn moldovean, ieşind din pădure* pe o cărare ascunsă, fugi la munte cu puţini de ai săi..."

La cele spuse de Saad-Eddin mai adaogă ceva şi *Tursunbei*. El scrie că călăreţii lui Ştefan au fost pedestraţi, iar carele moldoveneşti au fost aşezate în faţa oştirii asemenea *unui zid de apărare*. Ştefan avea şi tunuri de asediu (1).

Asîc —paşa— zade deasemenea atinge tema Răsboienilor. "Necredinciosul, spune el, a început să împroaşte din tunuri pline de foc. Dar gazii... n'au ţinut seama de aceasta şi s'au răsboit aşa de tare, încît *s'au mirat şi îngerii din cer*." Şi acest cronicar confirmă că sultanul a umblat prin Siretul Moldovei împreună cu gazii timp de vre-o *două luni* (2).

Ibn-Kemal-paşa în cronica sa afirmă că atunci, cînd s'au ciocnit oştile, Ştefan cel Mare a dat glas întregei sale *puteri*

(1) Op. cit., p. 75.
(2) Op. cit., p. 97.

şi bravuri. El a stat cu spatele la o pădure, într'o vale îngustă, cum nu există în ţara Moldovei un alt loc mai strîmt decît acesta. *Erau vre*-o 20.000 *de luptători.* Toţi au fost făcuţi pedestraşi. Avea multe sute (?) de tunuri. El a făcut în faţa oştirii sale, "un perete straşnic". Musulmanii la început n'au putut urni cetatea din loc. *Moldovenii se luptau bine* şi nu arătau trădare... Răufăcătorii aceia, *fiind oameni ai morţii, şi-au descoperit capetele* şi *intrînd în luptă au luptat pînă în seară.*"

Cînd sultanul se pregătea să meargă împotriva cetăţilor de la Dunăre şi în vecinătatea Mării Negre, a venit o iscoadă care a anunţat trecerea la atac a regelui Ungariei (1).

Izvoarele române zugrăvesc această înfrîngere ca un adevărat dezastru. Cronicarii străini I. Dlugosz şi Angiolello dimpotrivă o descriu în culori mai puţin tragice, afirmînd că Ştefan şi-a păstrat oastea aproape întreagă. Angiolello dă cifra de moldoveni morţi şi prinşi în captivitate 800, iar I. Dlugosz dă cifra de 200 moldoveni căzuţi şi 30.000 de turci morţi (2).

Diferenţa de apreciere o explicăm prin diferite criterii puse la baza ei. Isvoarele interne se aflau sub impresia devastării şi sărăcirii ţării, pe cînd cele externe judecau evenimentul, călăuzindu-se de pierderile în ostaşi.

Cetăţile Suceava şi Neamţ au rezistat atacurilor turceşti. Flota turcească a fost distrusă de furtună. Descurajat de înfrîngerile suferite sub zidurile acestor cetăţi, de foamete şi de ciumă, care a secerat rîndurile armatei turceşti, şi, probabil, aflînd de pregătirile ungurilor pentru luptă, sultanul a hotărît să se retragă.

Pentru starea sufletească a moldovenilor în aceste momente grele I. Dlugosz ne dă o menţiune interesantă că atunci cînd Ştefan Voievod se afla sub protecţia zidurilor cetăţii Suceava, apărate de Şendrea, "credinţa moldovenilor faţă de Ştefan Vodă a început să se clatine şi se părea că aproape toţi moldovenii l'au părăsit" (3).

Foarte elocvent descrie I. Dlugosz nepăsarea regelui polo-

---

(1) Op. cit., p. 214.

(2) I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 139-140. Autorul se limitează la constatarea diferenţei fără a o explica.

(3) I. Dlugosz, op. cit., c. 546.

nez faţă de aceste evenimente. El scrie: "Sultanul cu toate oştile sale, ca o fiară prinsă în reţele, ar fi putut să fie doborît prin un mare dezastru de regele Kazimir, şi armatele sale şi jalnica devastare a Moldovei să fie întoarsă în contra lui, dar fiindcă n'a fost cine să învingă pe un inamic înfrînt şi de greutatea locurilor şi de foamete şi de ciumă..., acea fiară a scăpat din mîini şi gloria eternă a regelui Poloniei a fost evitată" (1).

Regele Matei avea intenţia să-l ajute pe Ştefan, însă nu s'a grăbit. Oastea, condusă de Ştefan Bathory, a ajuns la hotarul Moldovei pe la mijlocul lunii august, cînd războiul turco-moldovenesc fusese terminat şi sultanul reuşise să plece.

E multă exagerare în afirmaţiile regelui Matei că "sultanul nu s'a întors, ci a fugit de frica apropierii sale" (2). E greu de apreciat ponderea fiecărui motiv în parte pentru retragerea turcă, însă pe lîngă foamete, ciumă, dezămăgirea faţă de rezistenţa cetăţilor moldoveneşti, probabil a jucat un rol oarecare şi pregătirile ungureşti pentru apărarea Moldovei. Nu trebuie să fie exclusă această posibilitate, după cum s'a procedat astfel în istoriografia românească veche (3).

In legătură cu starea de jale în care a căzut Moldova, a apărut ştirea că "domnul scăpase în Polonia cu 15 pînă la 20 de călăreţi în Snyatin, mîncînd într'o crîşmă de rînd, şi restaura oastea sa la Cameniţa (4). Ştirea e legendară. N. Iorga o respinge cu toată dreptatea arătînd că Ştefan cel Mare, dacă avea nevoie de refugiu, putea să se refugieze mai bucuros în Ungaria, unde îşi avea adăpost în cetatea Ciceul (5). Ştirea pare dubioasă şi din alt punct de vedere.

Dacă voievodul avea nevoie de a-şi restabili oastea în Polonia, el, desigur, putea să aibă o altă primire într'o ţară prietenă şi suzerană, decît într'o cîrciumă de rînd. Pe de altă parte, cum putea el să-şi restabilească oastea la Cameniţa,

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., c. 544, traducerea la N. Orghidan, op. cit., p. 27.

(2) I. Dlugosz, op. cit., c. 545 ş. u. trad. la N. Orghidan, op. cit., p. 28.

(3) Deci trebuia să fie respinsă calificarea atitudinii regelui Matei ca "comedie". I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, 1914, p. 147.

(4) I. Ursu, Relaţiile Moldovei cu Polonia, Piatra Neamţ, 1900, p. 114.

(5) N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, 1904, p. 180.

dacă forțele, pe care le-a mai avut, rămîneau în țară și n'a fost înconjurat decît de 20 călăreți?

Deaceea înregistrăm această știre ca *legendară*, alături de numeroase alte legende, care s'au născut în legătură cu glorioasa domnie a lui Ștefan cel Mare.

Cronica moldo-polonă povestește că "împăratul turcesc a venit cu 200.000 de oameni și se bătu cu Ștefan lîngă un pîrîu ce se cheamă Valea Albă și omorîră turcii toată oastea lui Ștefan Voievod și pe căpitanii ei și pe boieri, încît se întoarse cu puțină oaste. Ii arsese aproape toată țara, dar *nu putu să-i ia nici* o *cetate*. Asedie împăratul și o cetate cu numele Neamt; iar cei din cetate traseră în tunul cel mare și împușcară și pe meșterul tunar. Atunci împăratul plecă. Dar Ștefan Vodă adună din nou o oaste ca la 16.000 de oameni și se arătă turcilor; turcii crezînd că el ar fi dobîndit ajutor de la poloni sau de la unguri fugiră spre casă totuși le smulse Ștefan Vodă mulți luptători (1).

Toate cronicile romîne recunosc unanim că Ștefan cel Mare a fost învins de turci. Totuși semnalează că nici o cetate moldovenească (Neamț, Suceava ș. a.) n'a căzut în mîna turcilor. Iar cronica lui Grigore Ureche și cea moldo-polonă vorbesc și de un episod interesant al războiului anume: urmărirea turcilor pînă la Dunăre.

Dealtfel, recunoaște înfrîngerea și însuși Ștefan Voievod.

Pe locul unde s'a dat bătălia la Războieni el a construit ulterior o biserică. Aici s'a păstrat o inscripție, în care se spune că împotriva Moldovei a venit sultanul Mahomet cu toată puterea lui răsăriteană și cu dînsul Basarab Laiota cu toată tara lui basarabească, au venit "să prade și să ia țara Moldovei". "Eu Ștefan Voievod cu fiul meu Alexandru am ieșit înaintea lor... și la 26 iulie au fost învinși creștinii de către pagîni."

Ce concluzii putem trage din toate mărturiile izvoarelor?

Din expunerile cronicarilor se desprinde idea că Ștefan

---

(1) Gh. Balș, Bisericile lui Ștefan cel Mare, București, 1926, p. 75-76.

cel Mare în bătălia de la Răsboieni a fost învins. Este prima lui înfrîngere din cele două, despre care a vorbit el doctorului venețian Muriano.

Insă dacă aruncăm o privire mai largă asupra campaniei turcești în întregime, care a durat aproximativ două luni, trebuie să recunoaștem că sultanul turcesc n'a izbutit de loc în scopurile sale. El nici n'a încercat măcar să pună pe candidatul său ca domn în locul lui Ștefan. De altfel și unde putea să-l pună dacă capitala țării Cetatea Suceava a rămas în mîinele moldovenilor?

Mahomet al II-lea n'a putut subjuga Moldova, după cum a făcut aceasta cu Țara Românească, ci a fugit. El n'a putut lua atunci în stăpînirea sa Chilia și Cetatea Albă, deși se părea că are toată posibilitatea să facă aceasta. El s'a retras rușinos dincolo de Dunăre (1). Deci avem în fața noastră o *bătălie ciudată în ce privește urmările ei*, o *bătălie rămasă absolut infructuoasă pentru învingător*.

4. RELUAREA OSTILITATILOR IMPOTRIVA DOMNILOR TARII ROMANESTI

Oștile ungurești (comandate de Bathory și Țepeș) într'un număr de 25.000 de ostași au sosit în Moldova pentru a lupta contra turcilor, însă cu mare întîrziere, atunci, cînd turcii erau deja retrași. Se părea că prezența lor în țară este inutilă?

Dar Ștefan Voievod le-a găsit întrebuințare. Adăogînd la oștile ungurești 15.000 de călăreți moldoveni, toți au pornit în Țara Românească cu scopul de a-l răsturna pe Laiotă Basarab, punînd în locul lui pe Vlad Țepeș (2). La 16 noembrie Ștefan Voievod cu oștile unite, după înfrîngerea rezistenței muntenești a intrat în București și l'a proclamat pe Țepeș domn.

Vlad Țepeș fiindcă nu se prea încredea în munteni, a rugat pe Ștefan să-i lase o gardă personală de moldoveni, ceea ce

(1) Ferdinand Lot, op. cit., p. 244, nota 1, are îndoieli cu privire la povestirea despre retragerea lui Mahomet al II-lea fără a-și pune întrebarea de ce acest sultan invingătar l-a lăsat pe Ștefan să-și guverneze țara și mai departe și nu l'a izgonit din Moldova.

(2) N. Iorga, Acte și fragmente, v. III, p. 59.

Ştefan a şi încuviinţat, lăsîndu-i 200 de curteni. Dar Laiota s'a întors cu turcii. Vlad Ţepeş a fost ucis, iar garda moldovenească a fost deasemenea omorîtă aproape întreagă, în afară de lo oameni (1).

In 1479 domnul Ţării Românesti Ţepelus împreună cu turcii a năvalit în Ardeal, unde s'a dat o luptă pe "Cîmpul Pîinii" şi turcii au fost înfrînţi (2).

La 8 mai 1478 Ştefan, temîndu-se de un atac din partea turcilor împotriva Chiliei şi Cetăţii Albe, cere ajutor de la Veneţieni şi Papa. Unchiul lui Ştefan, Ţamblac a ţinut în senatul veneţian o cuvîntare, în care a arătat întîmplările din 1476, afirmînd că Ştefan n'ar fi suferit o mare înfrîngere, dacă n'ar fi fost părăsit de creştinii care i-au făgăduit ajutor şi nu il-au dat (3).

"Tărişoara mea, spunea Ştefan prin gura lui Ţamblac, este straja ţării ungureşti şi a Poloniei. Este sigur că turcii vor veni pentru acele două ţinuturi, Chilia şi Cetatea Albă, care sînt Moldova toată iar ea este zid pentru Ungaria şi Polonia."

Veneţienii au rugat să asigure pe domnul său de *bunele lor intenţii.*

In anul 1480 Ştefan împreună cu ardeleni a năvălit în Muntenia şi l'a alungat pe Ţepeluş, care era nevoit să fugă la turci (4).

Ştefan a lansat la 15 martie 1481 o proclamaţie locuitorilor Brăilei, Buzăului şi Rîmnicului anunţând că intenţionează să pună ca domn în Muntenia pe un oarecare Mircea, pe care l'a denumit "fiul meu", dar aceşti locuitori nu s'au arătat prea entuziasmaţi de perspectiva de a avea ca domn pe

---

(1) L. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 349.
(2) I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, 1914, p. 100.
(3) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 342-354.

Ion Ţamblac sau mai precis Ion Paleologu Ţamblac, grec din Constantinopole, era cunoscut veneţienilor, ca despot al Moreei, care a luptat alături de ei contra turcilor. Fiind învins s'a refugiat întîi la Veneţia, apoi la Roma. Prin urmare, el nu era nici boier de ţara, nici dregător. E denumit "unchiul" lui Ştefan, însă nu e posibil de stabilit ce fel de rudenie exista între ei. I. D. Condurachi, Diplomaţii români în trecut (sec. XIV-XVII), Braşov, 1937, p. 34-37.

(4) I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 161: scrisoarea reginei Beatrice, soţia regelui Matei.

A. Bonfinius, p. 618, Monumenta Hungariae Historia, vol. II, nr. 288, p. 437. V. şi I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 161.

Mircea, pe care l'au caracterizat ca fiul "Călţunei", o femeie de moravuri uşoare cunoscută tuturor pescarilor (1).

In 1481 Tepeluş a venit ajutat de turci, conduşi de Alibeg şi Schenderbeg (2). La 8 iulie a acestui an s'a dat o luptă crîncenă la Rîmnic, în care Tepeluş cu turcii au fost înfrînţi (3). Ţepeluş fugit în Mehedinţi a fost ucis acolo de boieri. In scaunul Munteniei a fost aşezat Vlad Călugărul, om mediocru.

Sultanul Mahomet a murit la 3 mai 1481 şi fiul său Baiazid, după o luptă pentru putere cu fratele său Gem, a preluat puterea în statul otoman. Ştefan s'a folosit de vreme tulbure şi la 10 martie 1482 a cucerit de la munteni cetatea Crăciuna (4). Vlad Călugărul ca atîţia alţi a trecut de partea turcilor.

Ştefan s'a convins că *nu se mai poate aşeza în scaunul vecin al Munteniei un om independent de turci.* Candidaţii aleşi de Ştefan pentru domnia Munteniei erau slabi de caracter şi, temîndu-se de invazia turcilor, treceau pe rînd sub ascultarea lor.

Astfel datorită insistenţei lui Ştefan Voievod în urmărirea scopului său politic, s'au perindat la cîrma statului muntenesc următorii domni: Laiota Basarab 1477-noiembrie 1477, Tepeluş noiembrie 1477-iulie 1481, Mircea iulie 1481-noiembrie 1841 Vlad Călugărul noiembrie 1481-ianuarie 1482, Ţepeluş ianuarie 1482-martie 1482 şi Vlad Călugărul martie 1482-1495. Ultimul domn a fost pus de Ştefan în înţelegere cu Bathory.

---

(1) I. Bogdan, op. cit., p. 361-363 şi "Relaţiile Tării Romîneşti cu Braşovul şi Ungaria", p. 282 şi 284. Deci Ştefan a făcut un pas de a încerca să pună domn în Muntenia pe o persoană de obîrşie obscură şi, probabil, şi-a recunoscut singur greşeala, deoarece Mircea, după un timp oarecare, dispăruse de pe scena politică cu desăvîrşire. Pe scaunul Ţării Rom. a fost pus de Ştefan Vlad Călugărul.

(2) B. P. Hasdeu, Arhiva istorică, vol. I, 1, nr. 163, p. 116.

(3) Cronica dela Bistriţa, p. 123.

(4) Ibidem, p. 124.

Cristofor Mironescu, Hotarul între Moldova şi Muntenia, în "Anuar de geografie şi antropogeografie", II (1910-1911), p. 99-104. V. şi I. C. Băcilă, Intinderea Moldovei, schiţa istorică şi geografică în "Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie", XXXVII (1916-1918), p. 319-321) şi Radu Rosetti, Hotarul Moldovei la sud sub Ştefan cel Mare, în "Revista istorică", X (1924), n. 7-9, p. 186-190.

In 1483 s'a întîmplat un fapt foarte important pentru domnia lui Ştefan: regele Matei al Ungariei; fiind ocupat de un război costisitor cu împăratul Frideric al Austriei şi avînd nevoie de neutralitatea Turciei a încheiat pacea cu turcii pe timp de 5 ani. In tratatul de pace n'au fost incluse cetăţile Chilia şi Cetatea Albă (1).

5. PIERDEREA CETATII CHILIA SI A CETATII ALBE SI CONSECINTELE EI

Sultanul s'a gândit să aducă la îndeplinire vechea sa idee de a cuceri cetăţile moldoveneşti. Adunînd o oaste mare pînă la 100.000 de oameni cu ajutorul muntenilor lui Vlad Călugărul şi al tătarilor lui Menglî-Gherai, sultanul a cucerit cetăţile Chilia şi Cetatea Albă (2).

Este cunoscută scrisoarea sultanului din august 1484, din care aflăm că, după ce dînsul a trecut Dunărea, au venit în ajutorul lui hanul tătarilor cu tabăra şi muntenii credincioşi, că în opt zile a luat Chilia şi în două zile Cetatea Albă. Chilia e denumită poarta Moldovei, Ungariei şi în general a ţărilor de la Dunăre, iar Cetatea Albă —cheie pentru ţara Leşească, Ţara Românească, Tara Tătărască şi pentru Marea Neagră în general (3).

Din sentimentul de lăudăroşenie sultanul a redus numărul zilelor de rezistenţă a cetăţilor. Istoricii români (N. Iorga, C. C. Giurescu, I. Ursu ş. a.) au crezut că cetatea Chiliei a fost cucerită de turci la 14 iulie, iar Cetatea-Albă la 28 iulie

---

(1) Eduard Sayous afirmă că sultanul Baiazid II *a implorat* de la Matei un tratat de pace de cinci ani şi că la Constantinopole domnea o mare nelinişte. Evenimentele cereau încheierea păcii. Rolul victorios al lui Matei a fost terminat prematur din cauza asperităţii cu Frederic al Austriei. E. Sayous, Histoire générale des Hongrois, f. a., vol. I, p. 463-464. V. deasemenea: I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 174. N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, p. 217. V. Pîrvan, Relaţiile, p. 1041. Engel, Geschichte, vol. I, 1804, p. 182.

(2) Despre luarea Chiliei şi a Ctăţii-Albe în cronicile române vechi, v. I. Bogdan, Vechile cronici moldoveneşti, 1891, p. 118 şi 264 (nota 40).

(3) Acta externa, VI, p. 36-37.

B. P. Hajdeu, Arhiva istorică, vol. I, 2, p. 55 ş. u.

E. Hurmuzachi, vol. II, 2, p. 281.

sau 5 august. După cercetarea izvoarelor turce (mai ales a cronicii lui Neschei), Nicoară Beldiceanu a precizat (1) că aproximativ la 9 iulie a început bombardarea Chiliei şi la 19 iulie, *după* 10 *zile* de bombardament, ea a fost luată. S'a produs şi o defecţiune. Conform cu arătarea lui M. Guazzo, trădătorul a fost un oarecare Mamolaco (2). Ce funcţie a ocupat el în cetate nu se ştie. Unul din cei doi pîrcalabi moldoveni (Ivascu şi Maxim) s'a prezentat sultanului pentru a-i preda cetatea (3).

La 22 iulie armata turcă, ajutată de forţele tătărăşti ale lui Menglî-Gherai, se afla la zidurile Cetăţii-Albe. La 5 august aceste ziduri au început să cedeze, iar la 7 sau 8 august cetatea a căzut, deci *după* 15 *zile* de bombardament.

Ambii pîrcălabi ai cetăţii Albe au murit în timpul asediului şi la sultan s'a prezentat o delegaţie de 5 cetăţeni ("notabili" după expresia lui Mlipiero).

Ceeace era şi mai grav, turcii au luat nu numai cetăţile, dar şi porţiunea de pămînt care le înconjura şi ţinea de ele. Cronicarul polon ne atestă că au fost luate de turci nu numai cetăţile, ci şi "*litoralul maritim*", care se numeşte "*Basarabia*". Desigur nu era vorba numai de litoralul mării, ci şi de malul Dunării, căci Chilia era situată la Dunăre şi nu la mare.

"Basarabia" prezenta atunci, probabil, o fîşie îngustă de pămînt de-a lungul braţului Dunărean Chilia şi nu acel teritoriu larg al Bugeacului pe care-l cunoaştem din domnia sultanului Soliman al II-lea, după luare în 1538 a Tighinei şi transformarea ei în raia turcească. Denumirea "Basarabia"

---

(1) Nicoară Beldiceanu, La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea-Albă par Bayazid II, în "Südost-Forschungen", München, 1964, Band XXIII, p. 65-67.

(2) Ibidem, p. 68 (referire la M. Guazzo, Histoire di messer, Marco Guazzo, Venisse, 1545, fol. 302).

(3) Un secretar al lui Sigizmund Malatesta dă ştirea că un pîrcalab ar fi tradat. N. Iorga, Acte şi fragmente, III, p. 89-90. E. Hurmuzaki, VIII, p. 27 şi 28. Ştirea se confirmă şi de Asîc paşa zade, care povesteşte în cronca sa că emirul (pîrcalabul nu cumva Mamolaco este un nume deformat al lui Maxim). Chiliei, "punîndu-şi capul la pămînt şi sărutînd mîna sultanului, i-a spus: "Cetatea este a padişahului şi noi deasemenea ne supunem". P. P. Panaitescu, Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din ţările vecine, în "Studii şi Cercetări Stiinţifice", Istorie, anul XI, fasc. 2, 1960, p. 216.

se trage de la numele stăpînitorilor munteni din trecut —Basarabi (1).

Regele Matei a protestat cu amenințări din motivul că aceste cetăți "se țin de regatul Ungariei" (2). Sultanului Baiazid nu i-a fost greu să răspundă că în tratatul, încheiat cu Ungaria, cetățile n'au fost prevăzute, adăogînd că va da poruncă pașilor de la cetăți să nu atace Moldova și că nu se teme de amenințările ungare (3).

Regele Matei a strîns oastea, pentru a-l ajuta pe Ștefan, dar și de data aceasta ca și în 1476, s'a arătat un mare "cunctator". Cînd era gata să pornească a aflat că cetățile sînt cucerite și în loc de a merge înainte pentru recucerirea lor, s'a întors în capitala sa și de acolo protesta și amenința pe turci. Această atitudine s'a terminat cu un nou tratat de pace a ungurilor cu turcii, în care a fost inclusă Moldova, însă fără cetăți (4). Regele a luat act de un fapt împlinit.

Incercarea lui Ștefan cel Mare de a relua de la turci Cetatea-Albă, despre care vorbește Așîc-Pașa (5) trebuie să fie fixată înainte de venirea în țară a turcilor, conduși de Ali-Bei, cu pretendentul la domnie Hronoda, deci la începutul anului 1485. Acest Pașă povestește că Ștefan cel Mare avea înțelegere cu creștinii din cetate care au promis să-i predea cetatea. Noaptea oștenii moldoveni au pus scări la zidurile cetății, dar atacul a fost respins.

6. SENSUL INCHINARII DE LA COLOMEA DIN 1485

In lunga domnie a lui Ștefan Voievod s'au întîmplat cazuri de fugă a unor boieri peste graniță din cauza opoziției vederilor și planurilor domnului sau a veleităților lor nesatisfăcute. Astfel, de exemplu, a fugit în Lituania un oarecare Avram vis-

---

(1) Martin Cromer, op. cit., p. 434.
(2) E. Hurmuzaki, Documentele, vol. II, 1, doc. IV și XIX.
(3) Op. cit., vol. II, 1, doc. III și XVIII.
(4) I. Ursu, Ștefan cel Mare și turcii, 1914, p. 118.
(5) P. P. Panaitescu, Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani, în "Studii și Cercetări Stiințifice", Istorie, an. XI, fac. 2, 1960, p. 216.

tiernicul şi satul lui Oniceanii a fost donat în 1493 comisului Petrică (1).

Cauza acestei viclenii nu se cunoaşte. Dar fuga avea aspect de trădare, deoarece, probabil, a avut loc în curând după încheierea de către Ştefan a alianţei cu Moscova (1491) şi Crimeea (1492) şi apărea ca *un protest împotriva politicii externe noi.* In documentele de mai tîrziu aflăm că Ştefan Voievod a luat satul Poienile de la un oarecare Ivan, desigur "viclean" (2), şi satul Coseşti dela Roman Gîrbovet, "din hiclenie. cînd a fugit în Ţara Romînească" (3).

Insă această nesupunere avea un caracter individual şi nu se răsfrîngea asupra mersului general al politicii interne a domnului.

O mai mare însemnătate aveau defecţiunile boiereşti de grup, ca cele din 1467 şi 1476, pe care le-am semnalat mai sus şi care puneau pe domn în încurcături serioase. Totuşi şi efectul acestor defecţiuni nu se poate compara cu o adevărată revoltă boierească ce s'a produs în 1485 în 1486. Este *timpul marii crize politice* din ţara moldovenească, cînd s'au pus *problemele de principii, de schimbări radicale în domeniul politicii externe.*

Domnul trebuia să se convingă atunci că stă singur, aproape solitar în faţa primejdiei turceşti, că politica lui antiturcească nu se bucură de popularitate în marea majoritate a boierilor şi că ea îi poate aduce surprize neaşteptate şi primejdii mari pentru însăşi existenţa tronului său.

Ştefan s'a gîndit să dispună pentru ajutor pe poloneji, aducând omagiu de fidelitate şi jurămîntul de credinţă regelui polonez *în persoană.* De mai multe ori în trecut i s'a cerut să vină în Polonia să depună acest jurămînt. Ştefan sub diferite pretexte se eschiva.

In faţa dezastrului, suferit de la turci, el s'a hotărît la închinare personală. La 15 septembrie 1485 Ştefan s'a prezen-

---

(1) I. Bogdan, Documente, vol. II, p. 22 ş. u. (doc. din 15 martie 1493).
(2) Documente privind Istoria Romîniei, Moldova, sec. XVI, vol. I, p. 151.
(3) Op. cit., p. 453.

tat la Colomeea și acolo a depus omagiul și jurămîntul de credință, conform ritualului medieval (1).

E interesant că în actul omagiului părțile contractante își iau anumite obligații în privința politicii externe, anume: Ștefan se obliga a nu începe război și a nu încheia pacea fără știrea lui Kazimir, iar la rîndul său acesta din urmă "nu va cere și nu va încheia pacea în ce privește granițele Țării Romînești și ale Moldovei fără știrea lui Ștefan Voievod.

Mulți autori romîni care au scris despre aceasta, caracterizează depunerea omagiului ca umilință (2). E un mod de a vedea al timpului nostru. Atunci suzerani erau puțini, iar vasali mulți, chiar foarte mulți. Inchinarea era însoțită de obligația de a apăra pe vasal, Moldova, o țară mică, nu putea trăi fără a se recunoaște vasală a unuia din cele trei state vecine mari (două regate și împărăția turcească). *Instinctul național de conservare* îl îndemna pe Ștefan la supunere de vasalitate. Trebuie să recunoaștem că domnul *manevra cu aceste formule medievale cu mare maiestrie și abilitate* și nu s'a afiit să intre chiar în dubla vasalitate.

Inchinarea lui Ștefan regelui polonez făcută la Colomeea în 1485, prezintă ultimul pas, legat încă de politica sa antiturcească, dar totodată și un act de disperare.

Cucerirea de către turci în 1484 a cetăților Chilia și Cetatea Albă, cetăți situate la marginea statului său, a constituit o amenințare directă la însăși existența statului moldovenesc. Ștefan nu părăsise încă ideea de luptă împotriva turcilor și căuta ieșire din impas. Apropierea de polonezi i se părea o supapă de salvare.

Nădăjduia că, dat fiind interese economice și politice comune față de turci, în viitor va putea *să fie ajutat de polonezi în mod esențial.*

---

(1) B. P. Hașdeu, Arhiva istorică a României, vol. I, 2, p. 23-26 (din I. Przyluski, Leges et Statuta de Privilegia Regni Poloniae, Cracovia, 1553). Doghiel, Codex diplomaticus, I, p. 603. E. Hurmuzaki, Documentele, II, 2, p. 288-289.

A. Lewicki, "Codex epistolaris saeculi decimi quinti, II, p. 480.

Bernard Wapowski, Scriptores rerum polonicarum, tom. II, Cracoviae, 1874, p. 4 (Hommagium Stephani Colomiae, 1485).

I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 370-378.

(2) I. Ursu, Ștefan cel Mare, 1925, p. 191-195.

Inchinare Poloniei nu este un fenomen nou, avîndu-şi rădăcini în trecutul Moldovei, chiar dela 1387. Predecesorii lui Ştefan depuneau regelui polonez omagiul, jurămîntul de credinţă (prin sărutarea crucii) semnau actele şi, în afîrşit, mai dădeau şi boierii garanţia lor. A depus omagiul şi jurămîntul de credinţă şi însuşi Ştefan vodă în 1459 şi 1462. Boierii dădeau un act *independent de actul închinării domnului; actul semnat de boieri avea un caracter de garantie suplimentară* (1).

In afară de actele de omagiu, în izvoarele istorice române găsim deasemenea promisiuni de omagiu în viitor, confirmări de omagiu şi garanţia boierilor.

Inchinarea s'a făcut dintr-un calcul greşit că polonezii, apreciind importanţa pierderii debuşeurilor comerciale (Chilia şi Cetatea-Albă), vor face un pas hotărîtor împotriva turcilor. Domnul moldovean sperase că polonezii vor înţelege chemarea momentului politic şi vor ajuta pe moldoveni în lupta lor contra turcilor din interesul propriu al Poloniei. Moldova pentru această ţară se prezenta ca o avangardă a lumii apusene. Dar cele mai apropiate împrejurări au dovedit că speranţa domnului nu este întemeiată.

Cronica moldo-germană ne povesteşte că atunci, cînd Ştefan se afla în Colomeea în 1485, "veniră turcii *în taină cu Hronoda Petru Vodă* la Suceava iar, dacă Suceava nu voi să se predea arseră oraşul şi pustiiră întreaga ţară" (2). Venirea turcilor a avut loc la 19 septembrie.

Cuvîntul "*în taină*" dă de gîndit. Turcii sub conducerea eunucului Ali-bei nu puteau veni în deplină taină, deoarece trebuia să se îndrepte din Cetăţile Chilia şi Cetatea-Albă *prin ţara de jos şi să ajungă treptat pînă la Suceava*. Ce fel de taină putea prezenta această mişcare duşmănoasă? Cronicarul a vrut să sublinieze o particularitate a acestei miş-

---

(1) C. Racoviţa. Inceputurile suzeranităţii polone asupra Moldovei. Revista Istorică Romînă, MCMXV, vol. X, p. 269 şi 271.

(2) Picot emite ipoteza că Hronoda ar fi fost un şef de mercenari boemi, bazîndu-se pe relatarea lui M. Miechowski că Ştefan s'a luptat lîngă Colomeea "cu nişte mercenari boemi". V. Pîrvan cu dreptate obiectează că Ştefan a avut de luptat cu o armată, nu cu nişte hoţi. E. Picot. Urechi. Chronique de Moldavie, p. 168-169. V. Pîrvan, Relaţiile, p. 1047. V. şi M. Miechowski, la B. P. Hasdeu, Arhiva Istorică, vol. 1, 2, p. 37.

cări: *ea a venit pe neaşteptate pentru domn*. Altfel el n'ar fi plecat la Colomeea, ci s'ar fi pregătit pentru ripostă duşmanilor. Aceasta înseamnă că boierii, care s'au angajat în această revoltă, *au ţinut în secret toate pregătirile lor pentru ieşire împotriva domnului*.

Cît de neaşteptată a fost vestea acestei mişcări antidomneşti se poate vedea din faptul că regelui polonez nu-i venea să creadă în aşa ceva şi-l reţinea pe Ştefan.

La plecare i-a dat în ajutor *puţină oaste* de mercenari (1).

Cu aceştia şi cu ostaşii săi Ştefan a dat turcilor la întoarcerea lor la Catlabuga, la 16 noembrie, o bătălie şi a reuşit să-i izgonească, luînd dela ei ceea ce au prădat.

Dar nu la un asemenea mic ajutor se aştepta Ştefan Voievod, ci la un ajutor esenţial. Desamăgirea cumplită l'a cuprins şi din ea a răsărit ideea că alianţa cu Polonia trebuie să fie părăsită.

7. HRONODA IN 1486 SI REVOLTA BOIERILOR

Unde a dispărut Hronoda nu se ştie. Reapariţia lui *abia după o trecere a cinci luni*, la 6 martie 1486, este destul de *enigmatică*. Izvoarele nu ne spun că el de data aceasta să fi avut vreun ajutor din partea turcilor, muntenilor, tătarilor sau ungurilor. Cu privire la *unguri* o singură cronică ne dă această ştire: cronica lui Gr. Ureche. Dar pentru ca să demonstrăm cîtă încredere ne inspiră expunerea lui, o vom colaţiona cu expunerile celor mai vechi cronici moldoveneşti.

In cea mai veche cronică de la Bistriţa despre a doua bătălie cu Hroet în 1486 se spune numai că "au fost război cu Hroet pe Scheia" (2).

In cea de la Putna deasemenea nu se spune nicun cuvînt de unde a venit acest pretendent Hronet, dar se dă acel amănunt că "într'acest război Ştefan Voievod au căzut de pe cal" (3).

---

(1) Cronica moldo-germană, p. 48 şi 68.
(2) Cronica de la Bistriţa, p. 126.
(3) Cronica de la Putna, p. 126.

In ce priveşte cronica moldo-polonă pasajul respectiv a fost interpretat de unii (1) greşit. In această cronică pentru anul 6993 (1485) se afirmă că pe timpul, cînd Ştefan Voievod se afla la Colomeea, "au venit turcii (przyszli Turcy) chiar pînă la Suceava cu Chromotem (Chromoisem)". Urmează ştirea că Ştefan Voievod i-a bătut pe turci cu ajutorul polonezilor la Catlabuga.

După aceea citim că la 15 februarie 1486 Ştefan Voievod *a bătut pe Chromota,* "care *venise* cu turcii asupra lui" (2). Aici verbul "a veni" este întrebuinţat în forma de mai mult ca perfect, ceea ce pare cu totul potrivit, fiind în realitate vorba de anul trecut. "*Venise*" *se referă la prima apariţie a lui Chromota în* 1485. Dacă turcii ar fi venit cu Chromota şi în 1486, ar fi trebuit să figureze propoziţia "au venit turcii din nou", şi *să se spună că Ştefan Voievod a bătut pe turci,* fiindcă ei ar fi prezentat forţa adevărată şi *nu Chromota,* dar despre vreo bătălie cu turcii nu găsim în cronică nici un cuvînt. S'ar fi putut trece cu vederea lupta împotriva turcilor? Desigur că nu. Avem tot dreptul să considerăm că în 1486 turcii n'au fost prezenţi cu Chromota în lupta dela Şcheia.

Semnalăm şi acea inexactitate din cronica moldo-polonă că Ştefan Voievod *a bătut* pe Chromota, pe cînd ştim acum din cronica moldo-germană că acea bătălie a fost pierdută de Ştefan şi numai datorită împrejurărilor fericite el şi-a păstrat tronul.

Cele mai multe amănunte ne dă cronica moldogermană, amănunte pe care nu le găsim nici într'o altă cronică moldovenească. Citim acolo: In luna martie, în ziua de 6, într'o luni, se bătu Ştefan Vodă cu Hronoda, la Bulgari (Şcheia) pe apa numită Siret. Atunci Hronoda Petru Vodă lovi pe Ştefan Vodă şi cîştigă lupta, şi fiindcă Ştefan Vodă căzu de pe cal şi şezu între morţi de dimineaţă pînă la amiază, veni un boier călare cu numele Purece, care recunoscu pe Ştefan Vodă. Plecă atunci voievodul pe cal şi îşi adună oastea sa; trimise la Petru Vodă (Hronoda) pe un boier cu numele Pîn-

(1) I. Pırvan, Relaţiile, p. 1046.
(2) I. Bogdan, Vechile cronici moldoveneşti, Bucureşti, 1891, p. 177 şi 227.

tece, care se predă lui Petru Vodă şi-l conduce afară de luptă, asigurîndu-l că a şi cîstigat bătălia şi cu tovarăşii săi îl decapitează pe Petru Vodă şi aduse capul acestuia lui Ştefan Vodă, care Ştefan Vodă rămase domn în ţară cu ajutorul lui Dumnezeu" (1).

Din această povestire tragem concluzia: 1) că *nu se spune de unde a venit Hronoda în* 1486, ce efectiv ostăşesc a avut şi de ce provenienţă a fost; 2) că Hronoda Petru este denumit "Vodă", ceea ce înseamnă că *a fost recunoscut de boieri* (sau marea lor majoritate) *ca domn;* 3) că Hronoda *a cîştigat lupta*, că Ştefan era pa cale de pieire, dar a rămas domn numai datorită întîmplării fericite de a fi fost găsit de către boierul Purece.

Cronica lui Gr. Ureche, vorbind despre evenimentele din 1486, ne povesteşte faptele într'un mod cu totul *deformat*. Nepotrivirea acestei povestiri cu cea din cronica germană este esenţială şi evidentă.

In deosebire de cronica moldo-germană Gr. Ureche afirmă că: 1) Hroiot au venit cu oaste *de la unguri*, 2) că Hroiot *pierdu războiul* şi oastea, 3) că Ştefan Vodă era în mare primejdie, deoarece "s'au pornit cucalul jos, puţin de n'au încăput în mîinile vrăjmaşului său şi 4) că Hroit, fiind prins viu de Ştefan Vodă, i-au tăiat capul" (2).

Gr. Ureche greşeşte, afirmînd că Hroiot a pierdut războiul, deoarece din cronica germană cunoaştem că *el a cîştigat bătălia* şi este al doilea caz de pierdere a bătaliei de către Ştefan Voievod După descoperirea cronicii moldo-germane am aflat care este acest al doilea caz de înfrîngere a lui Ştefan din cele două, de care el însuşi a vorbit doctorului veneţian Muriana.

In al doilea rînd nu se poate spune că Ştefan Vodă "puţin n'a încăput în mîinile vrăjmaşului", de oarece ştim acum că a stat "între morţi de dimineaţă pînă la amiază", nu mai puţin de 4 ore întins pe pămînt.

In al treilea rînd, nu e adevărat că "Hroiot a fost prins viu de Ştefan Vodă), deoarece numai datorită unui şiretlîc Hroiot şi-a pierdut viaţa.

---

(1) Cronica moldo-germană, ed. Chiţimia, traducere, p. 68.
(2) Gr. Ureche, p. 108.

Prin urmare, constatăm un şir de inexactităţi şi ele ne fac să punem la îndoială calitatea izvorului, de care s'a folosit cronicarul, şi povestirea în general. Nu putem crede în afirmaţia că "Hroiot a venit cu oaste de la unguri". Hroiot era omul turcilor, candidatul lor la domnie. E oare posibil de admis ca în curs de cinci luni şi jumătate Hroiot, acest candidat turcesc, să reuşească să capete oaste de la unguri? Este aceasta absolut neverosimil. După cît cunoaştem, niciun izvor unguresc nu ne a atestat faptul adunării oastei de către Hroiot în Ungaria. Pe lîngă faptul că Hroiot a fost candidatul turcilor şi izbînda lui nu ar putea surîde regelui Matei Corvin, trebuie să mai luăm în consideraţie şi faptul că în acest timp Ştefan întreţinea cele mai bune legături cu Matei Corvin.

Regele Matei îl ştia pe Ştefan ca aflîndu-se în dublă vasalitate polono-ungară încă din anul 1475. Inchinarea de la Colomeea *nu era ceva cu totul nou şi nu putea să producă* o *impresie atît de puternică, încît el să dorească înlocuirea lui Ştefan.* Cunoştea, probabil, şi pentru ce anume scop făcea Ştefan această închinare, cu atît mai mult că datorită ajutorului polonez, cît de mic a fost (3.000 sau 2.000) Ştefan Voievod a reuşit să izgonească pe turci conduşi de Malcoci din ţară, avînd ultima ciocnire cu ei la Catlabuga în decembrie 1485.

Grigore Ureche, care oglindeşte aspiraţiile şi părerile clasei boierilor, probabil a inventat acest amănunt despre venirea lui Hroiot cu unguri pentru a nu scoate în relief atitudinea trădătoare a boierilor fată de domn şi pentru a explica totuşi faptul apariţiei a doua a lui Hroiot.

Respingen deci afirmaţia lui Gr. Ureche că Hroiot a avut oaste ungurească. Dar din cine atunci se compunea oastea lui Hroiot (sau Hronoda) în 1486? Cea mai verosimilă ipoteză este că a avut în sprijinul său forţele unei părţi a boierimii moldoveneşti şi că *aceste cinci luni a petrecut în ascunziş poate undeva în munţi, susţinut de nemulţumiţii regimului politic al domnului,* pregătindu-se pentru o nouă ciocnire.

E de reţinut faptul că în expunerea cronicii moldo-germane în momentul bătăliei din 1485 pe cîmpul ei se aflau doi domnitori ai Moldovei: Hronoda — Petru Vodă şi Ştefan (unul recunoscut de boieri şi altul desavuat de ei).

Se ştie care a fost rezultatul acestei bătălii. Fără să aibă în faţa sa pe un adversar de seamă cu însemnate forţe de ostaşi, *pe un sultan, un paşa turc, han tataresc sau un domn muntean, Ştefan a pierdut bătălia.* Căzind de pe cal, se afla în nesimţire întins pe pămînt.

E clar că avem în faţa noastră *o adevărată revoltă a boierimii moldoveneşti îmotriva lui Ştefan.* Confirmarea presupunerii noastre o găsim la un cronicar turc Aşîc paşa Zade, care ne atestă că la atacul turcesc în Moldova, condus de Ali-bei, "o mulţime de bei ai Bogdaniei întîmpinînd pe turci, li s'au supus" (1). E vorba de turci veniţi cu Hronoda în 1485, pentru a-l pune domn în Moldova.

Această ştire ne dă deslegarea enigmei de ce domnul a pierdut bătălia cu Hronoda. O bună parte din boieri nu-l susţinea, făcînd probabil, opoziţie politicii lui antiturceşti. Independenţa ţării era pentru boierime o idee vagă, abstractă, de o distanţă depărtată, pe cînd prosperitatea moşiei era o idee concretă şi apropiată.

Dealtfel tenacitatea boierilor mari în a contesta politica antiturcească a domnului nu trebuie să fie judecată prea aspru. Aveau şi ei motive serioase pentru a o respinge. Invazia turcească se prezenta totdeauna ca o adevărată calamitate. Inainte de venirea turcilor în ţară, populaţia era obligată să ascundă bunurile ei. Iar tot ce nu putea fi ascuns trebuia să fie ars sau devastat. Inamicul pustia în drumul său totul, lua plean, jefuia, pretutindeni semăna pîrjol şi dezastru.

Nu venea singur ci însoţit de tătari, care stăteau ca corbii pe linia Nistrului, prevestind nenorocire şi atrocităţi. Cu ei se asociau şi muntenii dintr'o ţară vecină, înrudită, arătînd invadatorilor drumul şi potecile. Primejdia se contura din trei părţi: est, sud, şi sud-vest. Şi Ştefan Voievod, ca un leu cu voinicii lui, alerga în toate părţile pentru a confrunta pe inamic.

Războiul antiturcesc cu toată iminenţa lui dezorganiza gospodăria ţării. E de admirat cum după trecerea nenorocirii,

---

(1) Die altosmanische Chronik des Ashîc-pasha Zade, Ed. Fr. Giese, Leipzig, 1929, şi scurta expunere la P. P. Panaitescu. Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor temporani din ţările vecine, Studii şi Cercetări Stiinţifice, Istorie, anul XI, fasc. 2, 1960, p. 216.

moldovenii se puneau la lucru pentru a restabili gospodăria şi ordinea, ca albinele într'un stup deranjat de o mînă străină.

Desigur, nu poate fi vorba de nemulţumirea întregei boierimi. Acea parte a boierimii, care îl urma pe Ştefan în politica lui turcească a plecat cu el la curtea regelui polonez în Colomeea. Pe de altă parte, boierii ca Purece şi Pîntece, deasemenea prezintă o dovadă că boierimea mare din punct de vedere politic nu era unitară. Ea se împărţise în două tabere.

Desbinarea aceasta l'a împiedicat pe Ştefan să se pregătească pentru luptă. A doua apariţie a lui Hronoda era pentru Ştefan cu totul neaşteptată. Domnul nu dispunea de timp suficient pentru a strînge oastea sa de slujitori militari, precum, probabil nu el a ales locul bătăliei, ci adversarul său. Numai prin aceste împrejurări defavorabile se poate explica înfrîngerea lui Ştefan.

Situaţia implica îngrijorare şi cerea măsuri. In legătură cu aceasta stau două măsuri importante luate de domn: prima de natură internă, cealaltă de natură externă. Prima este *reînfiinţarea postului de portar de Suceava,* al cărui sens l-am explicat în altă parte a lucrării, şi care dealtfel a devenit peste un an inutil odată cu realizarea celei de a doua măsuri anume *schimbarea radicală a politicii externe moldoveneşti.*

Nu se poate guverna uşor, chiar cu mîna forte, o ţară, în care o bună parte din boierime s'a revoltat împotriva domnului din cauza politicii lui antiturceşti. In cazul de schimbare a acestei politici Ştefan intra în asentimentul majorităţii boierimii mari.

Criza politicii antiturceşti a atins apogeul, dar ceea ce este interesant, schimbarea acestei politici *se cerea şi de motivele de politică externă.* Nu mai era posibil de a lupta împotriva turcilor, cînd ungurii şi polonii s'au împăcat cu ei. Continuarea politicii antiturceşti ar fi însemnat *izolarea completă a Moldovei,* care ar fi menită să o ducă la o ruină deplină.

Inţelegînd că fără ajutoare serioase, pe care nu le-a avut în trecut şi nu le poate avea în viitor, împotrivirea sa turcilor nu mai este posibilă Ştefan a inceput să le plătească tribut. Există o ştire precisă că Moldova s'a supus la plata tributu-

lui turcilor în ajunul plecării expeditiei lui Daud-paşa în Arabia, adică în anul 1487 (1).

In 1488 regele Kazimir mai continua jocul diplomatic, trimiţînd pe solul său Firley la turci. I s'a dat instrucţiunea să nu încheie pacea fără restituirea cetăţilor moldoveneşti, de care, ca debuşee, avea nevoie comerţul polon. Dar cererea aceasta în aparenţă radicală şi hotărîtă s'a muiat repede şi regele a căpătat ceea ce a vrut de fapt, anume pacea cu turcii, pentru ca să facă negoţ prin intermediarii turci.

Astfel rezistenţa polonă a durat *abia pînă la* 21 *martie* 1489 (2), *cînd între poloni şi turci a fost încheiată pacea pe timp de doi ani.*

Ştefan Voievod şi-a dat seama că trebuie *să fie căutate căi noi diplomatice şi militare.* In timpul acela se manifesta foarte vădit rivalitatea moscovito-lituaniană. Incă din 1470 Moscova se simţea apărătoarea creştinătăţii ortodoxe. In cuprinsul Lituaniei se aflau multe teritorii ruseşti. Conducătorii Moscovei pretindeau ca toţi principii ruşi, supuşi Lituaniei, să treacă cu teritoriile lor cu moşiile lor în supuşenia moscovită. Sub paravanul apărării ortodoxismului a început o luptă seculară a Moscovei împotriva Lituaniei şi Poloniei. S'a născut în mintea voevodului moldovean ideea de a-şi schimba politica externă.

E interesant că tocmai în acest an, cînd încheierea tratatului polono-turcesc de pace ducea de fapt inevitabil la desfacerea legăturii de suzeranitate-vasalitate între regele polonez şi voievodul moldovenesc, s'a iscat o ceartă între regele polonez şi unguresc cu privire la chestiunea cărnia din ei trebuie să fie supus Ştefan.

---

(1) Olgierd Gorka. Nieznany zywot Bajazida II (Viaţa necunoscută a lui Baiazid II), Lwow, 1938, "Kwartalnik Historyczny", LII, 1938, p. 23. Data, de 1487 a fost stabilită just de P. P. Panaitescu în desacord cu O. Górka, care o credea la 1492. P. P. Panaitescu, Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din ţările vecine, în Studii şi Cercetări Stiintifice, Istorie, anul XI, fasc. 2, 1960, p. 217 şi nota 72.

La Saad-ed-din Mehmet găsim ştirea că între 28 decembrie 1486 şi 16 decembrie 1487 "a venit din Moldavia sol cu haraciu pe doi ani şi a plecat primind răspunsul de pace". M. Guboglu şi Mustafa Mehmet, op. cit., p. 328.

(2) E. Hurmuzaki II, 2, p. 306, scrisoarea lui Baiazid din 23, 3, 1489. M. Cromer, De origine et rebus gestis Polonarum, p. 637.

Sistemul dublei vasalităţi avea acel neajuns că era susceptibil de a naşte neînţelegeri între doi suzerani. Fiecare pretindea la supunerea vasalului său. Cearta între Ungaria şi Polonia cu privire la vasalitatea Moldovei a ajuns la arbitrajul papei Inocenţiu VII, care a opinat ca Moldova să fie considerată sub protecţia Ungariei. In Iunie 1489 regele polonez Kazimir se plîngea papei cu privire la această "hotărîre nedreaptă" (1).

Nu se ştie, dacă a fost întrebat Ştefan Voievod în chestiunea, care îl privea direct. Poate că nu. Dar el îşi urma calea să proprie şi protecţia ungară îi convenea. Vasalitatea faţă de poloni cădea în neant, lăsînd numai o slabă amintire a trecutului.

Incheierea păcii între Polonia şi Turcia prezenta pentru Moldova un eveniment de cea mai mare însemnătate, care trăgea o linie de demarcaţie între trecut şi viitor.

Dubla vasalitate nu i-a adus lui Ştefan foloasele dorite. *Ungaria în* 1483, *iar Polonia în* 1489, *au întins mîna turcilor, duşmanilor lui Ştefan* (2). Vasalitatea ungară Ştefan o mai preţuia, deoarece avea de la unguri două cetăţi: Ciceu şi Cetatea de Baltă, puse la dispoziţia lui ca adăpost în caz de nevoie. Dar vasalitatea faţă de poloni nu mai valora nimic.

Ştefan s'a văzut izolat şi s'a hotărît la o schimbare bruscă a politicii sale externe. *Rămînînd sub vasalitatea ungară, din care a tras mai multe foloase decît din cea poloneză,* Ştefan a rupt cu vasalitatea faţă de poloni. In schimb a încheiat alianţa cu Moscova şi tătarii din Crimeea.

N. Iorga caracterizează ultima perioadă a domniei lui Ştefan cel Mare ca "*războaiele de răzbunare cu polonii*", după ce a isprăvit "razboaiele de apărare cu turcii" (3). Desigur, în această calificare a epocii, prin sentimente individuale ale voievodului se află o vădită îngustare a problemei.

---

(1) V. Pîrvan, Relaţiile, p. 1049.
I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, p. 128.
Gr. Conduratu, Relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ungaria pînă la 1526, Buc., 1898, p. 433.

(2) In vara anului 1485 regele Matei a reînnoit legăturile de pace cu turcii. N. Iorga, Acte şi Fragmente, III, p. 63-65. Acta extera, VI, p. 123. Mon. Hung. Hist., Diplomataria, III, p. 123, 294. V. Pîrvan, op. cit., p. 1043.

(3) N. Iorga. Istoria lui Ştefan cel Mare, 1904, p. 219

I. Ursu vorbeşte de "intrarea lui Ştefan *în sfera politică a Ungariei* (1). Aceasta nu este exact. In această sferă domnul moldovean se afla încă din 1475, de pe timpul cînd a încheiat dubla vasalitate. Dar acum în 1489 ruperea legăturilor cu Polonia ducea inevitabil în mod indirect la întărirea vasalităţii faţă de Ungaria şi la desvoltarea alianţei cu ea.

Pentru o nouă politică, pe care o inaugura Ştefan, era nevoie de pace cu turcii. Pacea se obţinea prin plata tributului. Prevăzînd schimbarea atitudinii poloneze faţă de turci, încă înainte de a fi aflat vestea că şi Polonia a încheiat pacea cu turcii, Ştefan a tras concluzii şi a început să plătească turcilor în mod regulat tributul fapt în urma căruia turcii l'au lăsat în pace (2).

---

(2) I. Ursu, Ştefan cel Mare şi turcii, 1914, p. 128.

(3) Avem mărturie documentară de plata tributului, pentru anul 1492: raportul lui Hieronymus Marcellus către dogele Veneţiei din 15 iunie 1492, E. Hurmuzaki, Documente, vol VIII, Buc., 1894, p. 28: Ştefan Voievod nu a vrut să dea trecere unui tatar superior cerut de turci, cu toate că a fost tributar al seniorului turc. Deasemenea avem stirea că domnul Moldovei plătea tribut turcilor în 1503 în suma de 4.000 de ducaţi de aur Zanuto Diarii, vol. V, p. 464. Aceasta înseamnă că tributul se plătea în mod regulat de la 1487 şi pînă la data de mai sus.

CAPITOLUL 14

A TREIA PERIOADA DE POLITICA EXTERNA
ALIAŢII

1. *IMPĂCAREA CU TURCII ŞI PRIMELE VESTIGII ALE UNEI POLITICI NOI*

FĂCIND abstracţie de factorul politic intern —împotrivirea boierilor politicii antiturceşti, se impunea mai ales de fenomenele noi în raporturile externe ale Poloniei şi Lituaniei cu Moscova şi Turcia. Polonia, după cum am vazut, a încheiat în 1489 pacea cu turcii, avînd nevoie de linişte în sudul Europei, deoarece se adunau norii ameninţători în nordestul ei.

Ştefan cel Mare pierdea astfel pe unul din cei doi suzerani, faţă de care se afla în situaţia de vasal. Nu mai putea fi apărat în caz de nevoie de regele polonez împotriva turcilor. Politica antiturcească a fost săpată pînă la temelie. Era nevoie de pace.

Cu toate că principala direcţie a ofensivei turceşti era Dunărea de mijloc şi drumul Adrianopole, Filipoli, Sofia, Niş, Belgrad, ocuparea cetăţilor moldoveneşti de către turci deschidea posibilitatea uşoară de a pătrunde în Moldova şi de la incursiuni a trece la operaţiuni în stil mare. Moldova se prezenta ca o arteră, deşi secundară, dar foarte importantă, deoarece în concepţia de atunci era socotită “poarta creştinătăţii” şi a civilizaţiei europeene.

In asemenea condiţiuni pacea cu turcii se impunea pentru Moldova ca o condiţie a existenţei ei statale.

Pentru a stabili pacea cu turcii, probabil, între Ştefan cel Mare şi ei a fost încheiată o înţelegere. In izvoarele române nu găsim nici o urmă a acţiunii lui Ştefan în această direcţie. După cît ştim, nici în cele externe nu avem vreo dovadă de un tratat oficial între părţile interesate. S'ar putea admite o înţelegere neformală, pur diplomatică, ceea ce era în uzul timpului: din moment ce suzeranul s'a împăcat, urmează ca şi vasalul să păşească pe urmele lui.

In tot cazul nu putem socoti pretinsul tratat de pace între Moldova şi Turcia, pe care l'a publicat Aurel Decei (1), ca o expresiune a înţelegerii de pace survenite între Ştefan şi turci. Din textul acestui aşa zis tratat se vede că el nu are dată. Autorul a presupus că această dată ar fi anul 1479. Dar *între anii* 1479-1481 *n'a existat în relaţiile moldo-turceşti* o *perioadă de pace* (2).

Documentul, publicat de A. Decei, *putea să fie un proiect de tratat,* compus de un mare vizir sau de un subaltern al lui, o *ciornă,* dar nu un tratat intrat în vigoare. Dealtfel, existenţa lui s'ar fi adeverit de izvoarele interne moldoveneşti sau cel puţin de însuşi caracterul general al raporturilor moldo-turceşti din acel timp.

---

(1) Revista Istorică Romînă, anul MCMXLV, vol. XV, fasc. IV "Tratatul de pace —suhlnâme— încheiat între sultanul Mehmet II şi Ştefan cel Mare la 1479.

(2) M. A. Mehmet, Din raporturile Moldovei cu imperiul Otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea, în "Studii", vol. V (1960), pag. 173-176, raportează acest tratat la timpul între 1479-1481, Barbu T. Cîmpina, Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV-XVI, în "Studii şi materiale de istorie medie", vol. II, 1957, p. 8, nota 3, propune data de 1481, N. Grigoraş. A existat un tratat de pace între Mahomed al II-lea şi Ştefan, Iaşi, 1948, p. 4-5, 6, 11, respinge cu toată dreptatea posibilitatea încheierii unui asemenea tratat în timpul lui Mahomed al II-lea.

Nicoară Beldiceanu, op. cit., p. 43, fără a se pronunţa definitiv, consideră totuşi că acest tratat putea fi încheiat chiar la începutul domniei lui Ştefan cel Mare, cînd acesta avea nevoie de "buna dispoziţie" a "Marelui Senior". Această părere nu poate fi acceptată, deoarece lipsa de dată infirma acest document ca tratat oficial, iar triplarea tributului în curînd după plata tributului sub Petre Aron în sumă de 2.000 de galbeni, pare absolut neverosimilă, cu atît mai mult că în 1503 tributul moldovenese era abia de 4.000. Mai adăogăm că în acest timp sultanul turc nu era pentru Ştefan "Marele Senior", Moldova păstrîndu-şi pe deplin neatîrnerea politică faţă de turci.

Ştefan cel Mare începe să tatoneze situaţia în nordul ţării sale. In 1488 trimite pe un căpitan de oaste în Pocuţia (1). Cronica moldo-germană, care ne dă această ştire, arată că căpitanul a ocupt-o pînă la Halici. Aceasta coincide cu războiul de graniţă moscovito-lituanian. A fost o *acţiune paralelă* şi de acelaşi stil de război mărunt de graniţă. Desigur, Ştefan a intreprins această acţiune, fiind bine informat de cele ce se petrec între Moscova şi Lituania.

Această acţiune, făcută *pe cale neoficială*, ca să zicem aşa ascunsă, precede acţiunea proprie deschisă a lui Ştefan.

Desigur, este vorba de revolta pe care a ridicat-o Muha. Deşi numele căpitanului în cronică de mai sus nu este dat, dar din coincidenţa de timp tragem concluzia că este cea a lui Muha. In deosebire de alte izvoare cronica moldo-germană arată că revolta lui Muha s'a efectuat *în două reprize: prima în* 1488 *şi a doua în* 1490. Acum aflăm şi unele amănunte cu privire la rolul lui Ştefan în această revoltă. După primele insuccese căpitanul (Muha) fuge la Cetatea Albă. Dar Ştefan îl urmăreşte, îl prinde şi-l aduce la Suceava. După ce îl ţine un an întreg în închisoare, dîndu-i apoi libertate, îl sileşte să ocupe Pocuţia din nou, ceea acela a şi făcut.

Intreprinderea, organizată secret, s'a terminat cu prinderea căpitanului de către Nicolae Halicki şi cu tăierea capului lui (2).

Istoricul ucrainean Hruşevski mai semnalează o ştire vagă, dar importantă, despre un pretendent la scaunul Rusiei (Galiţiei) *pe care l'a trimis Ştefan Voievod*. Acest pretendent se numea "*domnitor legal al Rusiei*" şi a ridicat răscoala în Galiţia, pentru ca *avînd ajutorul sultanului, să o rupă de Polonia*, dar a fost prins de polonezi (3).

După cît se pare, aici e vorba de altceva, decît de răscoala lui Muha, şi dacă pretendentul a fost trimis de Ştefan Voievod, înseamnă că ruperea Galiţiei de Polonia intra în planurile domnitorului moldovean. Existenţa pretendentului

---

(1) Cronica moldo-germană, p. 51 şi 68. Data de 1490 se stabileşte în mod indirect: în cronică se spune "după patru ani" (de la data de 1486).

(2) Vezi şi P. N. Batiuşcov, Podolia, S. Pet., 1891, p. 78.

(3) Mihailo Hruşevski, Istoria ilustrată a Ucrainei, Kiev, 1919. p. 165-166.

de mai sus, fie el Muha, fie o altă persoană, aruncă o lumină asupra obiectivelor politicii externe moldoveneşti.

După prima acţiune neoficială urmează dela 1489 o acţiune anti-poloneză duşmănoasă, directă, deschisă.

In acest an Ştefan a intrat în faza politicii sale externe noi. După pilda tătarilor, care au atacat Polonia, şi el a jefuit ţinuturile poloneze şi a încercat să cucerească Cameniţa, însă nu a reuşit s'o ia.

După mărturia lui L. Nacker, regele polonez a trimis soli la Ştefan care urmau să stabilească înţelegerea şi pacea cu Moldova, precum şi reînnoirea supunerii lui Ştefan. Acesta le-ar fi răspuns : "Recunosc că am fost supus răposatului rege, ca unuia care m'a sprijinit, cîte odată, dar cînd i-am cerut ajutor şi protecţie, el nu m'a sprijinit, încît m'a lăsat ca eu să devin *tributar turcilor*. Acum însă am aruncat un os între doi cîini, care se vor muşca pentru el, şi acela care va învinge va fi domnul meu" (1).

Considerînd acest pasaj autentic, cum trebuie să-l înţelegem? E adevărat că Ştefan cel mare, după o perioadă de lupte contra turcilor directe şi indirecte, a devenit dela 1487 tributar al turcilor. Dar e imposibil de admis că în cazul reuşitei turceşti împotriva Poloniei Ştefan Voievod s'ar fi supus Turciei. E de necrezut o asemenea ipoteză, deoarece stă în flagrantă contradicţie cu tot ce ştim noi despre concepţia politică şi firea lui Ştefan Voievod.

Prin plata tributului turcilor el îşi răscumpăra independenţa şi posibilitatea de acţiune liniştită în nord. Deci excludem posibilitatea vasalităţii faţă de turci. N'a luptat el împotriva domnilor munteni pentru ca însfîrşit să urmeze pilda lor.

Trebuie să credem că în acest pasaj Ştefan Voievod n'a redat sincer părerea şi convingerea sa, ci înţelegea că *vorbeşte solilor polonezi, care vor duce cuvintele lui în Polonia.* Scopul pasajului este acela de a arăta regelui polonez cît de mare e vina lui, nedînd la momentul oportun ajutor pentru redobîndirea cetăţilor, pierdute de moldoveni. Acum deci trebuie să supoarte toate consecinţele pasivităţii sale nesăbuite.

---

(1) Scriptores rerum Prussicarum, vol. V. Liborius Nacker, Tagebuch, p. 307.

Ştefan a recurs la comparaţia cu doi câini numai pentru a arăta că polonezii eventual vor avea de luptat cu turcii, dar nu vorbea nimic despre atitudinea sa în timpul luptei între "doi câini".

E de bănuit că Ştefan nu ar fi neutru, stînd cu mîinile încrucişate şi aşteptînd cine va învinge, ci ar da ajutor uneia din părţi. Judecînd după iritaţia, ce se ascunde sub comparaţia de mai sus, e de presupus că ajutorul ar putea să fie dat eventual turcilor direct sau indirect, şi în tot cazul nu polonezilor.

Şi turcii şi polonezii erau socotiţi duşmani deopotrivă şi în această privinţă nu se face între ei nici o deosebire.

Pasajul citat mai are şi o altă semnificaţie anume *că voievodul moldovean denunţă ruperea supunerii sale regelui polonez,* care de acum înainte trebuie să ştie că Ştefan Voievod a ieşit din situaţia de vasal al coroanei poloneze.

Dela sfîrşitul anului 1486 în nord-estul îndepărtat la graniţa între Moscova şi Lituania încep ciocniri. Incetul cu încetul aceste ciocniri se transformă în stare de război fără proclamarea lui.

Regele Kazimir al Poloniei se plîngea că oamenii Moscovei vin în oraşele lituaniene în "pîlcuri întregi" (1).

In general în anii 1487-1489 mergea de fapt un război mărunt de graniţă între moscoviţi şi lituanieni, cu succes de partea ruşilor. Ca resultat al acestor acţiuni principii Vorotînski şi Belevki cu toate posesiunile lor au trecut în supuşenia Moscovei.

2. *SCURTA CARACTERISTICĂ A ALIAŢILOR LUI ŞTEFAN*

In privinţa tătarilor, cu care Ştefan Voievod intra în alianţă, trebuie să facem o remarcă generală că ei se aflau pe o treaptă inferioară de cultură în comparaţie cu Moscova şi Moldova. După părerea economistului N. Ziber felul de viaţă a popoarelor nomade le dispunea la război. "La popoarele nomade, scrie autorul, care nu au hotare stabile, nu pot lipsi pretexte pentru război, deoarece ele pătrund mereu în

(1) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 289-290.

hotarele pășunilor vecine. Astfel apar cazuri de război în urma încălcării înțelegerilor stabilite" (1).

Cine a fost Menglî-Gherai, care a jucat un rol atît de important în desfășurarea evenimentelor ultimului sfert al secolului al 15-lea? Iată caracteristică pe care ne-o dă istoricul ucrainean M. Hrușevski.

Hoarda crimeenă, care a arătat puterea sa strașnică de distrugere în teritoriile ucrainene ale Lituaniei și Poloniei, după descompunerea Hoardei tătărăști vechi, Kîpceac, s'a format definitiv la jumătatea secolului al XV-lea sub conducerea lui Hadji-Gherai. La început ea se afla în raporturi de prietenie cu Lituania, însă pe de o parte intrigile marelui principe moscovit și pe de altă parte încercările de a fi prieteni și cu Hoarda de aur, dușmană Crimeei, au stricat prietenia. Fiul lui Hadji-Gherai, Menglî- Gherai își consolidează situația prin supunere Turciei își schimbă dela 1482 atitudinea față de Lituania și Polonia și prin incursiunile sale devine un important și distrugător factor al vieței ucrainene *pentru două secole* (2).

In altă lucrare a sa același autor subliniază că Menglî-Gherai, "*Cezarul din Perecop*" personal și prin fii săi sărăcea fără încetare pămînturile ambelor țări, aducînd nenumărate pagube materiale și luînd prizonieri. Guvernele lui Kazimir și Alexandru lituanian nu aveau putere să stăvilească acest "uragan de stepă" al "tîlharului Crimeean", Abia la începutul secolului al XVI-lea Lituania a reușit să-l îmblînzească, obligîndu-se să-i plătească 15.000 de galbeni, care se plăteau de Lituania și Polonia pe jumătate (3).

Unele adăugiri esențiale la aceasta găsim la un alt istoric (de origină velicorusă), A. I. Efimenko, care ne dă următoarele informații.

Principatul Lituanian pe timpul lui Witold s'a întins și își sustinea puterea prin cetăți, din care una se afla pe locul actualului oraș Odesa. Primul han din dinastia Gherailor, Had-

---

(1) N. Ziber schită de cultură economică primitivă, ed. 2, S. Petersburg, 1899.

(2) M. Hrușevski, Istoria ilustrată a poporului ucrainean, S. Petersburg, 1913, p. 114.

(3) M. Hrușevski, Istoria Ukraini-Ruși, vol. VII, Kiev-Lvov, 1909, p. 21-22.

ji-Gherai, se socotea supus al marelui principe lituanian. Insă situaţia s'a schimbat după apariţia turcilor în Europa (1453). Al doilea han din această dinastie Menglî-Gherai s'a declarat vasal al Inaltei Porţi şi a început lupta în contra Lituaniei.

In 1482 el a ocupat Kievul şi l'a devastat atît de puternic, încît nu se ştie, dacă această devastare n'a întrecut pe cea făcută de Batu. El a îndepărtat Lituania de Marea Neagră deoarece a ocupat părţile inferioare ale Niprului, construind cetăţi (Oceacov la gura Niprului, Incherman la insula Tavan pe Nipru).

Pe lîngă prada, pe care o luau tătarii, *prizonierii ruşi au devenit principala sursă de circulaţie în viaţa economică a Crimeei.* Prizonierii ruşi se ocupau de munca productivă în interiorul peninsulei şi totodată ei au devenit cel mai important obiect al desfacerii nu numai pe pieţele apropiate, ci şi pe cele depărtate ale Asiei şi Africei (1).

Cine a fost principala figură din alianţa tripartită, Ivan III?

Moscova care era succesoarea adevărată a Hoardei de Aur şi la început a înprumutat mult în viaţa internă de la tătari (2), pe vremea lui Ivan III a început să fie dominată de ideea bizantină. Căsătoria în 1472 a lui Ivan III cu principesa bizantină, nepoata ultimului împărat bizantin, Sofia Paleolog, deschidea drumul pretenţiilor moscovite la succesiunea Imperiului roman de răsărit. Conducătorul Moscovei începea să se simtă şef al ortodoxiei, pretinzînd că toţi principii ruşi supuşi statului Lituano-rus, să treacă cu teritoriile şi moşiile lor în supuşenia moscovită. Aceasta nu se putea realiza, decît prin accentuarea puterii în stat în sensul centralizării şi prin răboaie împotriva Lituaniei.

Moscova a început o luptă seculară împotriva Lituaniei şi Poloniei. Istoricul rus V. O. Kliucevski, calculînd timpul întrebuinţat de moscoviţi pentru războaie împotriva acestor ţări, a ajuns la concluzia că din 90 de ani (1492-1582) nu mai puţin de 40 de ani au fost ocupaţi de războaie (3).

---

(1) A. Ia Eimenco, Istoria Poporului Ucrainean, S. Pet., 1906, p. 103-104.

(2) Mihael Prawdin. L'Empire mongol et Tamerlan, Paris, 1937, p. 264-265, 267.

(3) V. O. Kliucevski, cursul Istoriei ruseşti, Moscova, 1906, vol II, p. 140, 143, 146.

Desigur aceste războaie au putut fi susținute de Moscova numai datorită marelui ei avînt economic. După invazia mare a tătarilor din sec. al XIII-lea și distrugerea centrelor vieții rusești din sudul teritoriului rusesc, Moscova a devenit acumulatoarea energiilor și muncii productive ruse și alogene și s'a putut dezvolta economicește în pace pentru a deveni o mare putere politică și militară.

In conformitate cu aceasta s'a născut și o ideologie politică nouă. Roma căzînd în catolicism, ar fi trădat puritatea creștinismului. Constantinopole, păstrătorul tradițiilor creștine, a devenit a doua Romă, dar a căzut sub turci, iar biserica creștină orientală, admițînd unirea cu catolicismul la consiliul din Floreța (1439), a deviat de la drumul drept al creștinismului. Moscova devine a treia Romă iar a patra nu mai poate fi. Conducătorul Moscovei este capul tuturor creștinilor, dar mai ales acelor ortodocși.

Această teorie, creată de călugărul Filofei și susținută de înaltul cler moscovit, s'a transformat cu timpul în ideologie oficială a statului (1). In legătură cu rolul nou al Moscovei au apărut și diferite legende patriotice (2).

In ceia ce privește personalitatea lui Ivan III istoricii ruși îl zugrăvesc ca pe un laș fără pereche. Cînd a izbucnit războiul între moscoviți și tătarii Hoardei de Aur, Ivan III se eschiva, temîndu-se să plece la conducerea armatei, încît a început să fie aspru criticat pe față de arhiepiscopul Rostovului Vassian Rîlo. Iar aflîndu-se în mijlocul armatei, se te-

---

(1) Colectia de documente a Societății Istorice Ruse, vol. VI, nr. 118: Comunicarea mitropolitului Zosima din 1492 asupra pashaliei noi.

Bibliografia orientării Moscovei în sensul Romei a treia e foarte bogotă; dăm aici ultimile cîteva lucrări: R. Dmitriev (Povestire despre principii vladimirieni), Moscova-Leningrad, 1955.

N. Schaeder. Moskau das Dritte Rom, Darmstadt, 1957.

I. S. Lurie. Despre originea teoriei că Moscova e a treia Roma, în "Operele Sectorului de Literatură rusă veche", vol. XVI, M. L. 1969.

N. N. Maslennikov. Din istoria creării teoriei Moscova-Roma, în același "Opere", vol. XVIII, M. L. 1962.

(2) N. N. Pîpin, Istoria literaturii ruse, vol. II, S. Pet., 1902, vol. II, p. 273 s. u. și I. Jdanov, Eposul rusesc, anexa VI: Povestire despre principii Mari Vladimireni.

mea să inceapă bătălia (1). Mai tîrziu în 1502 Hoarda de Aur a fost distrusă nu de Ivan, ci de Menglî-Gherai (2).

Laşitatea se împăca uşor cu bunul plac, cu capricii, cu şovaială şi cu un despotism asiatic. Pe fratele său Andrei el l'a omorît după ce o seară întreagă petrecuse cu el în convorbiri amicale, iar pe doi fii ai acestuia i-a ţinut în închisoare pînă ce au murit. Dar aceasta i-a dat posibilitate să acapareze moşiile fratelui (3).

Pentru realizarea planului său de a încorpora la Moscova teritoriile lituaniene cu caracter rusesc şi ortodox Ivan III avea nevoie de Menglî-Gerai şi de Ştefan, voievodul Moldovei. Cu ajutorul primului el s'a eliberat de sub jugul secular tătăresc al Hoardei de Aur fără o singură luptă contra lor. Iar atît unul cît şi cellalt l'au ajutat să ducă cu mare succes lupta împotriva Lituaniei şi indirect împotriva Poloniei.

3. PRIETENIA TĂTARO-MOSCOVITĂ

Primele încercări de a lega prietenie cu Menglî-Gherai, hanul tătarilor din Crimeea, poreclit în correspondenţa diplomatică "ţar", se fac de Ivan al III-lea încă în 1474. Tratativele continuau şi în 1475. Insă tronul lui Menglî-Gherai l'a ocupat rivalul său Zenebec, care nu s'a putut menţine mult timp în scaunul Crimeei. La 30 aprilie 1479 Ivan al III-lea îl felicită pe Menglî-Gherai cu ocazia reocupării tronului, mulţumeşte pentru propunerea de a reînoi alianţa din trecut şi îi promite că în caz de vreo nenorocire îl va ajuta. Se precizează că duşmanii comuni sînt ţarul Ahmat al tătarilor Hoardei Mari şi regele polonez Kazimir (4).

La 16 aprilie 1480 se dau instrucţiuni trimisului moscovit Zveneţ ce fel de gramotă (iarlîc) trebuie să obţină el dela Menglî-Gherai. Formula alianţei trebuie să fie: "prieten prietenilor comuni şi duşman duşmanilor comuni" (5).

(1) N. N. Kostomarov op. cit., p. 164.
(2) Op. cit., p. 143-165.
(3) Op. cit., p. 173 şi 179.
(4) Colecţia Societăţii Istorice ruse, vol. 41, S. Petersburg, 188, p. 14-15 (se va cita ulterior Sbornic): atunci regele polonez era şi marele principe lituanian.
(5) Sbornic, vol. 41, p. 16 ş. u.

La sfîrşitul instrucţiunilor pentru Zveneţ se pomeneşte că voievodul valah Ştefan a trimis pe un om din partea sa şi marele principe Ivan III deasemenea doreşte să-i trimită un sol, iar dacă Ştefan va trimite pe un om al său, Ivan III roagă pe Menglî-Gherai să-l lase să vină la Moscova împreună cu Zveneţ. E vorba de afacerea cneaghinei Fedca cu privire la căsătoria Elenei, fiicei lui Ştefan, cu fiul lui Ivan III, Ivan cel tînăr. Marele principe porunceşte să se vorbească trimisului lui Ştefan în numele cneghinei Fedca, soţia principelui Simion Iurievici Patricheev, că el, Ivan III, a consimţit să ia fiica lui Ştefan după fiul său şi Ştefan să trimită "cu toată acea afacere" pe un om bun al său la Moscova, la principele Mihailo Alexandrovici (1).

Tratativele cu privire la încheierea căsătoriei au început în 1479 din iniţiativa lui Ştefan, dar din motive necunoscute s'au întrerupt, fiind reluate în 1480 din iniţiativa lui Ivan.

Intervenţia lui Ivan III a avut succes: pe la sfîrşitul lunei decembrie a anului 1482 Elena se afla în drum prin Polonia spre Moscova, iar la 12 ianuarie 1483 căsătoria a fost oficiată la Moscova în mod solemn.

Intre timp Ahmat a murit şi locul lui l'au ocupat "copii lui". Ivan III mereu îl îndeamnă pe aliatul său Menglî-Gherai la acţiuni războinice împotriva copiilor lui Ahmat şi a regelui Poloniei.

4. PROBLEMA RAPORTURILOR MOSCOVITO-UNGUREŞTI

K. V. Bazilevici credea că între Moscova şi Ungaria a fost încheiată o alianţă (2).

Să vedem, dacă această concluzie se justifică de evoluţia raporturilor între Moscova şi Ungaria.

In 1482 regele unguresc Matei a trimis o solie la Moscova pentru a stabili "frăţie şi dragoste". Din partea sa Ivan III a trimis în Ungaria pe solul său Fedor Kuriţîn, care în 1484 se afla la Ştefan Voievod în drum de întoarcere spre Moscova prin Crimeea. Cind însă el a ajuns la Belgorod (Cetatea-Albă),

(1) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 249-254.
(2) Sbornic, vol. 41, p. 23.

a fost reţinut de turci în acest oraş, deoarece solia lui în Ungaria le-a părut turcilor suspectă. După rugămintea lui Meglî-Gherai, F. Kuriţîn a fost lăsat să plece mai departe şi probabil, s'a întors la Moscova în 1485, după cum a stabilit J. S. Lurie (1).

F. Kuriţîn a adus la Moscova o gramotă a lui Matei Corvin, al cărei conţinut ne-a rămas necunoscut. Insă se ştie că Ivan III a fost *nemulţumit* de ea, deoarece nu se spunea nimic despre începerea ostilităţilor Ungariei împotriva Poloniei. Era nevoie de continuarea tratativelor.

In 1488 a fost trimis în Ungaria solul moscovit Ştibor cu rugămintea pentru rege de a respecta înţelegerea, a nu încheia pace cu regele polonez şi a acţiona împotriva lui.

Ştibor s'a întors la Moscova la 9 aprilie 1489 cu o gramotă din partea regelui Matei. Conţinutul ei e cunoscut (2). Matei comunică lui Ivan III că regele polonez Kazimir prin intermediul regelui ceh (Vladislav) şi al altor persoane i-a propus pace, dar că el, regele Matei, nu va încheia pacea fără asentimentul marelui principe moscovit. El mai comunică că *se pregăteşte* pentru acţiuni împotriva Poloniei şi *promitea să trimită la Moscova pe solul său pentru tratare în această chestiune.*

Ivan III a fost nemulţumit de conţinutul gramotei, deoarece se vedea clar că regele Matei se eschivează de a porni război impotriva Poloniei. Matei ducea atunci lupta impotriva turcilor şi regelui ceh Vladislav Jagiellon şi chestiunea Poloniei rămînea în suspensie: El refuza să atace Polonia, călăuzîndu-se numai de interesele propiei tării, nu de interesele statului moscovit.

Solul unguresc nu a mai fost trimis la Moscova, iar în 1490 regele Matei a murit şi cu moartea lui conjunctura internaţională s'a schimbat. Pentru coroana ungurească luptau trei pretendenţi: fiul lui Matei Corvin, Maximilian Habsburg, şi Vladislav Iagiello, care a reuşit să pună pe coroana Unga-

---

(1) I. S. Lurie Povestirea rusă despre Dracula, Leningrad, 1964, p. 43.

K. V. Bazilevici, op. cit., p. 250, credea că Kuritin s'a întors, în 1486.

(2) Gramota lui Ivan III către Matei din 24 iulie 1488 şi gramota de răspuns din partea lui Matei din 16 decembrie 1488 sînt publicate în "Pamiatniki diplomaticeskih snşenii", partea I, p. 165-169 şi 171-173.

riei. Cu încoronarea lui Vladislav orice raporturi ungaro-moscovite au încetat.

Ce rezultă din această evoluţie a raporturilor ungaro-moscovite? K. V. Bazilevici numeşte pe Matei şi Ivan III "aliaţi" (1). Noi nu împărtăşim această calificare.

Din corespondenţa cu Moscova iese la iveală superioritatea diplomatică a lui Matei Corvin. Tot sensul tratativelor lui se reducea la îndemnul de oastilitate moscovită împotriva Poloniei, fără ca el să facă macar un pas în aceaşi direcţie.

Credem ca în asemenea condiţiuni nu se poate vorbi de alianţă. In realitate e mai degrabă un proiect de alianţă, care putea să fie pus în aplicare şi de fapt nu s'a realizat.

Dacă alianţa moscovito-ungurească s'ar fi realizat, am fi avut o alianţă quadripartită. Insă din toată corespondenţa diplomatică, publicată pînă acum, se constată că erau numai trei aliaţi: Ivan III, Mengli-Ghirei şi Ştefan Voievod. Ungurii şi Moscova aveau interesele lor speciale. Concilierea lor şi sincronizarea acţiunilor militare era absolut imposibilă.

---

(1) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 252.

CAPITOLUL 15.

ALIANŢELE

1. ALIANŢA INTRE ŞTEFAN ŞI IVAN AL III-LEA

NU se cunoaşte data încheierii alianţei lui Ştefan cu Moscova.

In arhivele moscovite nu s'a păstrat dosarele privind raporturile moscovite-moldoveneşti. V. A. Ulianiţki precizează că în prima jumătate a secolului al XVII-lea existau încă Cărţi valahe dela 6990 (1482) pînă la 7013 (1505) cu trimiteri din Moscova şi sosiri ale solilor moscoviţi precum şi cu sosiri la Moscova şi plecări ale solilor valahi. Nici-o carte din acestea nu s'a păstrat. La începutul secolului al XIX-lea ele nu mai figurau în cataloagele arhivei din Moscova (1).

K. V. Bazilevici consideră anii 1482-1483 ca data verosimilă a încheerii alianţei între Moscova şi Moldova (2).

P. P. Panaitescu în recensia asupra cărţii lui K. V. Bazilevici, încearcă să "întărească" afirmaţia acestui autor, motivînd că în anul 1482 s'a produs "o criză" între Polonia şi "Rusia": Kazimir a cerut lui Ivan să-i predea Novgorodul, iar acesta a îndemnat pe Menglî-Gherai să treacă prin foc Kievul ceea ce s'a şi făcut" şi tocmai acesta ar fi momentul politic în care se încheie alianţa dintre Moldova şi "Rusia" (rec-

(1) V. A. Ulianitki, Materiale pentru istoria raporturilor reciproce ale Rusiei, Poloniei. Moldovei, Valahiei (Tării româneşti şi Turciei în sec. XIV-XVI, Moscova, 1887, prefaţa, p. IV.

(2) K. V. Bazilevici, op. cit., 248, în traducere românească, p. 212.

te Moscova) (1). In sprijinul părerii sale recenzentul mai adaugă că în acest timp Ştefan se desprinsese de sub vasalitatea poloneză şi recunoscuse ca suzeran pe Matei Corvin din Ungaria.

După cum am demonstrat, vasalitatea ungaro-moldovenească a început cu mult înainte de această dată, anume în 1475 şi nu în 1482, iar vasalitatea faţă de regele polonez s'a terminat de fapt abia în 1489 (iar de jure şi mai tîrziu).

K. V. Bazilevici n'a motivat afirmaţia sa, în schimb a facut aceasta recenzentul. Insă nu împărtăşim această părere şi nici argumentele recenzentului.

Recenzentul pleacă de la premisa că Ivan al III-lea avea nevoie de ajutorul Moldovei. E just, dar trebuie dovedită şi cealaltă parte a problemei, anume că Ştefan Voievod avea nevoie de Ivan III şi în caz pozitiv, dacă *conjunctura internaţională şi preocupările lui îi deschideau posibilitatea* să intre în alianţă cu marele principe moscovit.

In 1482 *nici Ivan n'a ajuns la ostilitate faţă de poloni şi nici Ştefan nu şi-a manifestat atitudinea duşmănoasă faţă de ei*. Dacă Ştefan ar fi fost aliat al Moscovei, el ar fi trebuit să ia parte la acţiune împotriva Poloniei alături de tătari. Deci, nu există *nici un temei serios* pentru a afirma încheierea în acest timp a alianţei moscovito-moldoveneşti.

Incuscrirea cu Ivan al III-lea în urma căsătoriei Elenei nu poate fi socotită suficientă pentru o alianţa politică (2).

Iar argumentul trecerii lui Ştefan din vasalitatea poloneză în vasaliatatea ungară nu este valabil din simplul motiv că

---

(1) Tin să nu trec cu vederea greşeala mare care se comite, întrebuinţîndu-se denumirea Rusia în loc de Moscova. Consider util să prezint aici un scurt istoric al întrebuinţării acestei denumiri. In cronica rusă Lavrentievscaia "ţara rusească" era socotită Cernigovul şi era opusă Galiciului şi Vladimirului-Volînski (1202), iar în cronica Ipatievscaia i se mai opunea şi Berladul (1174). Mai tîrziu denumirea "ţara rusească" a trecut şi asupra Kievului şi Pereiaslavlului. După invazia tătărească sec. XIII şi distrugerea Kievului, denumirea "Rusia" a trecut *asupra Haliciului şi Vladimirului-Volînski. Moscova a început să fie denumită "Rusia"* mult mai tîrziu, *cînd s'a format definitiv statul centralizat rusesc*. Deci în procesul naşterii acestui stat nu se întrebuinţa această denumire şi în toate izvoarele principatul moscovit se numeşte "Moscova", "Moscovia".

A. N. Nasanov, "Tara Rusească şi formarea teritoriului statului rus". Moscova, 1951, p. 29-32.

(2) In recenzie este trecut greşit anul 1482.

de fapt Ştefan *nu a trecut dintr'o vasalitate în alta, ci le-a combinat*. Dacă ar fi avut loc *trecerea*, ea ar fi fost primejdioasă pentru Ştefan Voievod.

In acest timp, după cum am văzut, *atenţia lui Ştefan a fost aţintită încă spre sud*. In 1482 el cucereşte cetatea Crăciuna cu tot ţinutul ei şi il lipeşte de Moldova, iar în anul următor s'a ocupat de restaurarea cetăţii Smeredova (la tîrgul Romanului) (1). Tot în acest an (1483) regele Matei, lipsit de ajutorul veneţienilor şi al Imperiului, fusese nevoit să încheie pacea cu turcii.

In 1484 în toiul verei turcii cu ajutorul lui Menglî-Gherai (2), cuceresc cetăţile Chilia şi Cetatea-Albă. Urmează ani de mare criză politică externă şi internă, 1485-1486, în care Ştefan nu se putea gîndi la încheierea alianţei cu Moscova, fiind ocupat de apărarea ţării şi chiar a tronului său.

Tratatul de alianţă dintre Moscova şi Moldova nu putea să fie încheiat de Ştefan Voievod înainte de a avea deplina siguranţă că din partea Turciei nu există nicio primejdie.

In cazul intrării în alianţă cu Ivan III Ştefan trebuia să fie gata la acţiuni de ostilitate faţă de Polonia, deoarece *în ele consta miezul alianţei*. Dar cum putea să se înfăptuiască această alianţă, dacă raporturile moldoveneşti cu Turcia n'au devenit încă paşnice. Ştefan nu putea să rişte să se pomenească la un moment dat cu doi duşmani puternici impotriva sa, Polonia şi Turcia.

Deci părerea că tratatul de alianţă între Ivan III şi Ştefan a fost încheiat în 1482 *nu ţine cont de conjunctura internaţională, de caracterul diplomaţiei fine a lui Ştefan Voievod şi de interesele speciale, pe care le avea atunci Moldova*.

De la 1487 mîinile lui Ştefan erau deslegate şi el şi-ar fi putut permite ostilităţi faţă de Polonia. Dar, ceea ce este interesant, tocmai din acest an încep ciocnirile de graniţă între moscoviţi şi lituanieni (3).

---

(1) Cronica de la Bistriţa (ed. I. Vlădescu), p. 125.

(2) V. D. Smirnov, Hanatul Crimeei sub supremaţia Porţii Otomane, S. Pet., 1887, p. 346, arată că Menglî-Gherai, a pus la dispoziţia sultanului Baiazid al II-lea oaste de 50.000 de ostaşi tătari, pentru ajutorul dat sultanului, hanul a primit din partea acestuia "hasî", adică venituri de la unele localităţi pe Nistru.

(3) Sbornic, vol. 41, p. 64.

Cu toate acestea *în acest timp nu exista încă un tratat de alianță între Moldova și Moscova.* Concluzia aceasta se desprinde cu toată claritatea și din *documentul din* 1 *iunie* 1486 (1).

Conținutul lui este următor. Regele Kazimir, trimițind solie la marele principe moscovit Ivan III cu înștiințare că sultanul a cucerit Chilia și Cetatea-Albă, îi propune ca împreună cu el să-l ajute pe Voievodul valah. Ivan III se scuză pe motivul că se află prea departe pentru a-l ajuta pe Ștefan. Kazimir totuși repetă propunerea de "a sta împotriva dușmanului întregii creștinătăți". Prin T. Mansurov marele principe îi răspunde că și la dînsul a venit solul lui Ștefan, Ivan Turcul, cu rugămintea ca Ivan III să-l îndemne pe regele polonez la ajutor împotriva turcilor. Din partea sa marele principe moscovit adaugă: "Cine din stăpănitorii creștini este aproape trebuie să-l ajute pe Ștefan, deoarece fiecare gospodar crestin este obligat să stea întru apărarea creștinismului". Aceasta o spunea Ivan III cu mare doză de ipocrizie, aflîndu-se în aliantă cu tătarii păgîni.

Marele principe a trimis la Ștefan pe omul său, feciorul de boier Procofie. Regele prin Mansurov îi trimite lui Ivan III răspunsul său că nici *nu e nevoie ca marele principe să-i vorbească în favoarea lui Ștefan, deoarece acesta este vasalul lui* (*rorgobnuk*) și el, regele, cu ajutorul lui Dumnezeu vrea să-l apere de orice dușman al lui".

Din acest document reiese că în 1486 Ștefan era în raporturi normale cu regele polonez și pe de altă parte că nu era încă în raporturi de alianță cu Ivan III. *Altfel regele polonez n'ar fi scapat prilejul să-i amintească marelui principe moscovit că Ștefan este aliatul lui și îi incumbă datoria de a-l apăra.*

Să nu uităm că în 1484 tătarii din Crimeea au luat parte la cucerirea de către turci a cetăților Chilia și Cetatea-Albă (2). Tătarii, fiind vecini cu cetățile moldovenești, au jucat un rol însemnat în cucerirea acestor cetăți de către turci. In ipoteza alianței între Ștefan și Ivan III acest ajutor tătăresc pentru turci ar fi fost imposibil sau, dacă el s'ar fi întîmplat

(1) V. A. Ulianițki, op. cit., M., 1887, p. 115-116.

(2) Ajutorul tătăresc îl recunoaște și P. P. Panaitescu în recenzia citată, p. 178. Istoria României, vol. II, p. 528.

în ciuda alianței, în corespondența diplomatică a timpului am fi găsit un protest al lui Ivan III sau cel puțin unele urme ale dezaprobării, din partea lui a atitudinii lui Menglî-Gherai față de Moldova. Toate acestea lipsesc.

Cea mai indicată dată pentru încheierea alianței a fost 1491, deoarece războiul moscovito-lituanian a început în 1492 și, hotărîndu-se pentru un război contra Lituaniei, în preajma lui, Ivan III avea nevoie de a-și asigura și un ajutor în plus în afară de tătari. Urma ca alianța Moscovei cu tătarii, care data mai de mult, să fie lărgită prin includerea în ea și a lui Ștefan Voievod. Ivan III l-a atras pe Ștefan în alianță și l-a îndemnat totodată să se apropie de Menglî-Gherai.

Cum s'a produs aceasta? Documentele nu ne vorbesc despre aceasta expresis verbis și este nevoie în mod ipotetic să stabilim numai aproximativ timpul încheierii alianței moscovito-moldovenești. Există *unele indicii indirecte* care întăresc ipoteza încheierii tratatului de alianță între Ștefan Voievod și Ivan III tocmai în anul 1491. Constatăm din documente că în tot anul 1490 și în prima jumătate a anului 1491 se produce *o vie activitate diplomatică moscovito-moldovenească*. Mereu are loc un schimb de soli între Moldova și Moscova.

In februarie 1490 marele principe moscovit comunică regelui polonez că intenționează să trimită pe fiul de boier Procofie Zinoviev la Ștefan cu ocazia căsătoriei fiului lui, însă regele refuză să dea solului libera trecere (1), bănuind, probabil, că la mijloc se află o problemă de apropiere. In același an Ivan III a trimis la Ștefan pe Ivan Dimitrie Liharev (2), care s'a întors în ianuarie 1491 împreună cu solul lui Ștefan Stețco. La 28 iulie Ivan III îl lasă pe Stețco să plece și împreună cu el trimite (prin Lituania) pe Scurat Zinovievici (3). Probabil că în cursul acestui schimb de soli alianța a fost încheiată.

Insă problema fusese mai complicată. La alianță trebuia să fie inclus și hanul tătarilor Menglî-Gherai în mod direct printr-un tratat între Ștefan și Menglî-Ghrai.

---

(1) V. A. Ulianițki, op. cit., p. 120.

(2) Adunarea completă a cronicilor ruse, vol. IV, p. 147, vol. VI, p. 279, vol. VIII, p. 219.

(3) Adunarea completă, vol. IV, p. 159, vol. VIII, p. 221, 222.

E probabil că tocmai această împrejurare a dat imbold pentru continuarea tratativelor. Tătarii s-au îndeletnicit în opera de devastare a Moldovei. Era nevoie de tratative şi de asigurări din partea tătarilor şi, ceea ce era şi mai important, de *împărţirea rolurilor de acţiune între Ştefan şi Menglî-Gherai împotriva duşmanilor Polonia şi Lituania,* pentru a evita în viitor neînţelegerile între aliaţi.

Această a două fază a tratativelor se marchează *printr-un nou schimb de soli,* în februarie 1492 vin din Moldova la Moscova Scurat Zinevievici cu solul lui Ştefan Muşat. Ivan III nu-l ţine mult şi în aprilie îi dă drumul îndărăt (1). La 30 august a plecat din Moscova la Ştefan Voievod prin Crimeea solul moscovit Ivan Subota (2), iar după aceasta aflăm din octombrie a aceluiaşi an amănunte cu privire la încheierea alianţei între Ştefan şi Menglî-Gherai. Evident că *tocmai* Ivan Subota a fost acela, care l'a convins pe Ştefan să intre *în raporturi de prietenie cu Menglî-Gherai.*

Prin urmare, încheierea alianţei nu poate fi pusă în anul 1482 sau 1483, după cum a presupus K. V. Bazilevici şi a susţinut P. P. Panaitescu (3). Cea mai verosimilă dată pentru aceasta este anul 1491.

Incă înainte de încheierea alianţei cu Moscova şi Crimeea, Ştefan Voievod a început ostilităţile sale împotriva Poloniei. Chiar în iarna 1489 tătarii au atacat Polonia, iar Ştefan deasemenea a prădat ţinuturile vecine şi afăcut încercare de a cuceri Cameniţa, însă nu a putut lua această cetate (4).

In 1490 tătarii din nou au atacat Polonia şi au prădat-o pînă la Liublin. Iar Ştefan în august al aceluiaşi an a cucerit Colomeea şi castrul Halici şi a bombardat Sniatynul (5). Momentul a fost ales foarte potrivit, deoarece la 6 aprilie 1490 a murit regele Matei Corvin. In locul lui a venit Vladislav, care înainte de aceasta dată era rege al Boemiei, şi astfel a unit în persoana sa două coroane: coroana ungară şi cea boemă.

---

(1) Adunarea completă a cronicilor ruse, vol. VIII, p. 224.

(2) K. A. Ulianiţki, op. cit., p. 122.

(3) Părerea aceasta greşită a pătruns şi în tratatul asupra "Istoriei Romîniei", vol. II, p. 540.

(4) I. Ursu, Relaţiile Moldovei cu Polonia, Piatra-Neamţ, 1900, p. 133.

(5) Levicki. Codex epistolaris. Scrisoare cu data de 22 august 1490, vol. III, p. 368.

Regele polonez dela vacanţa tronului unguresc a fost preocupat de moştenirea coroanei ungureşti, şi nişte incursiuni de margine ale valahului nu aveau pentru el importanţă.

In 1491 Ştefan a întreprins din nou atacuri asupra unor castre în număr de patru sau cinci, le-a ars şi a dus cu el cete de oameni şi turme de vite (1). Solii poloni Ion episcopul Leopolei şi Iacob de Buczasz, castelanul Haliciului, au protestat pe lîngă Ştefan cu ameninţări (2). Bazîndu-se pe L. Nacker, I. Ursu afirmă că ameninţările au fost paralizate, deoarece moldoveanul ar fi "în înţelegere cu regina Elizabeta, căreia, după cum se spune, îi trimitea daruri (3). Desigur, explicaţia este imaginară, ceea ce dealtfel se vede şi din redacţia textului lui L. Nacker ("*după cum se spune*").

Trebuie să ne gîndim mai degrabă la motivul de impunitate care se desemna atunci în conjunctura polono-ungară.

Cu toate că nici în 1489 şi nici în 1490 n'a existat încă un tratat de alianţă între Moldova, Crimeea şi Moscova, tătarii şi moldovenii erau împinşi de comunitatea de interese la nişte acţiuni concertante.

Liborius Nacker explică schimbarea în politica externă moldovenească astfel: "Dacă, scrie el, Ştefan ar fi fost sprijinit de regele Kazimir, el ar fi rezistat cu succes sultanului. Intrucît însă Moldoveanul a rugat pe regele răposat (Kazimir) pentru sprijin şi ajutor şi s'a întîmplat să fie părăsit, s'a gîndit la calea cum ar putea să plătească sultanului tributul din ţara regelui şi nu din ţara sa proprie, deoarece regele a fost cauza nenoricirii sale". Din această idee s'a născut acţiunea duşmănoasă a lui Ştefan faţă de Polonia. "In fiecare an lua număr atît de mare de robi, vite, cai şi averi, încît din ele putea să plătească tribut turcilor. Ţinuturile erau atît de prădate încît domnii mari care aveau multe moşii... sînt as-

---

(1) E. Hurmuzaki, II, 2, p. 324.

I. C. Chiţimia crede că Ştefan Voievod prin anii 1490-1491 a închinat ţara turcilor. Autorul se bazează, probabil, pe plata tributului. Dar după cum am demonstrat mai sus, plata tributului nu înseamnă închinare-vasalitate. Alte dovezi pentru închinare nu există. I. C. Chiţimia, Cronica lui Ştefan cel Mare, Buc., 1942, p. 18.

(2) E. Hurmuzaki, II, 2, p. 325.

(3) L. Nacker, p. 302; I. Ursu. 1900, p. 137.

tăzi ruinaţi şi siliţi să meargă să cerşească" (1). Desigur acest calcul economic de pradă juca în acele timpuri *un rol considerabil şi nu trebuie să-l subapreciem*. Insă el era de ordin secundar şi existau şi alte motive pentru acţiunile moldoveneşti.

Istoricul care s'a ocupat de domnia lui Ştefan Voievod, mai mult decît alţii, Ion Ursu explică noua politică externă a domnului prin doua motive: 1) dorinţa de a se despăgubi pentru teritoriile pierdute prin ocuparea Pocuţiei şi 2) pericolul Iagiellon pentru Moldova (2). Să vedem în ce măsură are dreptate.

In primul rînd, Pocuţia ca teritoriu de încorporare a apărut mult mai tîrziu, anume prin 1501 şi nu în 1490, desi n'ar fi exclus ca Ştefan să se gîndească la Pocuţia şi în 1490.

In al doilea rînd, rolul regelui unguresc Matei este exagerat, fiind prezentat într'o imagine neconformă cu realitatea istorică. Autorul scrie că "Matias, genialul rege, a izbutit să înlăture pericolul Iagiellon, creînd o reţea de state în contra Poloniei: Ungaria, Moldova, tătarii şi moscoviţii", pe cînd regele polonez "Kazimir avea planul să concentreze Ungaria, Polonia, Boemia şi Lituania" (3).

De fapt regele polonez neputînd asocia Ungaria şi Boemia cu Polonia, rămînea numai cu Lituania. *Iar iniţiativa neizbutită a prieteniei moscovite cu Ungaria aparţinea lui Ivan al III-lea şi nu regelui Matei.*

Intrucît regele unguresc se eschiva de a merge împotriva Poloniei după dictatul moscovit, Ungariei nu i se rezerva un rol important.

Raporturile polono-ungureşti erau destul de ostile şi pe această împrejurare se baza Ştefan, ocupînd o poziţie duşmănoasă faţă de Polonia şi rămînînd în acelaşi timp vasal al regelui unguresc.

In 1492 noul rege al Ungariei Vladislav, care era şi regele Boemiei, a continuat să susţină cu Ştefan raporturi de prietenie, ca şi predecesorul său Matei Corvin, şi pentru strîngerea relaţiilor i-a confirmat lui Ştefan stăpînirea asupra ce-

---

(1) Liporius Nacker, Tagebuch in Scriptores rerum Prussicarum, vol. V, 1874, p. 306-307.
(2) Ibidem.
(3) I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 211.

tăţilor Ciceul şi Cetatea de Baltă, primite în stăpînire de Ştefan dela regele Matei (1).

Din întreaga atitudine a lui Ştefan Voievod faţă de Polonia se vede că, în afară de interesul prăzii, el avea un plan teritorial din core Pocuţia constituia numai o parte

Desigur el trebuia să se gîndească la unele avantaje pentru ţara sa. Aceste avantaje puteau să fie revendicări teritoriale, în afară de prada inerentă incursiunilor din acel timp. Probabil, în tratativele diplomatice cu privire la alianţa tripartită, solii moscoviţi îi fluturau ideea de a-şi mări teritoriul ţării şi prevedeau această posibilitate în condiţiunile războiului moscovito-lituanian din 1492-1494. Principalele acţiuni moldoveneşti împotriva Poloniei cad anume asupra anului 1493, în toiul acestui război.

In sfîrşit, mai trebuie să avem în vedere că Ştefan cel Mare încă în perioada războaielor antiturceşti nutrea un oarecare vast plan, asupra căruia a făcut aluzie Ţamblac, vorbînd venetienilor (1). In cuvântarea sa el preciza că, dacă cetăţile Chilia şi Cetatea-Albă vor fi păstrate pentru Moldova, va fi cu putinţă ca turcii să piardă şi Caffa şi Chersonesul.

Nu-l putem imagina pe Ştefan cel Mare fără formularea planurilor în orice situaţie politică, care se crea. Le modifica după posibilităţi reale.

2. ALIANTA INTRE STEFAN VOIEVOD SI HANUL TATARILOR DIN CRIMEEA MENGLI-GHERAI

Dela finele anului 1492 (27 octombrie) avem o gramotă a lui Menglî-Gherai către Ivan III, prin care ţarul tătarilor răspunde acestuia că va merge împotriva teritoriilor regelui polonez îndată ce va întări pedeplin cetatea sa construită la gurile rîului Nipru (Aceacov). Totodată comunică marelui principe că dela marele principe lituanian Alexandru a venit un sol cu propunerea ca el să scoată pe oamenii săi din cetate şi că în acest caz îi va plăti costul construcţiei. Desigur Alexandru conta pe legături de prietenie, care eventual ar urma după acest prim pas de bunăvoinţă reciprocă.

---

(1) I. Ursu, Relaţiile Moldovei cu Polonia, p. 137.
(2) I. Bogdan, vol. II, p. 350.
(3) I. Ursu, Relaţiile Moldovei în Polonia, p. 137.

Inainte de sosirea solului lituanian a venit dela Voievodul valah Ştefan solul Mitea Gomza cu propunerea din partea voievodului de a fi cu ţarul crimeean în "dragoste, prietenie, vecinătate (bună) şi alianţă" după formula "prieten prietenilor comuni, duşman duşmanilor comuni", *pentru o luptă comună împotriva regatului polonez şi a copiilor lui Ahmat* (1).

Menglî-Gherai a acceptat propunerea moldovenească şi astfel dubla alianţă tataro-moscovită s'a transformat în alianţa triplă cu adăugirea la aliaţi a lui Ştefan.

Pentru a se asigura, Menglî-Gherai a trimis pe solul său Cazimir la voievodul Ştefan cu misiunea să asiste la sărutarea de cruce a lui Ştefan, iar din partea sa i-a trimis gramota-"şert", adică gramota de alianţă cu jurămînt (2). Pentru întărirea alianţei solul trebuia să aducă în Crimeea pe un moldovean din patru cei mai buni oameni ai Moldovei, ca un fel de ostatec.

Se specifica că dacă ţarul tătăresc va merge împotriva cuiva din duşmanii comuni, să meargă şi Ştefan împotriva acelui duşman, sau dacă Ştefan nu va putea merge personal, să trimită pe oamenii săi.

Din citirea atentă a înţelegerii între Menglî-Gherai şi Ştefan rezultă că în calitate de duşmani comuni figurează *numai regele polon şi copiii lui Ahmat*, adică Hoarda tătărească de dincolo de Volga, nu şi marele lituanian. *Ştefan nu era obligat să lupte împotriva Lituaniei.*

Probabil, în cursul convorbirilor înainte de a fi stabilită alianţa, s'au precizat zonele de acţiune a aliaţilor în felul următor. Podolia estică, care făcea parte din teritoriul Lituaniei şi cuprindea regiunile Breaslavl şi Vinniţa la curentul mediu al Bugului ("Pobugie"), precum şi regiunea Kievului,

---

(1) Sbornic, vol. 41, p. 166.

(2) M. A. Berejcov, Gramotele crimeena de şert în Rapoarte în Societatea Istorică cronicarul Nestor, Kiev, 1894, vol. VIII, p. 35-36. Gramotele aşa zise de "şert" se deosebesc foarte mult de primele gramote tătăreşti, denumite "iarlîc", cînd tătarii dispuneau de principatele reseşti şi puneau în fruntea lor pe principi agreaţi de ei. Dimpotrivă, gramota "şert" este o gramotă de învoială, de înţelegere, respectiv de alianţă, la încheierea căreia se iau în consideraţie interesele ambelor părţi şi cu care ocazie se depune şi jurămîntul.

se aflau în zona de acţiune a lui Menglî-Gherai. Cu alte cuvinte atenţia acestuia trebuia să fie îndreptată asupra Lituaniei.

Judecînd după locurile de incursiuni, pe care le-a făcut Ştefan Voievod, lui i se rezerva *Polonia vecină cu Moldova, adică Podolia de vest cu cheia ei Cameniţa, cu oraşele Smotrici, Scala, Cervonograd şi Bacota, Rusia Haliciană cu oraşele Halici, Holm şi Belz şi Rusia Roşie cu oraşul Lvov* (*Liov*). Podolia de vest, care uneori se numea şi "Podnestrovie", în cursul istoriei a format un obiect de mare discordie între regii polonezi şi marii principi ai Lituaniei, dar a intrat în compunerea Poloniei definitiv în 1434 (1).

Concluzii despre împărtirea rolurilor se întăresc şi prin faptul că tătarii şi-au format o oarecare obisnuinţă de a face incursiuni pe două drumuri mari, anume pe linia despărţitoare a apelor lui Nipru şi Bug (aşa zisul "Şleah Negru") şi pe linia despărţitoare a apelor lui Bug şi Nistru (aşa zisul "Şleah Kuciumanski" (2).

Cu alte cuvinte, Ştefan trebuia să lupte în teritoriile poloneze, vecine cu Moldova, iar Menglî-Gherai în teritoriile lituaniene vecine cu stepa tătărească. Ştefan într'adevăr a luptat în locurile vecine cu Moldova şi numai odată a depăşit zona sa probabil voit (în 1495 cu privire la Breaslavl).

Sîntem convinşi că nici un fel de ostatec n'a fost trimis în Crimeea din partea lui Ştefan, deoarece *niciodată în corespondenţa diplomatică ulterioră nu întîlnim vreo aluzie la aşa ceva.*

Intrarea lui Ştefan Voievod în alianţă cu Ivan III şi Menglî-Gherai a avut loc într'un moment foarte oportun în preajma începerii războiului lituano-moscovit din 1492-1494.

Regele Albert a reînnoit în 1493 pacea cu turcii pe timp de trei ani (3).

---

(1) A. I. Efimenco, Istoria poporului ucrainean, vol. I, S. Pet., 1906, p. 143.
(2) A. I. Efimenco, op. cit., p. 157
(3) N. Iorga, Acte şi fragmente III, 1, nota 2.

CAPITOLUL 16

ACŢIUNEA ALIAŢILOR

1. PLANUL POLONEZ ŞI RELAŢIILE INTRE ŞTEFAN VOIEVOD ŞI MARELE PRINCIPE ALEXANDRU



STEFAN se grăbeşte să-şi îndeplinească datoria de aliat. Din gramota datată cu anul 1493 fără precizarea lunii şi zilei, pe care solul moscovit Zabolotski a trimiso la Moscova din Crimeea, aflăm că a sosit la Menglî-Gherai un traducător armean trimis de Ştefan. Acest aremean a povestit că solul lui Ivan III Subota, după ce a vizitat pe Ştefan, s'a întors cu bine în Ucraina. Traducătorul armean, care în gramotă se numeşte "voloşenin", adică valah, a mai adus la cunoştinţa curţii tătăreşti că Ştefan "îşi pregătise pe fiul său Alexandru cu toţi oamenii să meargă în expediţie asupra Podoliei". dar auzind că vine un sol al lui Ivan, el l'a oprit pe fiul său cu aceste cuvinte: "Să auzim ce spune marele principe prin solul său; dacă va fi cazul, şi eu personal voi încăleca". Acelaşi "voloşenin" a mai adăugat că Voievodul Ştefan de două ori a trimis pe fiul sau în expediţie împotriva Podoliei. Iar turcii deasemenea de două ori au făcut incursiuni în pămîntul podolean, iar Ştefan i'a lăsat să treacă prin ţara sa.

In sfîrşit, trimisul valah a mai spus că polonezii au arestat pe negustorii moldoveni şi deaceea voievodul a trimis cu

război pe fiul său în Polonia, şi fiul voievodului a luptat mult lîngă Liov (1).

Acţiunile războinice anti-poloneze ale lui Ştefan coincid cu intensificarea acţiunii antilituaniene a lu Ivan III.

In acelaşi an (1493) Menglî-Gherai de trei ori a încălecat personal împotriva Lituaniei.

Cu ocazia decesului lui Kazimir (7 iunie 1492) Ştefan Voievod a trimis la 8 februarie 1493 la marele principe Alexandru în solie pe Giurgea şi pe Iurie Serbici pentru a-i prezenta condoleanţe,a-l felicita cu ocazia suirii pe tronul lituanian şi a-i adresa rugămintea să conlucreze cu fraţii săi şi cu ceilalţi principi creştini împotriva păgînătăţii tătăreşti şi turceşti (2).

Totodată Ştefan a încheiat alianţa cu Menglî- Gherai în octombrie 1492.

Cum se leagă una cu alta? Cum se explică că nu au trecut, decît vreo trei luni şi ceva după încheierea alianţei cu tătarii, şi Ştefan se arată gata a lega prietenia cu Alexandru şi să se unească împotriva oricărui duşman comun şi *împotriva tătarilor?* E aceasta o inconsecvenţă politică din partea lui Ştefan sau la mijloc e o altă explicaţie?

Trebuie să fie luat în consideraţie faptul că alianţa cu Menglî-Gherai a fost încheiată după moartea lui Kazimir (7 iunie 1492), cu alte cuvinte după ce regatul polonez unit de sub puterea sa *s-a împărţit în două*: *Polonia şi Lituania.* Din actul alianţei lui Ştefan cu Menglî-Gherai se vede că Ştefan nu consideră pe marele principe lituanian "un duşman comun". *In calitate de duşmani comuni figurează numai regele polonez şi copiii lui Ahmat.*

Prin urmare, ne fiind obligat să fie ostil lui Alexandru, Ştefan avea tot dreptul să lege cu el prietenie. Dar ne întrebăm de ce să aibă ea ascuţişul său îndreptat împotriva tătarilor? Aici iese la iveală prudenţa lui Ştefan. Nu avea încredere în tătari. Prevedea neînţelegeri şi ca o măsură de contraasigurare *a avut intenţia să încheie cu Alexandru o alianţă pentru orice eventualitate.*

---

(1) Sbornic, vol. 41, p. 181. I. Ursu, Ştefan cel Mare şi Polonii, 1900, p. 138 scrie greşit că n'avem ştiri că Stefan să fi atacat Polonia.

(2) I. Bogdan, op. cit., p. 383-390.

Din corespondența diplomatică între Ivan III și Menglí-Gherai se vede că *și marele principe moscovit nu avea încredere în tătari.* Cu atît mai mult nu putea nutri încredere în ei Ștefan, care în trecut a avut cu ei nenumărate ciocniri și știa ce înseamnă să ai de a face cu ei, fiindcă deseori nu se țin de cuvînt.

A urmat în 1494 un schimb de soli între Moldova și Lituania, care însă *nu a dus la rezultate pozitive*: alianța n'a fost încheiată. Probabil datorită influenței lui Ivan, deși acesta pe timpul acela ducea tratative cu Alexandru în sensul armistițiului ca urmare a războiului, în care lituanienii nu au avut succes. Intrucît împăcarea pentru Ivan nu era sinceră, el probabil, *a împiedicat pe Ștefan să încheie alianța cu Lituania.*

La 17 aprilie 1494 a avut loc un congres la Leutshau (regiunea Zips) a tuturor fraților iagielloni. Vladislav al Ungariei, Albert (Albrecht) al Poloniei, Alexandru al Lituaniei, Sigizmund și cardinalul Frederic. Discuțiile s'au purtat și publice și secrete. In secret s'a discutat chestiunea războiului împotriva turcilor și "extirparea" lui Ștefan (1). Așa ne povestește M. Miechowski.

Alți cronicari polonezi vorbesc de alungarea palatinului Ștefan din Moldova și înlocuirea lui cu Sigizmund, care ar putea apăra malul Dunării contra sălbaticilor turci mai cu băgare de seamă (2).

Acțiunea contra turcilor ar urma să fie întreprinsă după alungarea lui Ștefan și așezarea lui Sigizmund în Moldova.

Secretul însă a ajuns la cunoștința magnaților unguri, iar de la ei la Ștefan, care s'a pus în gardă.

Chestiunea publică era stabilirea alianței între Polonia și Ungaria. Magnații unguri erau însă împotriva politicii lui Albert. Ștefan primea subsidii de la unguri (3), și regele Vla-

---

(1) M. Miechovski. Scriptores rerum Polinicarum, vol. II, p. 259. Pe larg la Caro Geschichte Polens, vol. V, 2, p. 694. Vezi și Fessler-Klein, vol. III, p. 256 ș. u., precum și L. Finkel, Zjazd Iagiellonow W. Lewoczy r. 1494, Lwow, 1914, extras din "Kvartalnik Historyezny".

(2) M. Cromer, XXX, p. 644. B. Wapowski, p. 19, 24, 26.

(3) E. Hurmuzaki, v. II, 2, p. 364. Ajutorul pe care l'ar fi dat Ștefan Voievod ungurilor pentru luptele lor împotriva turcilor, despre care vorbește un raport italian, e prea puțin probabil. Italianul n'a

dislav trebuia să se conformeze opiniei generale a magnaţilor. *Planul regelui Albert* a fost calificat de istoricul polonez M. Bobrzynski ca "*cel mai mare şi cel mai dîrz din cîte a lansat Polonia în tot timpul existenţei sale istorice*" (1). Kazimir vroia să încorporeze Poloniei nu numai Lituania şi Prusia, ci şi Cehia, Ungaria şi chiar Valahia (Moldova). Intrucît un singur domnitor nu ar putea să domine situaţia în toate aceste ţări şi avînd şase fii, regele intenţiona să pună în fiecare ţară cîte un rege din fii săi şi să-i lege printr'o alianţă foarte strînsă sub conducerea sa proprie. Astfel Polonia s'ar fi transformat într'un centru al marei federaţii a popoarelor sub sceptrul "Iagiellonilor", dela Marea Baltică pînă la Marea Neagră. Insă planul a întâmpinat o rezistenţă din partea Prusiei, Papei şi Ungariei. Moartea lui Matei Corvin (1490) a deschis concurenţa a doi fraţi, Albreht şi regele Cehiei Vladislav, întinsă pînă la o bătălie din 1491 pentru ocuparea tronului unguresc. Competiţia s'a terminat împotriva dorinţei lui Kazimir cu ocuparea scaunului unguresc de către Vladislav, care astfel a devenit rege a două ţări, Cehia şi Ungaria.

La 7 iunie 1492, în urma morţii lui Kazimir, tronul polonez a revenit fiului său Ian Albreht. Celălalt frate se afla în postul de mare principe al Lituaniei. Fără nici o întrebuinţare potrivită rămînea fratele lor Sigizmund.

Aranjarea lui s'ar fi putut face numai cu realizarea planului lui Kazimir. Polonia însă nu-şi putea permite aventuri militare atîta timp, cît Moscova era obsedată de intenţii războinice împotriva Lituaniei, iar Menglî-Gherai în orice moment o putea ataca din îndemnul Moscovei. Prin urmare planul polonez mare nu avea prea multe şanse de reuşită.

E un lucru ciudat: polonezii îl denumesc pe Ştefan şi în 1494 "palatin", cu sensul de vasal, deşi acest "palatin" şi-a permis să atace Polonia în mai multe rînduri. Conform dreptului feudal, un vasal, dacă se ridică împotriva suzeranului, este socotit "rebel", "trădător" şi relaţiile între suzeran şi

---

fost bine informat. La 9 ianuarie 1494, data raportului, atenţiunea lui Ştefan Voievod era aţintită spre nord spre raporturile moscovito-lituaniene. In condiţiunile alianţei cu Menglî-Gherai, supus turcilor, un asemenea act de ostilitate faţă de turci nu era de conceput. V. Pîrvan, op. cit., p. 1054.

(1) M. Bobrzynski, Dzieje Polski w zarysie, Krakow, 1879, v. I & 60, după tr. rusă din 1888, p. 259.

vasal se rup. Deci, după cum am văzut, Ştefan a ieşit de fapt din supunerea regelui polonez în 1489, întărind gestul său cu atacuri împotriva polonilor.

Congresul de la Leutschau se prezintă ca un embrion, din care ulterior va răsări un eveniment de cea mai mare importanţă —războiul polono— moldovenesc.

Anul 1494 este anul împăcării lui Ivan III cu Alexandru. După tratative de cîteva luni, se încheie pacea şi Alexandru se căsătoreşte cu fiica lui Ivan III Elena Ivanovna cu condiţia însă pusă de Moscova ca Elena să-şi păstreze legea ortodoxă şi să nu fie silită la trecerea în catolicism. In ianuarie 1495 Elena a plecat din Moscova în Lituania (1).

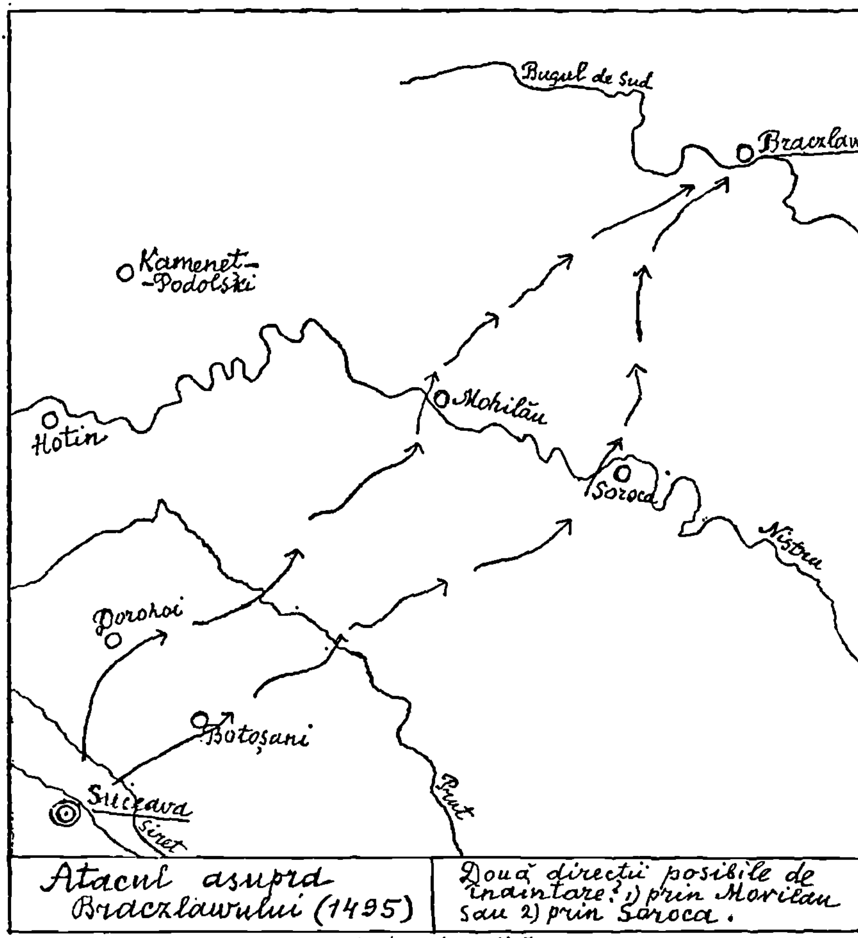
Căsătoria fiicei a fost pentru Ivan III un prilej de presiune asupra lui Alexandru folosind tema respectării religiei ortodoxe a soţiei lui.

La 15 - 24 mai 1495 Alexandru se plînge lui Ivan împotriva incursiunilor pe pămîntul lituanian ale lui Ştefan valahul. Alexandru îi comunică cu amărăciune lui Ivan III că acesta i-a trimis un sol al său special pe Semion Stupişin cu rugămintea să dea liberă trecere prin ţara sa solilor lui la Ştefan Voievod şi el, Alexandru, a îndeplinit aceasta dorinţă. Conform înţelegerii, Ivan III şi Alexandru trebuia să fie "în dragoste şi prietenie veşnica".

Dar iată că "Ştefan, voievodul valah ne-a pricinuit pagubă multă; trimiţînd pe oamenii săi *în taină*, *a ars oraşul Breaslavl* şi a luat mulţi *prizonieri* şi alte multe *pagube* a comis" (2).

La 27 august 1495 Ivan III promite să lămurească chestiunea cu Breaslavlul şi totodată comunică lui Alexandru: "Incă în viaţă fiind tatăl tău, Ştefan se afla cu noi în rudenie şi identitate de vederi ("odinacestvo") (3), iar cu tine am avut ceartă. Dar dat fiind că am stabilit cu tine dragoste şi înţelegere, noi pe oamenii noştri la Ştefan Voievod nu i-am trimis, *nu ştim pentru ce a procedat aşa Ştefan*" şi roagă să dea

(1) Sbornic, vol. 35, p. 159 ş. u.
(2) Sbornic, vol. 35, p. 189-190.
(3) "Identitate de vederi" *nu înseamnă alianţa, ci numai paralelism în urmărirea aceloraşi scopuri.* E o aluzie la faptul că Ştefan a început acţiunea sa războinică încă pe timpul când trăia tatăl lui Alexandru, adică înainte de 7 iunie 1492.



Harta schematică.

libera trecere lui Mihailo Kutuzov la Ştefan pentru stabilirea prieteniei cu Lituania (1).

La 19 mai 1496 Ivan prin solul său Eropkin afirmă lui Alexandru dorinţa lui Menglî-Gherai şi Ştefan Voievod să fie cu ginerele lui în pace şi alianţă.

Totodată îi reproşează de ce n'a lăsat să treacă prin Lituania solul turcesc spre Moscova, şi capătă de la Alexandru răspuns că el nu refuză să fie în prietenie cu aliaţii lui Ivan, însă *pînă în prezent el, Alexandru, a avut din partea lor numai pagube şi le are şi acum.* "Să vadă fratele nostru ce fel de prieteni sînt ei. Dacă vor să fie prieteni, să fie prieteni, să repare pagubele, ca să nu regretăm".

Chestiunea nu se opreşte aici. Alexandru enervat cere în ianuarie 1497 lui Ivan ca să renunţe la alianţa cu tătari şi cu Ştefan, dela care Lituania are numai pagube. "Nu ştiu, adaugă Alexandru, *dacă cu ştirea ta se fac aceste nedreptăţi şi pagube oamenilor noştri sau fără ştirea ta?* (2). Prin întrebarea aceasta Alexandru aducea învinuire directă lui Ivan III de *nesinceritate şi duplicitate,* ceea ce a şi fost în realitate.

Se apropia de hotarele ţării moldoveneşti furtuna, care se deslănţuia în urma planului regelui polonez Albert. Fiind prevăzător, Ştefan Voievod s'a gîndit să-i despartă pe Albert şi Alexandru. De aceea el intreprinde un act diplomatic îndraznet, propunînd lui Alexandru prietenie şi încheierea alianţei.

Prin trei acte consecutive, pe care, în mod conjectural, le referim toate la anul 1497, primul înainte de aprilie 1497, cînd regele a plecat la Liov pentru a organiza ofensiva împotriva Moldovei, al doilea în curînd după aprilie, şi al treilea despărţit de cel de al doilea cu vreo două luni, în însăşi preajma războiului polono-moldovenesc (3), Ştefan face încercare

---

N. Iorga pune năvălirea lui Ştefan la Braclaw în 1498, ca şi N. Karamzin în "Istoria Rusiei" (trad. franc., vol. VI, 1820, p. 361-362). Vezi nota 291 din "Istoria lui Ştefan cel Mare", 1904. Din expunerea noastră se vede că ipoteza acasta e greşită. N. Karamzin scria înainte de publicarea documentelor respective.

(1) Sbornic, vol. 35, p. 208.

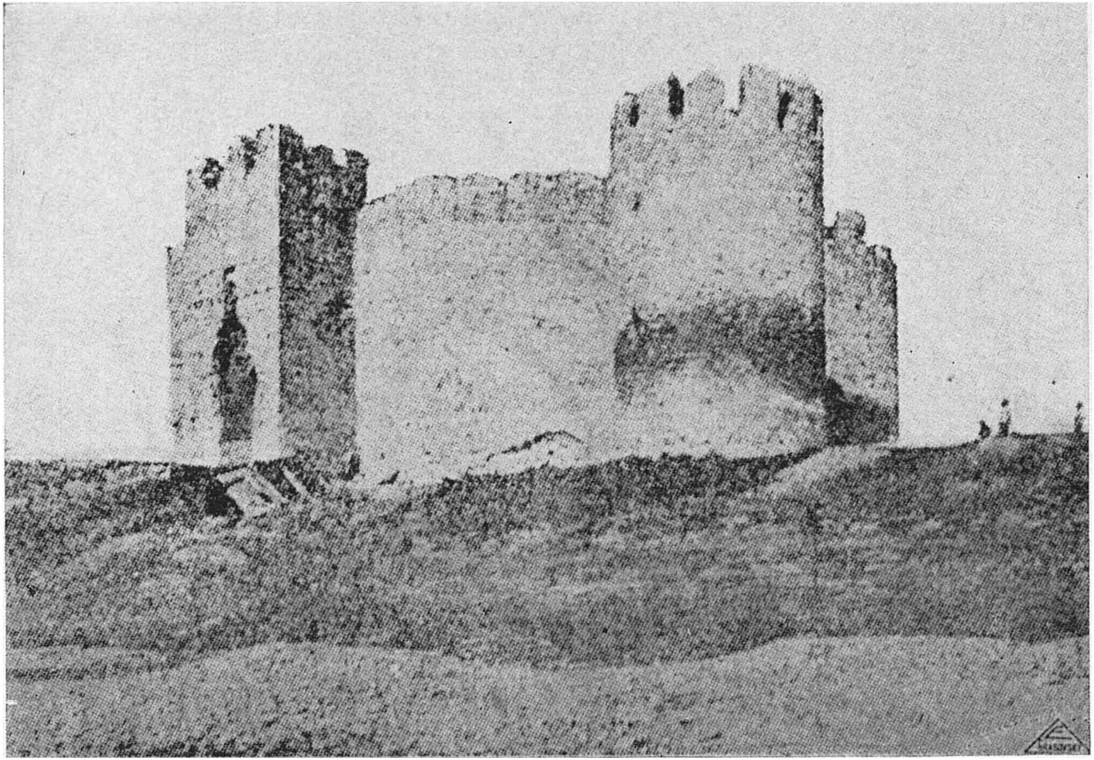
(2) Sbornic, vol. 35, p. 226.

(3) I. Bogdan le publică toate aceste trei documente sub anul 1496, însă din notele cu care le însoţeşte se vede că se află în dubiu şi *este gata să le refere la* 1497, sub care ele în chip logic ar trebui să figureze. I. Bogdan, op. cit., p. 390-396, 397-401 şi 401-406, notele respective la p. 394. 399-400 şi 404-405.



Marele Principe al Moscovei
Ivan al III-lea

după o gravură franceză



Cetatea Soroca. Vedere dinspre Nistru.

de a stabili o eventuală colaborare militară moldo-lituaniană.

La începutul anului 1497 Ştefan Vaievod trimite o solie la marele principe lituanian, compusă din vornicul Giurgea şi diacul Matiaş (1), ca un răspuns întîrziat la solia lituaniană din trecut (1496), rămasă fără efect, a marşalcului Voiteh Kuciukovici, locţiitor din Volkovîsk, şi a ceaşnicului pan Fedco Gavrîlovici. Ştefan prin solii săi propune ca Lituania să fie cu Moldova în pace şi prietenie după pilda predecesorilor marelui principe Vitolt ş. a. şi să se încheie un tratat de alianţă şi un tratat comercial.

Alexandru răspunde că i-a trimis soli în trecut pe Voiteh Kiciukovici şi pe Fedko Gavrîlovici, dar Ştefan "*nu a sfîrşit această treabă cu noi*". In acelaşi timp priveşte propunerea pozitiv, dorind să reînnoiască scrisorile "*făcute de străbunii noştri*" şi promite să trimită soli.

Probabil că Alexandru *se aştepta* să fie din partea lui Ştefan semnat *un tratat de vasalitate,* dar aceasta nu mai corespundea timpurilor noi şi aspiraţiilor lui Ştefan ceea ce va duce la imposibilitatea înţelegerii.

Prin al doilea document Ştefan cere lui Alexandru să aprobe proiectul tratatului de pace şi alianţă în redacţia, făcută de însuşi domnitorul moldovean, şi să-i trimită exemplarul tratatului semnat, împreună cu o foaie de jurămînt. Primind acestea, Ştefan Voievod promite să semneze acel tratat şi să facă jurămînt înaintea solilor lituanieni. Totodată comunică că el a trimis pe solii săi la ţarul turcesc şi, dacă marele principe al Lituaniei ar dori deasemenea să încheie pace cu sultanul, roagă să-i dea de ştire în curs de patrusprezece zile. Chiar dacă solii între timp ar fi plecaţi, el ar putea să-i întoarcă.

Se mai adaugă că din ţara turcească şi Tara Românească vin ştiri despre pregătiri ce se fac pentru o expediţie. Dacă tratatul propus spre semnare va fi semnat de Alexandru, turcii vor porni împotriva Moldovei, în caz contrar, după cum se aude de acolo, acei oameni au să pornească fie împotriva ţării craiului polonez, fie împotriva Lituaniei.

E sub semnul întrebării, dacă informaţiile ce conţine acest

---

(1) Diacul Matei este prevăzut într'un act al Sfatului domnesc din 14 martie 1497, A. Sacerdoteanu, op. cit., p. 191.

document erau adevărate sau prezentau simple invenţiuni diplomatice ale curţii moldoveneşti.

Alexandru răspunde prin solii lui Ştefan că acceptă propunerea şi va trimite prin ei textul tratatului, dar cere de la aceşti soli jurămînt că domnitorul va semna tratatul în redacţia lui Alexandru, adică "în acelaşi fel şi în aceleaşi cuvinte" şi că domnul, fiul său şi boierii sfetnici, îl vor întări cu jurămînt.

Fireşte că solii lui Ştefan nu puteau să-l asigure pe Alexandru că domnul lor va semna şi întări proiectul tratatului în aceeaşi redacţie pe care o doreşte marele principe lituanian.

Aşa s'a şi întîmplat. Prin solii săi Ivan Isaescul şi Toma (al treilea document), Ştefan răspunde că n'a semnat proiectul, pe care l'a trimis Alexandru, deorace la el s'au adaugat "multe vorbe", pe care Ştefan Voievod nu le-a dorit. Ştefan înapoiază lui Alexandru exemplarul trimis şi roagă să i se elibereze altul conform proiectului iniţial (al său).

Alexandru, pomenind că lui Ştefan nu i-au plăcut unele articole, răspunde că el şi boierii Sfatului lui (Radei), au jurat pe acel proiect de tratat, pe care l'au trimis lui Ştefan şi *ţin la el.* Se afirma totodată că (în fond) ei au acceptat proiectul lui Ştefan. Cul alte cuvinte vroiau să spună că proiectul lui Alexandru coincide cu cel al lui Ştefan.

In răspuns se mai spune că s'a dat libera trecere prin Lituania spre Moscova solilor lui Ştefan, că se vor lua măsuri împotriva oamenilor răi dela graniţă, că din lucrurile furate şi găsite acolo se va lua numai a zecea parte, după cum se cere, şi nu a treia şi, în sfîrşit, că Lituania nu ţine pe teritoriul său oameni, care nu vor binele domnului moldovean.

Probabil că lui Ştefan Voievod nu i-a plăcut textul, propus de Alexandru, şi deaceea nu găsim nicio urmare a propunerilor acestuia. Abia după războiul polono-moldovenesc a fost încheiată alianţa între Ştefan şi Alexandru, însă după cum vom vedea, în redacţia, propusă de Ştefan, în care nu se mai vorbeşte de vasalitate: tratatul a fost încheiat între părţile contractante *ca egale.*

2. RAZBOIUL POLONO-MOLDOVENESC DIN 1497

In aprlie 1497 regele polonez Ian Albrecht a plecat la Liov

cu un plan bine chibzuit şi stabilit ferm de a lupta împotriva lui Ştefan şi a preface Moldova într'o provincie poloneză. Pentru acoperirea viitoarei acţiuni războinice s'a inventat primejdia turcească.

La 13 iunie 1497 Alexandru prin solii săi cere lui Ivan ajutor în contra turcilor şi tătarilor (1), care, după cum se spune în gramotă, "au intenţia să atace posesiunile lituaniene". A sosit în Lituania vestea că "turcii vin împotriva noastră. Cavaleria turcă compusă din 60.000 de ostaşi este trecută peste Dunăre, iar alţii pe vase au sosit la Belgorod (Cetatea-Albă). Deasemenea tătarii din Perecop *sau* din Hoarda de dincolo de Volga, *vor veni* în ajutor". Alexandru împreună cu fratele său regele polonez Albrecht vrea să stea împotriva inamicilor. Regele unguresc nu poate lua parte la apărarea Poloniei şi Lituaniei, deoarece a încheiat cu turcii armistiţiu pe 6 ani, dar a trimis regelui polonez în ajutor 11.000 de ostaşi (7.000 unguri şi 4.000 cehi).

Diacii moscoviţi au întrebat pe solul lituanian Ivan Sopega: unde se aşteaptă să vie turcii? El a răspuns: aceasta nu se ştie. Regele polonez îi va aştepta la Cameniţa, iar Alexandru la Luţcul mare.

Diacii nu s'au lăsat convinşi, punînd o nouă întrebare: de la cine a aflat marele principe că merg turcii? El a răspuns că vestea a venit dela regele polonez, care a trimis la turci pe solul său Strijewski în chestiunea încheierii armistiţiului, deoarece armistiţiul vechi cu turcii încheiat pe 3 ani a expirat. Turcii au lăsat pe sol să plece, dar nu au încheiat armistiţiul. Acel sol a spus că a văzut cum turcii "făceau ceva" la Dunăre *şi se îndreptau la Belgorod.*

Diacii au continuat cu întrebările lor: cu cine merge Valahul împotriva turcilor sau cu turcii, deoarece după părerea lor voievodul depinde de turci? Solul a răspuns că Valahul a trimis la noi ca să aflăm în dragoste şi înţelegere şi noi i-am trimis pe solii noştri Voiteh Kuciukovici şi Fedco Gavrilov ca să fim în dragoste şi înţelegere, după cum a fost pe timpul principelui Vitovt şi al Voievodului Valah Petru. *Sperăm că şi Valahul va sta cu noi împotriva turcilor.*

Moscoviţii au răspuns vag: ar trebui să dăm ajutor, dar

(1) Sbornic, vol. 35, p. 233 şi u.

tema n'a fost aprofundată şi imediat s'a trecut la alte chestiuni.

Fără îndoială că povestea cu primejdia turcească a fost inventată. Chiar şi din expunerea solului lituanian se vede că vestea lui nu e serioasă. Că turcii *"făceau ceva la Dunăre"* era cu totul firesc. Aveau la Dunăre cetatea Chilia, iar la gurile Nistrului şi mare Cetatea-Albă şi puteau trece pe acolo ostaşii lor.

Şiretul Ivan III, răspunzînd la solia lituaniană precedentă, pune o nouă întrebare: împotriva cărei localităţi vor merge turcii şi cum să fie dat ajutorul? şi o însoţeşte cu plîngeri împotriva Lituaniei (1).

Regele polonez Albert s'a hotărît să realizeze vechiul său plan, de a transforma Moldova într'o provincie poloneză prin înlocuirea lui Ştefan cu Sigizmund Iagiellon.

Pentru realizarea planului regele a recurs la o şiretenie, cerînd în mod prefăcut dela Ştefan ajutor pentru proiectul său de a face război turcilor cu scopul de a cuceri cetăţile răpite Moldovei (2). Ştefan a trimis întîi pe Isac vistierul cu daruri ca să afle intenţiile regelui. Regele l-a asigurat că merge spre cetăţile de jos. Voievodul nu s'a mulţumit cu aceasta şi din nou a trimis soli, pe acelaşi Isac şi pe logofătul Tăutu tot cu daruri. Solii au fost reţinuţi şi trimişi la Liov. Iar regele a trecut Nistru la satul Mihalceni şi înainta la Coţmani.

Ştefan a înţeles că regele are alte gînduri, decît cele exprimate oficial, şi i-a răspuns că îi va da ajutor atunci, cînd regele cu oastea sa se vor găsi în faţa Chiliei şi Cetăţii-Albe. Altfel turcii ar afla mişcarea lui Ştefan înainte de vreme, ceea ce ar dauna succesului operaţiilor militare.

Ştefan a cerut ajutor de la ardeleni, turci şi munteni. Şi i-a venit ajutor din Ardeal 12.000 de ostaşi, din Turcia 2.000. Trebuiau să-l ajute muntenii şi tătarii, aliaţii lui.

In loc de a merge pe drumul cel mai scurt spre cetăţile Chilia şi Cetatea-Albă pe linia Nistrului regele a apucat pe calea Prutului spre Suceava, ceea ce i-a demascat planul.

Oastea ardelenilor a fost comandată de Dragfy, numit în

---

(1) Sbornic, vol. 35, p. 235 (29 iunie 1497).

(2) Matei Miehowski. Cronica Polonorum 1521 în Scriptore rerum Polonicarum, II, p. 350.

ivoarele moldoveneşti interne Birtoc, cuscrul lui Ştefan, şi Tharczay.

Regele a asediat Suceava. Asediul a durat trei săptămîni, dela 26 septembrie pînă la 16 octombrie 1497, fără vreun rezultat pozitiv. Ba chiar şi mai mult. Moldovenii de pe înălţimea zidurilor cetăţii rîdeau de duşmani.

Moldovenii hărţuiau necontenit oştile duşmane. Oastea, recrutată în Polonia Mică, a suferit înfrîngere dela turci şi moldoveni. Separat au fost înfrînţi prusienii şi cei din Mazovia. Oastea poloneză cerea să fie dusă înapoi, însă drumurile de retragere erau tăiate de moldoveni.

După dorinţa regelui unguresc Vladislav, care nu era dispus pentru acest război, Birtoc a mijlocit împăcarea şi a reuşit să-i împace pe rivali.

Insă după împăcare, Ştefan i-a propus regelui Albert să meargă pe acelaşi drum, pe care a venit, deoarece în caz contrar nu-i poate garanta că ţaranii nu-l vor ataca. Regele nu a ascultat sfatul domnului şi s'a îndreptat spre ţara lui prin Codrul Cosminului, unde Ştefan, prevăzător, i-a pregătit din timp cumplitul dezastru al înfrîngerii. Oastea polonă a fost măcelărită şi regele abia a putut scăpa în Polonia cu o parte mică din oastea sa.

Efectivul polonez în bătălia de la Codrii Cosminului se dă de cronicarii polonezi în mod diferit, între 150.000 şi 80.000 de luptători. Prima cifră e vădit exagerată. E mai probabilă cea de a doua. După sursele poloneze Ştefan cel Mare dispunea de 40.000 de oameni (1). Această cifră deasemenea este exagerată. Spre regret, cronicile române demne de încredere, nu dau nici o indicaţie în această privinţă.

Contingentul transilvănean care îi venea în ajutor lui Ştefan sub comanda voievodului Transilvaniei Bartolomeu Dragfy era de 12.000 oameni. In afară de aceasta domnitorul moldovean mai avea 4.000 munteni şi 2.000 turci (2).

Prin urmare, în privinţa numărului de ostaşi moldoveni se pot face numai presupuneri. Am înclina să credem că el nu putea să fie mai mic decît cel al muntenilor tot de 4.000, sau ceva mai mult poate 5.000, cît putea să aibă în "curtea" sa. Oastea Transilvăneană a fost concediată înainte de bătălia

---

(1) Scriptores rerum polonicarum, vol. II, p. 27.
(2) Cronica de la Bistriţa, p. 128.

de la Codrii Cosminului. Deci Ştefan Voievod avea în total în această bătălie cam 11.000 de ostaşi contra 80.000 de polonezi.

In relatarea de la Buda, publicată de O. Górka cu prilejul descoperirii manuscrisului necunoscut despre viaţa sultanului Baiazid al II-lea, se pomeneşte şi despre participarea la sus numita luptă a tătarilor de partea lui Ştefan.

Dar această afirmaţie se desminte categoric de correspondeanţa diplomatică între Ştefan cel Mare şi Menglî-Gherai, despre care ne ocupăm mai jos. Dacă tătarii ar fi luat parte la această luptă, Menglî-Gherai ar fi pomenit despre acest fapt în scrisoarea sa către Ştefan Voievod. Nici în cronicile române nu se vorbeşte nimic despre tătari.

Aşa s'a terminat planul polonez de a-l alunga pe Ştefan din Moldova. Sigizmund a trebuit să se mulţumească cu mai puţin decît Moldova, anume cu guvernămîntul Sileziei, primind titlul de duce de Glagow şi Opava (2).

La istoricii polonezi întîlnim deseori afirmaţii că acest război urmărea un scop vast antiturcesc de a respinge pe turci şi tătari dela gurile Dunării şi Nistrului şi numai pe planul al doilea de a-l izgoni din Moldova pe Ştefan, vasal al Osmanliilor, punînd în locul lui pe Sigizmund.

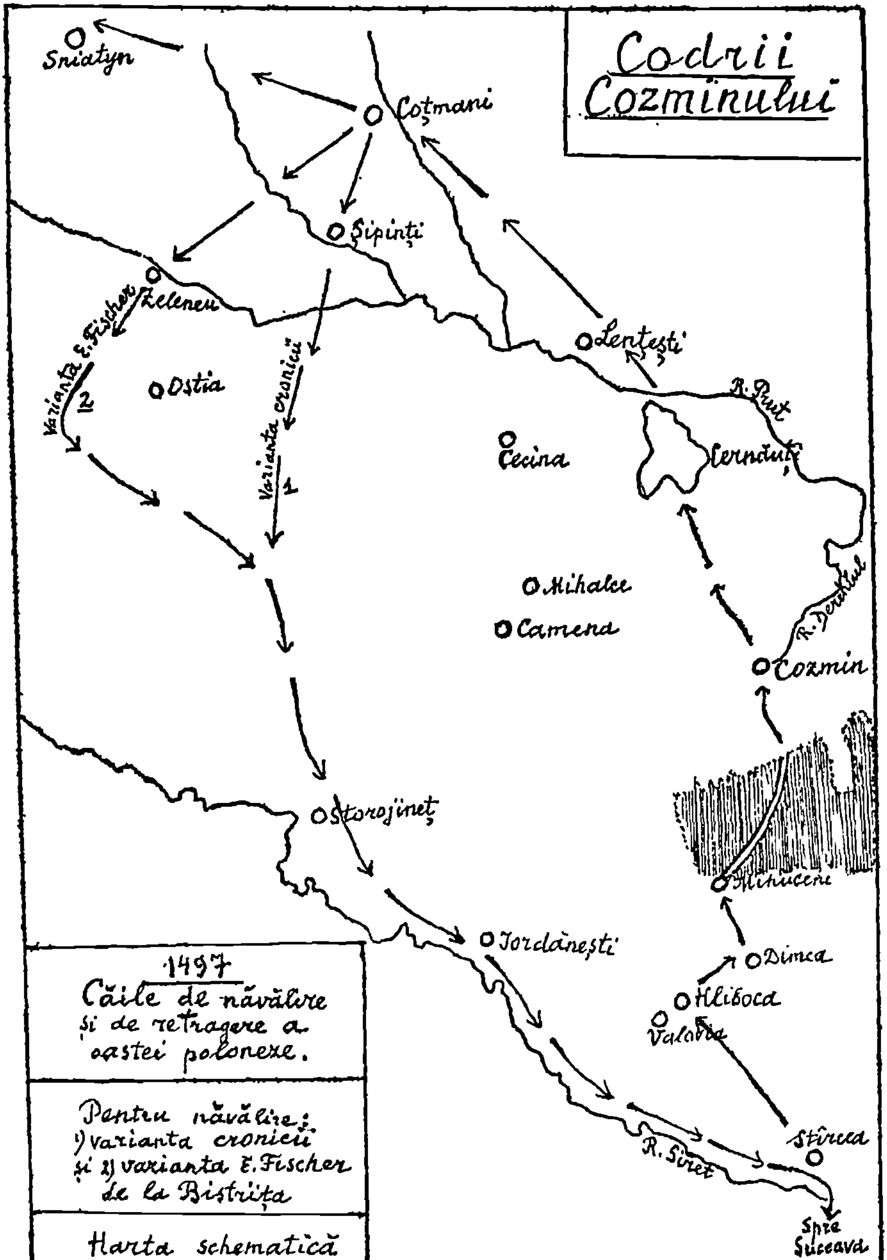
E o versiune oficială că Voievodul Moldovei, călcând jurămîntul de credinţă Poloniei, s'a declarat în mod public tributar al sultanului şi astfel a atras asupra sa războiul (2).

Recent teza aceasta a fost susţinută de Fr. Papée, fără vreo documentare nouă, repetîndu-se afirmaţia că Albert a urmărit la început să recucerească Chilia şi Cetatea Albă de la turci şi numai trădarea lui Ştefan Voievod, care s'a unit cu păgînii, l-a silit să ia o atitudine ostilă lui Ştefan (3).

Totuşi sînt în istoriografia poloneză şi păreri nepărtinitoare, care socotesc că regele Albert şi-a permis *o aventură*

---

(1) Sobieski, Histoire de Pologne, Paris, 1934, p. 119.
(2) E. Hurmuzaki. Documentele, vol. II, 2, p. 399.
N. Iorga, Acte şi fragmente, vol. III, Buc., 1897. p. 66-68.
(3) A. Levicki, Krol I. Olbracht o klesce bukovinskiey r. 1497 (Regele I. Albert despre înfrîngerea din Bucovina). "Kwartalnik Historyczny", 1893, p. 1-13". Cam în acelaşi fel şi Fr. Papee. Zagodnienia Olbrachtowej wypra wy z r. 1497. (Problema expediţiei lui Albert din 1497). "Kwartalnik Historyczny", vol. XLVII, 1933, p. 17-30.



Codrii Cozminului
Sniatyn
Coțmani
Șipinți
Zeleneu
Varianta E. Fischer
2
Ostia
Varianta cronicii
1
Lențești
R. Prut
Cecina
Cernăuți
Mihalce
Camena
R. Derehlui
Cozmin
Storojineț
Iordănești
Dimca
Hliboca
Valoava
Stîrcea
R. Siret
Spre Suceava
1497
Căile de năvălire și de retragere a oastei poloneze.
Pentru năvălire: 1) varianta cronicii și 2) varianta E. Fischer de la Bistrița
Harta schematică

în favoarea fratelui său, ca de exemplu, St. Lucas (1). Iar istoricul polonez V. Grabenski recunoaşte că scopul regelui Albrecht a fost să cucerească Moldova pentru fratele său mai mic Sigizmund şi să creeze "un avantpost împotriva egemoniei turceşti" (2). Scopul n'a reuşit. "Opinia publică, scrie acest autor, sub impresia nenorocirilor a bănuit că regele în înţelegere cu gospodarul moldovean are intenţia să nimicească şleahta pentru ca apoi să introducă în Polonia monarhie absolută". Aşa s'a resfrînt în această ţară ideologic biruinţa lui Ştefan Voievod.

S'a observat de mult că povestirea cronicarului M. Miechowski, pe care se bazează istoricii polonezi, a fost în ediţia a doua cenzurată. In prima ediţie din 1519 (Cracovia) cronicarul arată că regele Albert a intreprins această expediţie împotriva Moldovei, pentru a-l înlocui pe domnitor cu Sigizmund. In ediţia a doua cu doi ani mai tîrziu se spune că regele Albert a mers împotriva turcilor, dar că Ştefan a trădat Polonia, unindu-se cu păgînii, şi din această cauză regele a pornit împotriva lui. Autorul acestor schimbări în textul cronicii a fost Ioan Laski, arhiepiscop de Gnesno, după cum a arătat aceasta F. Bostel (3).

In conformitate cu cele arătate de acest autor deosebirea între primele două ediţii a fost demonstrată de P. P. Panaitescu (4).

O caracteristică justă a războiului din 1497 i-a dat-o Bernard Wapowski, care scrie: "Războiul împotriva Moldovei (a fost) *pornit cu planuri necinstite şi purtat în chip nenorocii* (5).

In jurul înfrîngerii polonezilor în codrii Cosminului în ziua de 26 octombrie 1497, s'a iscat între istoricii polonezi o polemică. Górka a afirmat că în bătălia din Codrii Cosminu-

---

(1) St. Lucas Orzekomei wyprawye na Turka w r. 1497 (Despre pretinsa expediţie împotriva turcilor din 1497) în "Album I. I. Kraszewskiemu", Liov, 1879, p. 1-19.

(2) Vlad, Grabenski, Istoria poporului polonez, 1906, tr. rusă, S. Pet., 1910, p. 95.

(3) F. Bostel. Zakaz Miechowity (ceea ce a fost interzis din Miechoviţa), în "Przewodnik naukowy-literacki", 1884, p. 438 ş. u.

(4) P. P. Panaitescu, Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din ţările vecine. "Studii şi Cercetări Stiinţifice", Istorie, Iaşi, anul XI, fasc. 2, 1960, p. 205-207.

(5) B. Wapowski, trad. la N. Orghidan op. cit., p. 55.

luì au luat parte numai turcii trimişi de sultan în ajutorul lui Ştefan, tătari şi munteni şi chiar o ceată de unguri, dar nu şi moldoveni.

Această părere a fost criticată de Papée, care afirmă că dacă în urma vîrstei şi sănătăţii Ştefan n'a luat parte în persoană, este sigur că armata moldovenească cu consimţimîntul domnitorului a contribuit la înfrîngerea polonezilor.

Dar în Biblioteca Naţională din Paris a fost descoperit de acelaş O. Górka un manuscris scris pe la anul 1500 şi avînd titlul: "Nieznany zywot Bajezida" (Viaţa necunoscută a lui Baiazid II") şi publicat în "Kwartalnik Historyezny" (1938, fasc. 3), în care e oglindită chestiunea războiului polono-moldovenesc. Aceasta a permis autorului să reia chestiunea, publicînd acest manuscris, dar şi-a schimbat părerea, admiţînd că moldovenii au intervenit în bătălie la o zi sau două după dezastru.

Gh. Duzinkievici, care a cercetat întreaga bibliografie a chestiunii, afirmă că moldovenii şi Ştefan în persoană au luat parte la această bătălie, bizuindu-se pe următoarele argumente (1):

1. Ştefan a fost comandantul general al oştirii. 2. El a împărţit oastea turcilor, venită în ajutor, în trei corpuri, ca să pară mai mulţi. 3. Ştefan nu putea să se încreadă numai în turci. 4. Ştefan a luat prizonieri 9 comandanţi şi vre-o 200 de soldaţi. Dacă aceşti prizonieri ar fi fost luaţi de turci, ce rost ar fi avut ca ei să-i predea lui Ştefan pentruca apoi el să-i trimeată la Constantinopol la 24 decembrie... şi în sfîrşit. 5. In documentul din 1514 regele polonez Sigizmund recunoaşte după 10 ani de la moartea lui Ştefan cel Mare că voievodul moldovean a fost învingătorul lui Ian Albreht.

3. ATITUDINA ALIATILOR LUI ŞTEFAN

Marele principe Alexandru, după cum arată M. Miechowski (2), a pornit în ajutorul regelui şi s'a oprit cu oştile sale

---

(1) Gh. Duzinchevici, A participat Ştefan cel Mare la lupta din codrii Cosminului? în "Omagiul lui I. Lupaş" p. 228-245. Tot acolo întreaga bibliografie a chestiunii. V. A. Lapedatu, Ştefan cel Mare, Bucareşti 1904, p. 68-69 şi D. Onciul, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, Buc. 1904, p. 22.

(2) Vezi B. P. Hasdeu, în Arhiva Istorică a României, vol. I, 2, p. 35-46.

la Braclaw (Breaslavl). Intr'adevăr din documentele diplomatice ale timpului se vede că marele principe lituanian n-a intrat în Moldova împreună cu regele polonez. Ajutorul său ar fi putut să fie dat, dacă i s-ar fi permis aceasta de către "Rada" lituaniană. Dar regele, văzînd situaţia în care se afla şi fiind dispus să facă pace, i-a dat de ştire lui Alexandru să nu intre în Moldova.

La 19 august 1497 Ivan III trimite lui Alexandru o solie cu misiunea să-i aducă la cunoştinţă că a parvenit la Moscova ştirea că marele principe lituanian a pornit împotriva lui Ştefan, Voievodul valah. Solul Ivan Volc trebuia să-i atragă atenţia lui Alexandru că nu numai odată i s-a spus marelui principe lituanian că, încă în viaţă fiind tatăl lui Alexandru, Ştefan a fost cu Ivan III în cuscrie şi în unitate de vederi (1) şi "ai fi şi tu cu el în pace, să-i fii lui, fratelui nostru, ca şi nouă, prieten prietenilor şi duşman duşmanilor. Noi, Ivan III, i-am poruncit lui Ştefan prin schimbul de soli să fie cu tine în pace; şi Ştefan Voievod a poruncit să ne spună că a trimis un sol la tine "pentru pace şi tu nu i-ai trimis sol".

Solul Petru Loban trebuia să-i mai spună lui Alexandru ca, în baza înţelegerii reciproce, să nu meargă împotriva lui Ştefan, ci să fie cu el în pace şi că acelaşi lucru îl doreşte şi Ştefan.

Ivan al III-lea dorea foarte mult să-l îndemne pe Alexandru să nu lupte împotriva lui Ştefan, *dar numai cu mijloace diplomatice de sfătuire, de recomandare şi persuaziune* fără o ameninţare cît de mică şi vagă de acţiuni împotriva lui.

Ivan mai porunceşte solului să-i prezinte lui Alexandru şi explicaţii cu privire la Breaslavl (2). Explicaţia ar fi următoarea: "Solul voievodului ne-a spus că Voievodul n'a luat

---

(1) Sbornic, vol. 35, p. 237-238.

P. P. Panaitescu a tradus greşit acest pasaj din "gramota" lui Ivan III către Alexandru din 1497, care se vorbeşte de cuscrie şi unitate de vederi ("odinacestvo"). In traducerea autorului figurează cu totul arbitrar "în unitate şi alianţă". Pasajul îi serveşte ca dovadă de existenţa tratatului de alianţă între Ivan III şi Ştefan încă pe vremea regelui Kazimir, dar traducerea exactă face se cadă această concluzie. P. P. Panaitescu, recenzia asupra lucrării lui K. V. Bazilevici, "Studii" IX, 1956, nr. 1, p. 178.

(2) Sbornic, vol. 35, p. 238.

Notăm că aceste explicaţii apar acum abia peste doi ani şi ceva după evenimentul ce s'a produs.

Breaslavlul cu forţă, ci însîşi breaslavlenii au dorit să meargă în ţara valahă pentru a trăi acolo. De aceea Voievodul valah a trimis la ei pe oamenii săi şi aceşti oameni *n-au ajuns încă la Breslavl, cînd breslavlenii au ieşit în întîmpinarea lor cu femei şi copii,* dar pe neaşteptate au venit tătarii, au ocupat oraşul Breaslavl şi l'au ars. Oamenii Voievodului îndată ce au aflat aceasta au pornit în urmărirea tătarilor şi i-au bătut. Pe breaslavleni i-au eliberat, şi ei toţi au venit în ţara valahă cu femei şi copii pentru a se muta acolo".

Alexandru a aflat explicatia despre Breaslavl, dar nu i-a dat crezare.

Explicaţia evenimentelor din Breaslavl, corespunde totuşi cu adevărul deşi nu în întregime. Şi aici e locul să notăm că din această comunicare se vede absolut clar că în alianţa între tatari şi moldoveni s'a produs o fisură serioasă. *Aliaţii s-au bătut.*

Se prea poate că Ştefan nu a respectat împărţirea rolurilor Breaslavlul alături de Vinniţa făcea parte din Podolia estică. Deci moldovenii au călcat înţelegerea aliată. De aceea în explicaţia cazului nu se spune că moldovenii au ocupat Breaslavlul, ceea ce probabil n-aveau dreptul să facă, ci numai că *însăşi populaţia oraşului a ieşit din oraş pentru a merge la moldoveni.* Şi numai dorinţa populaţiei i-a silit pe moldoveni să ia poziţie împotriva tătarilor şi să se ciocnească cu ei.

Incălcarea de către Ştefan a tratatului de alianţă cu Menglî-Gherai în privinţa zonelor de acţiune ne o putem explica prin faptul că şi Menglî-Gherai de mai multe ori nu l'a respectat, făcînd incursiuni în Polonia.

După cum vom vedea, această primă neplăcere între aliaţi va naşte a doua provocată de nerespecarea de către tătari a înţelegerii în timpul războiului polono-moldovenesc din 1497.

Nu e de mirare că asemenea desbinări se întîmplau atunci între aliaţi. In această privinţă este foarte concludentă plîngerea lui Ivan III, adresată lui Menglî-Gherai la 2 noiembrie 1497, că tătarii au jefuit pe solul valah care era cu solul moscovit Oşcerin. Le-au luat tot ce au avut: caii, îmbrăcămintea şi amîndoi a trebuit să fugă goi. "Ştefan Voievod ţi-a cerut restituirea celor jefuite şi tu ceva i-ai întors, dar prada mare a rămas la tine", conchide Ivan III.

Deasemenea a fost jefuit şi Ivan Subota, care venea de la valahi etc. Şi adaugă Ivan: "Ne aflăm în frăţie şi dragoste, iar oamenii tăi fac asemenea lucruri". Ivan III cere restituirea celor furate şi să nu se întîmple în viitor cazuri ca acesta (1).

După cum se vede din documentul din 27 februarie 1498, Menglî-Gherai comunică lui Ivan că principele Alexandru i-a trimis pe un sol cu vestea că a încălecat *împotriva lui Ştefan,* şi sublinia totodată că n-a avut neprietenie cu Menglî-Gherai. Acesta din urmă i-ar fi răspuns: "Dacă vei merge împotriva lui Ştefan, voi merge şi eu cu dînsul. Pe Ştefan nu vom lăsa singur. Dar dacă vrei să te împaci, în doi sau trei, voi contribui la împăcare. Insă omul nostru n'a ajuns să vină la Alexandru cu răspuns, cînd oastea lui s'a împrăştiat. După aceea am auzit că regele polonez a mers cu război împotriva lui Ştefan şi noi am încălecat să fim cu Ştefan împreună" (2). Desigur, e vorba de luptele din octombrie 1497.

Tot în 1497 (document fără precizarea lunii şi zilei) Alexandru a răspune lui Ivan III cu privire la zvonul că el ar fi mers împotriva lui Ştefan, Voievodul valah (3). "Ar fi pentru ce se merg împotriva lui, comunică Alexandru; Ştefan, ne-a nutrit mare duşmănie şi o nutreşte şi acum, oraşul nostru Breaslavl l'a ars şi şi-a luat pe oamenii noştri din acest oraş cu femei şi copiii şi cu tot avutul lor şi acum ei încă se află la el. Noi nu numai odată l-am rugat ca să ne întoarcă pe ei, dar şi pînă acum nu i-a întors."

"Marele principe al Moscovei ne recomandă să luăm cu Ştefan pace şi prietenie, dar fratele nostru să se gîndească singur, ce fel de prieten ne este Ştefan, dacă ne-a făcut astfel de rele şi acuma ne face. Sperăm că fratele nostru, marele principe, mai mult ne agreează pe noi, ginerele său, decît pe Ştefan Voievod. Şi a mai adăugat: să spună lui Ivan III că "dacă am pornit, apoi împotriva păgînilor, împotriva tătarilor, care au pricinuit pagube marginilor statului nostru. Dar îndată ce am mers la Breaslavl, duşmanul nostru fără a ne aştepta a plecat, şi noi am recucerit (acest oraş) cu voia lui

(1) Sbornic, vol. 41, p. 240.
(2) Sbornic, vol. 41, p. 242.
(3) Sbornic, vol. 35, p. 242-243.

Dumnezeu şi ne am întors. Vom căuta şi pe viitor pe inamicul nostru".

Din această comunicare rezultă că în 1497, pe timpul războiului polono-moldovenesc, Breaslavlul se afla în mîna tătarilor lui Menglî-Gherai şi că Alexandru, venind cu ostaşii săi în acest oraş, l-a eliberat, iar tătarii au fugit.

Deseori s'a afirmat, mai ales în timpul din urmă, că Ivan l'a ajutat pe Ştefan Voievod, împiedicînd pe Alexandru să meargă împotriva lui Ştefan în ajutorul fratelui său.

In realitate tot ajutorul lui Ivan III s-a limitat la *intervenţia diplomatică* pe lîngă Alexandru în folosul lui Ştefan. Ca regulă, *intervenţiile diplomatice nu reuşesc atunci, cînd e nevoie de întrebuinţarea forţei.* Ivan III nu socotea momentul prielnic pentru o ieşire împotriva lui Alexandru. Iar *Rada lituaniană nu vroia să se amestece în conflictul polono-moldovenesc,* cunoscînd că socotelile cu Moscova nu sînt încă terminate definitiv şi că e nevoie de păstrarea forţelor militare ale ţării intacte.

Nimeni însă nu şi-a dat osteneala să cerceteze documentele vremii mai amănunţit. Ele ar arăta că nu intervenţia moscovită l'a împiedicat pe Alexandru să meargă în Moldova, ci Rada lituaniană, care nu vroia să se amestece în conflictul polono-moldovenesc, iar marele principe Alexandru *în urma actului din august* 1492, *nu putea să facă nici un pas fără aprobarea radei* (1).

In preajma războiului polono-moldovenesc din 1497 Lituania a făcut încercare de a se asocia cu Polonia, însă în actul respectiv se specifica că dacă pe una din părţile contractante împrejurările vor împiedica să vină în ajutorul celeilalte, acest fapt nu trebuie să fie socotit o încălcare a alianţei (2).

Confirmarea părerii că Alexandru n-a mers în ajutorul fratelui său nu pentru că l-a oprit Ivan III, ci pentru că s-a

---

(1) A. E. Presmakov, Prelegeri de istorie rusă, vol. II, partea I. Statul Lituanianrus, Moscova, 1939, p. 161 ş. a. şi Dzialynski, Zbior praw litewskich, p. 58. Conform actului constituţional din 1492, politica externă a Lituaniei se afla în mîna Radei, deoarece marele principe Alexandru trebuia să o ducă cu Sfatul consilierilor Radei şi cheltuielile visteriei nu se făceau decît cu aprobarea Radei. Astfel marele principe nu putea dispune de forţa militar a ţării fără consimţimîntul expres al Radei.

(2) M. S. Hrusevski, Istoria Ucraini-Ruşi, vol. IV, p. 257-258.

opus Rada, găsim în cronica vest-rusească în redacţia lui A. Bîhoveţ. Redăm în extenso povestirea ei (1).

"Alexandru s'a înţeles cu fratele său Olbracht (Albrecht) la seimul din Parkowie, *fără ştirea tuturor panilor radelor lor*, că Alexandru va merge prin Breaslavl la Soroca în ţara valahă, iar regele Olbracht va merge din altă parte. Cînd a venit marele principe Alexandru la Breaslavl, la rîul Bug, *panii lituanieni au început să-l întrebe*: Milostive gospodar al nostru! Unde Măria ta mergi cu noi? Principele Alexandru a răspuns: "Dacă gîndul meu l-ar şti "koszula mea (probabil cămaşa), care este pe mine, eu o aş arde".

Panii au spus: "Dacă tu, gospodarul nostru, nu împărtăşeşti gîndul tău *nouă, Radei, noi, ostaşii, nu vrem să mergem dincolo de Bug*". Şi marele principe Alexandru... "*nu putea fi acolo cu toată ţara, întrucît panii Radei, toată ţara, nu vroia să meargă acolo*". Dacă (Alexandru) n-a spus gîndul său, el a putut trimite în ajutorul fratelui său numai pe marşalcul din Lidskovo panul Stanislaw Petrovicz, pe principele Semion Ivanovici Mozayski şi pe principele Vasilie Ivanovici Szemiaczycz şi cu ei cîteva mii de principi mai mici şi nobili... Dela Breslavl Alexandru s'a îndreptat spre Troki".

E de notat că Alexandru *n'a putut trimite pe lituanieni*. Au plecat în ajutor numai un număr de ostaşi, *recrutaţi din ţările ruseşti*, probabil pe socoteala lui proprie.

Numărul ostaşilor trimişi de Alexandru este exagerat de acest cronicar. N'au fost cîteva mii, *ci numai* 1.000. Aflăm aceasta din cronica lui Bernard Wapowski, care scrie (2).

"Regele polonez se hotărîse chiar să pornească din Cernăuţi, cînd sosiră ca la 1.000 *de călăreţi* litvani, trimişi de fratele său Alexandru *de la rîul Bug*... şi pricinuiră multă bucurie regelui şi taberei, deşteptîndu-le nădejdea că le va merge bine de vor năvăli duşmanii", adică moldovenii după ce războiul îşi luase sfîrşit. Deci şi atunci, aflîndu-se în deplină retragere şi în apropiere de hotarul ţării, polonezii se temeau de moldoveni.

Din această povestire reiese că Alexandru a fost reţinut să meargă în ajutor fratelui său nu de intervenţia diplomatică

---

(1) Colecţia completă a cronicilor ruse, vol. XVII, Cronicile vest-ruse, S. Pet., 1907, p. 554-555.
(2) Bernard Wapowski, la Orghidan, p. 54.

a lui Ivan III, ci *de Rada lituaniană,* principala forţă în statul lituanian.

Spre regret, P. P. Panaitescu apreciază foarte mult intervenţia diplomatică a "Rusiei" (recte Moscovei) în favoarea lui Ştefan, pe care o consideră "*un fapt real şi pozitiv al alianţiei acestei ţări cu "Rusia" (recte Moscova)*, afirmînd că dacă Alexandru ar fi intrat cu oştile sale în Moldova, situaţia lui Ştefan ar fi fost cît se poate de critică" (1).

Rada l-a reţinut pe Alexandru de la o acţiune, deoarece *ţinea în mîna sa visteria statului şi dispunea de forţele lui militare.*

Alexandru nu era, decît un fel de marionetă şi atîta tot. Cum şi-a adunat cu chiu şi vai abia o mie de ostaşi, numai el a ştiut, dar recrutarea cerea timp şi din această cauză i-a trimis fratelui său ostaşi cu întîrziere. Zăbava pe care a comis-o Alexandru, stînd la Breaslavl pentru adunarea oştilor, a făcut inoportun micul său ajutor trimis fratelui atunci, cînd nu mai era nevoie de el: regele era înfrînt!

In zadar ne am pune întrebarea *ce ar fi fost,* dacă Alexandru ar fi venit cu oştile lituaniene în Moldova. *Această posibilitate nu a existat,* e de domeniul fanteziei.

De aceea e timpul să se termine cu legenda eficacităţii ajutorului, dat de Ivan III lui Ştefan, legenda, pe care nu ştim cine a pus-o primul în circulaţie şi acum se repetă mereu, împrumutîndu-se dela un autor la altul, fără nici un discernămînt ştiinţific (2).

---

(1) P. P. Panaitescu. Recenzia asupra lucrării lui K. V. Bazilevici, (în traducere româneasca din 1455), în "Studii", an. IX, 1956, nr. 1, p. 180.

Aceeaşi idee dar exprimată mai ascuţit o găsim şi la I. Ionaşcu, Ştefan cel Mare, 1955, p. 41: "Alexandru n'a pătruns cu oştile în Moldova şi astfel Ştefan a putut înfrînge pe poloni". Deci victoria lui Ştefan cel Mare nu se datoreşte geniului lui militar, ci... moscoviţilor.

(2) Poate curentul acesta de preamărire a ajutorului lui Ivan III, dat lui Ştefan, porneşte de la un manual de "Istoria U.R.S.S." de K. V. Bazilevici şi G. A. Noviţk, Moscova, 1946, partea I, p. 303, unde se scrie că "această alianţă a avut o mare însemnătate pentru ambele ţări: reţinînd fortele poloneze de a fi întrebuinţate împotriva Moldovei, Ivan III o ajuta pe Moldova să ducă lupta împotriva Turciei". Această afirmaţie este completamente greşită. Pînă la 1487-1489 Ştefan Voievod a fost vasalul regelui polonez şi se bucura de bine de rău de apărarea lor împotriva turcilor. Orice tentativă moscovită de a slăbi Polonia ar fi dus inevitabil la diminuarea posibilităţii de ajutor

Urmează să vedem acum ce rol a jucat în acest război Menglî-Gherai.

Vine în discuţie cel mai interesant moment din raporturile între aliaţi. Se vădeşte o fisură foarte însemnată, care va duce în curînd la rezultate cu totul neaşteptate.

La 29 aprilie 1498 marele principe moscovit *socotea posibilă şi chiar foarte oportună împăcarea lui Menglî-Gherai cu Alexandru* (1). Probabil, cu aceeaşi propunere şi perspectivă Ivan III trimite pe solul său Fedeţ (Feodor Alexeev) la Ştefan Voievod.

Din gramota din 19 august 1498 se vede că Fedeţ a fost trimis la valahi cu o săptămînă înainte de ziua lui Petru, adică la 22 iunie, şi cu el au fost trimişi şi oamenii lui Menglî-Gherai (2).

Menglî-Gherai a trimis cu Fedeţ pe omul său bun Sabancea Afîza şi l-a însărcinat să vorbească lui Ştefan în felul următor: "*Nu ştiu de ce se supără pe mine Ştefan Voievod.* In timpul verii el a trimis la mine pe omul său cu înştiinţare că regele polonez şi Alexandru lituanian merg împotriva lui şi împotriva mea. Eu cu principii mei, cu "ulanii" şi cu copiii am trecut rîul în cetăţuia mea nouă (Oceacov) şi cu mine erau 4.000 de oameni, iar altor oameni le am poruncit să fie gata. Din păcate a venit în cetăţuia nouă o boală molipsitoare, şi au venit la mine oamenii mei şi mi-au vorbit aşa: Omule, cu Dumnezeu te cerţi? de ce stai aici la rău? pleacă!"

"Iar Ştefan Voievod a trimis la mine (să-mi spună): Eşti liber, mergi la tine; regele polonez şi Alexandru lituanian nu vor veni la noi acum, ci iarna". Şi eu l-am ascultat şi am plecat la mine (la Perecop), iar în cetăţuia nouă am lăsat pe fiul meu Mahmet-Gherai şi pe ginerele meu Usein, fiul lui Temir, şi cu ei 1.000 de oameni, poruncind să aibă grijă de Ştefan Voievod. Şi a venit principele Constantin Ostrojski şi a luat dela Ştefan oameni cu soţii şi copii şi i-a mînat la sine".

"Fiul meu şi ginerele meu au mers împotriva lui şi s-au bătut cu el trei zile. Pe fiul meu l-au săgetat şi l-au purtat

---

polonez, dat lui Ştefan împotriva turcilor. Iar mai tîrziu, cînd Ştefan a rupt legătura cu Polonia şi avea în 1497 nevoie de apărarea moscovită, am văzut ce apărare a căpătat.

(1) Sbornic, vol. 41, p. 250.

(2) Sbornic, vol. 41, p. 255.



EVDOCHIA OLELCOVICI

Principesă de Kiew-Soţia lui Ştefan cel Mare Mama Elenei.



ELENA

Fiica lui Ştefan cel Mare şi nora lui Ivan al III-lea Principele Moscovei.

pe jos, şi oamenii mei l-au eliberat şi aici au fost ucişi din oamenii mei 300 de oameni buni şi 200 de oameni tineri. Tu aceste vorbe să le transmiţi voievodului. Dacă Ştefan Voievod va trimite pe omul său la marele principe, eu voi porunci ca el să fie dus la fratele meu, marele principe. Eu am trimis la turci pentru cauza lui Ştefan pe omul meu Tamlac şi în timp de 5 zile el şi-a îndeplinit misiunea" (1).

"Iar regele polonez şi principele Alexandru lituanian au trimis la mine pe oamenii lor şi au vorbit aşa: "Impacă-te cu noi şi vom merge împotriva Valahului", şi eu le am răspuns: "Dacă doriţi să mergeţi împotriva Valahului, eu nu mă împac cu voi. Dacă vreţi să vă împăcaţi cu Ştefan, eu vă voi împăca, voi fi mediator. Dacă nu vă veţi împăca cu el, eu voi merge împotriva voastră împreună cu Ştefan". Nu se stie ce este adevărat şi ce este fals în această povestire. Insă într'o gramotă trimisă voievodului Menglî-Gherai îl denumeşte linguşitor "părinţelul" ("otcici"), simţind probabil, mustrări de conştiinţă.

In acelaşi august 1498 marele principe al Moscovei Ivan III trimite la Menglî-Gherai pe principele Semion Romodanovschi (2), cu porunca să-i spună că împăcarea cu Alexandru se lasă de către Ivan III *la latitudinea lui Menglî-Gherai.*

Desigur această dorinţă de a se împăca cu Lituania este un reflex al *curentului de pace,* care, după cît se vede din corespondenţa diplomatică, era dominant în 1498 la curtea moscovită, cînd Ivan III admitea împăcarea aliaţilor cu Alexandru. Iar peste un an în octombrie 1499, ştirea încheierii tratatului de pace între Ştefan şi Polonia şi Lituania a produs o impresie puternică asupra lui Menglî-Gherai, încît şi el a manifestat dorinţa de a se împăca.

---

(1) Sbornic, vol. 41, p. 256.
(2) Sbornic, 41, p. 257 ş. u.

CAPITOLUL 17

FIICA LUI STEFAN CEL MARE ELENA SI SITUATIA INTERNA DIN MOSCOVA IN 1497-1504

1. COMPLOTUL DIN 1497. ASCENSIUNEA ELENEI

NU putem trece cu vederea şi lovitura grea sufletească ce s'a abătut asupra bătrînului voievod în legătură cu soarta fiicei sale Elena la Moscova, ca un răspuns, neaşteptat la serviciile lui de aliat al lui Ivan al III-lea.

Spre sfîrşitul secolului al XV-lea la curtea moscovită s'a produs o luptă politică acută, care a avut repercusiune şi asupra raporturilor moscovito-moldoveneşti.

In istoriografia rusă veche această luptă se interpreta ca o luptă între partizanii puterii centralizate a marelui principe în stat pe de o parte şi reacţia feudală pe de altă parte, ceea ce în fond este just. Insă a fost greşită repartizarea rolurilor în această luptă. Se credea că soţia lui Ivan III Sofia Paleolog a adus din Bizanţ ideea puterii tari şi susţinea tendinţele lui Ivan III pentru centralizarea puterii în stat, pe când nora marelui principe Elena, fiica lui Ştefan Voievod de la Eudochia Olelcovici (1), s'a înconjurat cu boierimea rusă şi ţinea legătura cu toţi acei ce erau împotriva reformelor.

---

(1) Informaţii cu privire la neamul Olelkovicilor la V. D. Antonovici: Monografii asupra istoriei Rusiei de Vest şi de Sud-Vest, vol. I. Kiev, 1885, p. 238-240, V. şi I. Dlugosz, Opera omnia, vol XIII. Cracoviae, 1878, p. 462.

Ascensiunea Elenei şi apoi căderea ei era privită în legătură cu participarea ei la aşa zisa erezia "jidoviţilor", după cum a poreclit-o biserica oficială.

Aşa credeau S. M. Soloviev, N. Kostomarov, V. O. Kliucevski ş. a. (1).

Această concepţie a fost răsturnată de istoricii actuali.

Au fost reexaminate părerile vechi şi s'a stabilit că Sofia întreţinea legătură cu boierii mari feudali şi dorea pace cu Lituania, unde fiica ei Elena Yvanovna era casătorită cu marele principe Alexandru (2). Dimpotrivă Elena "Voloşancă", după cum a pareclit'o Ivan al III-lea, crescută la tatăl său în condiţuinile de centralizare a puterii în stat, simpatiza reformale între-prinse de marele principe în aceeaşi direcţie.

Dar cine era atunci pentru centralizarea puterii, dorea în mod implicit şi trecerea teritoriilor ruseşti de la Lituania la Moscova. Acest şcop nu putea fi atins fară război.

Evenimentele de la curtea Moscovei s'au desfăşurat în modul urmator.

In 1497 diacul Fedor Stromilov a comunicat fiului lui Ivan III Vasilie că tatăl său vrea să dea codomnia nepotului său Dimitrie, numindu-l principe al Vladimirului şi Moscovei. De aceea Afanasie Eropkin, diacul Stromilov, Poiarok, fratele lui Runo, şi alţi feciori de boieri au început să sugereze lui Vasilie ideea ca el să plece dela tatăl său la Vologda şi Beloozero, *luînd cu sine şi visteria statului*. Se presupunea totodadă că principele Dmitrie Ivanovici *va fi omorît*. Pentru aceasta babele aduceau Sofiei, mamei lui Vasilie, otravă (3).

Sensul complotului nu lasă nici un dubiu. Planul plecării lui Vasilie la Vologda şi Beloozero, care *n'ar putea să fie rea-*

---

(1) S. Soloviev: Istoria Rusiei din cele mai vechi timpueri, ed a 2.ª, S. Pet., vol I. p. 149 şi u.

N. Kostomarov: Istoria rusă în biografii ale principalelor ei figuri. S. Pet., 1911, vol. I, p. 167, 172, 173, 191, 192.

(2) I. S. Lurie: Din istoria luptei politice în timpul lui Ivan III: "Ucionîe Zapiski Leningradskogo Universiteta". Seria stiintelor istorice, caietul 10, 1941, p. 107. De acelas autor: Lupta ideologică în publicistica rusă sfârsitul secolului XV şi începutul secolului XVI, Moscova-Leningrad, 1960, p. 187-183.

(3) N. Kostomarov, op. cit. (Istoria rusă în biografii ale principalelor ei figuri), S. Pet., 1911. vol. I p. 178.

V. O. Klincevski: Cursul de istorie rusä, vol. II. partea II.ª, 1957, p. 120-121, 129.

lizat fără consinţămîntul mamei sale, n'a fost decît *afirmarea vechiului drept al vasalului de a sluji cui va dori şi negarea principiului nou al autocratiei. Prin aceasta Sofia se punea în opoziţie vădită cu politica internă a lui Ivan III.*

Ea a fost autoarea adevărată a complotului. Nu e de mirare, deoarece şi înainte de aceasta Sofia manifesta tendinţe de susţinere a boierilor din opoziţie.

Aflînd în decembrie 1497 despre acest complot, marele principe Ivan s'a mîniat străşnic şi a ordonat să fie omorîţi Vladimir Gusev (1), principele Paleţki Hrulea, Poiarok, Şciavei, Scriabin-Travin, diacul Stromilov şi Afanasie Europkin, iar babele vinovate să fie înnecate în rîul Moscova în timpul nopţii.

După răfuială cu opoziţia Ivan III a dispus ca domnia în stat, alături de el, să fie dată nepotului său Dimitrie, fiul Elenei Voloşanca.

In aceşt timp Elena juca la curtea Moscovei un rol politic de seamă (2).

In 1498 Elena şi fiul ei Dmitrie ajung la apogeul influenţei lor politice. In februarie 1498 are loc încoronarea festivă a lui Dmitrie. Pentru aceasta a fost alcătuită o slujbă bisericească specială. In rugăciunea mitropolitului s'a pomenit că Dumnezeu l'a binecuvîntat pe Dmitrie ca pe "*un ţar*" şi i'a dat "sceptrul domniei".

In timpul acestei încoronări Ivan al III-lea a pus pe Dmitrie insemnele domniei şi "şapca lui Monomah", ceea ce însemna recunoaşterea şi exprimarea oficială a ideei trecerii rolului "Romei noi" asupra Moscovei (3). Totodată Ivan III a spus nepotului său: "Te am miluit şi te am binecuvîntat ca marele principe. *Să ai grijă din toată inima de toată creştinătatea ortodoxă*" (4). Această recomandare are sensul luptei

---

(1) L. V. Cerepnin Arhivele ruse feudale. Partea II.ª. Moscova. 1951. p. 290.

Este respinsă vechea versiune că autorul noului cod de justiţie centralizată, aşa zisul Sudebnic, publicat în 1497, ar fi V. Gusev. Dacă el ar fi fost autorul lui, ar fi de neînţeles omorîrea lui.

(2) Contrar părerii lui K. V. Bazilevici, op. cit., p. 364-365.

(3) I. S. Lurie, Lupta ideologică, p. 383 şi 385.

(4) Colecţia completă a cronicilor ruse, vol. VIII, Voskresenskia Letopis, p. 236.

P. P. Panaitescu (recenzia asupra lucrării lui K. V. Bazilevici), "Studii" an. IX, 1956, nr. 1, p. 181) vede în recomandare de mai sus un

împotriva Lituaniei, care şi după armistiţiul lituano-rus din 1494 mai deţinea în posesiunea sa teritoriile ruseşti, este o anunţare a programului politico-naţional pentru viitor, îndemnul la acţiuni.

Coincidenţa de timp între publicarea "Sudebnikului" din 1497-1498 cu tendinţa lui de centralizare a judecăţii, şi încoronarea lui Dmitrie arată că Elena şi fiul ei Dmtrie *au consimţit să introducă* în viaţă acest act de legislaţie în scopul de centralizare a puterii în stat.

Aşa zişii eretici dela finele secolului al XV-lea au fost apărători ai autocraţiei şi centralizării (1), şi Elena, care era în fruntea cercului moscovit al ereticilor, nu putea să nu fie apărătoarea noului regim.

2. EVENIMENTELE DIN 1499 SI 1500. CADEREA ELENEI

In 1499 se produce o nouă întorsătură în acţiunile lui Ivan III, un eveniment de extremă importanţă. Din ordinul marelui principe din acest an la 5 februarie Ivan Iurievici Patrikeev, marele diplomat al Moscovei ,şi fiul său Vasilie ca să nu fie omorîţi au fost călugăriţi forţat. Principelui Simion Riapolovski i s-a tăiat capul la malul rîului Moscova. Au fost supuşi la pedepse deasemenea principele Vasilie Romodanovski şi Mihailo Rusalka-Morozov. Toţi pedepsiţii au jucat un rol de prim ordin în tratativele de pace cu Lituania (2).

---

program de sprijinire a popoarelor subjugate sau ameninţate de turci, ceea ce este cu desăvîrşire greşit. Ivan III nu era un visător, ci un om practic, şi nu-i ardea de lupta împotriva turcilor. Interpretarea autorului nu ţine cont nici de conjunctura politică externă de atunci, nici de năzuinţele curţii moscovite. Pentru a acapara toate teritoriile reseşti, aflate în posesiunea Lituaniei, Moscova a proclamat încă în 1470 principiul luptei pentru creştinismul ortodox împotriva catolicismului şi nu împotriva islamului.

(1) I. S. Lurie. Lupta ideologică, p. 391-392.

(2) K. V. Bazilevici explică soarta acestor boieri moscoviţi prin aceea că ei au manifestat prea mare independenţă în tratativele diplomatice cu Lituania. Explicaţia nu stă în picioare, deoarece, după cum cu toată dreptate a arătat I. I. Smirnov în recenzia sa asupra lucrării acestui autor, tratativele s au desfăşurat în 1494, iar pedepsirea presupuşilor vinovaţi a avut loc abia după cinci ani, în 1499 K. V. Bazilevici, op. cit., p. 370-371 şi 374. I. I. Smirnov, recenzia în "Vo-prosî Istorii", 1952, nr. 11, p. 142.

In vederea împăcării lui Ivan III cu soţia sa lui Vasilic i-a fost oferit în 1499 titlul de mare principe al Novgorodului şi Pscovului. Dimitrie n'a fost eliberat încă de codomnie.

Dar Vasilie nu s'a mulţumit cu acest compromis.

După cum arată .I. S. Lurie, bazându-se pe o ştire a letopisei ruse, în 1500 "Vasilie dorind codomnia, *a fugit la Veazma cu sfetnicii săi,* şi marele principe a început să se sfătuiască cu kneaghina Sofia, l-a întors şi i-a dat codomnia, iar *pe Dmitrie şi pe mama Elena i-a pus sub strajă*" (1).

Prin urmare, Vasilie în 1500 a realizat planul, pe care îl avea încă din 1497. Atunci numai se gîndea să fugă, iar acum a fugit de-a-binelea şi încă la graniţa cu Lituania, unde se desfăşurau lupte împotriva lituanienilor. Ivan trebuia să se gîndească bine ce să facă: să rişte să compromită mersul războiului, încă neterminat, prin acţiuni împotriva fiului, sau să cedeze, sacrificînd nepotul (2). Evenimentele îl împingeau la cea de a doua soluţie.

La 11 aprilie 1502 marele principe "a pus opala (disgraţie) asupra lui Dmitrie şi a mamei lui Elena şi i-a închis, iar peste două zile la 14 aprilie 1502 Vasilie a fost proclamat moştenitor al tronului şi codomnitor.

Ivan al III-lea explica schimbarea radicală a situaţiei interne politice prin faptul că Elena "nu s'a purtat cum se cuvenea", iar altă dată mai adăuga că "Dmitrie a început să vorbească cu el grosolan (3). Desigur, explicaţia a fost inventată pentru a ascunde adevărul: nevoia de a se împăca cu soţia sa Sofia şi fiul său Vasilie.

K. V. Bazilevici presupune că împăcarea lui Ivan cu Sofia a provocat intrigi accentuate din partea Elenei şi a fiului ei, care se temeau de victoria deplină a părţii adverse (4). E posibil ca aceasta să fi avut loc. Dar explicaţia nu este suficientă, fiind doar o verigă în lanţul evenimentelor ce s'au produs.

L. V. Cerepnin susţine just că îndepărtarea lui Dmitrie trebuie să fie privită sub prizma raporturilor moldo-moscovite (5) şi presupune că disgraţia, care a căzut asupra lui Dimi-

---

(1) I. S. Lurie, Lupta ideologică, p. 408.
(2) I. I. Smirnov, op. cit., concluzii, p. 364.
(3) Sbornic, v. 41, p. 463 (febr. 1503) şi 492 (23 sept. 1503).
(4) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 376.
(5) L. V. Cerepnin, op. cit., p. 316.

trie şi Elenei, a fost provocată de refuzul lui Ştefan de a rupe legăturile lui paşnice cu Lituania şi de a intra în războj cu această ţară de partea Moscovei.

Această afirmaţie însă lasă fără explicaţie psihologia momentului politic şi îi permite autorului să afirme cu totul greşit că boierii Patrikeev aparţineau partidului Elenei, care şi ea ar fi fost împotriva războiului cu Lituania.

Explicatia trebuie căutată în faptul că din momentul împăcării lui Ştefan cu Lituania şi al eventualului refuz de a mai lupta contra Poloniei şi Lituaniei, voievodul valah *devenea inutil Moscovei*. Ştefan nu mai conta ca aliat şi prin aceasta *a înlesnit* lui Ivan III sacrificarea nepotului şi mamei lui în favoarea fiului. Cu alte cuvinte, evenimentele externe au avut o repercusiune asupra situaţiei politice interne şi s'au combinat.

Probabil, Ştefan îşi punea întrebarea: ce profit a avut el de pe urma alianţei tripartite? In afară de prada de război, care cădea în mîna lui Ştefan ca urmare a incursiunilor sale războinice, el nu s'a ales cu nimic.

A venit desămăgirea. De aceea ne putem da lesne seama că Ştefan nu dorea să intre din nou în război cu Lituania.

Prin urmare, *ameninţarea fiului marelui principe în condiţiunile războiului moscovito-lituanian, activitatea energică a Elenei* în vederea păstrării situaţiei pentru fiul ei Dimitrie şi o *fisură adîncă în raporturile aliaţilor,* toate acestea au jucat un rol în căderea Elenei şi fiului ei Dimitrie.

Se pune încă o întrebare firească: în soarta Elenei nu a jucat oare un rol oarecare şi participarea ei la mişcarea libercugetătoare, aşa zisă eretică din Moscova?

Din istoriografia sovietică cunoaştem că au existat două cercuri de eretici: novgorodian şi moscovit. Cercul moscovit tăgăduia tradiţia Sfinţilor părinţi, care în persoana Sf. Irineu afirmase că sfîrşitul lumii va veni la împlinirea a 7.000 de ani dela crearea lumii. Dar în 1492, pe care după calcul cădea aceşti 7.000 de ani, sfîrşitul lumii nu a venit, de unde s'a tras concluzia că sfinţii părinţi mint şi n umerită încredere. Cercul moscovit ducea o propagandă susţinută împotriva existenţei institutiei monahale (1).

In cuprinsul cercului din Moscova în afară de Elena in-

(1) I. S. Lurie. Lupta ideologică, p. 129, 138, 140, 161.

trau: patru dieci (fraţii Kuriţîn, Istoma şi Svercioc), un fecior de boier (Mitea Konopliov), doi negustori (Klenov şi Zubov), un scrib profesional din rîndul ţercovnicilor (Ivaşka Ciornîi) şi o figură nelămurită a lui "ugrinul Martînko" (adică din Ungaria), cu alte cuvinte numai persoane, legate de aparatul de stat, slujbaşi şi nu boieri mari (1).

Ambele "erezii" susţineau în principiu confiscarea averilor bisericeşti. Ambele cercuri de "eretici" într'un fel oarecare participau la lupta între biserica oficială prezentată prin Iosif Voloţki, care milita pentru menţinerea averilor bisericeşti, şi Nil Sorski, care dimpotrivă susţinea ideea secularizării lor.

Pentru Ivan al III-lea nu exista nici-un motiv să lupte împotriva "ereticilor" ba dimpotrivă îi simpatiza, deoarece *îi surîdea ideea secularizării averilor bisericeşti.*

Dacă nora lui Ivan Elena şi fiul ei erau legaţi de "eretici", apoi soţia lui Ivan Sofia şi fiul ei Vasilie prin slugile lor Trahanioţi susţineau legătura cu partizanii lui Iosif Voloţki, care se aflau de partea reacţiei feudale (2).

Participarea Elenei la "erezie" întăreşte părerea despre ea ca partizană a statului centralizat. Probabil, ea susţinea şi ideea despre o guvernare "cu mînă tare".

Ideologia centralizării puterii în stat trebuia să fie formulată pentru uzul tuturor. I-a servit de bază "Povestirea despre Draculea", adică despre Ţepeş Vodă, care în guvernarea sa a fost foarte crud, dar şi drept. L. V. Cerepnin crede că această povestire a fost alcătuită din însărcinarea guvernului moscovit (3). Impărtăşim această părere.

Cine a fost autorul ei nu se ştie. Judecînd după "românismele" povestirii, autorul ei a fost, probabil enigmaticul "Martînko", "ugrianin", adică om de provenienţă din Un-

---

(1) In articolul meu din "Studii şi Cercetări Istorice", Iaşi, 1943, sub titlul: "Politica externă a lui Ştefan cel Mare într o lumină nouă", p. 28 (din extras), bazîndu-mă pe istoriografia veche rusească (S. Soloviev), N. Kostomarov, V. Kliucevski) afirmasem că boierii Patrikeev şi principele Semion Riapolovski făceau parte din anturajul Elenei şi partidul ei. In urma investigaţiilor istoricilor sovietici părerea aceasta a devenit eronată.

(2) I. S. Lurie. Lupta ideologică, p. 347.

(3) L. V. Cerepnin, op. cit., p. 391-392.

garia ("Ugria"), transilvanean, care făcea parte din cercul moscovit al "ereticilor" condus de Elena.

Dar cine a inspirat această povestire, putem afirma aproape fără greş. Inspiratoarea ei a fost Elena "Voloşanca", care desigur, a auzit despre domnia lui Ţepeş Vodă (1456-1462 şi noiembrie-decembrie 1476). Acest gospodar, care a fost concomitent şi crud dincolo de orice măsură şi drept, trebuia să servească ca model de imitatie în unele privinţe conforme cu ideea de domnitor autocrat, adunător de teritorii ruseşti, "centralizator".

Dar pentru împăcarea cu soţia şi cu fiul Vasile Ivan al III-lea a renunţat la secularizarea averilor bisericeşti. In 1503 Ivan III a invitat pe Iosif Voloţki să vie la dînsul şi a avut cu acesta o convorbire semnificativă (1). El a învinuit pe nora sa de erezie, a recunoscut că a avut cunostinţă de erezie n'a luptat împotriva ei şi a rugat "să fie iertat". Concesiunea s'a realizat.

In acelaşi an a avut loc un sobor bisericesc, care a condamnat pe eretici la moarte. In conformitate cu aceasta, din ordinul marelui principe, ereticii în decembrie 1504 au fost arşi într-o cuşcă cu gratii, în afară de Elena, care se afla în închisoare şi acolo la începutul anului următor a murit (2).

Stratagema Sofiei s'a încununat cu succes: lovind în eretici, se lovea şi în Elena.

(1) J. S. Lurie, Lupta ideologică, p. 411.

(2) Elena a murit în ziua de 18 ianuarie 1505, iar fiul ei Dmitrie la 14 februarie 1509 în închisoare. Ambasadorul Austriei la Moscova Hemerştein scrie că Dmitrie a murit "de frig sau de foame sau înăduşit de fum". Rerum moscovitarum, Viena, 1549, p. 8.

CAPITOLUL 18

PACEA SI IESIREA LUI STEFAN DIN ALIANTA TRIPARTITA

1. CURENTUL DE PACE EXTERNA LA CURTEA DIN MOSCOVA (1498)

CURENTUL paşnic ce domnia la curtea moscovită în 1498 îl punem în legătură cu *influenţa cercului boierilor I. I. Patrikeev şi S. Riapolovski,* care erau pentru pace cu Lituania (1).

Dacă în octombrie 1499 Menglî-Gherai manifesta deasemenea dorinţa de pace cu Alexandru şi afirma că este gata să facă acest pas, după cum îi porunceşte Ivan III, apoi înseamnă că *nu ştia încă de schimbarea atitudinii acestuia din urmă.*

Exterminarea unor persoane influente din anturajul lui Ivan III însemna că *s'a pus capat curentului de pace şi începe o întorsătură spre război cu Lituania.*

Comunicările erau atunci anevoiase şi rare şi această schimbare putea să vină la cunoştinţa lui Menglî-Gherai cu întîrziere de mai multe luni.

K. V. Bazilevici emite o ipoteză foarte plauzibilă că în persoana principelui Semion Riapolovski şi a boierilor Pa-

(1) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 370-371.

trikeev partizani a împăcării şi apropierii cu Lituania. Ivan III a întîmpinat opoziţie planurilor sale de război pentru pămînturile ruseşti împotriva gospodarului lituanian (1).

Dar, contrar părerii autorului, aceasta nu însemnă că aceste persoane nu erau în opoziţie şi la politica internă, dusă de Ivan III, deoarece cine era partizan al împăcării cu Lituania. acela, fireşte, era cuprins de teama reformelor de centralizare a puterii în cazul războiului reuşit cu Lituania. Inclinarea spre pace cu Lituania avea ca revers tăgăduirea politicii de centralizare a lui Ivan III.

Evenimentul din 1499 cu pedepsirea boierilor Patrikeev şi altor persoane, în legătură cu ei, îşi capătă o explicaţie plauzibilă în legătură cu ceea ce a avut loc în anul precedent, în 1498.

Probabil, această opoziţie în 1498 *a desfăşurat* o *activitate deosebit de energică pentru pace cu Lituania şi l'a ademenit pentru un timp oarecare şi pe Ivan III. Şi ceea ce n'a fost remarcat nici de* K. V. Bazilevici, nici de alţi autori, care au scris despre evenimentele dela sfîrşitul secolului al XV-lea la curtea moscovită, Ivan al III-lea, după cum se vede din corespondenţa lui diplomatică cu Menglî-Gherai, *se pronunţă pentru pace cu Lituania,* deci nu are dreptate K. V. Bazilevici, afirmînd că în 1498 la Moscova îşi dădeau seama că războiul împotriva Lituaniei este inevitabil (2).

In 1498 *se constată oscilaţie* şi o explicăm prin influenţa cercului S. Riapolovski-Patrikeev. Probabil, I. Patrikeev, care după ocupaţia sa era diplomat şi jurist, se afla în fruntea tratativelor cu Menglî-Gherai şi Voievodul Ştefan şi le influenţa puternic prin însuşi marele principe. Numai aşa se poate explica faptul că în această corespondenţă Ivan III *nu se împotriveşte planurilor aliaţilor săi de a se împăca cu Lituania şi după cum am văzut lăsa la latitudinea lui Menglî-Gherai chestiunea împăcării.*

Faptul că ciocnirile la graniţa lituaniană continuau şi în 1498 nu contrazice teza privitoare la existenţa curentului paşnic dela curtea moscovită în acest timp. Militarii îşi făceau datoria după inerţia din trecut, iar Ivan III oscila. Tot astfel a fost şi mai tîrziu, cînd se duceau tratative de pace în 1503,

(1) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 374.
(2) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 428.

militarii își îndeplineau misiunea. Operațiile militare de obicei continuă atîta timp cît nu este încheiat armistițiul.

Ștefan Voievod, probabil, nici nu știa că la Moscova după o atitudine pașnică pentru Lituania din 1498 a intervenit o schimbare hotărîtă a atitudinii față de Lituania și deaceea conform cu recomandările lui Ivan III din 1498 a ordonat ca delegații săi Hărman și Ivanko să semneze preliminarele la tratatul de pace cu Polonia și Lituania, ceea ce a și fost executat la 16 aprilie 1499 (1), iar la 12 iulie 1499 a fost încheiată această pace printr' un tratat amănunțit. Prin urmare hotărîndu-se pentru pace cu Lituania, Ștefan Voievod nu pășea în desacord cu liniile generale de politică a aliatului său moscovit față de Lituania (din anul 1498). Dealtfel *Ștefan avea și motive proprii pentru împăcare cu Polonia și Lituania.*

2. INCURSIUNI SI DEVASTARI IN POLONIA (1498)

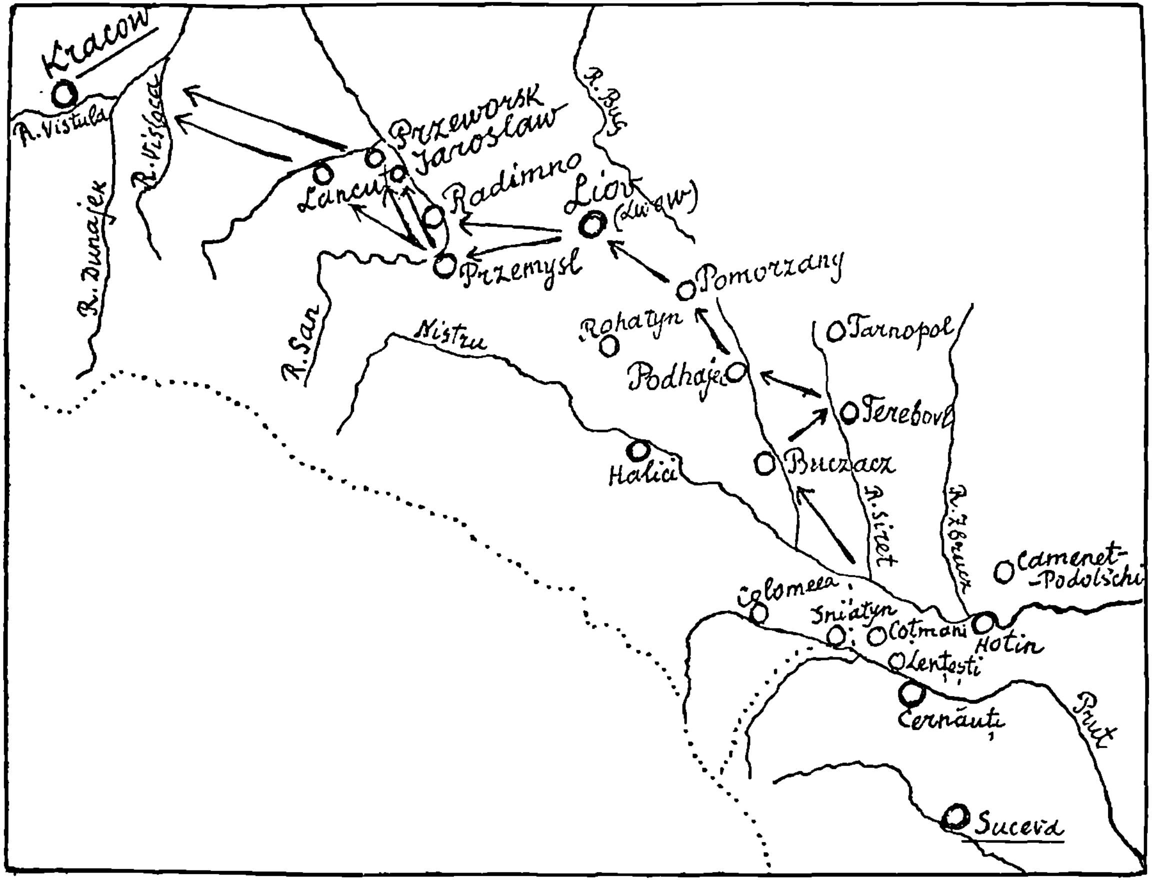
Polonia a plătit scump încercarea sa din 1497 de a subjuga Moldova. In 1498 s'a făcut o serie de incursiuni în Polonia cu devastări pustiitoare.

Au început această serie turcii în mai 1498, venind în Polonia sub conducerea lui Bali-bey cu forțe impunătoare. Polonia a fost supusă devastărilor groaznice. A fost luată pradă și duși în captivitate mulți oameni (2).

La 22 iunie 1498 a urmat expediția lui Ștefan care a prădat Podolia și Galiția pînă la Liov.

Cronicarii poloni Matei Miechowski și Bernard Wapowski nu fac distincție între dușmani, crezînd că în mai au năvălit turcii, tatarii și moldovenii împreună. Vorbind în special de Ștefan, cel de al doilea din ei arată că Ștefan (palatinul) n'a uitat nedreptatea pricinuită și pustiirea Moldovei și de aceea a prădat Podolia și Rusia în chipul cel mai jalnic cu o puternică oaste de moldoveni. "Și el prăda, continuă cronicarul, așa de mult în lung și în lat și atît de vijelios, încît furia lui dușmănoasă pătrunse pînă la Canciuga și pînă la rîul Visloc și trecînd peste Leopole (Lemberg), o cetate foarte bine întărită, dărămă și arse Premislia, Radimno, Iaroslav, Prevorsco,

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 415-417.
(2) Gr. Ureche, op. cit., p. 115.



Incursiune în Polonia (iunie 1498).

Harta schematică.

Prochnik şi alte foarte multe oraşe... şi aceste largi ţinuturi erau luminate în lung şi în lat de vălvătaia flăcărilor şi în toate părţile era numai groază, fugă nevolnică, învălmăşeală şi lacrimi, iar drumurile pline de cadavre erau ude de atîta vărsare de sînge... Peste 100.000 de oameni, după cum se zvonea, a dus atunci duşmanul cu el şi a umplut Grecia şi Asia cu plugari poloni şi ruşi" (1).

Confirmă luarea pleanului de către Ştefan şi cronicarul Ioachim Cureuş, care scrie: "Ştefan arse ţinuturile învecinate ale Poloniei şi băgă o groază mare în tot regatul şi duse cu sine peste 100.000 de oameni, aşa încît umplu toată Tracia do robi poloni" (2).

După cronicarii poloni şi "Hustînskaia letopis" rusă dă ştirea că Ştefan a luat 100.000 de prizonieri şi i-a vîndut tătarilor şi turcilor şi astfel mulţi ruşi şi leşi au ajuns să fie la tătari, greci, în Tracia şi Macedonia (3). Din izvoarele române, Gr. Ureche repetă ştirea despre expediţia lui Ştefan sub titlul "cînd au prădat Ştefan Vodă Ţara Leşească". Prin mulţimea de prizonieri (mai mult de 100.000), pe care i-a aşezat în ţara sa, cronicarul explică de ce pînă astăzi trăieşte limba rusească în Moldova" (4). La ştirile de mai sus adaugă că Ştefan Vodă, "prădînd şi arzînd ţara, s'a întors înapoi cu mare dobîndă, fără nici o sminteală, au trecut Nistrul în ceastă parte la Halici şi au prădat şi de această parte".

In iulie a aceluiaşi an a urmat incursiunea tătarilor. Ei deasemenea au prădat cumplit Polonia, "cît putură" (5).

Trei expediţii pustiitoare în decurs de trei luni (1498) trebuiau să fi produs în Polonia o impresie formidabilă. In faţa primejdiei, care apăsa ţara polonă şi mai departe, regele Albrecht era silit să caute grabnic ajutor. Fireşte, el s'a adresat Lituaniei şi Ungariei.

Marele principe lituanian Alexandru era dispus pentru ajutor. Insă s'au opus panii Radei, care nu vroiau să dea ajutor atîta timp cît nu există înţelegere scrisă între Lituania şi Polonia. In februarie 1400 solii Lituaniei s'au prezentat

---

(1) Bernard Wapowski, în "Scriptores rerum polonicarum", vol. II, Cracovia, 1874, p. cit., p. 55.
(2) Ioachim Cureus la N. Orghidan, op. cit., p. 112.
(3) Anexa la vol. II "Scriptores rerum Polonicarum", p. 304.
(4) Gr. Ureche, p. 116.
(5) Matei Miechowski, op. cit., la N. Orghidan, p. 34.

la Cracovia şi acolo a fost confirmată unirea între ambele state într'o formă moderată (1).

Un ajutor eficace i-a dat regelui Vladislav al Ungariei, *care a mijlocit împăcarea* lui Albrecht cu Ştefan Voievod.

In a doua jumătate a anului 1498 la curtea moldovenească din Suceava domnea curentul de pace cu Polonia. Era de ales dintre duşmani. Polonia de trei ori devastată nu mai prezenta pentru Moldova cel puţin pentru un timp apropiat nici un pericol, pe cînd Turcia rămînea şi mai departe un adversar groaznic, ameninţător, capabil să pericliteze însăşi existenţa statului moldovenesc.

3. INCHEIEREA PACII INTRE MOLDOVA, POLONIA SI LITUANIA (1499)

După ce prin tratative, duse la Cracovia la începutul anului 1499 de împuterniciţii voievodului Ştefan pîrcalabul Hărman şi pitarul Ivanco au fost pregătite stipulaţiile tratatului de pace, preliminarele lui au fost semnate la 16 aprilie 1499, iar tratatul respectiv a fost semnat de Ştefan la 12 iulie 1499. Tratatul a fost încheiat cu Ioan Albrecht, regele Poloniei, şi cu fraţii lui Alexandru, marele duce al Lituaniei, şi Sigizmund, prin mijlocirea fratelui lor Vladislav, regele Ungariei (2).

Conţinutul lui este destul de amănunţit şi prevede multe stipulaţii, printre care figurează: 1) iertarea nedreptăţilor şi pagubelor suferite de regatul polon din cauza lui Ştefan în ultimul război şi uitarea tuturor neînţelegerilor, ocărilor şi pagubelor suferite de moldoveni, 2) proclamarea alianţei conform cu pricipiul: prieten — prietenilor comuni şi duşman duşmanilor comuni, 3) regele şi fraţii lui se obligă a nu primi şi ocroti în ţările lor pe nici un pretendent la tronul Moldovei şi de a-l alunga, dacă se va afla, 4) o obligaţie asemănătoare din partea lui Ştefan de a nu ţine pe pribegi poloni,

---

(1) A. E. Presniakov op. cit., p. 165. Atât acest autor cât şi M. K. Liubawski; Seimul ruso-lituanian, p. 142, afirmă că această alianţă "veşnică" nu garanta acestor ţări ajutorul reciproc din cauza diferenţei mari de interese ale lor.

(2) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 417-426.

5) obligaţia de a primi pe Ştefan în Ungaria sau Polonia, dacă Ştefan ar fi alungat din ţară de vreun pretendent la tron, 6) obligaţia lui Ştefan de a nu face nici o pagubă regatului, 7) dacă s'ar întîmpla război contra turcilor, se prevede că Vladislav va trece Dunărea prin Ţara Romînească, iar Albrecht prin vadul dela Oblucița; o altă cale s-ar putea admite numai cu consimţămîntul lui Ştefan, 8) regele Poloniei şi cel al Ungariei şi fraţii lor vor da ajutor făgăduit în contra turcilor, dacă Ştefan va avea nevoie, dar Ştefan *să nu fie considerat necredincios tratatului contra voinţei sale, dacă ar fi silit să meargă cu turcii*, 9) negustorii din ambele ţări vor fi liberi să facă negoţ, 10) se prevede un procedeu de aplanarea nedreptăţilor sau pagubelor suferite de supuşii poloni pe teritoriul moldovenesc şi de supuşii moldoveni pe teritoriul polon.

Tratatul a fost semnat de Ştefan şi boierii lui, aflaţi în funcţiuni, cu aplicarea sigiliilor. Tratatul a fost redactat în limba slavă şi latină.

Chestiunea Pocuţiei a rămas în tratat nelămurită. O ţinea în stăpînire Ştefan Voievod. Fiecare din părţi sperase că în viitor chestiunea se va aranja în favoarea sa, deşi o asemenea amînare a chestiunii era în mod obiectiv o greşală politică din partea lui Ştefan.

Cu Alexandru, marele principe al Lituaniei, Ştefan încheie la 14 septembrie 1499 un tratat de alianţă în plus, prin care ambele părţi îşi făgăduiesc prietenie şi îşi iau obligaţia de a extrăda pe pribegi, a face dreptate în cazul delictelor şi crimelor întîmplate la graniţă şi de a nu pune piedici negoţului (1). E interesant că la încheierea tratatului au luat parte nu numai boieri, aflaţi în funcţiunile statului, ci şi alţi boieri *care au fost*, fără a pomeni numele lor.

Pentru atitudinea, ca să zicem aşa, rezervată a lui Ştefan Voievod în 1500-1503 autorul vede trei cauze. In primul rînd, situaţia internaţională în sudul Europei. Din Roma se făceau chemări la cruciada împotriva Turciei. E posibil că speranţa de eliberare de sub jugul turcesc îl îndemna pe Ştefan să întreţină raporturi paşnice cu eventualii participanţi ai cruciadei anti-otomane. In al doilea rînd, în cazul războiului în-

---

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 442-444.



ŞTEFAN CEL MARE

Detaliu din pictura mânăstirii.
Dobrovăţ (reg. Iaşi).

tre Ştefan şi Iagielloni, care dispuneau de cele trei ţări, Ştefan nu se putea aştepta la ajutor din partea lui Ivan al III-lea "din cauza distanţei mari". In al treilea rînd continua "răcirea" între Ştefan şi Ivan din cauza moştenirii tronului moscovit.

Sîntem de acord că situaţia internaţională putea să influenţeze pe Ştefan, ceea ce se confirmă prin delegarea lui Şandru la Moscova în decembrie 1501 cu propunere de participare la liga anti-otomană. Deci Ştefan credea atunci în posibilitatea organizării ei.

Inţelegerea celor trei fraţi, avînd coroane în Polonia, Lituania şi Ungaria, în favoarea războiului împotriva lui Ştefan nu era posibilă. Iagiellonii nu se înţelegeau între ei şi nu se ajutau reciproc. Ca dovadă serveşte faptul că Polonia nu a ajutat Lituania, cind Ivan III a atacat pămînturile lituaniene. Fiecare din cele trei state, conduse de Iagheloni, îşi avea interesele lui proprii.

"Răcirea" lui Ştefan faţă de Ivan III desigur a jucat un rol oarecare în păstrarea neutralităţii Moldovei în anii 1500-1501, însă schimbarea atitudinii politice a lui Ştefan datează din 1499 şi întîi de toate trebuie să fie explicată pacea din acest an.

Intr'un articol mai vechi, consacrat politicii externe a lui Ştefan Voievod (1), am arătat două cauze ale schimbării de atitudine politică a lui Ştefan. In primul rînd, Polonia imediat după devastarea eî în mai şi iunie 1498, *a încheiat la* 13 *iulie* 1498 *un tratat de alianţă cu Ungaria* (2).

In ipoteza păstrării de către Ştefan a atitudinii ostile Poloniei s-ar fi putut încorda relaţiile Moldovei cu Ungaria. Domnitorul moldovean şi-a dat seama că e mult mai uşor să ocupi teritoriile polone şi lituaniene, decît să le reţii în ţesătura evenimentelor ce se desfăşurau.

In al doilea rînd, Ştefan avea motive să fie nemulţumit de aliaţii săi. Am văzut ce explicaţie trebuia să dea Menglî-Gherai lui Ştefan cu privire la lipsa de ajutor în cel mai greu

---

(1) "Studii şi Cercetări Istorice", Iaşi, 1943, art. pomenit mai sus, p. 27 (în extras).

(2) E. Hurmazaki, vol. II, 2, p. 403, 406 şi u, 409 s. u.

N. Iorga. Acte şi fragmente, vol. III, p. 86 (Scrisoare de ameninţare a lui Baiazid). N. Iorga, Chilia şi Cetatea-Albă, p. 294, nr. XIII.

moment pentru el în timpul războiului cu Polonia din 1497, care periclita însăşi existenţa statului moldovenesc.

Iar în ce priveşte pe Ivan III, acesta s'a limitat numai la ajutor diplomatic cu arătarea că e rudă şi de aceleaşi vederi cu Ştefan, frază pe care a repetat-o lui Alexandru de mai multe ori şi pe care acesta o cunoştea pe de rost (1). Desamăgirea în ceea ce priveşte politica externă nouă i-a uşurat lui Ştefan înţelegerea cu polonii şi lituanienii. Acest pas nu însemna că rupe pacea cu turcii. Ca un diplomat vigilent, Ştefan pentu orice eventualitate a introdus în tratatul cu Polonia şi Lituania din 1499 o rezervă importantă şi foarte semnificativă, care la nevoie ar putea să aducă o anihilare completă a tratatului. Astfel Ştefan îşi asigura libertatea de manevrare diplomatică şi în timp de pace pentru refacere internă a Moldovei.

In sfîrşit, mai putem adăuga un motiv pentru atitudinea paşnică a lui Ştefan Voievod. Turcii şi tătarii au devastat în 1498 *tocmai acele regiuni, Podolia şi Galiţia, asupra cărora aveau pretenţii însăşi moldovenii.* In afară de aceasta, devastînd şi pîrjolind pămînturile polone şi lituaniene, turcii îi dădeau lui Ştefan un prilej de gîndit: dar dacă succesele turceşti vor continua în Polonia şi Lituania, ce va fi cu Moldova? Nu cumva "pofta vine mîncînd", turcii vor încerca să facă din Moldova un paşalîc?

Toate acestea luate la un loc au contribuit la schimbarea atitudinii politice a lui Ştefan Voievod.

Ştefan mijloceşte pacea între Alexandru şi Ivan III şi promite celui dintîi să trimită din nou pe Costea la Moscova şi totodată trimite o altă solie la Menglî-Gherai (2).

In anul 1499 după răfuială cu grupul Patrikeev-Riapolovski, la curtea moscovită trebuia să triumfe *curentul de luptă împotriva Lituaniei.* De aceea nu este de mirare că în aprilie 1500 marele principe moscovit comunica în Crimeea că Alexandru nu vrea să se împace, adică să consimte la cererile moscovite şi în august aceluiaşi an Menglî-Gherai primeşte vestea că Moscova a declarat război Lituaniei. Toto-

---

(1) K. V. Bazilevici caracterizează acţiunea lui Ivan III pentru încetarea războiului din 1497 cu totul greşit ca "energică", op. c 443.
(2) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 446 ş. u.

dată Ivan III trimite la Ştefan pe omul său Michita, însoţit de Ştefan Petru, prin Crimeea (1).

Trebuie să credem că, intrînd în război cu Lituania, Ivan III *dorea ca Ştefan să-l ajute* cu toate că de curînd Ştefan se împăcase cu Lituania şi Polonia. In august 1499 marele principe moscovit a primit dela Alexandru comunicarea că el împreună cu regele unguresc şi ceh Vladislav şi regele polonez Ian Albreht şi cu ajutorul lui Dumnezeu vor să apere pe Ştefan împotriva turcilor (2).

Totodată propune ca şi Ivan III să le fie în ajutor împotriva păgînului turc, care se gîndeşte să distrugă toată legea creştină şi să ia pămîntul ţărilor creştine. Ţara lui Ştefan este "poarta tuturor ţărilor creştine al insulei noastre. Dacă va cuceri ţara lui Ştefan, nu va fi linişte nici nouă, nici ţie".

Cu privirea la propunerea de ajutor împotriva turcilor Ivan III răspunde: "Cu Ştefan valah sîntem în rudenie, şi dacă va fi din partea lui Ştefan vestea că împotriva lui vin turcii, şi îi va fi nevoie de ajutor, noi, cu mila lui Dumnezeu, vrem să stăm întru apărarea creştinismului îmotriva păgînismului".

Acest răspuns a fost foarte circumspect. Intr'adevăr, cine era primul şi cel mai interesat în chestiunea apărării contra turcilor? Desigur, însuşi voievodul Valah, care putea să-i aducă lui Ivan III la cunoştinţă vestea planului de ofensivă turcească contra Moldovei şi a-i cere ajutor. Dar aceasta n'a avut loc, ceea ce denotă că ideea primejdiei turceşti a fost mult exagerată de regele Alexandru, dacă nu chiar inventată.

La sfîrşitul anului 1499 sultanul Baiazid cu asentimentul solilor Milanului, Florenţei şi Neapolului şi mai ales al Papei şi al împăratului Maximilian a început un nou război contra Veneţiei, care a durat şi în 1500 (3). Deci Turcia avea atunci cu totul alte preocupări şi nu plănuia de loc acţiuni războinici la nord de Dunăre.

Desigur hotărîndu-se la un război împotriva Lituaniei, in-

---

(1) Sbornic, vol. 41, p. 288, 300 ş. u., 314 ş. u.

(2) Sbornic, vol. 35, p. 281 şi 284.

(3) Acest război între Turcia şi Veneţia era al doilea la număr. Primul a durat 16 ani dela 1463 şi pînă la 1479 şi s'a terminat cu victoria turcilor. Veneţia a fost nevoită să închele cu ei pacea (tratatul dela Constantinopole de la 1479), cînd şi hanatul Caraman din Asia Mică s'a supus puterii sultanului.

teresele proprii fiind mai presus de toate, Ivan III căuta sprijin şi dela Ştefan în ciuda principiului "pacta sunt servanda".

In cronica rusă a lui Bîhoveţ se face o afirmaţie interesantă. Citām: "In 1499 marele principe Ivan s'a gîndit să înceapă război cu ginerele său marele principe liuanian Alexandru *după înţelegere* cu ţarul din Perecop Menglî-Gherai şi *cu cuscrul său Ştefan,* voivodul valah, în ciuda jurămîntului, a înţelegerii veşnice şi a legăturii de sînge" (1).

Acest pasaj se pretează la interpretare. Dacă e vorba numai de planul lui Ivan III ("s'a gîndit"), atunci căpătăm o confirmare precisă că marele principe moscovit în ciuda tratatului de pace între Polonia, Lituania şi Moldova, mai nutrea speranţa de a atrage pe Ştefan la o acţiune împotriva Lituaniei.

Dacă sensul pasajului este că a avut loc o înţelegere între Ivan III, Menglî-Gherai şi fostul său aliat Ştefan, el este completamente eronat, ceea ce se adevereşte prin faptele ce au urmat. Nici la începutul războiului moscovito-lituanian din 1500-1503, nici la continuarea lui, Ştefan n'a luat parte.

El păstra neutralitatea pînă la sfîrşitul anului 1502, cînd a intreprins o acţiune pe cont propriu, cu totul independent de Ivan III. Aceeaşi cronică menţionează acţiunile războinice ale lui Menglî-Gherai (2), dar nimic nu pomeneşte de vre-o acţiune războinică a lui Ştefan împotriva Lituaniei sau Poloniei în 1500-1501, ceea ce ar fi trebuit să aibă loc în ipoteza continuării alianţei moscovito-moldoveneşti.

Dacă Ştefan ar fi acceptat propunerea lui Ivan de a lupta contra Lituaniei sau Poloniei, el nu şi-ar fi permis ostilităţi împotrva turcilor în 1499 şi 1500, de care vorbim mai departe. Una nu concordă cu alta. Ostilitatea faţă de turci cerea imperios pacea cu Polonia şi Lituania.

Deci credem că tocmai prima noastra presupunere asupra sensului pasajului cronicii este justă.

In încheiere semnalăm un fapt, care vorbeşte în folosul eficacităţii tratatului de pace din 1499. In urma acestui tratat, după cererea lui Ştefan regele polonez a ordonat să fie tăiat capul lui Ilie, fiul lui Petru Aron, un eventual preten-

---

(1) Colecţia completă a cronicilor ruse, vol. XVII, S. Pet. 1907, c. 557.

(2) Op. cit., c. 565-566.

dent la tronul Moldovei. Execuția a avut loc la Czchow în 1501 în prezența solilor moldovenești. Pretextul condamnării la moarte era falsificarea de către Ilie a unor scrisori regești (1).

4. CINE A PROFITAT DE PE URMA ALIANȚEI?

După ce am expus principalele etape în desfășurarea raporturilor lui Ivan III cu cei doi aliați Menglî-Gherai și Ștefan Voievod, menționăm că situația lor față de Ivan III a fost cu totul diferită. Pentru marele principe al Moscovei cel mai important aliat a fost Menglî-Gherai, deși nu prea avea încredere în statornicia lui.

Tătarii din Crimea, care erau pe jumătate nomazi, nu știau să trăiască din produsele muncii lor și deseori invadau marginile statelor vecine și jefuiau. Prada juca în viața lor un rol foarte însemnat (2).

Menglî-Gherai era un fel de condotier. Il prețuia pe Ivan III pentru că acesta permitea să jefuiască Lituania fără nici-o frică de consecințe, garantîndu-i deplina impunitate. Ba creștea și în ochii săi proprii, simțindu-se aliat al marelui stat, care a știut să pună la respect pe tătarii din Cazan și cei de pe Volga. Spera la nevoie să aibă ajutorul lui împotriva acestora din urmă. Nu se sfia, ca un cerșetor ordinar, să ceară lui Ivan III așa zisele "pominki", daruri.

Cerșea nu numai pentru el, soția sa și țareviciul, ci și pentru oamenii crimeeni de vază, uneori pentru sultanul turcesc și oamenii de vază din Turcia. Nu cerea fleacuri, ci lucruri de mare valoare: blănuri de rîs, veveriță, samur negru, jder, bani, șoimi, îmbrăcăminte, cuirase, dintele de pește, 100.000, de zloți otomani pentru a plăti datoria contractă, cu ocazia construirii cetății tătărăști Oceakov în apropiere de Perecop (1492), blănuri de vulpi negre pentru sultanul turc, daruri cu ocazia căsătoriei fiicei lui Menglî-Gherai, anu-

(1) Matei Miechowski, op. cit., la N. Orghidan, p. 35.; Gr. Ureche, op. cit., p. 118.
(2) Istoria tătarilor din Crimeea este expusă în lucrarea lui V. D. Smirnov: Hanatul Crimeean sub supremația Porții Otomane pînă în secolul al XVIII-lea, S. Pet., 1887.

me: bani, veselă de argint şi de aur, 5 şube de samur, 5 şube de jder, 5 de ermelin, şube de blană fără precizare, o cupă.

Darurile moscovite încep să curgă în curtea hanului, după cum se contată din corespondenţa diplomatică (1) de la 1486, mai intens de la 1491.

Ţarul tătarilor din Crimeia Menglî-Gherai a fost literalment *cumpărat* de marele principe moscovit Ivan al III-lea. Frecvenţa donaţiilor creşte mai ales în anii *cînd Ivan al III-lea avea cea mai acută nevaie de tătarii din Crimeia, anume în perioadele războaielor moscovito-lituaniene din anul* 1492-1494 *şi* 1500-1503.

Dacă la aceste daruri mai adaugăm prada de război în urma jafului pămîntului lituanian şi polonez, vom înţelege mobilul acţiunilor războinice ale lui Menglî-Gherai şi vom putea determina preţul "dragostei, prieteniei şi frăţiei" pentru merele principe moscovit din partea lui Menglî-Gherai.

Marele principe lituanian Alexandru solicită şi el prietenia lui Menglî-Gherai. Ii promitea chiar să-i plătească suma, cheltuită cu ocazia construirii cetăţii Oceacov (27 oct. 1492), dar Menglî-Gherai a preferat să-i fie plătite aceste cheltuieli de darnicul Ivan al III-lea. Pe de altă parte înţelegea că e mai uşor să faci incursiuni în Lituania, decît în hotarele statului moscovit.

Celălalt aliat al lui Ivan III Ştefan Voievod în corespondenţa diplomatică a marelui principe moscovit întotdeauna *ocupa locul al doilea*, pe primul loc figurînd Menglî-Gherai. Se ştie de ce. Ştefan Voievod *nu şi-a luat obligaţia să lupte împotriva Lituaniei*, principalul duşman al Moscovei, ci numai să atace *teritoriile poloneze*, pe cînd Menglî-Gherai era principalul ajutor al lui Ivan III, avînd sarcina directă: război împotriva Lituaniei.

Ştefan Voievod nu cerea şi nu primea daruri. Nu există nici un caz de asemenea natură. Ştefan era un vecin apropiat al Poloniei, stabil în hotarele statului său, deci în cazul incursiunilor sale războinice în pămînturile poloneze era mult mai vulnerabil şi de aceea şi aceste incursiuni puteau fi mai rare, decît cele ale tătarilor din Crimeea, care se aflau la o distanţă apreciabilă de hotarele lituaniene şi poloneze, fiind despărţiţi de ei prin stepă.

---

(1) Sbornic, vol. 41.

Situaţia statului moldovenesc între diferite alte state (Ungaria, Polonia, Lituania, Muntenia, Turcia) era cu mult mai complicată, decît cea a lui Menglî-Gherai, care avea un singur duşman copiii lui Ahmat, dar în schimb şi un mare prieten în persoana sultanului turcesc. Nu mai vorbim de Ivan III.

Cu toată legătura de rudenie între Ştefan şi Ivan, *alianţa lor politică era de mîna doua*. Pentru Ştefan însemnătatea ei se reducea prin faptul că Ivan nu putea să-l ajute în caz de nevoie. Alianţa capătă *un caracter unilateral. Predominau interesele moscovite peste tot.*

In procesul exercitării alianţei tripartite Ştefan Voievod trebuia să se convingă că ea *nu-i aduce foloasele dorite,* că este un aliat de rangul al doilea şi nu poate să-şi îndeplinească un program teritorial propriu, deoarece are numai obligaţii faţă de Ivan III şi nu drepturi. Pe lîngă aceasta, cînd nevoia a dictat un ajutor pentru Ştefan, *nici unul din aliaţi nu a intervenit eficace cu forţă în conflictul polono-moldovenesc.* Cînd conjunctura internaţională i-a permis, Ştefan a ieşit din joc, a încetat să mai facă parte din alianţă şi a început să ducă o politică pe cont propriu şi numai pentru interesele statului său.

Nemulţumirea lui Ştefan Voievod îşi avea şi un alt substrat. Pe cînd el se ţinea de înţelegerea stabilită cu Menglî-Gherai, făcînd incursiuni numai în Polonia de sud, vecină cu Moldova, cu o singură excepţie (Breaslavlul), ţarul tătarilor nu ţinea cont de împărţirea teritorială în zone de acţiune, atacînd nu numai Lituania, ci şi Polonia, în locurile, apropiate de Moldova.

Dacă privim alianţa moscovito-moldovenească prin prisma perspectivei istorice, constatăm că prin această alianţă Ştefan devenea, pe linia politicii religioase a lui Ivan, *apărător al creştinismului ortodox* împotriva catolicismului polonez, dar ceea ce este şi mai important: *contribuia la naşterea statului velicorus naţional fără a bănui însemnătatea lui în viitor.*

Este un deosebit merit istoric al lui Ştefan Voievod faţă de ruşi *că el a ajutat naşterea acelui stat,* pe care Karl Marx l-a denumit "imperiu colosal, apărut brusc" în răsăritul Europei, spre marea ei mirare (1).

---

(1) K. Marx. Diplomaţia secretă a sec. al XVIII-lea, citat după

Dacă am pune pe cîntar foloasele, trase din alianţa tripartită, de marele principe moscovit şi de domnitorul Moldovei, apoi ne-am convinge că primul s'a bucurat de *succese formidabile*, pe cînd cel de al doilea, dacă facem abstracţie de independenţa completă faţă de Polonia şi Lituania, căpătată prin pacea din 1499, *s'a ales cuzero*.

Cu mare temei şi amărăciune Ştefan constata *că pecînd Ivan III, şezînd acasă şi dormind, îşi lărgeşte dimensiunile statului, el, luptînd în fiecare zi, abia îşi poate apăra hotarele* (1).

Ce era Pocuţia în comparaţie cu teritoriile imense, pe care le-a încorporat statului moscovit Ivan? Un petec de pămînt. *Dar şi pe acesta Ştefan nu l-a putut căpăta definitiv.*

E foarte probabil că el ar fi putut atinge ţelul urmărit: întărirea în formele de drept a încorporării Pocuţiei în statul moldovenesc, dacă soarta nemiloasă nu i-ar fi curmat firul vieţii.

K. V. Bazilevici şi G. A. Noviţki, Istoria U. R. S. S., M. 1946, partea I. p. 303-304.

(1) "Rerum Moscoviticarum Commentarij Sigizmundi Liberi Baronis Herberstain, Neyperg et Guettenhag, 1556, p. 11, A: "Ipse semel duntaxat bello interfuit cum principatul Novuogradiae et Tvuerensis occupabantur, alias praelio nunquam adesse folebat et tamen victoriam semper reportabat: adeo, ut magnus ille Stephanus Moldaviae palatinus, crebo in convivijs eius mentione faciens, diceret: Illum domi sedendo et dormitando imperium suum augere, se vero pugnando quotidie vix limites defendere posse."

CAPITOLUL 19

O INCERCARE DE POLITICA MOLDOVENEASCA INDEPENDENTA (1499-1503)

1. OSTILITATEA FATA DE TURCI (1499 SI 1500)



NCHEIEREA păcii cu adversarul său de la nord era legată de reevaluarea fenomenelor de politică externă şi însemna iesirea de jure a lui Ştefan din alianţă tripartită. Moldova devenea neutră şi independentă, păstrînd numai legătura de vasalitate cu Ungaria.

In sudul Europei începeau să se îngrămădească norii deasupra Turciei. Veneţia din nou ridica revolta împotriva cotropitorilor musulmani. Ştefan Voievod a fost atras de propaganda cruciadei antiturceşti, şi, crezînd în seriozitatea chemărilor de organizare a coaliţiei contra Porţii Otomane, şi-a permis două acte ostile turcilor: primul în 1499 şi cel de al doilea în 1500.

Primul caz e legat de o controversă. Cronicarii polonezi de o parte şi cronica germană de altă parte se contrazic.

Matei Miechowski scrie că turcii au năvălit în 1498 în ziua Sf. Caterina, adică la 24 noiembrie, şi jefuiră părţile de sub munţi ale Rusiei pe lîngă Sambor şi Halicz, fără a fi siliţi să dea vreo luptă. Insă sau cu voia lui Dumnezeu sau că aşa a

fost soarta lor, fură apucaţi de frig, zăpezi, ploaie şi foamete, din care cauză pieiră ca la 40.000 de cai şi oameni. Ceilalţi, despre care se zice că au mai rămas ca la 20.000, se retraseră fără altă pagubă (1).

Bernard Wapowski povesteşte că tucii într'un număr de 70.000 au făcut o incursiune în Polonia (în Rusia) şi au jefuit tot cuprinsul acestei ţări dealungul rîului Tyra (Nistru), Haliciul, Sidaciovia, Drohobicin şi Sambor fără vreo împotrivire... "(Dar) era aşa de frig şi un ger atît de nesuferit (parcă anume a fost trimis de ceruri) şi pe lîngă aceasta a căzut atît de multă zăpadă, încît turcii, înconjuraţi din toate părţile de troieni, nu puteau nici să înainteze şi nici să se întoarcă şi păreau ca şi împresuraţi... De foame şi de gerul cel mare... a pierit mai mult de 40.000 de oameni, pe lîngă pierderile cu mult mai mari în vite"...

"Partea ce a mai rămas de oaste, întorcîndu-se prin Moldova fu greu încercată şi măcelărită de Ştefan palatinul şi de moldovenii săi îmbrăcaţi mincinos în haine polone... Abia de s'au mai întors la Constantinopole ca la 10.000 de oameni" (2).

Prin urmare, constatăm că la Matei Miechowski cifra turcilor, care s-au putut retrage este arătată la 20.000 de ostaşi, pe cînd la Bernard Wapowski figurează 10.000. Luînd în consideraţie toate cifrele, pe care le dă acest cronicar, putem face următorul calcul: au venit în Polonia 70.000, au pierit 40.000, sau întors 10.000, deci restul de 20.000 de ostaşi au pierit în luptele cu moldovenii, travestiţi în haine polone.

In sfîrşit M. Stryjkowski în cronica sa ne dă două date ale incursiunii, anume incursiunea s'ar fi făcut la sfîrşitul lunii noiembrie 1498, însă cei ce au scăpat şi au fugit în Moldova ar fi fost măcelăriţi de oastea lui Ştefan în 1499, îmbrăcată în hainele luate de la poloni în codrii Cosminului (3).

O altă versiune găsim în cronica moldo-germană. Citim acolo (4): "In 1499, în luna februarie, ajunse Malcocz cu mulţi turci în Polonia, pînă la Halicz. Şi veni o iarnă grea şi

(1) Matei Miechowski, op. cit., la N. Orghidan, 34-35.
(2) Bernard Wapowski, op. cit., la N. Orghidan, op. cit., p. 56-57.
(3) M. Stryjkowski, Kronika Polska i litewska, Varsovia, 1846, p. 306, citată după I. C. Chiţimia, Cronica lui Ştefan cel Mare, p. 19, nota 1.
(4) Cronica moldo-germană, p. 54-55 şi trad. p. 70.

ger, zăpadă, încît mulţime din ei îngheţară şi muriră de foame, căci nu puteau să treacă Nistrul, şi plecară înapoi în mare sărăcie şi foamete, iar cînd sosiră în Moldova între Nistru şi Prut, voiră să treacă Prutul. Iară Ştefan vodă îşi orîndui oastea şi puse să omoare pe turci în toate chipurile, încît omorî mai mult de 80.000 de turci şi puse să-i arunce pe toţi în Prut".

Prin urmare, stăm în faţa unei esenţiale divergenţe în expunerea evenimentelor cu privire la timpul expediţiei, forţele angajate în această expediţie şi la atitudinea domnitorului şi moldovenilor.

Comunicarea lui Stryjkowski care combină două date: noiembrie 1498 şi 1499 e foarte îndoielnică. E greu de admis ca expediţia turcilor în asemenea condiţiuni excepţional de grele să fi putut dura două luni şi ceva pînă la februarie 1499 — data cronicii moldo-germane. Deci trebuie să alegem sau noiembrie 1498 sau februarie 1499.

Deşi Ştefan Voievod în a doua jumătate a anului 1498 se simţea liber de a încheia pacea cu polonezi, însă ieşirea lui împotriva turcilor mai bine se potriveşte cu începutul anului 1499, cînd pacea cu polonezii era hotărîtă şi se punea numai problema găsirii formulelor mai potrivite şi a îndeplinirii formalităţilor.

Nu ne îndoim că Ştefan a luptat împotriva turcilor, folosindu-se de condiţiile timpului de iarnă şi de impunitate în conjunctura internaţională de atunci.

Dar cifra de 80.000 de ostaşi turci, căzuţi în lupta cu moldovenii, e desigur foarte exagerată.

E mult mai verosimil numărul de ostaşi turci, pe care ni-l dă B. Wapowski, anume 70.000 şi numărul de ostaşi turci căzuţi în luptă cu moldovenii 20.000.

In ceea ce priveşte travestirea ostaşilor moldoveni în polonezi, o socotim o simplă legendă (1). Nu se poate admite

---

(1) Mulţi istorici iau de bună ştirea despre travestire de exemplu I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 256, şi C. C. Giurescu, Istoria românilor, vol. II, partea 1, p. 83.

Cu deplină dreptate N. Iorga respinge veracitatea povestirii, scriind: "Zvonul că Ştefan ar fi atacat pe turci la întors, mascînd lovitura supt o aparenţă poloneză, nu merită să fie ţinut în seamă, deşi se întîlneşte şi în izvoarele veneţiene". Istoria Românilor, vol. IV, p. 236, nota 1.

ca pe timpul acela să fi existat un serviciu moldovenesc de intendenţă, aşa de bine organizat, ca să se prevadă nevoia de travestire a oştirii şi pentru această ocazie să se pregătească îmbrăcămintea poloneză pentru oastea moldovenească.

E o legendă din seria legendelor, create în jurul figurii mărețe a lui Ştefan, viteaz fără seamăn.

O altă acţiune, care deasemenea este caracteristică pentru atitudinea independentă a lui Ştefan este cea din 1500. Pe neaşteptate solului turcesc venit în Moldova cu scrisoarea sultanului după tribut Ştefan a ordonat să i se scoată ochii. Totodată el a trimis pe vornicul Boldur cu călăreţi să arunce săgeţi aprinse în cetăţile de sud cuprinse de turci, ca să le incendieze (1).

N. Iorga explică motivele acestei acţiuni din 1500 prin "goana din anul 1498", care "îi făcuse iarăşi pofta de a lupta cu păgînii" (2). Dar, după cum am văzut, "goana din 1498" nu era îndreptată împotriva turcilor, ci împotriva creştinilor.

Pentru acţiunea lui Ştefan se cere o altă explicaţie.

Nici turcii, nici tătarii din Crimeea, care erau vasalii turcilor, nu puteau reacţiona împotriva lui Ştefan. In 1500 expira termenul de armistiţiu ungaro-turcesc. In loc de a-l reînnoi pentru un nou termen regele Ungariei încheie o alianţă cu Veneţia şi cu regele Ludovic al XII-lea al Franţei în contra Porţii Otomane. Regele Vladislav declară începutul campaniei contra Turciei la 21 septembrie 1500. In 1501 între Veneţia, papa şi Ungaria a fost încheiată o alianţă, care a pus temelie pentru "liga statelor creştine împotriva Turciei" (3).

In ceea ce priveşte pe tătari, ei într'adevăr erau nişte jandarmi la hotarele statului moldovenesc. Se cunoaşte rolul mare, pe care-l atribuia sultanul lui Menglî-Gherai. Mai tîrziu, la 12 mai 1502 sultanul comunica lui Menglî-Gherai: "Dacă vei reţine Moldova, noi vom avea cîmp deschis să ieşim în toate părţile lumii" (4). Datorită alianţei cu turcii tătarii îl ţineau pe Ştefan în imposibilitate de a acţiona liber împotriva Turciei (5).

---

(1) Sanuto, Diarii, IV, p. 1627-1628.

(2) N. Iorga: Istoria lui Ştefan cel Mare, 1904, p. 226.

(3) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 195.

(4) V. A. Ulianiţki, op. cit., p. 195.

(5) Doctorul veneţian Matei Muriano la 7 decembrie 1502 comunică dogelui Loredano că tătarii din Crimeea sînt cei mai periculoşi.

Dar în acest timp tătarii nu puteau interprinde împotriva lui Ştefan nimic, deoarece în 1499 se făceau la Moscova pregătiri pentru un război împotriva Lituaniei, iar în 1500 acest război a şi început. Tătarii, ca aliaţi ai Moscovei, trebuiau să-i dea ajutor împotriva Lituaniei.

Deci calculul domnitorului moldovean a fost just. *Ambele acţiuni s'au produs în condiţiuni de impunitate.* Momentul a fost ales foarte potrivit. Nu-l puteau ataca nici turcii, nici tătarii.

Totuşi în curînd desvoltarea evenimentelor a luat o altă întorsătură: turcii au început să aibă succese militare. Ştefan şi-a dat repede seama că ele nu favorizează continuarea acţiunilor sale şi chiar în 1501 a revenit la raporturi paşnice cu turcii (1).

S'au resemnat şi Ungurii. La sfîrşitul anului 1502 ei au început tratativele cu turcii, care în februarie 1503 s-au încheiat cu un tratat de pace pe timp de 7 ani, ratificat de regele Vladislav la 20 august 1503. In acest tratat au fost cuprinse Moldova şi Ţara transalpină; pentru amîndouă s'a prevăzut ca sultanul să nu ceară un tribut mai mare sau daruri şi servicii în afară de cele existente la momentul încheierii păcii (2).

Acest tratat a fost încheiat după ce sultanul Baiazid II stabilise pacea cu Veneţia, papa şi Ludovic al XII-lea (3).

Cu toată dreptatea N. Iorga afirmă că în 1503 "cruciada se isprăvise în ridicol" (4).

Prin urmare, succesele militare turceşti *au provocat stoparea acţiunilor antiturceşti ale Moldovei.* Dacă această acţiune ar fi continuat să se desvolte, ea ar fi devenit primejdioasă pentru Moldova. Ştefan a revenit la raporturi paşnice cu Turcia şi în viitor toată atenţia sa a îndreptat-o spre a sili Polo-

---

şi că Ştefan se teme de a nu fi atacat de ei din spate în cazul războlului contra Turciei. C. Esarcu, Ştefan cel Mare, Buc., 1874, p. 91.

(1) Sanuto, Diarii, IV, p. 105, 804-806. In 1503 Ştefan platea turcilor tribut în suma anuală de 4.000 de ducaţi. Sanuto, Diarii, vol. V, p. 464.

(2) E. Hurmuzaki, op. cit., vol. II, 1, XXIV, p. 20 ş. u. Fessler-Klein, III, p. 273. Sanuto, Diarii, IV, p. 879. V. şi I. Ursu Ştefan cel Mare, p. 264.

(3) Fessler-Klein, p. 272-273.

(4) N. Iorga, Istoria Românilor, vol. IV, p. 244.

nia să recunoască anexarea de către Moldova a Pocuţiei. Lupta pentru această provincie era favorizată de războiul moscovito-lituanian din 1500-1503. Polonia, dela care Lituania aştepta ajutor, nu mai putea face război Moldovei pentru o cauză relativ mică ca Pocuţia.

2. ATITUDINEA LUI STEFAN CEL MARE CU PRIVIRE LA RASBOIUL MOSCOVITO-LITUANIAN DIN 1500-1503

Primăvara 1500 oastea moscovită a intrat în Lituania şi la 14 iulie a reuşit să înfrîngă rezistenţa lituanienilor, obţinînd o mare victorie la rîul Vedroşa (în apropiere de Dorogobuj). Polonezii nu au putut să le dea ajutor, deoarece erau preocupaţi de apărarea graniţei de sud împotriva tătarilor şi de ameninţarea turcească (1).

Menglî-Gherai a primit gramote, din Valahia şi Lituania. Gramota lituaniană a fost scrisă în limba tătară, iar cea valahă "cagoneşte". Lituanianul propunea pace. Iar Valahul scria în gramota sa: "Marele principe al Moscovei este departe de noi, iar lituanianul este un vecin apropiat. Impacă-te cu Lituanianul" (2).

Ţarul tătarilor a lăsat să plece pe solul lui Ştefan Cacico, care a venit cu propunerea de împăcare cu Lituanianul. Cu solul lui Ştefan Menglî-Gherai a trimis şi pe solul său, poruncindu-i să-i spună lui Ştefan: "Cine porunceşte despre minciună acela vrea însuşi să mintă în felul următor: vreau prietenie cu Lituanianul" (3).

Rezultă de aici că Ştefan a făcut o *încercare de mediaţie* între Alexandru şi Menglî-Gherai, dar acesta din urmă a bănuit că Ştefan nu este sincer şi i-a respins propunerea.

Aici ne permitem o deviaţie dela firul povestirii pentru a lămuri expresiunea "*po cagonschi*" (cagoneşte).

Corespondenţa diplomatică se făcea pe atunci în diferite

---

(1) A. E. Presneakov, op. cit., vol. II, fascicola 1. Rusia de sud şi Statul lituano rus, Moscova, 1939, p. 168.
(2) Sbornic, vol. 41, p. 355-356.
(3) Sbornic, vol. 41, p. 357.

limbi, şi anume, în limba rusă (1), în limba tătară (2), în limba latină (3) şi, în sfîrşit, mai întîlnim expresia “po besermenschi” (4). In alte limbi nu se scrie atunci.

Solul moscovit F. Romodanovski, care întreţinea legături permanente cu Menglî-Gherai, probabil, cunoştea limba tătară, dar limba latină nu era obligat să o cunoască. In statul polonez gramotele se scriau în limba latină. Si regele polonez, după vechea titulatură, putea să fie denumit de solul rusesc “cagan”. Deci “cagoneşte” înseamnă, probabil, “latineşte”.

Este sigur că cancelaria domnească a lui Ştefan Voievod cunoştea limba latină. I. Bogdan are dreptate, bănuind că şi preliminarele de pace între Moldova şi Polonia în limba latină au fost redactate de plenipotenţiarii moldoveni (5). In afară de aceasta avem şi alte acte oficiale moldoveneşti, scrise în limba latină (6).

In preajma încheierii păcii moscovito-lituaniene Ştefan a auzit ceva despre întorsătura în politica internă a Moscovei. La 15 septembrie 1502, dorind să ştie exact care este situaţia fiicei sale la Moscova, Ştefan întreabă pe Menglî-Gherai despre aceasta şi dacă este adevărat că marele principe a luat de la nepotul său domnia şi a dat-o fiului său Vasilie (7).

Desigur adevărul nu putea să fie tăinuit mult timp. La 16 oct. 1502 Ivan III dă instrucţiuni solului său, care trebuia să plece în Crimeea, că dacă va întreba cineva despre aceasta, să spună că Dimitrie şi mama lui nu s'au purtat bine faţă de marele principe (au greşit în faţă domnitorului nu s'au

---

(1) Gramota dela Menglî-Ghirei la marele principe Ivan al III-lea “Russchim pismom”, Sbornic, vol. 41, p. 155, 162.

(2) Gramota marelui principe Ivan II către Menglî Gherai “tatarschim pismomo”, Sbornic, ibid., p. 75.

(3) Gramota, venită cu armeanul Bogdan la Moscova dela principele de Taman, evreu Zaharia, “latinschim pismom”, op. cit., p. 72.

(4) La curtea lui Menglî-Gherai a fost primită o gramotă, scrisă “po besermenschi”, despre care se spune: unele le am citit, altele n'am reuşit să le înţelegem, ibidem, p. 445. Probabil este vorba tot de limba tătară, dar prosteasca şi prost scrisă.

(5) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 417.

(6) Ibiden, p. 355,360.

(7) Sbornic, v. 41, p, 429, 432-433. Deci Ştefan a aflat ceva vag despre soarta fiicei sale abia după 5 luni. V. cap. despre situaţia internă la curtea moscovită.

purtat în mod cuvenit) şi marele principe pentru aceasta abatere, pentru greşala lor a luat dela nepotul său domnia şi a dat-o fiului său Vasilie.

In noiembrie 1502 din Valahia a venit un sol să-i exprime lui Menglî-Gherai bucuria lui Ştefan că ţarul crimeean a obţinut o mare victorie asupra copiilor lui Ahmat. Cu această ocazie s'a vorbit la curtea din Crimeea că valahul adună oastea şi vrea să o trimită să lupte împotriva Lituaniei.

Intr'adevăr, Ştefan cu toate că avea cu Polonia şi Lituania tratate de pace încheiate în 1499, a luptat pe pămîntul polonez concomitent cu acţiunea războinică a fiilor lui Menglî-Gherai împotriva Lituaniei. Aflăm despre aceasta din gramota lui Menglî-Gherai către Ivan III din 17 aprilie 1503 (1). Atunci şi solul moscovit Alexei Zabolotski raporta lui Ivan mai amănunţit despre activitatea lui Ştefan. Acesta a mers *cu război împotriva regelui polonez şi a cucerit localităţile pe Nistru: Colomeea, Halici, Pocutie, Sniatyn, Crasna, Beloe* şi în aceste localităţi a aşezat pe oamenii săi. Omul, pe care l-a trimis Menglî-Gherai către Ştefan, l-a văzut pe acesta la Halici. Ştefan vroia să lase să plece acest sol îndărăt imediat ce ei au ajuns la Suceava (2).

Dar i-a venit de la regele polonez o gramotă, în care se scria: "Tu duci lupta împotriva mea chiar atunci, cînd m-a atacat duşmanul meu; marele principe moscovit îmi este duşman, *dar este duşman şi ţie; pe fiica ta şi pe nepotul tău i-a închis şi a luat domnia dela nepot şi a dat-o fiului*".

Pentru a afla adevărul Ştefan a trimis imediat pe omul său bun Maxim Ian Teaghinici în Crimeea. Vroia să afle, dacă e adevărat ceea ce i-a adus la cunoştinţă regele polonez sau a minţit? "Dacă a minţit, eu, comunică Ştefan, voi lăsa să plece la tine solii marelui principe şi pe al meu sol îl voi trimite la Moscova."

Ţarul tătarilor a scris lui Ştefan: "Au fost nu de mult la Moscova oamenii mei şi ei povestesc că toate acestea sînt minciună, lucru neadevărat. Şi pe solul moscovit eu l-am scrutat chiar în faţa omului tău şi el mi-a spus că totul e minciună şi tu să nu-l crezi pe rege. Lasă pe solii marelui princi-

---

(1) Sbornic, vol. 41, p. 465-469, 470.
(2) Vorba de chestiunea Pocuţiei, despre care vorbinm maijos.

pe să plece şi trimite la Moscova pe solul tău, care însuşi va vedea pe fiica ta, şi voi trimite şi eu pe un sol al meu".

După aceea Ştefan a trimis ţarului tătarilor o gramotă, în care scrie că solii moscoviţi îi datorează 1.076 ruble şi 15 altîni fără doi bani. Din cauza acestei datorii Ştefan nu va lăsa pe soli să plece. Ţarul vroia să trimită la Ştefan pe omul său cu bani, dar *s'a gîndit că Ştefan tot nu-i va lăsa pe soli să plece.*

Tratativele moscovito-lituaniene au început prin mediaţia din partea regelui unguresc şi ceh Vladislav încă în 1501, la care s'a adăugat apoi regele polonez Albrecht şi în sfîrşit, în 1503 şi papa Alexandru VI (1).

In răstîmp de la 4 martie la 5 aprilie 1503 între moscoviţi şi lituanieni s'au desfăşurat tratativele de pace. A fost încheiat un armistiţiu pe timp de 6 ani (pînă la 25 mai 1509) (2).

Conform armistiţiului Ivan, "stăpîn a toată Rusia", a căpătat toate pămînturile principilor ruşi, care au trecut în slujba marelui principe moscovit, 19 oraşe, printre care centre importante ca Cernigov, Starodub, Breansk, Putivl, Rîlsk, Novgorod-Seversk, Gomel ş. a. (3).

Bănuind adevărul cu privine la soarta fiicei şi nepotului, Ştefan a reţinut pe solii moscoviţi cu meşterii veniţi cu ei din Ialia. Insă Menglî-Gherai a trimis la Ştefan Voievod pe solul său, înstruindu-l să spună lui Ştefan sub prestare de jurămint că "toate acestea sînt minciuni". Crezîndu-l Ştefan Voievod i-a eliberat. La 9 iulie 1503 ei se aflau la Menglî-Gherai (4).

---

(1) Sbornic, vol. 35, p. 300 ş. u., 309 ş. u., 341 ş. u.
(2) Sbornic, vol. 35, p. 364 ş. u.
(3) A. E. Presneakov, op. cit., p. 171.
(4) Sbornic, vol. 41, p. 472.

Ce idei fantastice se debitau uneori pe seama lui Ştefan Voievod, se poate vedea din ceea ce a scris Al. Papadopol-Calimach în lucrarea sa "Sofia Paleolog, nepoata împăratului Constantin XII Paleolog şi domniţa Olena, fiica domnului Moldovei Ştefan cel Mare", p. 147: Ştefan *nu odată* se gîndi să şi ceara înapoi fiica şi pe nepotul, *cu puterea armelor, făcînd o invazie în Rusia*" (Moscova). ca şi cum această ţară era vecină cu Moldova şi Ştefan dispunea de o armată capabilă să o *invadeze.*

Spre regret, nici un istoric de talia lui N. Iorga nu este străin de fantezie, scriind: "Dacă nu ascultă Ivan, el (Ştefan) ar merge pînă acolo, încît să-l atace pentru că nu este cu creştinii". N. Iorga, Istoria Românilor, vol. IV, p. 241.

Ultimul reflex al situaţiei interne din curtea moscovită a fost instrucţiunea ce să vorbească solii moscoviti în Lituania despre schimbarea codomnitorului. Dacă Elena Ivanovna, sotia lui Alexandru ar întreba, unde sînt acum nepotul marelui principe şi nora lui, ei să răspundă: "Nepotul şi nora trăiesc la marele principe după cum au trăit şi înainte", ceea ce nu era adevărat, amîndoi aflîndu-se în închisoare (1).

3. LUPTA LUI STEFAN PENTRU POCUTIA (1501-1503)

Chestiunea Pocuţiei s'a născut încă în 1388, cînd Petru Muşat l'a împrumutat pe regele Polonei Wladislav Iaghello cu 3.000 de ruble de argint frîncesc pe 3 ani, în loc de 4.000 cît a cerut regele. Pentru cazul de neplată la timp se prevedea amanet *oraşul Halici cu ţinut* (*Pocuţia*) Voievodul îl va ţine pînă cînd se va restitui suma datorată (2).

Regele n'a plătit datoria la termenul fixat şi în 1391 fratele şi succesorul lui Petru în domnia Moldovei, Roman, probabil, a intrat în posesiunea Pocuţiei. Atît Petru în 1393, cît şi Ştefan în 1395, au adus omagiile lor de supunere regelui Vladislav Iaghello (3).

Datoria continua să existe şi nu era nici un motiv ca situaţia politică a Pocuţiei să se schimbe.

In anul 1400 regele şi-a adus aminte că, deşi datoria sa rămînea neplătită, Pocuţia, privită ca Podolia Mică, este o provincie poloneză şi, dorind să aibe raporturi bune cu fratele său principele lituanian Svidrigailo, a dat-o lui Svidrigailo (4).

La cîrma statului moldovenesc stătea atunci Iuga Voievod. Roman, care, probabil, administra Pocuţia, s'a impotrivia. S'a încins o luptă între dînsul şi Svidrigailo. Acesta din

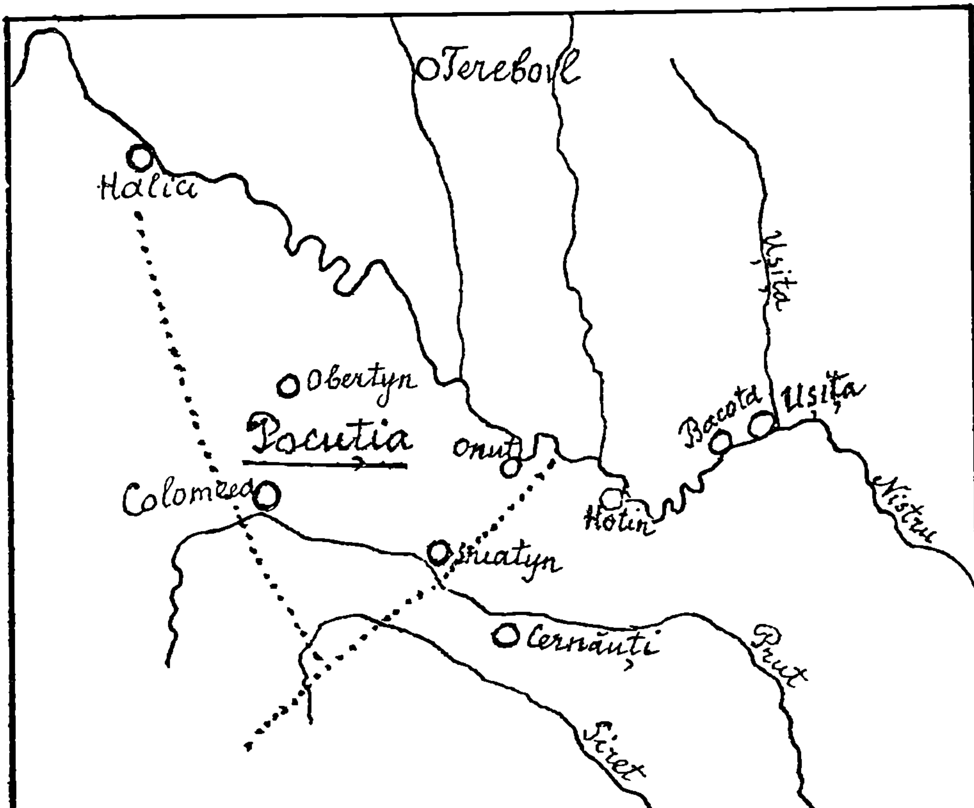
---

(1) Sbornic, vol. 35. 432.

(2) Documentele de la 27 ianuarie şi lo febr. 1388 — M. Costăchescu, op. cit., vol. II, p. 605-606. Orientarea generală la: I Nistor, Die moldauischen Ansprüche auf. Pokutien, Wien, 1310.

(3) Op. cit., v. II, p. 607-608 şi 611-312.

(4) N. Molceanovski, Schiţa ştirilor despre Ţara Podoliei, Kiev, 1886, p. 257.



Pocuția (1502). Harta schematică

urmă a biruit şi Roman a căzut în mîinele lui ca prizonier (1).

In această situaţie disperată vine în ajutorul lui Roman fratele său Ivaşco, devotat polonezilor. Ivaşco l'a răscumpărat, dar a luat asupra sa faţă de rege o garanţie că Roman va fi supus regelui şi nu va pomeni nimănui şi nu se va plînge lui Svidrigailo de captivitatea sa. In caz contrar Ivaşco îşi lua obligaţia să-l predea regelui (2).

In 1401 între regele polonez Wladislav Iaghello şi marele principe lituanian Vitovt s'a încheiat "Unia" (3). conform căreia după moartea lui Vitovt Podolia trebuia să treacă sub autoritatea Poloniei. Nemeulţumit de această întorsătură Svidrigailo la începutul anului 1402 fuge la Ordenul Teuton. Prin urmare, Svidrigailo a stat în fruntea Pocuţiei abia vreo doi ani, după care Pocuţia a rămas subordonată Poloniei, ceea ce se vede din actul din 1411.

Intrucît din suma datorată s'a restituit 2.000 de ruble, regele Poloniei Wladislav prin actul din 1411 se obligă să-i plătească lui Alexandru cel Bun 1.000 de ruble de argint frincesc, care i'a fost împrumutaţi de înaintaşii lui Alexandru, pe termen de doi ani. In caz de nerespectarea termenului de plată regele va da lui Alexandru "Sniatynul, Colomeea şi ţara Pocuţiei", pe care acesta le va ţine pînă cînd se va plăti datoria. Restul datoriei n'a fost plătit şi Pocuţia a intrat sub autoritatea lui Alexandru cel Bun, dar mai tîrziu în 1433 a fost smulsă Moldovei din nou (4).

Datoria i-a fost iertată regelui de fiul lui Alexandru cel Bun Ilieaş, care pentru "pagube" pricinuite de tatăl său ţinuturilor Colomeea şi Sniatynul şi pentru ca "mai mare să fie credinţa regelui" cedează Poloniei ţara Şepenicului, adică Hotinul, Ţeţina şi Hmelovul cu toate ţinuturile lor şi totodată promite să înapoieze scrisorile, pe care le'au avut înaintaşii lui de la Craiea Poloniei şi ele să fie socotite "stricate, stinse şi întru nimic" (5).

Pe baza neachitării datoriei Alexandru cel Bun se socotea în drept să dispună de Pocuţia şi să o administreze (în lim-

---

(1) Ibiden, p. 258.
(2) N. Contăchescu, op. cit., v. II, p. 617-618.
(3) Inţelegerea de a uni Lituania şi Polonia.
(4) E. Hurmuzachi, v. II, 2, p. 497 şi 518.
(5) M. Costăchescu, v. II, p. 706-708 (docdin 25 sept. 1436).

bajul regesc “să o prade”). Ilieaş în slugărnicia lui nu namai a cedat *regelui întregul* Sepenic, dar a mai promis să restituie zapisul de împrumut, făcut de regele Poloniei) şi să le socotească stricate şi *stinse.*

Iată, prin urmare, care a fost baza pretenţiunilor moldoveneşti de mai tîrziu asupra Pocuţiei: neplata datoriei.

In timpul lui Ştefan Voievod chestiunea Pocuţiei a fost ridicată înainte de 1499, anul *încheierii păcii* cu Polonia. Insă chestiunea Pocuţiei n'a intrat în acest tratat, fiind lăsată pentru cercetare.

Acuitatea problemei începe din anul 1501, cînd în decembrie 1501 Ştefan cere stabilirea graniţelor în litigiu. Granitele erau să fie stabilitate cu arhiepiscopul Roza la 29 septembrie 1501, dar s'a cerut un alt termen, anume 29 iunie 1502 sau 8 septembrie 1502. Totodată Ştefan comunică ştirea că turcii se silesc să împace pe tătarii din Perecop cu cei dela Volga şi se pregătesc să atace Ungaria în anul viitor (1).

Ocuparea Pocuţiei de către Ştefan toamna anului 1502 putea să strice pacea, ce s'a stabilit între Moldova şi Polonia. Pentru a preveni înăsprirea raporturilor dintre aceste ţări, regele Vladislav al Ungariei depunea sforţări să aplaneze conflictul dintre fraţii săi şi Ştefan.

Pe de altă parte pe timpul războiului lituano-moscovit în 1502 Ştefan, aflîndu-se în Pocuţia făcea sfortări de a definitiva oblăduirea de fapt a Pocuţiei.

In aprilie 1502 Ştefan se plînge starostelui de Lipoveţ Ivan, venit din partea cardinalului Frederic, fratele regelui polon şi guvernatorul regatului pe timpul cînd regele purta război contra Moscovei, că delegaţii poloni n'au venit pentru definitivarea Pocuţiei şi nu înţelege scuza din partea cardinalului că este bolnav. Provincia aparţine din vechime Moldovei (“Est mea terra ex antiquis temporibus, ad terram Moldaviae spectons, super quam habeo certam et debitam iustitiam ex antiquo”). Polonii se poarta nedrept. Dacă vor să fie prieteni cu Moldova şi să fie apăraţi de el, Ştefan, impotriva tătarilor şi altor păgîni, atunci să i'o cedeze. E zadarnic să se mai pună un alt termen, căci polonii vor înşela din nou.

---

(1) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 455 ş. u.

Cine are nevoie de domnul moldovean, îl va găsi, în "ţara rusească" adică în Galiţia (1).

In noembrie 1502 Ştefan roagă pe starostele de Lemberg să intervină pe lîngă regele său ca acesta să recunoască stăpînirea moldovenească asupra Pocuţiei, pe care el a ocupat-o cu *învoirea şi cu împuternicirea Ungariei*. Dacă regele consimte, Ştefan îşi ia obligaţia să-l ajute împotriva turcilor şi tătarilor. In caz contrar, e hotărît să apere pînă la moarte ţara, ocupată de el şi *hotărnicită* de delegaţii unguri (2).

In octombrie 1503 Ştefan eliberează un salv-conduct pentru două sute de oameni ai regelui polon Alexandru, care trebuia să vină în ziua de 2 noiembrie la Colacin pentru a cerceta ţara dintre Nistru şi munţi, din jos de "pădurea Haliciului" (3).

Salvconductul a rămas în van, deoarece delegaţii polonezi nu s'au prezentat. Au venit numai ungurii.

Mai tîrziu la 3-5 noembrie 1503, cînd Ştefan se afla la Cernăuţi, a venit acolo solul polonez Nicolae Firlei "care însă n'a grăit vorbe de bună înţelegere, ci a avut alte vorbe" (4). Ştefan crede că "e vremea să se pună odată capat acestei trebi".

Ştefan îi aduce aminte că Moldova a fost pentru Polonia "scut şi ocrotire din orice parte păgînească". "Acuma, exclamă, el, cum vă apăraţi şi ce aţi mai pierdut de cînd *n'o mai ţin* (*Polonia*) *eu pe umeri*."

Logofătul Tăutu a arătat că domnul lui "ar fi sfîrşit războiul de mult cu polonii, război în care vroia să-şi răsplătească jignirea, dacă regele Ungariei nu l'ar fi ţinut pe loc. Cînd s'a ajuns le pace, în ea n'a fost cuprinsă "acea ţară pe care o numiţi a Haliciului, căci Dumnezeu ştie a cui a fost ea de la început". Apoi s'a admis în principiu revizia, dar Ştefan ţinea ca să fie şi ungurii în calitate de mijlocitori. Termenele n'au fost respectate de polonezi. "De acea ei au pierdut ţara aceasta."

I s'a răspuns că această ţară e uzurpată şi moldovenii trebuie să o părăsească. Ştefan a ripostat: "*Să-mi spui mie pen-*

---

(1) I. Bogdan, vol. II, p. 459 ş. u.
(2) Op. cit., p. 463 ş. u.
(3) Op. cit., p. 469 ş. u.
(4) I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 472 ş. u.

tru ce aş trebui să las ţara pe care cu sabia am luat-o; vreau să-mi rămînă" (1).

La 22 noiembrie 1503 Ştefan trimite pe solul său Luca la Liublin, la regele Poloniei Alexandru, pentru ca să-l înduplece a renunţa la Pocuţia (2). Ii aminteşte regelui de bunele relaţii între dînşii şi că Pocuţia n'a fost cuprinsă în tratatul de pace, deoarece asupra ei avea să se tratezze în special, în urma unei anchete, făcute la faţa locului de delegaţii celor trei state interesate (Polonia, Moldova şi Ungaria). Regele Albreht a consimţit în principiu la anchetă, însă a murit.

Ştefan a stăruit în multe rînduri să se trimită plenipotenţiarri polonezi, însă ei n'au venit în zilele hotărîte. Regele Vladislav al Ungariei a trimis pe boierii săi, care împreună cu delegaţii moldoveni au aşteptat pe cei din Polonia cinci săptămîni şi jumătate. De acea Ştefan a considerat că Polonia a pierdut dreptul asupra Pocuţiei şi că el, Ştefan, a cîştigat-o, de vreme ce este *moşia lui veche şi a pus oamenii săi* în acea ţară (3).

Intr'adevăr, după cum a comunicat regelui căpitanul de Liov, Ştefan "are *în Bucovina trei mii de oameni înscrişi în oaste, care au fugit la el". Ştefan a pus vameşii săi la Colomeea şi la Haliciu.* Ii mai aduce la cunoştinţă că, dacă Maria sa "nu va lua o altă măsură, aici în părţile acestea cu adevărat *toţi rutenii vor merge la voivod,* şi mulţi lotri merg acolo, şi nu le pasă de domnii lor" (4).

Tergiversarea din partea Poloniei a tratativelor în chestia Pocuţiei însemna de fapt refuzul polonezilor de a ceda această bucată de pămînt. Dar printe altele în rezistenţa lor juca un rol oarecare şi teama ca Ştefan, ocupînd Pocuţia, să nu rîvnească alte teritorii poloneze pînă la Cameniţa şi Iaslowez (5).

---

(1) "Dicas michi causam, propter quid deberem dimittere illam terram, quam ego gladio accepi. *Vzyali esmi tu bucato zemlye, chochzu stobi my szya ney dostalo*". Ultima propoziţie rusă, pusă alături de cealitina dovedeşte, după cum just remarcă I. Bogdan că domnitorul Ştefan vorbea ruseşte curent. I. Bogdan, ibidem, p. 479.

(2) I. Bogdan, ibidem, p. 482 ş. u.

(3) V. conţinutul scrisorii lui Menglî-Gherai către Ivan III din 17 aprilie 1503 (Sbornic. v. 41, p. 465, 469, 470).

(4) I. Bogdan, ibidem, p. 465: "omnes rutheni vadent ad woyevodam".

(5) E. Hurmuzaki, vol. II, 2, p. 498-499, nt. CCCXCVII.

Această idee s'ar fi putut naşte în mod firesc din faptul ocupării de către Ştefan nu numai a Pocuţiei, ci şi a oraşului Halici, care nu făcea parte din aşa zisă Pocuţia.

Acţiunea lui Ştefan în privinţa Pocuţiei am putea să o denumin "război pentru Pocuţia". El vroia să se folosească de războiul lituano-moscovit, cînd Polonia era ţinută pe loc de tătari, pentru a trage avantaje proprii în chestiunea Pocuţiei. Dar a întîrziat, deoarece s'a apropiat timpul armistiţiului între Moscova şi Lituania (1503).

Pocuţia a rămas sub autoritatea moldovenească pînă la moartea domnitorului, dar fără definitivarea posesiunii în formele de drept.

K. V. Bazilevici afirmă că această acţiune războinică din 1502 "*s'a făcut cu totul independent* şi nu se afla în vreo legătură cu raporturile moscovito-moldoveneşti", ceea ce este adevărat, însă explică această acţiune prin aceea că la Ştefan n'a dispărut încă lipsa de încredere în Ivan III în legătură cu afacerea moştenirii (1).

Această explicaţie nu'şi are temei în izvoare. Ieşind din alianţa tripartită, Ştefan nu se mai gîndea la interesele moscovite. El se afla în espectativă, preferînd situaţia de stat neutru cu mult înainte de întorsătura de la curtea moscovită. Pentru acţiunea domnitorului din 1502 există un motiv mult mai imperios, decit moştenirea şi relaţiile de familie, anume însăşi Pocuţia, ca un fragment dintr'un program neizbutit al revendicărilor teritoriale.

(1) K. V. Bazilevici, op. cit., p. 470.

CAPITOLUL 20.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA BĂTĂLIILOR LUI ŞTEFAN CEL MARE ŞI IDENTIFICAREA LOR

DUPĂ cum am văzut mai sus din comunicarea lui Ştefan Voievod, făcută doctorului veneţian Muriano, însuşi domnitorul a numărat toate bătăliile, pe care le-a purtat. După calculul lui el a avut 36 de bătălii, din care numai două le-a pierdut.

Fireşte este extrem de interesant de ştiut care sint aceste bătălii.

Deşi această comunicare a fost cunoscută în România încă din secolul trecut (1), istoricii români repetau această cifră impresionantă (pentru 47 de ani de domnie), dar nimeni nu şi'a dat osteneală să identifice aceste bătălii, chiar cu riscul de a greşi, deoarece greşeala prin îndreptare "a contrario" deschide drumul pentru adevărul deplin.

Ne permitem îndrăzneala de a identifica bătăliile lui Ştecel Mare, bazîndu-ne pe toate izvoarele, cunoscute pînă în prezent.

Identificarea a fost anevoioasă, deoarece nu totdeuna în

---

(1) C. Exarcu, Ştefan cel Mare. Documente extrase din arhivele Veneţiei, Buc. 1874, p. 90-91, extras din "Diarii" lui Marin Sanudo.

izvoarele istorice găsim menţiuni despre participarea personală a lui Ştefan la cutare sau cutare bătălie. Şi numai pe cale de deducţie şi dovezi indirecte s'a putut uneori preconiza această participare, după cum este cazul bătăliei din Codrii Cosminului (1497).

Faptul că în campania din 1497 Ştefan a fost bolnav nu trebuie să fie luat în consideraţie, deoarece cunoaştem voinţa de fier a acestui domnitor, care cu cîteva ore înainte de agonie a intervennit în mod hotărîtor în chestiunea succesiunii domniei. Dar cînd polonezii în Codrii Cosminului erau deja zdrobiţi urmărirea inamicului putea să fie efectuată şi fără domn, fiind condusă de un comandant subaltern (1).

După cum am văzut în politica externă şi diplomaţie domnia lui se împarte în trei perioade: 1). 1457-1469, 2). 1470-1486, 3). 1487-1503. Caracterizîndu-le în scurt, am putea denumi prima perioadă —*antiungurească*, a *doua antiturcească* şi *a treia-antipoloneză*. Prima a durat 13 ani, a doua 17 ani şi a treia tot 17 ani.

Pentru a-şi apăra ţara Ştefan Voievod a fost nevoit să încheie tratate de vasalitate întâi cu Polonia şi apoi cu Ungaria. După cum subliniază cu dreptate Ed. Fischer "Ştefan cel Mare se pricepea de minune să tragă foloase din gelozia reciprocă a regilor unguri şi polonezi" (2).

In prima şi a treia perioadă Ştefan Voievod plătea turcilor tribut pentru răscumpărarea independenţei ţării.

In lista de mai jos am introdus toate bătăliile, atît acelea pe care le-a dus Ştefan Voievod personal sau fiul său (36), cît şi cele conduse de comandanţii lui (4). Fără nici o îndoială, fiul său Alexandru a condus incursiunile în Polonia după indicaţiile şi poate chiar sub, supravegherea tatălui său.

Astfel am eliminat din listă povestirea lui Gr. Ureche (3), despre poloni, care ar fi intrat în 1500 în Moldova şi ar fi prădat ţara pînă la Botoşani, unde Ştefan ar fi avut cu ei lupta şi i-ar fi învins. Nu e de crezut ca regele polon imediat după încheierea păcii cu Ştefan să fi intreprins un atac împotriva

---

(1) Grigore Ureche, p. 119, spune că "craiul fu lovit *de oastea lui Ştefan*, nu de Ştefan Voievod însuşi".

(2) Eduard Fischer, Bătălia din Codrii Cosminului, traducere de căpitan I. Strişcă. Buc. 1904, p. 9.

(3` Ureche, p. 116-117.

lui. Cronicarul pune împăcarea lui Ştefan cu regele polonez în anul 1501, deşi, după cum se ştie, pacea a fost încheiată în 1499. De altfel, însuşi Gr. Ureche menţionează că povestea sa despre lupta de la Botoşani e scoasă din "letopisețul moldovenesc", iar "cronicarul leşesc nimic nu scrie despre aceasta". Asemenea luptă n'a avut loc sau cronicarul nostru a confundat-o cu o altă luptă între poloni şi moldoveni, care s'a întîmplat în perioada asperităţilor polono-moldoveneşti dinainte de 1499.

Povestea, care stă în legătură cu lupta de la Botoşani, despre "Dumbrava Rosie", înregistrată de cronicarii Gr. Ureche şi Neculce şi acceptată de unii istorici (1), o socotim de domeniul legendelor, cărora le lipşeste un sîmbure de adevăr.

Bătălia în Polonia în 1459 nu este fixată cronoligic exact, dar trebuie să fi avut loc şi să fi determinat încheierea tratatului din acest an. In fiecare război cu puteri mari (ungaro-moldovenesc, turco-moldovenesc, şi polono-moldovenesc) operaţiile militare sînt grupate la un loc, figurînd sub un singur număr, făcîndu-se excepţie pentru bătăliile din 1467 şi 1476 împotriva tătarilor, deoarece s'au dat în partea opusa locului central de operaţiuni şi trei bătălii în diferite locuri din războiul polono-moldovenesc (Codrii Cosminului, Lenteşti, Cernăuţi).

Ştefan Voievod a menţionat doctorului veneţian Matei Muriano două înfrîngeri, ceea ce se adevereşte de arătarea izvoarelor (prima în 1476 suferită de la turci şi a doua în 1486 în lupta de la Şcheia cu Hronoda). Domnitorul a cuprins în cele 36 de bătălii şi cazurile, care se încadrează în noţiunea *încercărilor neizbutite,* cînd nu poate fi vorba nici de izbîndă, nici de înfrîngere (2). Ele sînt trei la număr: încercarea de a cuceri Chilia în 1462, încercarea de a recuceri cetăţile pierdute Chilia şi Cetatea-Albă, la începutul anului 1485 şi încercarea de a cuceri cetatea Camenița în 1489.

Gen. R. Rosetti a făcut o afirmaţie eronată că Moldova la cucerirea cetăţilor în 1484 de către turci *a atacat* (3), deşi

---

(1) C. C. Giurescu, Istoria Românilor, vol. II, partea 1, p. 81.

(2) C. Esarcu, Ştefan cel Mare, p. 90-91. Cuvintul "învingăndu i în 34 (de bătălii)" are, probabil, sensul că n a fost învins, deşi a acţionat din plin.

(3) Gen. R. Rosetti, op. cit., p. 251.

însuşi autorul recunoaşte că în 1484 cetăţile au fost cucerite prin surprindere şi că Ştefan în deosebire de alte cazuri nu a avut ştiri din timp cu privire la pregătirile turcilor.

Ştirea lui Gr. Ureche că Ştefan *într'o noapte* din 1484 a prădat şi a ars toată ţara muntenească (1) o socotim greşită, întrucît nu se confirmă de alte izvoare istorice. In cronica moldo- polonă, deşi se dă ştirea că în acelaşi timp, cînd au fost luate cetăţile Chilia şi Cetatea-Albă, a fost pus domn în Ţara Românească Vlad (Călugărul), ceea ce este greşit, dar nu se vorbeşte de vreo incursiune în Muntenia.

Socotim foarte verosimil că în 1499 Ştefan a luptat contra turcilor, conduşi de Malcoci, la întoarcerea lor cu pradă din Polonia, dar nu împărtăşim părerea că domnul a avut nevoie de a-şi travesti ostaşi în polonezi. La începutul anului 1499 Ştefan era pe cale să încheie pacea cu Polonia. Prin aceasta se justifică intervenţia lui contra turcilor, iar, după cum am văzut, în anul următor (1500), a avut loc şi o altă manifestare a ostilităţii sale faţă de turci. "Travestire" este o împodobire legendară a cazului real. Dar am arătat în expunerea noastră de mai sus, care a fost sensul istoric al acestor ostilităţi antiturceşti de scurtă durată.

PREZENTAM LISTA BATALIILOR LUI ŞTEFAN CEL MARE

IN PRIMA PERIOADĂ:

1. (1457). Bătălia de la Dolheşti împotriva lui Petru Aron pentru cucerirea puterii.

2. (1459). Bătălie în Rusia (Halici) şi Podolia.

3. (1461). Incursiune în Ungaria (Ţara secuilor).

4 şi 5. (1462). Atacul împotriva cetăţii Chilia şi în 1465 cucerirea ei.

6. (1467). Războiul ungaro-moldovenesc (Baia).

7. (1467). Năvălirea tătarilor.

8. (1469). Incursiune în Ungaria.

---

(1) Gr. Ureche, p. 106.

9. (1470). încep. 27 febr.). Năvălire în Ţara Românească împotriva lui Radu cel Frumos (Brăila, Cetatea de Floci, Ialomiţa).

10. (1470). Bătălia între moldoveni şi tătari (Lipinti 7 martie).

11. (1471). Incursiunea lui Radu cel Frumos în Ţara de Jos a Moldovei şi bătălia între Ştefan cel Mare şi el la Soci (7 martie).

12. (1473). Războiul contra muntenilor, bătălia de la Cursul Apei pentru înscăunarea lui Laiota Basarab (18-20 noiembrie). Intrarea lui Ştefan cel Mare în Bucureşti (23 noiembrie).

13. (1474). Bătălia cu Radu cel Frumos (martie 14).

14. Cucerirea cetăţii muntene Teleajen (10 oct.).

15. (1475). Războiul turco-moldovenesc: bătălia şi înfrîngerea turcilor la Vaslui (10 ianuarie).

16. (1476). Infrîngerea tătarilor.

17. Războiul între moldoveni şi turci (26 iulie, Războieni).

18. 1476. Bătălia în Ţara Românească pentru înlocuirea lui Laiota Basarab cu Vlad Tepeş. A doua intrare a lui Ştefan în Bucureşti (16 noiembrie).

19. (1480). Incursiunea în Ţara Românească (1 iunie), împotriva lui Ţepeluş, trecut sub ascultarea turcilor (scrisoarea reginei Beatrice, soţia regelui Matei. A. Bonfinius, p, 618, Monumente Hungariae Historia, II, n. 288, p. 437).

20. (1481) Incursiune turcească cu Ţepeluş în Moldova. Bătălia de la Rîmnicul Sărat (8 iulie) şi înscăunarea în Ţara Românească a lui Vlad Călugărul.

21. (1482). Cucerire în Ţara Romnească a cetăţii Crăciuna (10 martie).

22. (1484). Căderea cetăţii Chilia (19 iulie) şi a Cetăţii-Albe (8 august) sub turci, dar şi încercarea la începutul anului 1485 de a le recuceri.

23. (1485). Lupta contra pretendentului la domnie Hruet (Hronoda), venit cu turcii (19 septembrie).

24. Infrîngerea turcilor cu ajutorul polonez la Catlabuga (16 noiembrie).

25. (1486). O nouă lupta contra lui Hruet la Şcheia (6 martie).

IN A TREIA PERIOADĂ:

26. (1489). Incursiune în Polonia cu încercarea de a cuceri Camenița.

27. (1490). Incursiune în Polonia (Colomeea, castrul Halici, bombardarea Sniatynului).

28. (1491). Atacul asupra castrelor poloneze (patru sau cinci).

29, 30 şi 31. (1493). Trei incursiuni ale fiului lui Ştefan — Alexandru, două în Podolia şi a treia în Polonia (Liov).

32. (1495). Cucerirea de către Ştefan a Breaslavlului (Braczlaw) în Podolia lituaniană.

33. (1497). Războiul polono-moldovenesc (Codrii Cozminului, 26 octombrie).

34. (1498). Bătălia în Galiția şi Podolia (iunie 22) cu luarea unui număr mare de prizonieri.

35. (1499). Atacul contra turcilor conduşi de Malcoci la întoarcerea lor din Polonia.

36. (1502). Bătălie în Polonia (toamna) (Colomeea, Halici, Pocuția, Sniatyn, Crasna, Beloe).

Deci la prima perioadă se referă 8 *acțiuni militare la a doua* 17 *şi la a treia* 11.

In afară de lupte, conduse de Ştefan Voievod personal sau de fiul lui sub supravegherea tatălui semnalăm şi cîteva lupte *sub conducerea comandanților domnitorului*.

1. (1469). Năvălirea în Transilvania sub comanda lui Pop.

2. (1497). Lupta de la Lențeşti împotriva mazovienilor, veniți în ajutorul polonezilor, sub conducerea lui Boldur (29 octombrie).

3. (1497). Bătălia de la Cernăuți.

4. (1500). Atacul vornicului Boldur asupra Chiliei şi Cetății-Albe.

După cum putem constata din această listă, periodele de linişte în țară au fost foarte puține la număr şi de scurtă durată. Au depăşit un an numai trei perioade: de doi ani în 1463-1464, de trei ani în 1477-1479 şi de doi ani în 1487-1488.

Recapitulăm toate bătăliile lui Ştefan cel Mare:

1/. *şasc răsboaie*: ungaro-moldovenesc (1467), munteano-moldovenesc (1473), turco-moldoveneşti (1475 şi 1476), munteano-moldovenesc (1481) şi polono-moldovenesc (1497).

2/. Două bătălii cu aspect intern;
— la Dolheşti pentru ocuparea tronului (1457) şi
— în contra lui Hruet (1486).

3/. Cucerirea a trei cetăţi: Chilia (1465), Teleajen (1474), Crăciuna (1482).

4/. Trei atacuri ale cetăţilor fără a le cuceri: Chilia (1462), Cetatea Albă şi Chilia (1485) şi Cameniţa (1489).

5/. 12 bătălii: polonezi (1459), tătari (1467), tătari (1467), munteni (Soci 1471), munteni (1474), tătari (1476), munteni (1476), turci cu Hruet ((1485), turci la Catlabuga (1475), polonezi (1498 în Galiţia şi Podolia), turci (1499 Malcoci), polonezi (1502);

6/. 10 incursiuni cu acţiune războinică limitată: în Ungaria (1461), în Ungaria (1469), în Ţara Românească (1470, Brăila, cetatea de Floci), în Ţara Românească (1480), în Polonia (1490), în Polonia (1491), în Polonia trei incursiuni în 1493), în Podolia (1495 Breaslavl).

Dacă am dori să simplificăm caracteristica acestor acţiuni războinice, le-am putea împărţi în două rubrici: 1) 26 bătălii şi 2) 10 incursiuni.

Aceste grupuri se deosebesc fundamental. Dacă am aplica la ele noţiunile evului mediu “Ost” şi “Chevaucherie”, razboi şi incursiune, primul grup se încadrează în termenul de “ost”, al doilea în “chevaucherie”. Pentru o bătălie era nevoie de participarea tuturor forţelor militare şi de diferite genuri de arme: cavalerie, infanterie şi artilerie. La incursiuni lua parte de preferinţă cavaleria. Ele se desfăşurau după formula generală: “a invada, a lua prizonieri, a prăda şi a se retrage”. Ştefan Voievod ştia să ducă cu mare măiestrie ambele feluri de batălii, atît răsboaie, cît şi incursiuni în pămînturi inamice.

Totuşi, trebuie să subliniem şi o deosebire esenţială între feudalismul apusean şi cel moldovenesc în privinţa operaţiunilor militare. In feudalismul din apus în cazul proclamării stării de "ost" erau obligaţi să vină la război *toţi vasalii*. In cazul de chevaucherie la război erau chemaţi *cei mai apropiaţi vasali*. Cînd ţara era în mare primejdie, seniorul avea dreptul să cheme la arme pe toţi (şi pe ministerialii şi orăşenii) şi aceasta se numea *ban*. Cînd era nevoie de participarea la război şi a vasalilor de mîna a doua şi a treia, chemarea lor se numea *arrier-ban*.

Nu avem ştiri că în conformitate cu sistemul apusean, Ştefan să fi chemat pentru incursiuni numai pe boierii apropiaţi de graniţă. Depindea de domn pe cine să cheme pentru incursiune, iar în unele cazuri el se limita chiar numai la forţele curţii sale, ale curtenilor şi slujitorilor.

Iată bilanţul strălucit al sforţărilor lui Ştefan cel Mare de a-şi apăra ţara. După o examinare atentă a cauzelor bătăliilor lui Ştefan cel Mare, n-am putut găsi nici una care să fie nedreaptă. Dacă am împărţi acţiunile militare în juste şi injuste, nici o acţiune nu poate fi calificată ca injustă şi inexplicabilă din punct de vedere al intereselor vitale ale ţării. Prin această trăsătură specifică a acţiunilor lui Ştefan cel Mare se explică însufleţirea ostaşilor moldoveni şi eroismul luptei lor, care ducea în majoritatea covîrşitoare a cazurilor la o reuşită deplină.

Reuşind în luptă, Ştefan cel Mare invoca numele lui Dumnezeu, construia biserici făcea donaţii mânăstirilor. Cînd în două cazuri a fost bătut, le considera ca o pedeapsă care i-a fost aplicată de Divinitatea supremă pentru păcatele lui.

După izbînzi mai importante făcea ospăţ ostaşilor şi feţelor bisericeşti.

INCHEIERE



Mânăstirea Putna Ctitoria lui Ştefan cel Mare şi necropola familiei lui.



Cea mai veche biserică de lemn, construită în 1352-1353 la Volovăț de primul Voievod Moldovean Dragos.
(După o legendă păstrată de cronicarul, Miron Costin, această biserică, după ordinul lui Ştefan cel Mare, a fost în întregime transplantată, cu ajutorul oastei, dela Volovăț la Putna şi se află aproape de mânăstire.)



Mormântul lui Ştefan cel Mare (mânăstirea Putna).



Epitaful lui Ştefan cel Mare
(Mânăstirea Putna).

1. EVENIMENTELE IN PREAJMA SFIRŞITULUI DOMNITORULUI

STEFAN Voievod era bolnav de "podagră" (guta), iar rana căpătată de el în 1462 la încercarea neizbutită de luare a Chiliei şi nevindecată la timpul oportun, dădea semne de agravare a bolii. In zădar medicul veneţian şi medicul evreu, trimis de tătarii lui Menglî-Gherai, făceau sforţări eroice de a extirpa rana prin mijloace rudimentare: ardere cu fier incandescent.

Nimic nu mai ajuta şi bătrînul domnitor se gîndea la asigurarea continuării politicii lui externe. Fiul Bogdan trebuia să-şi ia această misiune şi Ştefan l-a desemnat ca succesor al său.

Urmaşului său îi revenea sarcina de a prelua domnia, continuînd politica tatălui său. Dar o parte din boieri preferau să vadă la cîrma ţării *pe pretendentul, susţinut de turci, pe Ştefan,* fiul lui Alexandru, care a murit apoi în Turcia.

Boierii intenţionau să se folosească de boala domnitorului pentru a aşeza în scaunul ţării pe tînărul Ştefan. Dar domnul a reacţionat prompt. Descrierea ultimelor momente ale lui Ştefan Voievod şi ale măsurilor, luate de dînsul, pe care o găsim expusă în scrisoarea medicului veneţian Leonar-

do de Massari, este atât de impresionantă, încit mă simt dator să o prezint aici în propriile lui cuvinte (1):

"Boierii s'au apucat a se certa despre alegerea unui nou domn, unii preferînd pe cel mai mare fiu, alții pe cel mai mic ce se afla în Turcia. Ajungînd la știrea lui Ștefan, pe cînd era aproape de agonie, el s'a arătat la moarte, ca și în viață și sănătate, *teribil* și *prudent în același timp,* făcînd să-l ducă cu patul în cîmp, unde se discuta alegerea domnească, și acolo poruncind să prindă și să taie pe principalii agitatori. De aici ținu tuturor un discurs, declarînd că știe că moare și nu-i împiedică pe dînșii de a alege la domnie pe oricine vor dori dintre fiii săi, *dar dorește să fie cel mai capabil de a apăra țara.* Atunci toți au aclamat pe cel mai mare, căruia au și jurat pe loc credință, *însuși Ștefan urcîndu-l pe tron*".

Peste două zile, la 2 iulie 1504, Ștefan Voievod s'a stins. I-a urmat astfel Bogdan "căruia se spera că nu se vor opune nici turcii și care avea și un ambasador în Ungaria".

Toate cele de mai sus medicul Massari le a auzit de la însuși medicul venețian Hieronim de Cesena, trimis de Veneția la Suceava pentru tratamentul bolnavului.

Se bănuia că printre candidații la succesiunea lui Ștefan se afla și Luca Arbore, pe care unii din boieri îl doreau la domnie și care trebuia să fie pedepsit alături de alți uneltitori împotriva lui Bogdan, dar a reușit să fugă la timpul oportun.

Astfel s'a sfîrșit viața literalmente eroică a domnului moldovean Ștefan Voievod. El a fost înmormîntat la mănăstirea Putna, ctitoria lui proprie și necropola familiei.

2. SENSUL ISTORIC AL DOMNIEI LUI ȘTEFAN CEL MARE

Marii istorici români din trecut A. D. Xenopol și Nicolae Iorga subliniau lupta lui Ștefan cel Mare pentru creștinism.

Astfel, de exemplu, primul scrie că Ștefan cel Mare și-a

---

(1) E. Hurmuzaki, v. VIII, p. 48. Vezi și P. P. Panaitescu. Contribuții la Istoria lui Ștefan cel Mare, Buc., 1934, diviziunea III despre sfîrșitul lui Ștefan cel Mare. Evenimentele în preajma morții lui Ștefan l'au inspirat pe Barbu Delavrancea, să scrie drama "Apus de soare".

luat asupra sa "greaua lucrare de a împăca rivalitățile polono-lituano-moscovite spre a putea uni într'o luptă comună împotriva păgînilor puterile răsăritului împotriva turcilor" (1).

N. Iorga îl socotește pe Ștefan cel Mare .cavaler" în sensul apărătorului răsăritului creștin. "Domnul moldovean a simțit lupta creștină ca o datorie, și datoria aceasta, și în vremurile cînd stătea mai bine cu ambițiosul Mahomed, cu moliul Baiazid, n'a părăsit niciodată, ca linie hotărîtoare, îndată ce ținta politică se ridică mai sus de nevoile momentului" (2). Acum privim altfel opera marelui voievod român.

Scopul domnului moldovean n'a fost apărarea răsăritului creștin, ci apărarea propriei sale țări, a integrității ei teritoriale și a independenței ei. Numai ca reflex al acestei preocupări apărea și apărarea răsăritului creștin.

El atragea atenția țărilor creștine vecine cu Moldova (Ungaria și Polonia), a Veneției, care a știut ce înseamnă război împotriva turcilor, apărîndu-și independența, și a Papei, care stătea în fruntea țarilor creștine, despre însemnătatea Moldovei ca "poartă în țările din apus". Cu toate acestea scopul conștient spre care tindea el era neatîrnarea Moldovei. Pentru această țintă nobilă chema poporul său la luptă.

Ștefan cel Mare s'a bătut cu succes împotriva marilor puteri care îl înconjurau.

Dacă s'ar fi continuat cu fărămițarea puterii domnești, la care au depus atîta rîvnă o parte din predecesorii săi, și Ștefan cel Mare n'ar fi luat frînele puterii în mîinile sale tari, *Moldova ar fi fost înghițită de una din marile puteri sau divizată între ele.* Tocmai de aceea opera lui Ștefan cel Mare e *nemuritoare*. Fără efortul vieții lui întregi de a-și apăra țara, Moldova, care este una din cele trei părți componente ale teritoriului românesc, n'ar fi rezistat și astfel n'ar fi fost posibila unirea lor ulterioară într'un singur tot.

Se afirmase că Ștefan cel Mare nutrea ideea unirii Moldovei, Țării Românești, secuilor și a cîtorva regiuni ucrainiene, asupra cărora se întindea influența lui, cu scopul apărării comune împotriva turcilor (3).

---

(1) A. D. Xenopol, op. cit., p. 105-106.
(2) N. Iorga, Istoria românilor, vol. IV, p. 251.
(3) P. P. Panaitescu, Ștefan cel Mare și orașul Bucuresti, în revista "Studii", 1959, N 5, p. 9 ș. a.

După părerea noastră, Ştefan Voievod, urmărind acest scop, era preocupat de înfăptuirea înţelegerii depline şi unire a celor trei ţări româneşti Transilvania, Muntenia şi Moldova. Cu Transilvania el întreţinea în permanenţă cele mai bune raporturi, primea dela ea ajutor militar şi pe de altă parte dădea sprijin voievozilor din această ţară împotriva puterii centrale a regatului ungar (1).

In ce priveşte Tara românească, vroia să o aducă la unire pe calea armelor (2). De aceea avem tot dreptul de a afirma că Ştefan Voievod a fost *precursor al înfăptuirii unităţii neamului românesc.*

In condiţiunile vieţii de atunci, în conjunctura internaţională din timpul său, realizarea acestei idei n'a fost încă posibilă. A făcut ce a putut.

N-a putut însă preda generaţiilor viitoare Moldova chiar în întregime, deoarece turcii i-au luat cetăţile din sudul ţării şi el nu l-ea putut recuceri cu tot apelul la ţările creştine din apus şi din nord, pentru ajutor.

Cît de importantă a fost opera sa se vede din faptul că ideea independenţei şi integrităţii statului s'a menţinut vie pînă în timpurile noastre.

In arta militară a lui Ştefan cel Mare trebuie subliniată o calitate personală a domnitorului moldovean: *cunoştea secretul însufleţirii maselor de luptători. Magia cuvîntului şi a pildei domnului* îi făcea să uite de posibilitatea morţii. Increderea ostaşilor în conducătorul lor era atît de mare, încît

---

(1) Ion Sabău, Relaţiile politice dintre Moldova şi Transilvania în timpul lui Ştefan cel Mare, în colecţia de articole "450 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare", 1956, p. 219-241.

(2) Dar domnii Tări Românesti nu erau vasalii lui Ştefan după cum credea. P. P. Panaitescu bazîndu se pe două argumente: 1) în slavo-moldovenească se spune despre Vlad Călugărul că el a trădat "pe Ştefan cel Mare" şi 2) Ştefan cel Mare după izbînzi asupra muntenilor lăsa uneori garnizoană moldovenească în Tara Românească.

Cuvîntul "trădare" putea să fi avut un sens simplu de încălcarea cuvîntului dat, şi nu cel specific de vasalitate, cu atît mai mult că supunerea vasalică se obţinea prin ceremonia depunerii omagiului şi a jurămîntului de credinţă. Dovada de existenţa unui asemenea procedeu din partea domnilor munteni faţă de Ştefan Voievod lipseşte. Iar garnizoanele moldoveneşti puteau fi lăsate de Ştefan Voievod după cererea domnitorilor munteni înşişi, pentru a avea un sprijin în plus împotriva turcilor. Deci ipoteza despre vasalitatea domnilor munteni faţă de Ştefan cade în întregime.

toţi ostaşii moldoveni erau gata să înfrunte orice primejdie, plini de abnegaţie şi de spiritul de sacrificiu. Datorită lui, ei se puteau înălţa la acte de eroism.

Ştefan cel Mare şi-a dat obştescul sfîrşit *ca viteaz şi erou*, deoarece a murit din cauza rănii, căpătate la atacul cetăţii Chilia în 1462.

Chiar şi pe patul de moarte a avut grijă de viitorul scumpei lui Moldova, asigurînd trecerea tronului Moldovei la fiul său Bogdan, pe care-l socotea vrednic să conducă statul.

Personalitatea lui Ştefan cel Mare e remarcabilă: *un diplomat abil şi fin, un perfect conducător al administraţiei statului, un mare strateg şi tactician militar de* o *maiestrie inegalabilă*, el provoca admiraţia contemporanilor. Cronicarii polonezi, care puteau să fie rezervaţi, faţă de persoana sa, îi cîntau totuşi slavă.

E cunoscută exclamaţia de extremă laudă la adresa lui Ştefan Voievod a lui I. Dlugosz: "O virum admirabilem, heroicis ducibus, quoa tantopere admiramur, nihili inferiorem". "O bărbat minunat cu nimic inferior ducilor eroici, pe care cît de mult îi admirăm."

Il laudă pentru "victoria magnifică" asupra turcilor şi îl socoteşte cel mai vrednic de a conduce pe împăraţi şi duci contra turcilor (1). E adevărat că în această premărire se simte încă nota apărării creştinismului.

Dar iată că un alt reprezentant al scriitorilor poloni Martin Cromer în părerea sa despre Ştefan depăşeşte limitele apărării creştinismului. El scrie despre Ştefan Voievod: "*Bărbat demn de memoria tuturor veacurilor pentru mărimea sufletului său, pentru maiestria sa politică, pentru cunoaşterea adîncă a lucrurilor militare şi pentru războaiele fericite*", ce le-a purtat în contra turcilor, ungurilor, polonilor şi tătarilor (2).

Peste patru secole primul autor al istoriei ştiinţifice a Rusiei N. M. Karamzin îl laudă în aceleaşi expresiuni superlative, ca şi cronicarii polonezi. El scrie: "Ştefan cel Mare a îndrăznit să scoată spada împotriva teribilului Mahomet al II-lea şi datorită falnicelor victorii, obţinute asupra numero-

---

(1) I. Dlugosz, op. cit., p. 558.
(2) Martin Cromer, op. cit., p. 459, traducerea lui N. Densusianu, Războaiele lui Ştefan cel Mare, p. 206.

aselor oşti turceşti, el şi-a înscris numele în istoria rarilor eroi: hotărît în primejdii, puternic în nenorociri, modest în fericire, pe care o atribuia numai lui dumnezeu, ocrotitorul virtuţii, el era mirarea regilor şi popoarelor, cu puţine mijloace creind acte de măreţie" (1).

Istoricul francez Ferdinand Lot îl denumeşte pe Ştefan cel Mare "*un chevalier sans reproche*" şi îi recunoaşte marea îndrăzneală (l'audace) de a lua dela turci Chilia în 1465 (2)

Ceea ce este şi mai interesant, autorul scrie: "*Etienne a saisi la vraie nature du comandament*, alors que, en Occident, on en reste *au concept enfantin du chef-combatant*" (3). E o comparaţie măgulitoare pentru geniul militar al lui Ştefan cel Mare.

Inţelegem cuvintele, pe care le-a adresat memoriei lui Ştefan Voievod A. D. Xenopol, cînd cu toată dreptatea scria: "Intr'o ţară întinsă la un popor numeros Ştefan ar fi fost *un Cezar sau Carol;* în mica lui Moldovă cercul activităţii sale în loc de a putea determina soarta omenirii, trebuia să se mărginească la apărarea acelei mici porţiuni din ea, care alcătuia poporul său" (4).

Ştefan cel Mare este gloria neamului românesc. Il cinstim ca pe un mare căpitan al românilor, alături de alţi voievozi mari din istoria românească, alături de Mircea cel Bătrîn, Iancu Hunedoara, Mihai Viteazul.

---

(1) N. M. Karamzin. Istoria gosudarstva rossiiscogo, VI, 1903, p. 85.
(2) Ferdinand Lot. L'art militaire et les armées au moyen âge en Europe et dans le proche Orient, Paris, 1946, v. II, p. 240.
(3) Op. cit., p. 241.
(4) A. D. Xenopol, op. cit., vol. IV, p. 126-127.

ANEXE

1. *INSEMNARI BIBLIOGRAFICE ASUPRA SINTEZELOR DOMNIEI LUI ŞTEFAN CEL MARE*

1. A. D. XENOPOL

In istoriografia română din trecut se află patru Sinteze ale domniei lui Ştefan cel Mare, aparţinînd în ordinea cronologică a apariţiei lor lui A. D. Xenopol, N. Iorga, I. Ursu şi C. C. Giurescu. Le vom analiza pe rînd.

In sinteza sa de Istoria Românilor, A. D. Xenopol a consacrat multe pagini domniei lui Ştefan cel Mare (1).

In aceste pagini găsim multe consideraţii greşite şi anume: 1) "Ştefan cel Mare fusese retras prin atac al polonilor de la marea preocupare a vieţii sale, lupta sa cu păgînii; 2) marea duşmănie între Alexandru, ducele Litvaniei şi ducele Moscovei Ioan al III-lea, era din pricina că Alexandru silise pe soţia sa, fiica "ţarului", a îmbrăţişa religia catolică, deşi, după cum se ştie, aceasta a fost abia un pretext; 3) *Ştefan cel Mare ia asupra sa greaua lucrare de a împăca aceste rivalităţi, spre a putea uni într'*o *luptă comună împotriva păgînilor* puterile răsăritului împotriva turcilor". Pentru ca această afirmaţie să aibă sprijin documentar îndreaptă cu totul arbitrar data de 1498 a documentului respectiv din V. A. Ulinitki în 1492.

Fireşte că după această operaţie "*nu ştie din ce pricină*

(1) A. D. Xenopol, Istoria românilor din Dacia Traiana, ed. III, vol. IV, Buc. 1927, p. 11-17, 32-42, 54-133 şi o bună parte din cap. IV, despre organizarea militară a ţărilor române, p. 142 ş. u.

se strică tocmai relaţiile dintre Ştefan cel Mare şi ducele Litvaniei pe care abia izbutise a-l împăca cu ţarul Moscovei".

După căderea în disgraţie a Elenei, fiica lui Ştefan cel Mare la curtea Moscovei, Ştefan a reţinut pe solii lui Ivan al III-lea Larev şi Caracearov cu meşterii veniţi din Italia.

D. A. Xenopol crede că domnitorul nu i-a eliberat pînă la moartea sa, pe cînd se ştie că prin stăruinţa lui Menglî-Gherai, han al Crimeii, solii moscoviţi cu meşterii s'au întors la Moscova, eliberaţi de însuşi Ştefan cel Mare.

Nu trebuie să ne mirăm de existenţa privirii care denaturează caracterul domniei lui Ştefan cel Mare. Istoriografia noastră veche era obsedată de ideea că Ştefan cel Mare în orice moment al activităţii sale se gîndea numai la apărarea crucii, pe cînd în realitate el a fost preocupat de apărarea ţării sale de diferiţi inamici. Apărarea crucii nu era, decît un reflex al activităţii sale militare. Referirea la cruce servea drept pretext pentru a cere ajutor din partea ţărilor creştine.

In privinţa politicii interne a lui Ştefan cel Mare, autorul prezintă o imagine idilică a raporturilor dintre domn şi boieri (1), ceeace este departe de realitate.

Menţionăm că A. D. Xenopol a făcut o observaţie foarte justă, stabilind maxima de conduită politică a lui Ştefan cel Mare şi anume: "*Niciodată doi duşmani, ci totdeauna împăcarea cu unul, cînd era în ceartă cu celalalt*" (2). *In* concordanţă cu această regulă Ştefan cel Mare este bine cu polonii cînd este rău cu ungurii; prieten cu aceştia cînd se strica cu ceilalţi; relaţii paşnice cu ambii săi vecini de la nord, cînd ducea greaua sa luptă cu turcii şi, în sfîrşit, plătind tribut turcilor, cere ajutorul lor, cînd se afla în ostilitate cu polonii.

Desigur regula aceasta este perfect justă, dacă o luăm în sensul ei general şi avem în vedere numai trei mari state, cu care Ştefan cel Mare trebuia să aibă neapărat raporturi politice. Dar lucrurile se schimbă, cînd ne dăm bine seama că de fapt erau situate în jurul Moldovei nu trei state, ci cinci, adică, în afară de cele trei state pomenite mai sus, încă Ţara Românească şi tătarii din Crimeia.

Turcii veneau împotriva lui Ştefan cel Mare nu singuri, ci asociaţi cu Ţara Românească şi tătarii, atacînd Moldova

(1) Op. cit., p. 129.
(2) Op. cit., p. 38-39 şi 122.

din trei părţi din sud, sud-vest şi est. Pe de altă parte tătarii din Crimeea, precum şi muntenii, atacau uneori Moldova şi independent de turci.

2. N. IORGA

Lui N. Iorga îi aparţin două sinteze, prima scrisă pentru popor şi publicată în 1904 şi alta, pe care o găsim în "Istoria Romînilor", vol. al IV-lea, din 1937.

In prima sa lucrare (1), atingînd politica externă a marelui principe moscovit Ivan al III-lea, pe care pe nedrept îl numeşte "ţar", caută să o explice prin sentimentul de părinte.

Autorul scrie: Ivan se umplu de mînie cînd auzi "ce-i sufere fata la curtea ginerelui catolic. Ciocniri începură să se întîmple la hotare, vestind un război crîncen (2).

In primul rînd, căsătoria între marele principe Alexandru şi fiica lui Ivan al III-lea Elena s'a oficiat în 1494, tocmai pentruca să se pună capăt ciocnirilor de graniţă între moscoviţi şi lituanieni, care au început în 1487 şi s'a transformat în 1492 într'un adevărat război, terminat abia la 1493 (3). Dar pentru Ivan al III-lea, căsătoria s'a transformat într'un mijloc de constrîngere asupra ginerelui, înşelînd aşteptările de pace din partea lui Alexandru. Scopul urmărit de Ivan al III-lea era de a lua în stăpînire toate teritoriile lituaniene, unde se vorbea ruseşte.

După expresiunea reuşită a lui V. O. Kliucevschi, prin căpătarea teritoriilor lituaniene principatul moscovit se transformă într'un stat velicorus naţional. Ideia patriei comune ruse se transforma în realitate (4).

Deaceea este cît se poate de greşită afirmaţia că Ivan al III din motive sentimentale de mînie a ordonat ciocniri la graniţă şi a început apoi un război crîncen.

Volumul al IV-lea din "Istoria Românilor "stă sub eticheta de "Cavaleri". Alături de Ştefan cel Mare aici tratează

---

(1) N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, Buc. 1904.
(2) Op. cit., p. 254.
(3) K. V. Bazilevici, op. cit., (Politica externă a statului rus centralizat. A doua jumătate a secolului al XV-lea) Moscova 1952, p. 326.
(4) B. O. Kliucevski: Curs de istoria rusă, ed. I, Moscova, vol. II, p. 144.

domniile lui Dan Vodă cel Viteaz, ale lui Ioan Hunyadi şi Vlad Ţepeş, precum şi ale Moştenitorilor" lui Ştefan cel Mare".

Autorul simte nevoia de a explica în ce sens a întrebuinţat cuvîntul "cavaler" şi îl compară cu Ioan Hunyadi (1).

Noţiunea de "cavaler" nu este deloc potrivită pentru domnitorul moldovean. E. suficient să ne aducem aminte de cavalerii medievali, cu competiţiile la turnire, cu cultul femeii, cu tot specificul vieţii lor, ca să ne dăm seama că Ştefan cel Mare nu corespundea ideii de cavaler.

Probabil, însă, autorul a avut intenţia să sublinieze o singură trăsătură specială a "cavalerismului", anume apărarea crucii, participarea lui la cruciade. Faptul că tocmai aceasta a avut în vedere autorul se vede din titlul la diviziunea a 2-a a volumului.

N. Iorga îl socoteşte "apărător al răsăritului creştin". Ştefan cel Mare, afirmă autorul, "*a simţit lupta creştină ca* o *datorie*, şi datoria aceasta, şi în vremurile cînd stătea mai bine cu ambiţiosul Mahomed, cu moliîul Baizid, *n'a părăsit nicodată, ca linie hotărîtoare*, îndată ce ţinta politică se ridica mai sus de *nevoile momentului*".

Se înţelege de la sine că Ştefan cel Mare nu'şi punea ca scop apărarea răsăritului creştin, ci *apărarea proprii sale ţari*, a independenţei. Şi numai ca *reflex* al acţiunii în favorea ţării sale apărea şi apărarea răsăritului creştin. Cu toate că însuşi Ştefan cel Mare atrăgea atenţia ţărilor vecine, Ungaria, Polonia, a Papei, a Veneţiei asupra însemnătăţii luptei pe care o ducea împotriva turcilor, pentru toate ţările creştine, scopul conştient la care tindea era *neatîrnarea Moldovei*. Aceasta îl durea şi pentru aceasta chema el poporul său la luptă de nenumărate ori.

Ştefan cel Mare a luptat nu numai împotriva turcilor, ci şi împotriva ţărilor creştine care-şi manifestau cutezanţa de a subjuga Moldova (1467, 1497).

Sînt perioade îndelungate de timp, cînd acest domnitor nu se ocupa de apărarea creştinismului, ci dimpotrivă lupta împotriva creştinilor. Deci teza era falsă.

Dealtfel autorul însuşi se contrazice, cînd vorbeşte de "Li-

---

(1) N. Iorga, Istoria Românilor, vol. IV, Buc. 1937, p. 251.

bertatea Moldovei contra realităţii ungureşti" sau de "socoteala cu tînăra Polonie" (1).

In afară de două denumiri "cavaler" şi "apărător al creştinismului", autorul mai înserează în expunerea sa şi altele la adresa domnitorului. In rîndurile consacrate concluziilor (2), N. Iorga îl socoteşte pe Ştefan cel Mare "bătrînul *răzeş* sub căciula de ostaş",

"Răzeş" este un boier mic şi de obicei sărac, pe cînd Ştefan cel Mare era un boier mare şi "cel mai bogat om din ţară".

Raporturile dintre domn şi boieri sînt redate de autor în expresiuni sentimentale, romantice, poetizante, conform cu factura sa de istoric (3).

Nu întîlnim nici o aluzie la luptele sociale de atunci.

In general constatăm din scrierile autorului o idilie domnească boierească, orăşenească şi ţărănească.

Provoacă cele mai mari obiecţiuni capitolul intitulat "Socoteala cu tînăra Polonie" (4), în care este aproape cu totul *neglijată alianţa Moldovei cu Moscova şi cu tătarii din Crimeia* şi în care găsim une ori afirmaţii pe de'a întregul inventate, ca de exemplu, că "domnul român *stăruia de mult pentru pacea* între cele două rude (Ivan al III-lea şi Alexandru din Lituania), care aveau atîtea ţări ruseşti *să'şi împartă?* (5).

Autorului îi este complectamente străin idealul luptei, pe care o ducea Ivan al III-lea în contra Lituaniei. Marele principe al Moscovei nu vroia "*împărţire*", *ci căpătarea pentru Moscova a tuturor* teritoriilor aflate sub autoritatea Lituaniei, în care se vorbea ruseşte. Se năştea statul centralizat rus şi Ivan al III-lea era promotorul lui.

După căderea Elenei, care s'a produs datorită influenţii asupra lui Ivan al III-lea a soţiei sale Sofia, N. Iorga scrie: "Dacă nu ascultă Ivan, Ştefan ar merge pînă acolo încît să'l

---

(1) Op. cit., p. 146.
(2) N. Iorga, op. cit., p. 249-252 ş. u.
(3) N. Iorga este un epigon al concepţiei lui Leopold Rank, v. V. A. Boldur "Stiinţa istorică româna în ultimii 25 ani", "Studii şi comentări istorice", vol. XX, Iaşi, 1946, p. 41-48.
(4) N. Iorga, op. cit., 213-249.
(5) Op. cit., p. 238.

atace pentru că nu e cu creştinii" (1). Din isvoarele cunoscute pînă în prezent nu rezultă că Ştefan ar fi fost gata să-l atace pe Ivan al III-lea. Dealtfel cum putea să-l atace, avînd în vedere distanţa care desparte Moldova de Moscova? E o presupunere pe care şi-a permis'o marele istoric pe deasupra isvoarelor, ca un adaos dela sine, bazat pe închipuirea stării sufleteşti a lui Ştefan cel Mare.

In preajma pregătirilor poloneze pentru războiul din 1497, *e posibil,* scrie autorul, ca ele, cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, să fi fost făgăduite de regele polonez marelui maestru (teuton). Ioan de Tieffen, care venea cu o importantă oaste de cavaleri" (2).

Nu e posibil să admitem aşa ceva, cunoscînd că, în caz de reuşită a războiului împotriva lui Ştefan, Moldova trebuia să fi fost dată lui Sigismund, fratele mai mic al Regelui. Ce folos ar fi tras polonezii de pe urma cedării acestor cetăţi teutonilor, care ar fi devenit neapărat nişte intermediari în comertul polonez cu ţările străine prin porturile pomenite? Ipoteza cade cu desăvîrşire.

Intre'un pasaj vorbeşte despre căsătoria domniţei Elena cu fiul lui Vasile (3), şi în note trimite la I. Bogdan, Documente. Fireşte acolo nu este vorba de Vasile, deoarece, după cum se ştie, Elena s'a căsătorit cu fiul lui Ivan al III-lea, Ivan cel Tînăr, greşeală pe care N. Iorga a repetat-o şi în o altă scriere a sa (4).

3. I. URSU.

I. Ursu are patru lucrări cu privire la Ştefan cel Mare, care împreună formează o sinteză.

In 1900 dînsul a publicat "Relaţiile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ştefan cel Mare". Această lucrare este un prim concept pentru cea de a două, apărută în 1914 — "Ştefan cel Mare şi turcii". In 1921, a scos o broşură cu titlul "Per-

(1) Op. cit., p. 241.
(2) Op. cit., p. 223.
(3) Op. cit., p. 214 şi nota 3.
(4) N. Iorga, "Cîteva note despre cronicile noastre şi tradiţia noastră istorică", Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei istorie, vol XXXIII, 1910, p. 136-138.

sonalitatea lui Ştefan cel Mare, pentru ca peste 4 ani să publice o adevărată sinteză a domniei lui Ştefan cel Mare sub titlul "Ştefan cel Mare".

Lucrarea lui I. Ursu Ştefan cel Mare şi turcii" rămîne pînă în prezent o călăuză bună în ce priveşte politica externă a lui Ştefan cel Mare pînă la aproximativ 1487. Din ea se vede că schimbările în politica externă a lui Ştefan cel Mare n'au fost rezultate ale capriciilor lui personale, ci totdeauna se determinau în mod logic de unele momente şi evenimente importante. Autorul se bazează pe izvoare de prima clasă, ceea ce face lucrarea lui foarte utilă.

Ipotezele autorului, în cele mai dese cazuri sînt bine întemeiate şi plauzibile. Mai rar se întîmplă să nu fie juste. De exemplu, la pag. 51 autorul scrie: "Regele Mateiaş era în luptă cu polonii pentru coroană, care reîncepe în a două jumătate a anului 1474 şi *avea desigur interes ca Ştefan să poarte lupte cu turcii,* pentru ca să'i distragă de la atacarea Ungariei, la care se aştepta în urma nereuşitei tratativelor de împăcare cu sultanul în 1473 (1).

Ne îndoim că asemenea sentimente le ar fi putut nutri regele Mateiaş, care era un cap luminat. Pentru Ungaria, Moldova prezenta un fel de stat-tampon şi orice nenorocire, căzută asupra ei din partea turcilor, putea să fie primejdioasă şi pentru părţile răsăritene ale Ungariei.

Valoarea lucrării scade de la împăcarea lui Ştefan cel Mare cu turcii. Pentru perioada aceasta lucrarea devine unilaterală şi în bună parte superficială. Expunerea aici este dominată de ideea că mobilul de bază a acţiunilor domnitorului îl prezintă Pocuţia (2), pe cînd această bucată de pămint este abia o verigă mică în lanţul lung al evenimentelor din această perioadă istorică. Pocuţia ca ţel s'a ivit la sfîrşitul vieţii domnitorului.

Maxima de conduită a lui Ştefan, stabilită de A. D. Xenopol, este repetată de I. Ursu, de altfel fără a arăta sursa de inspiraţie şi provenienţa ideii (3).

Ultima lucrare a autorului este desigur o lucrare de bază, în care pe lîngă politica externă se află un rînd de capitole,

(1) I. Ursu, "Ştefan cel Mare şi turcii", p. 51.
(2) Op. cit., p. 174 ş. u.
(3) Op. cit., p. 17.

consacrate colaboratorilor, concepţiei de stat, veniturilor domniei, stărilor sociale, oastei, comerţului, banilor, bisericii şi personalităţii domnului.

Autorul admite că Ştefan cel Mare s'a închinat regelui Mateiaş, regele ungurilor încă înainte de 1461, ceea ce n'a probat şi nu poate fi probat, deoarece nu există în acest sens nici un document sau mărturie istorică (1).

Autorul crede că în 1476 "regele Mateiaş a jucat în realitate comedia... Se pregătea de nuntă cu frumoasa Beatrice din Neapole (2), deci nu se gîndea la împotrivire turcilor. Este o exagerare. Chestiunea a fost mai simplă: nu se aştepta ca turcii să vină asupra Moldovei atît de repede!

Sfatul domnesc, după arătarea autorului, s'ar compune nu numai din boieri mari, ci şi *de cei mici* (3). Autorul se referă la actul din 14 octombrie 1473, în care se spune "şi alţi boieri ai noştri care au fost de faţă mari şi mici". Este vorba de asistenţa la şedinţă fără dreptul de a interveni. Aici boierii mici, alături de ceilalţi care s'au întîmplat, prezintă un fel de public şi nu membrii împuterniciţi ai sfatului.

Expunînd situaţia internă din timpul lui Ştefan cel Mare, autorul nu vorbeşte deloc de răzeşi.

4. C. C. GIURESCU.

Sinteza, prezentată de C. C. Giurescu, se distinge prin multe calităţi pozitive (4). Evenimentele istorice externe sînt trecute în înlănţuirea lor cauzală, cu date precise şi interpretări în cea mai mare parte juste.

Ultima perioadă a politicii externe a lui Ştefan cel Mare, este *explicată prin sentimentele personale ale domnului,* care nu putea *uita umilinţa din* 1485 *de la* Colomeea, cînd el a închinat steagurile moldoveneşti pînă la pămînt în faţa regelui polonez în speranţa zadarnică de ajutor eficace din partea lui. In realitate sentimentele personale coincideau cu permanentele istorice moldoveneşti, dictate de interesele ţării.

---

(1) I. Ursu, Ştefan cel Mare, 1925, p. 57.
(2) Op. cit., 147.
(3) Op. cit., p. 338.
(4) C. C. Giurescu, Istoria românilor, vol. II, partea I, ed. a IV-a Buc. 1943, p. 75-76, 79.

Ţara româneasca a intrat atunci în impas şi nu mai avea posibilitatea să ducă mai departe o politică anti-turcească. Căutarea căilor noi în politica externă şi schimbarea atitudinii se impunea în mod imperios de factorii obiectivi.

C. C. Giurescu, în ciuda afirmaţiilor lui I. Bogdan, Gen, Radu Rosetti ş. a., a emis o părere justă despre viteji, ca conducători de oaste, căpitani şi nu oaste. Chestiunea vitejilor a fost tratată şi în istoriografia noastră nouă (Barbu T. Cîmpina), dar în mod greşit, repetîndu-se afirmaţiile vechi despre viteji, ca o categorie de oaste, contrar isvoarelor noastre istorice.

Alături de politica externă autorul expune viaţa economică viaţa religioasă, ctitoriile lui Ştefan Voievod, familia lui dregătorii şi personalitatea. In ce priveşte organizarea administrativă, judecătorească, militară şi financiară, populaţia ţării şi în special, clasele sociale, toate aceste chestiuni sînt tratate separat de expunerea principală, dar spre regret împreună cu cele din secolul al XVI-lea, care îşi are specificul său propriu.

5. COLECŢIA DE ARTICOLE.

Cu ocazia împlinirii a 450 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare a fost scoasă de sub tipar o colecţie de articole (1).

După o introducere de P. Constantinescu-Iaşi, cu caracter general (2), urmează cinci articole. Din ele primul prezintă cercetarea despre baza socială a puterii lui Ştefan cel Mare de Barbu T. Cîmpina.

Acest articol, care cuprinde peste loo pagini, pretinde să rezolve problema bazei sociale a puterii lui Ştefan cel Mare, trasînd liniile generale ale desvoltării ţării moldoveneşti în acest timp şi prezentînd cititorului pretinsa cheie pentru înţelegerea procesului acestei desvoltări.

Socotesc greşită *teoria găsirii de către Ştefan cel Mare a bazei sociale pentru puterea sa abia în ultima treime a domniei sale*. Cu alte cuvinte în primele două treimi el n'ar fi avut bază, la care în sfîrşit a ajuns în a treia treime.

---

(1) Studii cu privire la Ştefan cel Mare, 450 de ani de la naşterea lui Ştefan cel Mare, Buc. 1956.

(2) Op. cit., p. 3-10.

Din expunerea noastră precedentă se vede care este adevărul.

Al doilea articol aparţine lui I. Focşeneanu şi Gh. Diaconu şi priveşte bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare, un articol esenţial (1). Dar aproape nimic nu se vorbeşte de slujitori. Ba se mai face o greşeala de a ne trimite pentru "trupele deslujitori-viteji" (2), la Barbu T. Cîmpina, iar acesta din urmă, vorbind de viteji, trimite la un alt loc cu "discuţii" privitor la aceştia din acelaşi articol al său.

Dar cea mai atentă căutare a acestor discuţii rămîne infrutuoasă. Problema vitejilor astfel a rămas necercetată.

Al treilea articol, scris de V. Costăchel, se intitulează: "*Relaţiile dintre Moldova şi Rusia în timpul lui Ştefan cel Mare*" (3).

In primul rînd, pe timpul lui Ştefan cel Mare numele Rusiei îl purta Galiţia şi nu Moscova. In documentele acestei domnii de multe ori se vorbeşte de Rusia în sens de Galiţia, iar statul îndepărtat nord-estic se numea Moscova şi locuitorii ei moscoviţi. Deci de la început autorul a întrebuinţat o titulatură istorică greşită.

Articolul tratează cele mai variate teme, cu cîteva secole înainte de Ştefan cel Mare, ca, de exemplu, expediţiile "cnezilor" *Oleg şi Igor din Kiev,* călătorii ruşi prin ţările române şi pelerini, drumurile de negoţ şi însemnătatea economică a Kievului, mărfurile de schimb. După aceasta se trece la mişcările populare anti-feudale ale ţăranilor moldoveni şi ucrainieni sub conducerea lui Muha, legăturile dinastice între Moldova şi "cnezii ruşi", familia Olelco din Kiev.

Ştefan s'ar fi căsătorit cu Evdochia Olelcovici pentru "a fi la curent cu ceea ce se petrecea în Polonia şi Lituania",- aceasta ar însemna că scopul căsătoriei era să obţină o sursa nouă de informatie în plus de informatori, pe care, desigur, îi avea în Polonia şi Lituania.

Apoi se afirmă că majoritatea celor 13 capitole anexe la letopiseţul Voscresenschi avea de scop să dea o informaţie

---

(1) Op. cit., p. 1131168.
(2) Op. cit., p. 119.
(3) Op. cit., p. 169-203.

şi o documentare lui Ivan al III-lea, "*pentru a justifica acţiunile sale în domeniul politicii externe*" (1).

Ar fi cu totul ciudat ca Ivan al III-lea să caute justificarea acţiunilor sale războinice în "*documentare*"! Lupta contra Lituaniei se impunea *de politica statului rus centralizat şi de naşterea statului rus naţional.*

Chestiunea cu anexele la letopiseţul Voscresenski este mult mai simplă. Ele, în afară de cronica slavo-moldovenească (2), nu sînt, decît unele informaţii adunate la departamentul diplomaţiei moscovite, în formă de menţiuni sau de memorii. Le-a văzut sau nu Ivan al III-lea, nu se ştie, dar se poate afirma precis că ele erau la îndemîna diplomaţilor moscoviţi din acest timp.

Autorul s'a silit să nu scape absolut nimic din cercul aşa zis al "chestiunilor ruso-române", în ciuda faptului că tema adevărată a articolului ar trebui să fie relaţiile dintre Moldova şi Moscova în *timpul lui Ştefan cel Mare.* Spre regret, Ştefan cel Mare este îngropat în sumedenie de alte informaţii, lipsite de legătură intrinsecă între ele şi cu epoca acestui domnitor.

Al patrulea şi al cincilea articol sînt consacrate relaţiilor lui Ştefan cel Mare cu Transilvania, unul relaţiilor economice de Ştefan Pascu şi altul relaţiilor politice de Ion Sabău, ambele articole, continuînd cele scrise în această privinţă mai de mult de V. Pîrvan şi Conduratu, dar conţinînd şi informaţii noi.

6. TRATATUL DE "ISTORIA ROMANIEI", VOL. II.

Istoria României, un tratat de seamă din timpurile noastre conţine cu privire la domnia lui Ştefan cel Mare o serie de informaţii şi de interpretări.

Domniei lui Ştefan cel Mare i-au fost consacrate: prima parte a capitolului VI, pag. 449-465, întitulat "Lupta pentru centralizarea statului feudal în ţările române în a două jumătate a veacului al XV-lea", şi semnat de B. Cîmpina şi

(1) Op. cit., p. 197.
(2) A. Boldur, Cronica Slavo-Moldovenească în cuprinsul letopise Voscresenski, în "Studii", 1936, n. 5, p. 1099-1121.

St. Ştefănescu şi capitolul VII în întregime, p. 488-553, intitulat "Lupta antiotomană şi pentru centralizarea statului în vremea lui Ştefan cel Mare" şi semnat de B. T. Cîmpina şi M. Berza.

Dat fiind că B. Cîmpina a decedat înainte de pregătirea volumului spre publicare, aceste duble semnături înseamnă că St. Ştefănescu şi M. Berza au utilizat scrierile publicate ale decedatului, precum şi cursul ţinut de el la Universitatea din Bucureşti. Capitolele respective au fost formate tocmai din acest material pomenit mai sus.

In capitolul VI se tratează just cîteva chestiuni cu caracter economic. Se arată că sub influenţa pieţii interne şi a creşterii exportului de grîne, agricultura românească s'a transformat în producătoare de mărfuri. Iar pătrunderea în sate a economiei băneşti, datorită apariţiei fenomenului de marfă, a provocat consumul rural de mărfuri confecţionate în oraş.

Oraşele se desvoltă. In suburbii se adună sărăcimea tîrgurilor.

In oraşe, în legătură cu diviziunea socială a muncii se desvoltă meşteşugul. In documentele vremii se întîlnesc pielari, ciubotari, cojocari, croitori, pietrari, lemnari, zidari. In ce priveşte restul, din expunerea noastră s'a văzut cit de departe sîntem noi de concepţiile lui Barbu Cîmpina.

7. I. IONAŞCU.

Nu putem trece cu vederea şi o broşură de popularizare şi sintetizare a cunoştiinţelor despre Ştefan cel Mare, scrisă de I. Ionaşcu (1).

Unele afirmaţii ale autorului provoacă cele mai categorice desminţiri. De exemplu, citim: "In timpul lui Ştefan cel Mare sfatul domnesc este alcătuit aproape numai din dregători domneşti, iar către sfîrşitul domniei jumătate din membrii sfatului sînt pîrcălabi" (2). Această propoziţie este absolut greşită, atît în prima sa parte, cît şi în a doua.

O altă afirmaţie, deasemenea necontrolată, se află în aprecierea consecinţelor alianţei lui Ştefan cel Mare cu Moscova

(1) I. Ionaşcu, Ştefan cel Mare, 1955.
(2) Op. cit., p. 23.

şi Crimeia. Autorul crede că această *alianţă i'a permis domnitorului "să-şi concentreze toate forţele pentru conducerea îndîrjită a războaielor cu turcii, la care nu a renunţat chiar şi atunci cînd a acceptat vremelnic să cadă în înţelegere cu ei"* (1).

Avem de a face cu un lapsus. Impăcarea înseamnă renunţarea la război. Apoi care sînt aceste războaie "cu turcii"? Ele nu sînt decît imaginare.

Autorul acceptă fără nici o urmă de critică ştirea (pe la 1485)" despre o alianţă între ruşi (recte moscoviţi), moldoveni şi tătarii Crîmleni", *îndreptată împotriva imperiului turcesc agresiv"* (2).

E ceva diametral opus realităţii. In 1485 nu exista încă alianţa moscovito-tătaro-moldovenească. In afară de aceasta hanul tătarilor din Crimeia, Menglî-Gerai, după cum arată şi autorul însuşi, era vasalul turc, devotat şi consecvent. In anul 1484 el l'a ajutat pe sultan să cucerească cetăţile Chilia şi Cetatea Albă. Cum putea el să între într'o alianţă, îndreptată împotriva sultanului turc, e de neconceput.

Autorul repetă afirmaţia devenită stereotipă că Ivan al III-lea i-a dat lui Ştefan în 1497 ajutor eficace, reţinînd pe marele principe lituanian Alexandru de la participarea la războiul polonez împotriva Moldovei şi *astfel* Ştefan a putut înfrînge pe poloni (3).

Ajutorul pentru Moldova pur diplomatic din partea Moscovei, fără măcar ameninţare de război, a fost de o minimă importanţă. In afară de aceasta Alexandru n'a avut posibilitatea să ajute Polonia nu din cauza lui Ivan al III-lea, ci din cauza Radei lituaniene, care conform legii din 1492, ţinea în mîinele sale sale şi punga şi oastea Lituaniei.

Nu suntem de acord şi cu aprecierea păcii polono-lituano-moldoveneşti din 1499, ca fiind *bazată pe alianţa cu statul din Moscova* (4). Moldova prin încheierea acestei păci ieşea din alianţa cu Moscova, *care continua acţiunea împotriva Lituaniei.*

Lucrarea în general e interesantă, ca sinteză, şi putem

---

(1) Op. cit., p. 38.
(2) Op. cit., p. 39.
(3) Op. cit., p. 40.
(4) Op. cit., p. 41.

regreta numai că în ea s'au strecurat greşeli atît de importante.

2. *FAMILIA LUI ŞTEFAN CEL MARE*

Ştefan cel Mare a fost singurul copil al tatălui său Bogdan dar din partea mamei sale (nu şi a tatălui Ştefan Voievod avea fraţi şi surori. Fraţii lui au fost: Ioachim, Cîrstea, iar surorile: Maria şi Sora.

Maria a fost căsătorită cu Şendrea, portar de Suceava (a murit în 1481). Sora a fost căsătorită cu Isaia, marele vornic (a fost decapitat în 1471).

Nu se ştie dacă prima soţie a lui Ştefan Voievod a fost legitimă. In izvoarele istorice i se spune Măruşca sau Mărica. Legătura lui Ştefan cu Măruşca cade între anii 1457-1463. Din această legătură a resultat primul fiu al domnului — Alexandru.

Cînd acesta a crescut domnul îl iniţia în arta de a duce război. Probabil, Alexandru a luat parte la bătălia de la Vaslui (1475) cu Soliman paşa, încununată de victorie. Apoi împreună cu tatăl său a luptat din nou contra turcilor, conduşi de sultanul însuşi Mahomed al II-lea (1476). Alexandru a fost căsătorit cu fiica lui Bartholomeu Dregffy de Belthewn, voievod al Ardealului, pe care cronicile române îl poreclise Birtoc.

După toate probabilităţile, Alexandru era destinat să moştenească tronul Moldovei, deoarece îl vedem ducînd personal, sub supravegherea tatălui incursiuni în Polonia. La 26 iunie 1496 Alexandru a murit şi a fost îmormîntat la mânăstirea Bistriţa.

Probabil, tot dela Măruşca s'a născut şi fiica Ana, deoarece ştim că este îmormîntată, ca şi fratele ei Alexandru, la mănăstirea Bistriţa şi nu la Putna cu ceilalţi membrii ai familiei lui Ştefan. E un indiciu în privinţa originei ei de la aceeaşi mamă cu Alexandru.

A doua soţie (legitimă) a lui Ştefan a fost Evdochia (sau după documente, ucraineşte Avdotia) din neamul princiar al Olelkovicilor din Kiev. Era sora lui Simeon Olelkovici, principe de Kiev, care i-a fost oferit ca feud viager de către polonezi şi lituanieni. In cronica de la Bistriţa e denumit "ţar".



Bogdan Voievod (*cel chior*) 1504-1517, *succesorul lui Ştefan cel Mare Ştefan Voievod* (*Ştefăniţă*) *fiul lui Bogdan* 1517-1527. *Petru Rareş* 1527-1538: 1541-1547, *fiul lui Ştefan cel Mare dela pescăriţa Maria Rareş.*

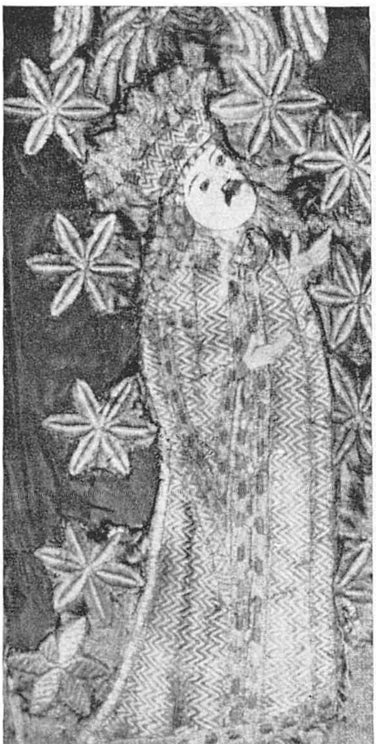
După fresca dela biserica Sf. Nicolae din Dorohoi (sec. al XVI-lea): *N. Iorga, "Portretele domnilor români", vol. I.*



Maria de Mangup după acoperământul mormântului dela Mânăstirea Putna. (*N. Iorga Portretele doamnelor române București*, 1937, *p.* 6.)



Maria de Mangup. Acoperământul mormântului dela Putna.

Portretul lui Ştefan cel Mare şi al ultimei soţii —Maria Voichiţa— depe catapeteazma bisericii mânăstirii Putna.

Simeon a fost căsătorit cu fiica principelui Lituanian de seamă, candidat la postul de mare principe al Lituaniei, Gaştovt. Fratele lui Semion, Mihail, complotînd în 1481 împotriva marelui principe lituanian, a fost decapitat.

Ştefan Voievod s'a căsătorit cu Evdochia la 5 iunie 1463, cînd fratele ei Simeon se afla în plinătatea puterii şi influenţii sale (a murit în 1470).

Domnul Moldovei miza pe legătura politică cu ruşii Kievului, iar prin Simeon pe bunele raporturi cu Lituania.

In acel timp Polonia ducea un război împotriva Prusiei şi nu se ştia cine va învinge, iar Lituania în afară de nucleul său de bază: oraşul Vilna, oraşul Minsk, Podleaşie cu oraşele Berestie şi Doroghicin şi Polesie cu oraşul Pinsk, mai avea şi 7 ţări asociate: une cu caracter etnic lituanian Imud şi celelalte 6 ruseşti: Poloţk, Vitebsk, Smolensc, Kiev, Volînia şi Podolia. Ultima regiune, cu care Moldova era vecină, se afla atunci sub suzeranitatea Poloniei.

Ştefan trebuia să se gîndească la bunele raporturi cu Lituania pentru cazul, cînd Polonia ar fi pierdut războiul contra Prusiei. Abilitatea lui Ştefan s'a dovedit a fi de prisos: a biruit Polonia, transformînd Prusia într-un stat al său vasal.

Insă Evdochia peste patru ani şi ceva (la 25 noembrie 1467) s'a stins, lăsînd o fiică cu numele Elena (ucraineşte Olena) şi un băiat cu numele Petru (sau Petraşcu), care însă a murit de timpuriu (la 21 noembrie 1480) în vîrstă de vre-o 13 sau 14 ani.

Fiind atent la tot ce se petrecea în jurul Moldovei, Ştefan cel Mare s'a gîndit să dea pe fiica sa Elena ca soţie fiului marelui principe al Moscovei Ivan al III-lea — Ivan cel Tînar. Tatonările s'au făcut încă în 1480, însă într'o vreme Ştefan nu se grăbea cu îndeplinirea proiectului de măritiş, încît a trebuit să vină îndemn din partea curţii moscovite.

In 1482 Elena, însoţită de boierii moldoveni Iancu, Sînger şi Gherasim cu jupînesele lor, trecea prin Polonia în drum spre Moscova. La 12 ianuarie 1483 la catedrala Uspenski din Moscova s'a oficiat căsătoria. In anul următor Elena a născut un fiu cu numele Dimitrie. I se deschideau Elenei cele mai largi perspective, deoarece soţul ei Ioan cel Tînăr era codomnitor şi moştenitor al lui Ivan al III-lea.

Pe neaşteptate, la 7 martie 1490, soţul ei a murit în îm-

prejurări enigmatice, după un tratament cu ceaiuri, pentru care doctorul cu pricina a fost decapitat. După legea progeniturii Dimitrie urma să ocupe locul tatălui, devenind codomnitor şi moştenitor al marelui principe.

In 1498 fiul Elenei încă prea tînăr, avînd vre-o 14 ani, se încoronează. In ipoteza moştenirii tronului moscovit de către fiul nevîrstnic, mama, fireşte, ar fi luat frînele puterii în mîinele sale. Insă în 1500 Dimitrie este înlocuit cu Vasile, fiul Sofiei Paleologu.

Ne putem închipui starea sufletească a bătrînului Voievod, care sperase ca fiica lui să devină marea cneaghină a Moscovei, iar odrasla lui nepotul — ţar. Ce desamăgire profundă!

Herberstein povesteşte că Ivan al III-lea pe patul de moarte l'a rugat pe Dimitrie să-l ierte şi l-ar fi scos din temniţă. Insă marele principe moare la 27 octombrie 1505 şi noul domnitor al Moscovei Vasilie îl aruncă pe Dimitrie din nou în închisoare, unde într'o încăpere mică, chinuindu-se, Dimitrie a murit în 1509.

Intre 1467, data morţii Evdochiei, şi 1472, data căsătoriei noi, timp de 5 ani, Ştefan a rămas neînsurat. La 14 septembrie 1472 Ştefan se căsătoreşte cu o reprezentantă a două dinastii bizantine împărăteşti Paleologi şi Comneni (din Trebizonda). In Crimeia exista atunci o mică posesiune feudală bizantină Mangup, condusă de Isac. Fiica acestuia Maria a devenit soţie legitimă a domnului moldovean.

Dar şi această soţie, ca şi cea precedentă, a trăit puţin, murind la 19 decembrie 1477. Din această căsătorie s'a născut Ilie, dar a vieţuit abia vre-o două luni.

I. Ursu a emis părerea că Maria de Mangop ar fi născut şi un alt fiu Bogdan şi că Bogdan şi Ilie ar fi fost gemeni. Insă Bogdan s'a născut pe timpul căsătoriei cu Evdochia, după cum a arătat N. Iorga. E totuşi îndoielnic ca Evdochia să fi putut avea în 4 ani şi ceva, cît a trăit, trei copii (adică afară de Elena şi Petru încă pe Bogdan). Mai degrabă Bogdan a fost un copil din flori (a murit la 26 iulie 1479).

Putem, deci, constata că Maria de Mangup, după pierderea unicului său fiu, a fost nevoită să crească şi să îngrijească copii lui Ştefan de la alte femei (soţii legitime sau concubine). După cum a remarcat (A. D. Xenopol şi N. Iorga), ea mult a plîns, văzîndu-se într-o situaţie nenorocită.

A treia şi ultima soţie legitimă a domnului a fost Maria-Voichiţa, fiica lui Radu cel Frumos, domn al Ţării Româneşti. Soţia şi fiica acestuia, încă copilă, au fost luate după un război cu muntenii în 1473.

Cînd fiica lui Radu a crescut, Ştefan Voievod a luat-o de soţie. Căsătoria a avut loc, probabil, în 1478. De la această soţie Ştefan a avut un fiu cu un nume dublu de Bogdan-Vlad şi două fiice frumoase, pomenite în versiunea munteană a cronicii moldoveneşti. Crescînd Bogdan-Vlad a luat parte la toate acţiunile militare ale tatălui. Probabil, intr"o bătălie şi-a pierdut un ochi, devenind chior. El a moştenit tronul tatălui său.

Una din aceste două surori ale lui Bogdan-Vlad a fost, probabil, Maria-Cneajna, căsătorită cu Wusniowski (Sanguszko), principe lituanian.

Mama lui Bogdan-Vlad Maria Voichiţa a supravieţuit soţului său (a murit în 1511).

In afară de soţiile de mai sus, Ştefan avea o concubină la Hîrlău-Maria Rareş, soţia unui negustor de peşte. I-a născut pe Petre viitorul domn al Moldovei (1527-1538, 1541-1546). Petru Rareş, fiind o personalitate marcantă, a reînviat timpurile de glorie ale tatălui său. El a fost un diplomat fin şi un conducător de oşti viteaz şi dîrz. Intreaga istorie a acestui domnitor stă dovadă vie a însuşirilor lui politice mari.

Ştefan cel Mare a mai avut un fiu cu numele Ştefan, care şi el a domnit în Moldova (1538-1540). Este cunoscut în istorie sub porecla de "Lăcustă". Dela ce femeie s-a născut nu se ştie.

Mănăstirea Putna a devenit necropola familiei lui Ştefan cel Mare cu mici excepţii (pentru mănăstirile Bistriţa şi Pobrata).

Fiind hărţuit de cele mai importante chestiuni ale zilei cu numeroase bătălii, deseori rupt din sînul familiei multă vreme, Ştefan cel Mare nu a putut să aibă o viaţă familială liniştită.

BIBLIOGRAFIE

1/. M. Costăchescu. Observări istorice cu privire la neamul lui Ştefan cel Mare. De acelaşi: Arderea tîrgului Floci şi a Ialomiţei, Iaşi, 1935, nota de la p. 1-4, precum şi Documente moldoveneşti de la Ştefan Voievod, Iaşi, 1933, p. 9-18, 243 ş. a.
2/. I. Ursu Ştefan cel Mare, 1925, p. 427-431.

3/. N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, 1904, p. 139, 329. De același: Studii și documente, vol. VI, p. 620.
4/. A. D. Xenopol. Istoria românilor de la Dacia Traiană, ed. 3, vol. IV, p. 110-121.
5/. C. C. Giurescu. Istoria românilor, vol. II, partea I, ed. a IV-a p. 105-108.
6/. D. Dan, Mănăstirea și comuna Putna, Buc., 1905.
7/. Aurelian Sacerdoțeanu Descălecători de țară, dătători de legi și datini, "Magazin Istoric", București, 1969, N. 1, p. 37-47.

3. NORMELE DE DREPT PENTRU JUDECATI

In ştiinţa istoriei dreptului român se discută chestiunea ce norme juridice existau pe vremea lui Ştefan cel Mare pentru judecăţi.

Incă la sfîrşitul secolului al XVII-lea Dimitrie Cantemir a afirmat că pe timpul lui Alexandru cel Bun (1400-1430) în Moldova s'au introdus legile romane ale împăratului bizantin Iustinian. Diferiţi istorici ai dreptului român au căutat să precizeze sensul celor spuse de D. Cantemir. St. G. Longinescu credea că e vorba de basilicale şi de întregul drept bizantin. C. A. Spuber şi I. Popescu-Spineni au redus această noţiune la un " simplu synopsis Basilicorum". I. Nistor şi St. Berechet vorbeau de "sintagma lui Matei Blastares". A. Elian crede că pe timpul lui Alexandru cel Bun s'a făcut un "compendiu juridic grecesc", care în forma sa românească a fost incorporat în "Pravila lui Vasile Lupu". In ce măsură circula acest compendiu în Moldova pe timpul lui Ştefan cel Mare autorul n'a precizat, deoarece în procesele duse în această epocă n'a observat urmele dreptului bizantin scris. Recent în revista "Balkan studies" (vol. 9, 1, 1968, p. 167-208) a apărut articolul lui N Smochină sub titlul: "Le Procheiros Nomos de l'Empereur Basile (807-879) et son aplication chez les Roumains au XIV-e siecle", în care autorul demonstrează că "Le Petit Code" (Pravila Mică) se aplica, însă cu modificări, cerute de viaţa reală proprie conform cu "obiceiul pămîntului".

"Descrierea Moldovei" D. Cantemir (Descriptio Moldaviae), trad. Adamescu, fără an, p. 101.

A. Elian, Moldova şi Bizanţul în secolul al XV-lea" în "Cultura moldovenească pe timpul lui Ştefan cel Mare", Bucureşti 1964, p. 104-119.

Bibliografia la I. Boldur, Istoria Basarabiei, Contribuţii la Studiul istoriei românilor, vol. I, 1937, p. 254.

ŞTEFAN CEL MARE

VOIEVOD AL MOLDOVEI

(1457-1504)

STUDIU DE ISTORIE SOCIALĂ ŞI POLITICĂ

Cuprinsul

Pàgs.

CAPITOLUL 3.

CAPITOLUL 4.

CAPITOLUL 5.

CAPITOLUL 6.

CAPITOLUL 7.

CAPITOLUL 8.

Págs.

CAPITOLUL 20.

INCHEIERE

ANEXE:

H Ă R Ţ I

ILUSTRAŢII

S'au tran din această carte 925 exemplare în Atelierele Grafice "Marsiega". Calle Acebo, 54. Madrid-16. España. 75 exemplare pentru bibliofili numerotate dela 1-75 şi restul obicinuite.

Madrid, 21 iulie 1970.

Es manuscrito

Depósito legal: M. 14.204-1970.

COLECTIA "CARPAŢII"

In limba romåna:

1) INTRE VOLGA SI MISSISSIPI, de Aron Cotruş, 0,25 dol. USA.

2) ISPRAVILE SI VIATA LUI MIHAI VITEAZUL, de P. Ispirescu, 0,50 dol. USA.

3) OCTAVIAN GOGA, de Pamfil Şeicaru, 0,50 dol. USA.

4) A. C. CUZA, de Pamfil Şeicaru, 0,20 dol. USA.

5) C. STERE, de Pamfil Şeicaru, 0,50 dol. USA.

6) ARDEALUL SI HABSBURGII, de G. A. Pordea, 0,30 dol. USA.

7) N. IORGA, de Pamfil Şeicaru, 1,50 dol. USA.

8) TUDOR ARGHEZII, de Pamfil Şeicaru, 0,50 dol. USA.

9) RUMANIA, CENTINELA DEL ESTE, NO DEBE MORIR, de Conte Agustín de Foxá (ediţie bilinguă), 0,25 dol. USA.

10) TARA, de Aron Cotruş, 0,25 dol. USA.

11) PUEBLOS DE FRONTERA, de Blas Piñar, ediţie bilinguă, 0,50 dol. USA.

12) EMINESCU, poeme de Aron Cotruş, 0,50 dol. USA.

13) HYPERION, de Mihail Eminescu, traducere in limba francesă, de Louis Combi, 0,25 dol. USA.

14) CAZUL IORGA-MADGEARU, de Horia Sima, 2 dol. USA.

15) POEZIA LIRICA JAPONEZA, de Dr. Faust Bradescu, 0,75 dol. USA.

16) SANGE ROMANESC PE PAMANT SPANIOL, de Blas Piñar, 1 dol. USA.

17) EFECTUL GRANDIOS AL REVOLUTIEI NATIONALE IN ROMANIA, de Pedro de Prat y Soutzo, marqués de Prat de Nantouillet, 1,50 dol. USA.

18) ANTIMACHIAVELISM LEGIONAR, de Dr. Faust Bradescu, 1 dol. USA.

3/E LECCIONES INDELEBLES, de Sergio Cifuentes, 0,50 dol. USA.

21) CUM S'A FACUT UNIREA BASARABIEI CU ROMANIA, de Prof. Dr. A. Crihan, 0,75 dol. USA.